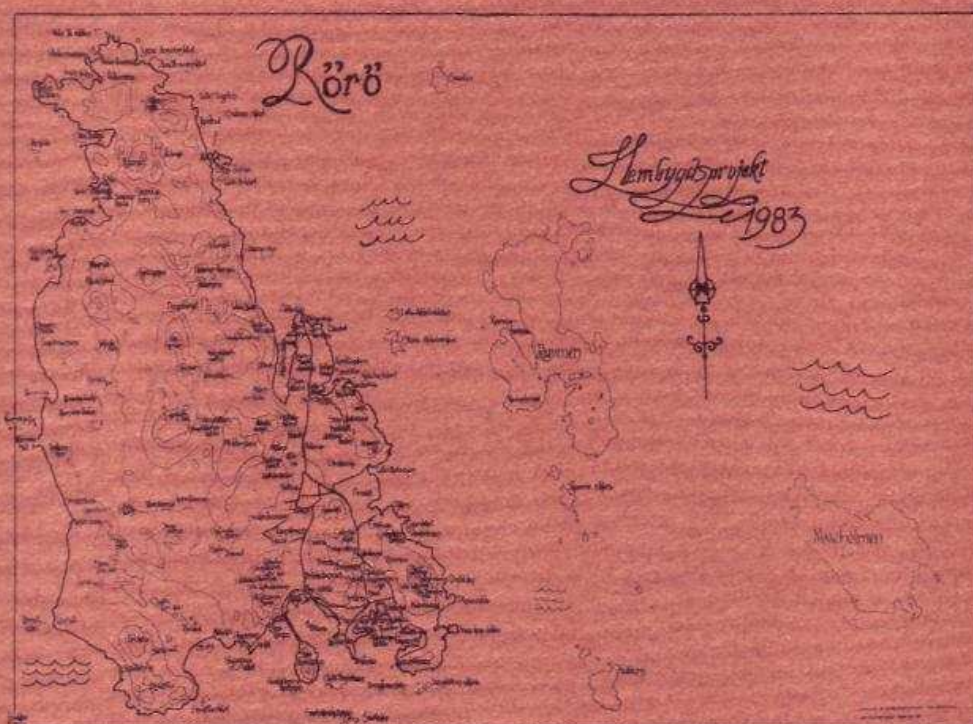

DELRAPPORT 1 (10)

Lembbygdsprojekt

ÖCKERÖARNAS HISTORIA 1988

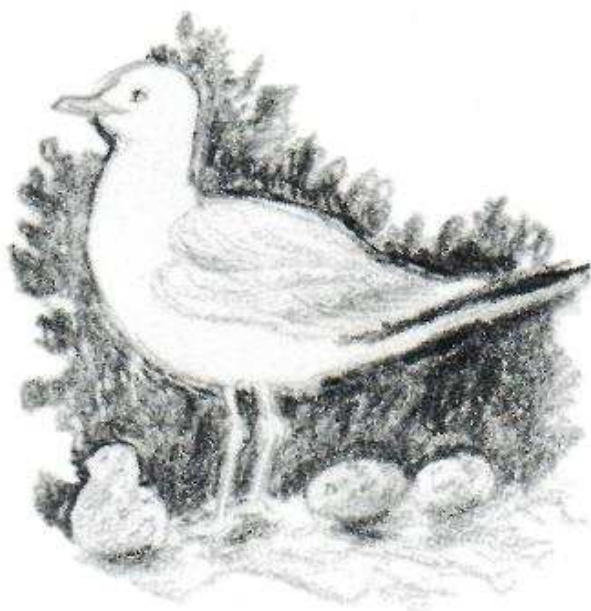
Rörö

öns historia

MATERIALET ÄR INSAMLAT OCH NEDTECKNAT AV DELTAGARE
I STUDIECIRKLAR UTGIVET AV KULTURNÄMNDEN
I ÖCKERÖ KOMMUN I SAMARBETE MED
STUDIEFÖRBUNDET VUXENSKOLAN

Rörö

—öns historia

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
Introduktion	3
Hyllning till Rörö	5
Natur.....	6
Lokala benämningar	12
Rundvandring	21
Öns äldre historia.....	70
Jordbruk och boskapsskötsel.....	72
Såd ur havet.....	82
Lotsar.....	85
Tullare	93
Sjöräddningsstationen	95
Båttrafiken.....	105
Vägbygge	109
Posten på Rörö	115
Telefon.....	119
Affärer.....	122
Skolan	131
Det dagliga livet i helg och söcken, i sorg och glädje.....	171
Kyrklig verksamhet	214
Original.....	224
Utdrag ur en dagbok	237
Fisket	241
1700-talets vadsillfiske.....	254
Twister.....	259
Drängar.....	260
1800-talets fiske.....	261
Gabriels Anners båtköp.....	263
Den långa vandringen	265
Inventering.....	268
En dag på backefiske omkring år 1900.....	268
När Stin-Olle provianterade gratis	271
Kwassen.....	271
Snörpvadsfiske	272
Fisket året runt.....	278
Ur en fiskares dagbok.....	280
Trålfiske.....	282
Blågult	290
1940-talets isvintrar	291
Fiske i Östersjön.....	293
Fiskarstrejken.....	293
Ålfiske.....	295
Hummerfiske	296
"Stasskara"	299
Uppköpare.....	299
Mathållningen ombord	300
Så var fiskaren klädd.....	302
Nätbindning - en hemslojd	303
Utdrag ur en fiskarhustrus dagbok.....	305
Båtar och utrustning	307
"Göra räkning"	317
Semester	318
Demokrati.....	319
Fiskaren Birger Karlsson berättar	321
Dialektala benämningar på fiskar m.m.	327
Hamn- och Fiskareföreningen Rörö Strandkassa	328
Vadlag.....	336
Fiskebåtar på Rörö.....	339
Sägner om gaster och gastrop.....	348
Hemlängtan.....	350
Havspolskan	351
Litteraturförteckning	353

Upphovsman till vykort sidan 128 är Lindenhags i Floda som givit tillstånd att använda bilden. Upphovsman okänd till bilderna på sidorna 69, 113 och 114.

Introduktion

”Bygd i förvandling” kallades en cirkel som startades på Rörö 1979. I den cirkeln ägnade vi oss åt jämförande studier Landet - Kommunen - Vår ö. Vi kom snart underfund med att våra kunskaper om vår egen kommun inte var särskilt tillfredsställande. På kommunkontoret försökte vi få förslag på lämpliga mål för studier och utflykter. Turistinformationen var inte överväldigande, men alldeles okunniga var vi ju inte själva.

Vi började med att besöka Hönö och upptäckte då platser och företeelser som vi inte lagt märke till tidigare. Så hade vi också sett till att få kunniga guider: Verner Karlsson och Gottfrid Börjesson.

Vi fortsatte med andra öar. Senare utsträckte vi utflykterna till platser utanför kommunen, både båtledes och bussledes. Särskilt båtfärderna har rönt intresse långt utanför cirkeln's krets. Rörö biblioteksörening arrangerade resorna och ordnade också föreläsningar, bl.a. i ämnet "Vår bygd och dess historia". Vi försöker knyta ihop föreläsningar och utflykter. Vi försöker också få kunniga personer att berätta om platserna vi besöker.

Från början avsåg vi inte att samla material för dokumentation. Men materialet ramlade på oss så att säga. Rut Larsson - författare till bl.a. "De ä möt som ä konstit" - var hos oss en gång och berättade om häxjakter i Bohuslän under 1600-och 1700-talet. Hon uppmanade oss att göra en dialektkarta. Föreståndaren för Dialekt- och ortnamnsarkivet i Göteborg, där vi har gjort ett par intressanta studiebesök, talade varmt för insamlande av dialektala ord och uttryck. Det ena gav det andra och när hembygdsprojektet drog igång i stor skala hösten 1983 hade vi hunnit samla åtskilligt material av olika slag. Det var dock på intet vis strukturerat.

Vi hade aldrig avsett att göra en bok. Vi hade heller inte försökt avgränsa ämnena. Det blev som att börja på nytt.

Det material som nu föreligger i skrift är ett urval av det som vi samlat under de år cirkeln pågått. Det är inte på något sätt heltäckande. Viktiga områden som t.ex. det religiösa livet, sjukvården och föreningar saknas nästan helt. Vi hoppas kunna fortsätta detta senare. Inget område är heller tillräckligt djupt penetrerat. Vi hoppas emellertid att materialet i den form det nu har fått ska intressera Röröborna och inspirera till vidare studier.

Övrigt insamlat material kommer att förvaras i pärmar och tills vidare placeras på Rörö bibliotek. Vi är tacksamma för synpunkter på materialet, kritik, komplettering m.m. Det är meningen att materialet ska ligga till grund för en framtida hembygdsbok, gemensam för hela kommunen. Det är viktigt att alla uppgifter är korrekta.

Vi tackar varmt alla som deltagit i cirklarna eller på annat sätt bidragit till arbetet med denna delrapport. De flesta cirkeldeltagarna har varit med i flera år. Fotot visar deltagarna i "Öns historia" 1986.

Cirkeldeltagarna 1986. Stående från vänster: Arne Olsson, Stina Bryngelsson, Sonja Olofsson, Asta Jansson, Elvi Ryberg, Olly Hansson och Berit Ölmedal. Sittande fr. v.: Ann-Mari Olsson, Ann-Margit Olsson, Ella Johansson och Amy Olausson. Gunilla Kasonen och Gurli Hansson var inte med vid fotograferingen.

Hyllning till Rörö

Rörö - en vresig gnejs som tuktats av is och hav men som orkat hålla sig kvar över vattnet tillsammans med ett knippe andra bergknallar. Alla har med tiden fått sin speciella karaktär. Rörö har sin egenart först och främst av sin rikedom på sten, grus och sand. Rullstenen, som finns i botten på alla delar och skrevor, ligger längs efter västsidan i dagen och gör den sidan ogästvänlig. Syd- och ostsidornas mjukt rundade vikar är fyllda med sand, och sanden ligger också över grus och sten på hela ön, där den inte blåst bort. På detta karga, lilla ställe, som därtill är väldigt vindpinat och saltstänkt, har livet ändå lyckats rota sig och hålla sig kvar. Ja, några underliga individer trivs till och med. Och som en sådan liten urblåst varelse tycker jag ön är ett paradiset med det mesta av vad naturen kan bjuda på vid dessa breddgrader. Med tusenårsslipningar på utsökt färgskiftande klippor, med en otrolig blomsterprakt i kaprifolklyftorna eller på de magra strandängarnas översvallande triftfält, som lyser omgivna av enemattors grågröna hägn. Allt är präglat av havet och de västliga vindarnas dominans; men naturen är fantastisk och anpassar livet efter möjligheten. Bara inte människan lägger sig i för mycket och tror att hon är herre t.o.m. över livet, kan vår ö behålla sin särart och skönhet i tusentals år framåt.

Alf Lundgren

Natur

Geologi

Rörö är den nordligaste av öarna i Öckerö socken. Frånsett holmarna Rossen och Råven, samt skären Stora Pölsan och Lilla Pölsan är läget helt öppet mot Kattegatt - Skagerack. Bebyggelsen är koncentrerad till den sydostliga, relativt skyddade delen av ön. Landskapsbilden präglas av den bergiga terrängen med många små sjöar i mellanliggande sänkor, samt av en stor israndsbildning på öns västsida. En del av småsjöarna är sannolikt resultat av torvtäkt. Berggrunden är till största delen gnejs, en s.k. tvåglimmergnejs av ådergnejstyp, som på flera ställen är kraftigt veckad. Basiska bergarter förekommer också, i synnerhet vid Munkhuvet. Den basiska bergarten kan vara söndersliten och uppblandad med ådergnejs. I ådergnejsen finns gångar av basisk bergart.

De stora sprickdalarna har nord-sydlig riktning med riklig förekomst av djupa klyftor, "klämmor". Det förekommer även tydliga öst-västliga system. Klipporna är i allmänhet utbildade som rundhällar. Jordmånen är sand. Israndsbildningen på öns västsida ingår i en av Sandegrens israndslinjer i Göteborgsområdet, Grötö - Rörölinjen, liksom ett antal stenmalar och klapperstensvallar högre upp på land. Öns högsta punkter, Grevens vale och Fyrvala, höjer sig drygt 40 m över havsytan. Uppgifterna ovan är hämtade ur "Förkortad version av naturgeografisk orientering" utförd av fil.lic. Margit Werner 1968. Ur nämnda skrift citerar vi följande om dalgången öster om Grevens vale:

"I den stora dalgången på södra Rörö ligger en klapperstensvall i östvästlig riktning. Vallen, som har utbildats ur en materialackumulation - som i sig själv är intressant då, frånsett israndbildningen, större lösmaterialsamlingar är sällsynta - är enligt Sandegren (1931, s.98) från den postglaciala transgressionen. Den postglaciala transgressionen - Tapestransgressionen - som hade sitt maximum cirka 4500 f.Kr. nådde här cirka 25 m.ö.h. Vallens

krön är cirka 75 meter brett, dess bas 125-150 meter. Skalgrus - i anslutning till den postglaciala vallen ligger på dess södra sida en postglacial skalgrusbank, 21,7 m.ö.h., den högsta inom Göteborgsområdet. (Sandegren 1931, s.98 och 101). Banken, som innehåller skal från en relativt värmekrävande fauna, är delvis söndergrävd."

Sydöstra delen av Rörö, ingärdet ("ingärt") består dels av ett antal berg och dels av ett stort svämsandsområde. Sanden kommer från de moräner, som under issmältningen för drygt 12000 år sedan avsattes över bergen. När Rörö efter hand steg ur havet, svallades finmaterialet ut och kvar blev blocken. Sanden överlagrade den på bergens läsida avsatta postglaciära leran. Denna lera går i dagen längst inne i Stora Apelviken. I de lägre partierna ingår förutom sand även grovmo och finmo (partiklar mindre än sand). "Et" är även den en svämbildning. Här har vallningen varit starkare och lämnat kvar småsten, grus och sand i ytskiktet.

När "ingärt" odlades upp användes stenmaterialet till gårdsgårdar, framför allt till den stora mot utgärdet och den runt Åbergens hage, samt även till husgrunder. Ett kulturlandskap utformades.

När marken utnyttjades som åker, inte minst som potatisåker, fick den ligga oskyddad under höst och vinter. Finmaterialet blåste bort, i första hand från de högre belägna, torra delarna. Denna jordförstöring har troligen inträffat tidigt. Det förhållandet att bebyggelsen vid laga skiftet 1834 låg på lösmark och inte på berg tyder på detta. Åkermarken låg då nästan helt i den breda dalgången på öns östsida, där det var relativt lägt.

Flora

På östra sidan av ön där kullarna ger lä för de salta havsvindarna, växer en hel del lövträd. Asp, rönn, pil, poppel, ek och ask torde vara "gamla" träd, liksom hagtorn, säl, hassel och många lägre buskar. Under 1900-talet har sortimentet utökats framför allt genom att plantor delats ut i

skolorna, dels som gåvor till barnen att plantera hemmavid, dels så att barnen fick hjälpa till med plantering i dungar på samfälld mark. På detta sätt "invandrade" alm, kastanj, m.fl. Oxel sattes som alléträd längs efter vägen. Tall och gran planterades på två områden i utmarken. Botaniker anser att barrväxter är främmande element i vår flora och inte borde finnas här, enen undantagen. Men nog kan det vara en skön upplevelse att från en hård och narig vind komma in i en läig skogsdunge, där det doftar starkt av barr och kåda. Ja, faktiskt känns det som skog! För övrigt kommer åtminstone granen att försvinna ganska snart. Den klarar inte vårt klimat. Tallen tycks ha anpassat sig bättre. Den sprider sig.

Över hela ön växer smultron, hallon, björnbär, odon, slånbär och nypon. Floran är artrik. Inte mindre än 225 arter redovisas i en inventering som utfördes av docent Vilhelm Gillner år 1975 inför det planerade naturreservatet. Ett tiotal av dessa var redan tidigare fridlysta, bland dem kustruta, ostronört, strandvallmo och strandmalört.

En inventering av växter på de olika öarna i vår kommun har påbörjats och kommer förmodligen att redovisas gemensamt för alla öarna.

Växtnamn på dialekt

Många växter har andra namn hos oss än de har i en svensk flora. Här följer en förteckning jämte översättning:

Dialektnamn

betäter
bringelbär
bôreblakka
enner, ennekasa
grisebär
gullsmelöv
hyber, hybetorn
hyll
jolbär
kaffi
kattöga

Svensk benämning

potatis
hallon
kardborre
en, enbuske
blåhallon
olvon
nypon, nyponbuske
fläder
smultron
skräppa
styvmorsviol

kräkkling
 kröser
 kwegge
 legeblakka
 majnökkler, majnåkkla
 mäll
 mósåmleblåmmer
 rodegåbbe
 rosser
 råww
 räveråmp
 rörtopp
 sjwinelög
 sjwinerösser
 skälvegres
 sli
 sliner
 slär
 snäregres
 stenamaria
 söblåmmer, sörosser
 tröllbär (sbuska)
 trönter
 topp å höna
 vassare
 wedde
 vrivrangstorn

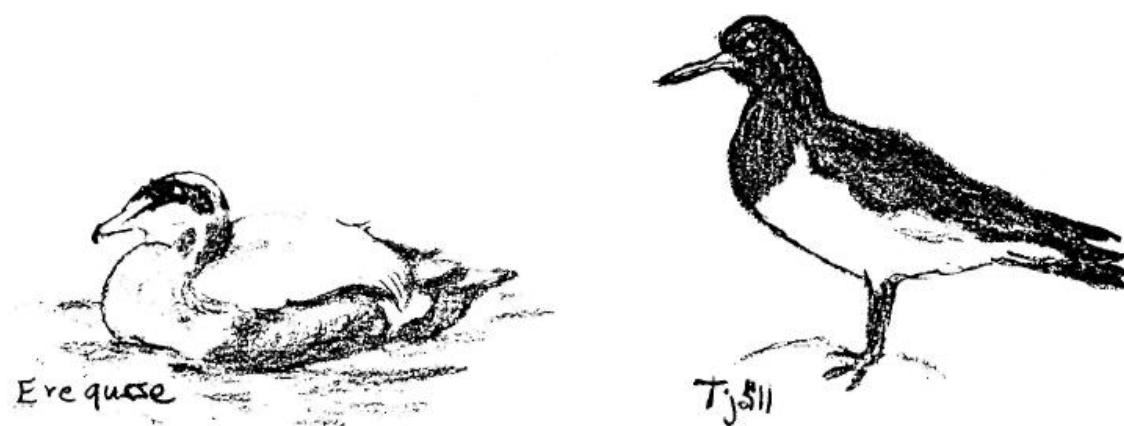
kråkbär
 lingon
 kvickrot
 groblad
 gullviva
 målla
 humleblomster
 kålrot
 rosor, blommor i allmänhet eller rosen potatis
 råg
 åkerfräken
 fröställning på vass
 kärleksört
 maskrosor
 darrgräs
 sjögräs
 odon
 slånbar
 åkervinda
 ostronört
 trift
 brakved, olvon, kaprifol m.fl.
 tranbär
 käringtand
 våtarv
 vete
 kaprifol

Fauna

Av vilda, fyrfota pälsdjur finns endast hare och möjligen vessla. Haren är inplanterad av Göteborgs jaktsällskap, som hyrt jakträtten av markägarna sedan 1880-talet. Ibland kommer någon räv vandrande över isen och blir kvar här, till stort förfång för fågellivet. Rävarna har svårt att livnära sig och har sökt sig till människorna för att få mat. Rörö jakt- och naturvårdsförening, som bildades 1985, avser att skaffa undan rävarna och vill vårda sig om fågellivet.

Ett 50-tal fågelarter häckar på ön och på holmarna runt om. Ytterligare ett 80-tal har iakttagits som besökande. Skärgårdsborna har ofta andra namn på fåglar än de som står i fågelböckerna.

Fåglar på dialekt

Här följer en förteckning av dialektala namn med översättning:

Dialektnamn

blåärta
bärsman
dansk tärna
gäle
graggås
gråärta
havgäle
ilof, elof
is-an

Svensk benämning

sädesärta
havssula
skrattnås
gråtrut
gravand
skärpiplärka
havstrut
labb
storskrak

jyd-er
knart-an
môwe
regnsky
snib-an
stenjulp
teste
tjalk
tjäll
tåmmeliden
ålekråga

sjöorre
kricka
fiskmå
tretåig må
småskrak
stenskvätta
tobisgrissla
stormfågel
strandskata
gårdsmyg
storskarv

Märk: an = and, er = ejder

Dessutom:
sommerfogel
môsåmla
rässlewissla

fjäril
humla
vessla

"Flygande kråka får något, sittande får inget."

"Di vise hönsa kan också värpa i nässlera."

"Vid Kyndelsmäss, den 2 februari, är lärkan så högt som oxen bär oket."

"Petter Katts dag, 22 februari, då har han kastat sin heta sten."

Efter det skulle det inte bli islägg. Om isen sedan ligger, så är den osäker efter denna dag.

Lokala benämningar

Ängar, backar, stenmalar, "byar" och liknande

Tåt	Nordligaste delen av Rörö med vikar, dammar m.m. med namn som börjar på Tå.
Håkans hytta	
Håkans boplats	Område med rester efter husgrunder.
Tåänga	Äng i Tåt, tidigare odlad.
Habergs stenmal	Ändmorän (israndbildning) väster om Haberget.
Sannvige backe	Backe innanför Sandviken.
Engelsmännera	Två rödade gravar, enligt traditionen med besättningar från förlista fartyg.
Kärsvige backe	Strandäng innanför Kärsviga.
Strannstena	En vall av klappersten, av havet bearbetad israndsbildning (se Natur/Geologi).
Möddarn	Mödalen - Mötesdalen. Ett högt beläget gräsbevuxet område mellan Grevens vale och Apelviksberget. Vågorna möttes här, sand och andra partiklar slammades upp och bildade så småningom fast mark.
Nolmöddarn	
Store möddarn	
Lelle möddarn	
Sörmöddarn	
Abbelviskvia	Brant backe med rik växtlighet väster om Abbelvibåkta.
Skeddhawwen	"Offentlig toalett". Även soptipp för de närmast boende.
Vörm	Bergskreva - en sänka eller klämma med buskar och snår.
Bastôva	Backstuga, klippvägg en av stugans väggar. Stugan finns inte kvar men platsen har fått namnet.
Husevale li	Här har troligen också legat en backstuga, kanske öns första hus.
Räve stenmal	Förmodligen tillhåll för räv.
Stora Sälta	Sälta = salt. Stenigt område med buskar och ris.
Vinbärshôlera, Lurhôlera	Av vinbär (?). Troligen har man här hämtat sten och grus till bygge och fyllnader.
Nole Ers Anne	Strandområde vid norra ändan av Ers vän (vatten).
Lella Sälta	se Stora Sälta
Sköttevall	Stenvall för målskytte, byggd runt 1900.
Et = Ed	Landtunga, näs, övergång
Tranget	Trångt (att köra med häst och kärra).
Hågensam	Håkans hamn

Store Ringen	Vik med moring som fartyg förtöjdes i.
Lelle Ringen	se ovan
Röddevi	Rödder = rötter. Rôdden = rутten. Röddevi betecknar dels viken, dels landområdet innanför viken, mellan vattnet och Byn.
Brinka	Bred sluttning. Mossigt område, kärr.
Sörikreng	Liten by mitt på södra delen av ön.
Stafacka	En åker som hade formen av ett segel som kallas stagföck.
Brevi	Bred vik jämte landområde med åkrar och ängar.
Vekastet	Udde där man tog iland ved och dylikt.
Langhölmen	En tidigare kringfluten långsmal holme.
Halaberget	Hal = hår. Ganska kalt bergområde.
Rörmaa	Mad med mycket rör (vass).
Banken	Bank = backe. En brant backe öster om Bröggevarn.
Guleskärsbanken	Backe nära viken Gule skära.
Söränga	Ängsmark på södra delen av ön.
Bröggemösen	Mosse norr om Bröggevarn.
Sanna	Område med mager, sandig jord.
Intaget	Mark som tidigare varit utmark men "tagits in" och blivit del av inägora. Nyodling.
Byn	Förmodligen det tidigast bebyggda området.
Sörbyn	Södra delen av byn.
Gulingeväjen	En stig som besättningen på båten Gulingen brukade gå.
Källelia, (Tj-), Lia	Lid vid källa (se brunnar).
Nolbyn	Norra delen av Byn.
Sanbanka	San = sand
Hästängen	Tånge = spets, udde. Enligt Ortnamn i Göteborgs o Bohuslän liknar uddens konturen hästrygg. H. betecknar hela området med uddar, kullar o bebyggelse.
Hästangsbanken	Backe i Hästängen.
Backeköl	Gräsbevuxen kulle.
Lelle Hästängen	Mindre område söder om Hästangsköl (berget).
Store Hästängen	Större område på östra sidan, nära sjön.
Nol änga	Ängsmark i norra (bebyggda) delen av ön.
Näbern	Nabb, nabbe (norska) = spets, tagg
Abbelvi	Abel = apel
Söddebacken	Strandäng, vid högvatten under vatten. Betesmark.
Store Abbelvi	Området runt Krogen, även själva huset. Under 1800-talet fanns här stora anläggningar med bryggor och dylikt.v

Berg, uddar och bergsformationer

Nöle Tåôdden	Norra Tåudden
Västres Tåôdden	Västra Tåudden
Tåskära	Skär på östra sidan Tåt.
Tåberget	Högsta berget i Tåt.
Rôva, Rôvberget	Ett tudelat berg där mycket skräp från sjön samlas.
Sannvige berg	Bergudde som skiljer Norra Sandviken från Södra. Längst ut på udden finns en jättegryta.
Jättegryda	Jättegryta på nordsidan Munkhuvet.
Marbot	Av <u>mar</u> med ursprungsbetydelse hav, vatten.
Månkhövet	Månk = munk. Berget kan liknas vid huvudet på en munk.
Jolfaste sten	Hög sten söder om Munkhuvet. Användes som <u>mäj</u> . Syns bättre från sjösidan än från land.
Krogete Jon	En stenformation som liknar en krokig människa. En ursvarvning med en raukliknande rest i mitten.
Kärsvige häll (Tj-)	Berghäll vid Kärsviken.
Rybergs sten	Ett högt iögonenfallande stenblock i Strannstena.
Röe häll	Har troligen fått sitt namn av att bergen är röda.
Ers kôlla	Er = ejder. "Ejderkullarna".
Mäjlekôl	Ingår i flera "mäj". Markant form, lätt att ha som riktpunkt.
Höwe kôl	Höw = hög. "Höga kullen".
Hågensamsberga	Hågensam = sammandragning av Håkans hamn. Bergen vid Håkans hamn.
Lelle vale	Liten vale (jmf Store vale på Hyppeln).
Elefanten	Ett berg som har form av en elefant.
Blysten	Blyfärgat mindre berg.
Huse vale	Enligt Ortnamn i V. Hisings härad åsyftas en förr befintlig utsiktskur av sten för lotsarna.
Gösta varn	
Flökôl	Flön = höga berg. Hög kulle.
Högstena	En brant slänt med stora, höga stenblock.
Möddars berg	Berg vid Möddarn (se detta ord).
Abbelviberget	Abel = apel. Berget vid Apelvik.
Präddikestorn	Slät hög sten.
Grevens vale	Ev. Gravens vale. Möjligen en grav.
Fyrevarn	Fyr = eld. Högsta punkten på ön.
Nöle fyrevarn	Berg norr om föregående.
Pängeberget	Berg med en djup horisontell springa där man stoppat in mynt, möjligen "lyckomynt".
Slinkeberga	Slinke = en blöt slemmig massa som gjorde berget halt.
Lusebratten	En gammal man, Kornelius, satt på detta berg och plockade

	löss av sig, därav namnet.
Haberget	Möjligen av <u>hake</u> eller <u>haka</u> .
Söbratten	Sö = får. En berghylla i Haberget som fåren själva kunde ta sig ned till men inte komma ifrån utan hjälp.
Kroberget	Ett berg vid krogen i Apelvik.
Oderbot, Otterbot	Otter = utter
Kwarnberga	Ligger i Apelvik. Där har stått en väderkvarn.
Knektepårn	Där fanns en påle där knektarna förtöjde sina båtar (galejor = åttaårade båtar). Knektar = indelta soldater från Inland som sålde jordbruksprodukter från sina torp.
Kräkkekôl	Kråkka = kruka. Kullen liknar en upp- och nedvänd kruka.
Smekôl	Smedens kulle. I berget bodde en (troll)smed. Man kunde ibland höra honom arbeta.
Lögekôl	Lög = backlök
Hästangskôl	Kulle i Hästangen.
Hästangsôdden	Udden efter vilken området har sitt namn.
Örnekôl	Kulle med örnbö.
Hunnekôl	Kullen där hundar brukade hålla till.
Slätta berget	Slätt, lättforcerat berg, som dock kunde vara halt. Här anlades stentrappor i anslutning till en stig genom Bröggemôsen.
Bröggevarn	Vale som låg nära bryggorna. Där låg förr en lotsutkik och senare Livräddningsbåtens utkik.
Nya slöttet	Brant berg vid vattnet, svårt att ta sig runt.
Ängebrunnskôl	Intill berget, där det stupar brant finns (fanns) en öppen brunn, Ängebrunn.
Trankoksôdden	Här fanns ett träns kokeri i början av 1800-talet.
Dyôdden	Dyig udde. På 1900-talet även benämnd <u>Dinas ôdde</u> efter en kvinna som bodde i huset vid udden.
Jydhövet	Jyd = jut, d.v.s. person från Jylland (se Rundvandring).
Lella Jydhövet	Del av Jydhuvet.

"När söra går på kôlla bler de gött ver."

"När rögen slör ner i backen bler de regn."

"När stasslysa ä höwa bler det over (dåligt väder)."

"När de wasar på Tåôdden bler de gött ver."

Dammar och mossar

Tådamma	Dammar inom Tåt, numera delvis mossmark.
Vinterdammen	Damm innanför Vinterhamnen.
Jortemôsen	Jord? Hjort? Hjortron?
Habergs môse	Mosse nära Haberget.
Dreckedammen	Apelviksborna hämtade dricksvatten här när brunnarna sinade.
Nolmööddarns môse	
Sörmööddarns môse,	
Lellemôsen	
Kärsvige damm (Tj-)	Säkerligen av kärr, kärrmark. Troligen torvtäkt.
Storemôsen, Husevåle môse	Ganska stor mosse och damm belägen väster om Husevåle.
Krösedammen	Kröser = lingon. Förmodligen växte det lingon omkring dammen.
Store Ers van	Er = ejder. Insjö.
Lelle Ers van	
Rinnant	Utflöde från sjön till havsviken Ers vik.
Husevåle damm	Damm på toppen av Huse våle.
Sockerdammen	Liten grund damm på backsluttningen.
Kattedammen	Förr i tiden dränktes kattor i denna damm.
Lange damm	Lång, smal damm.
Gåbben å Kärringa	Två små dammar intill varandra.
Brinkedammen	Damm i Brinka, eg. mosse. Tranbär.
Bröggevarsdammen	Damm på Bröggevarn.
Lelle Bröggevarsdammen	
Kvarndammen, Hanses Olles damm	Damm på Kvarnberget, nära Hanses Olles hus.
Groddammen	Där fanns mycket grodor och grodyngel. Nu en vändplats för bilar.

"Sydväst glätta ger e våd hätta."

"Go tro å stora sko så kan en gå på vant."

"När det regnar välling har den fattie enga ske."

"När de wasar i stranna eller ve Erskölla å Jätthôvet bler de toga (dimma)."

Brunnar

Flera av brunnarna var stensatta med trappor så att man kunde gå ner när det var lågt vattenstånd. Från början var brunnarna öppna men övertäcktes senare utom Ängebrunn och Kajsas brunn som fyllts igen helt.

Jydhövsbrunn,	Brunn i Jydhuvet som Halabergsborna gemensamt hade anlagt. Täckt.
Halabergsbrunn	
Ängebrunn	Brunn i Brevik. Öppen.
Kajsas brunn	Brunn på Intaget i närheten av "Kajsas". Möjligen hade den från början haft ett "trapphus".
Källa (Tj-)	Brunn nedanför Källelia, nära vägen. Täckt.
Erikes brunn	Innanför Knektepårn. För Apelviksborna.

Vikar och liknande

Håkans (Hågas) hytta	Trång vik nedanför Håkans hytta (boplatsen). Fin badvik.
Vinterhamna	Långsmal djup vik, bra isfri hamn när isen låg fast inomskärs.
Smôrviga, Nole Tåviga	Här bärgades en gång en skeppslast smördrittlar.
Döingeviga	Här har en död sjöman flutit iland.
Söre Tåviga	Sydligaste viken på västsidan i området Tåt.
Nole Sannviga	Sandig vik, dock med mycket sten. Norr om Sannvige berg.
Söre Sannviga	Söder om Sannvige berg.
Månkhöveviga	Vik utanför Månkhövet.
Kärsviga (Tj-)	Vik betyder både själva viken, vattnet och området innanför viken. Här myrmarker, kärr.
Nole Ers Änne	Strandområde vid norra ändan av Ers van.
Ers vig	Er = ejder
Hågensam	Håkans hamn
Första viga	Badvikar på sydsidan ön. Räknat från vågbrytaren.
Andra viga	
Tredje viga	
Fjärde viga	
Röddevi	Här samlades mycket tång, blev liggande och ruttnade. <u>Rödde</u> kan hänföras till <u>rutten</u> eller <u>rötter</u> , oklart vilket.
Sörikrengsbåkta	Bukt på sydsidan ön vid byn <u>Sörikreng</u> .
Halabergsbåkta	Bred bukt på sydsidan ön utanför Brevi.
Bomans vig	Efter en salteriägare som hade salteri här i mitten av 1800-talet.
Guleskära	Vik med gult, lavbevuxet skär.
Kiirn (Tjiirn)	Av "kil". Brett, grunt område nära land.

Hästangsviga	Bred vik på östsidan Hästangen.
Kråkkeviga	Vik vid Kråkkevål.
Smötta	Liten, trång vik eller vrå.
Mattsens vig	Efter Mattias som bott här.
Abbelvisbåka	Abel = apel
Lerhöljara	Lerigt område längst in i Abbelsvisbåka.
Lelle Abbelvisbåka, Båka	
Rakkestängara	Här hängdes rocka till tork på stänger.
Wide Fläkken	Ljust berg nedanför Lusebratten.
Habergsviga	Vik nedanför Haberget.
Östre Tåviga	Vik vid östsidan Tåt. Vanligare benämning för viken är Tåskära. Numera två uddar, eller ett skär och en udde.
Tjuvdrat	Drat = draget, d.v.s. där man drog med vad.

Holmar och skär nära Rörö

Åmmkølla	Små kobbar nordost om Rörö. Område med många grund, där vattnet "kokar". Vanligt namn på små skär i Bohuslän. Kan <u>åmm</u> här vara det dialektala ordet för ugn?
Yttre Tåsänsskärt	Skär på ett sandigt område nordost Tåt.
Inre Tåsänsskärt	
Subareskärt	Enligt Ortnamn i V. Hisings härad: "En berusad person som hade seglat på grund där, lär ha suttit och supit tills han blev hjälpt av grundet".
Lelle Sjøwarten	Mörk färg på bergen.
Store Sjøwarten	
Söre eller Lella Tåskärt	Skär öster om Tåt.
Öddesten	Stor sten utanför udden vid Stora Apelvik.
Lella Abbelviskärt	Skär nära Apelvik.
Stora Abbelviskärt	
Kråkkeskärt	Skär utanför Kråkkeviga.
Rammen	Av ramm (fornsvenska) = korp. Korpen häckar allttjämt på Rammen.
Ramneskära	Mindre skär söder om Rammen.
Lella skärt	Litet skär nära land, numera "landfast".
Ängholmen, Gula skärt	Ett gulfärgat, lavbevuxet, skär utanför ett område med ängsmark.
Fädern	Ett "fadderskap", dvs. ett dopfölje lär ha gått på grund här.
Køllhølmen	Det finns en rund kulle mitt på holmen.
Lelle Køllhølmen	
Kørsskär	Kan till formen liknas vid en <u>korsfisk</u> , dvs. sjöstjärna.
Langhølmsskära	Ligger vid Långholmen.

Tärneskär	Säkerligen av tärna (fågeln).
Malenas skär	Säkerligen uppkallat efter någon Malena. Varför är ovisst.
Regeskärt	Nära land. Barnen kunde vada dit och fånga räkor.
Töseras bôe	
Rakkeskär	Här hängdes rocka till tork på träställningar.
Rôttera	Små skär inne i hamnen, ser ut som råttor.
Store Ham(n)hölmen	Holme vid hamninloppet, numera förbunden med land medelst vågbrytare.
Lelle Ham(n) hölmen	
Ham(n)hölmsknôppen	Litet skär intill Store Ham(n)hölmen.
S(j)wartskär	Ett mörkt skär.
Lella S(j)wartskär, Knôppen	Litet skär intill Svartskär.
Hågensamsskärt	Ligger utanför Hågensam.
Erskölleskära	Mindre skär vid Ers kôlla.
Enskär	Ensam skär utanför hamninloppet sydväst Rörö. Möjligen ingår det i ett "ensmärke".
Röe Häl-skärt	Skär utanför Röe Hal på västsidan Rörö.
Kärrsvige flu (Tj-)	Grund (syd)väst Kärrsviga. Flu = grund som ibland syns ovan vattenytan.
Törkela	Skär utanför Sandviken. Namnet troligen av mansnamnet Torkel, vilket var vanligt.
Tåflut	Grund utanför Västre Tåudden.

Dialekt

Vi har försökt att skriva någorlunda ljudenligt men ändå tagit stor hänsyn till läsbarheten. Därför har vi så långt som möjligt undvikit fonetisk skrift. Några påpekanden om utskrivning bör dock göras:

<u>a</u>	a som i hat men kort
ă	a som i hatt men långt
ô	mycket brett ö (som i svenska öra)
<u>l</u>	tjockt l
w	som engelskt w (dialekt t.ex. wedding)

Gråtrut kallas gäle. Gäle, plural gäla, är ett smeknamn/öknamn på Röröborna.

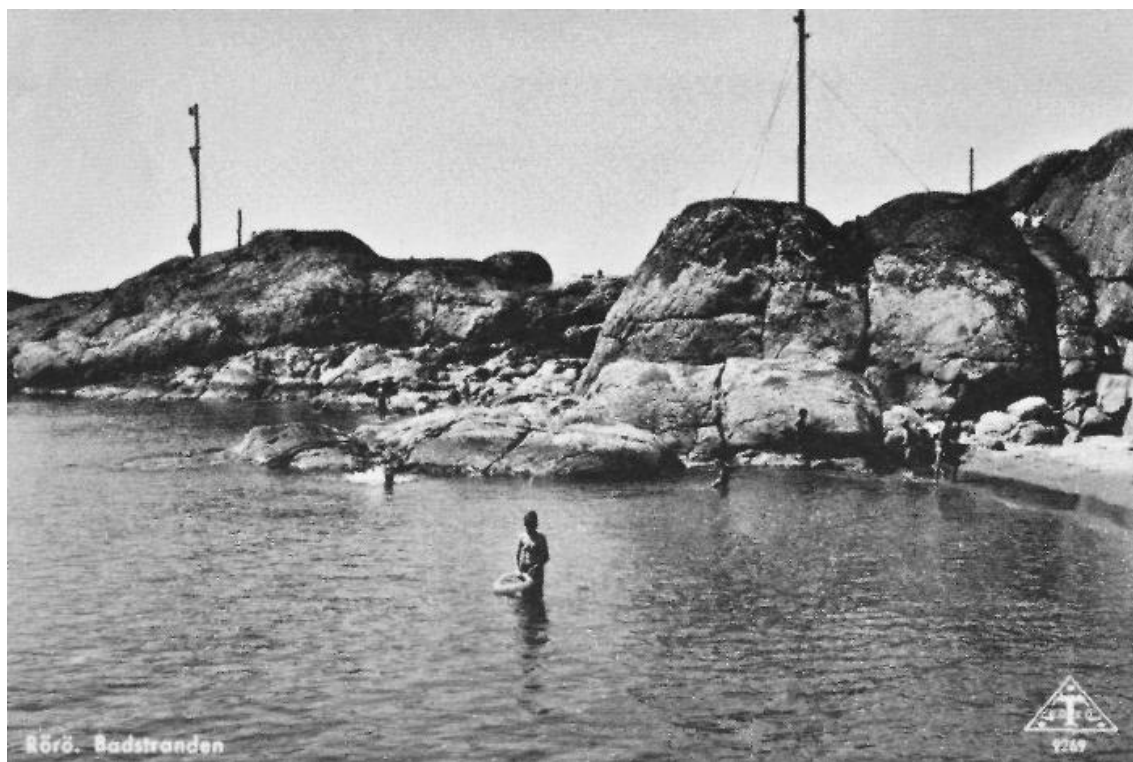
Rundvandring

Utmarken

Med hjälp av dialektkartan vill vi ta läsaren med på en rundvandring, främst genom naturreservatet. Vi börjar vid nuvarande färjeläget och följer till en början förslaget i ”Smultronställen i Öckerö kommun”, det lilla häftet med tips för turister, som Öckerö kulturnämnd gav ut 1982. Från färjan går vi alltså till vänster och följer fiskehamnen, förbi de sammanbyggda sjöbodarna och den moderna livsmedels- och diverseaffären, byggd 1978. Hela detta område kallas Strannkassa. Hamnen byggdes på 1930-talet. Samtidigt anlades vägen över berget ovanför hamnen, Strannkasseväjen. Rörö Strandkassa är en kooperativ förening, som bildades år 1925 med huvudsaklig uppgift att ordna med hamnanläggning och vägar. Nu äger föreningen hela hamnområdet inklusive livsmedelsaffären.

Vi fortsätter förbi Röddevi. Betydelsen av detta namn är oklar. Möjligen kommer det av rôdden, dvs. rutten, illaluktande tång m.m. som samlats här innan den skyddande vågbrytaren fanns. Härifrån fortsätter vägen in genom ön, över mark som tidigare odlats med brödsäd och potatis.

Vi fortsätter emellertid efter stranden. Vägen slutar vid vågbrytaren, som på 1930-talet byggdes som beredskapsarbete. Den förbinder Stora Hamnholmen med själva ön. Vågbrytaren skyddar hamnen mot stormar och den skyddar också de fina badplatserna från oljespill och dylikt från hamnen. Badvikarna här på sydsidan kallas numera Första, Andra, och Tredje viken. Tidigare hette de Lelle Ringen och Store Ringen. ”Ringen” antas vara den moring som fartygen belades i. Hela området kallas Hågensam, dvs. Håkans eller Hågens hamn. Håkans boplats, ”hytta”, träffar vi på senare, på en helt annan del av ön. Sannolikt var detta en annan person.

Badplatser: Första och andra viken.

Mäjköl från väster.

I västra delen av Hågensam ligger en hög, rund kulle, Mäjlekôl. Denna kulle ingår i en linje, ett "mäj", från Mäjlegrunn väster om Enskär över Mäjlekôl till en klôva eller klåva i det högsta Hågensamsberget. Strax söder om Mäjlekôl kan vi finna öns största jättegryta, cirka 1,5 m i diameter. Numera är den helt fylld med grus och jord.

Et. Till vänster skymtar "Lelle Ers van".

Et är en mager, sandig slätt, en strandhed med mycket ömtålig växtlighet, i dag bortnött på många ställen. Här träffar vi på rösade gravar av obestämd ålder. Enligt sägnen ligger här bl.a. en mor med ett barn på vardera armen. Det var ilandflutna drunknade som begravdes på detta sätt. Minnet av dem levde kvar genom att den som gick förbi en sådan gravhög skulle kasta ytterligare sten på röset, med orden:

- Ja lägger en sten på di döes ben. Där ska den legga te domedas otta.

Detta för att binda den döde vid graven så att han inte skulle "gå igen". De som blivit kvar i havet var det svårare att komma tillrätta med. Under mörka, stormiga nätter kunde man höra

deras rop från de yttersta skären. Inte förrän havet vigdes till kyrkogård fick deras arma själar ro. Sedan dess hör man inte längre några ”gasterob”.

På den stora heden passade det ypperligt att breda ut de stora sillvadarna när de skulle lagas. Det gjordes en gång om året, vid midsommartiden när makrillgarnfisket var avslutat. Det var ett avbrott i det vanliga arbetet för fiskarna och deras familjer, med många picknickar i det gröna. Så här berättar en av cirkeldeltagarna:

När sillvaden skulle lagas

På sommaren skulle stora sillvaden lagas. Det var alltid efter midsommar, när det var slutfiskat med makrillgarnen. Då skulle vadlaget Ejdern-Trygg laga vaden vid Hågensam, nu kallad Tredje viken.

Vi barn fick varje dag bära ut frukost, sedan eftermiddagskaffe till vår far. Vadlaget började kl. 7 på morgonen och arbetade till kl. 7 på kvällen. Vi skulle skynda oss så fort som möjligt dit, så att inte kaffet blev kallt. På den tiden fanns ej termos att tillgå. Kaffekitteln var invirad i en ylleschal för att den ej skulle kallna. Ibland slogs kaffe på en literbutelj, en yllestrumpa drogs på och kaffet höll sig varmt.

Vi tyckte vägen dit var lång. Vi fick ju gå ut genom Stora Grinna i Byn. Ibland när det var lågt vatten kunde vi gå genom Röddevik och vada runt bergen. Men det var bara ibland, för vattnet var för det mesta för högt för våra ben. Vi fick hålla upp våra kjolar högt och det var besvärligt att bära en korg med mat i.

Vi tyckte det var roligt att vara med och titta på när gubbarna lagade vaden.

Vadlaget Trygg i arbete med sillvaden.

Namnet Et kan härledas från ed, dvs. smal landtunga. Lelle och Store Ers van är säkerligen rester av det sund som för länge sedan skilde Ers kolla i sydväst från ön i övrigt. Vattnet i sjön är helt sött och där finns, eller har funnits, både id och mört. Nu ser det ut som om bladvassen skulle ta överhand. Sjön avvattnas till Ers vik genom en liten bäck, "Rinnant". Ers vik är en långsträckt, långgrund badvik där en hög strandvall markerar gränsen för högvatten. På vallens utsida finns rikligt med skal och tång, "klödder". Detta är utmärkt gödsel och jordförbättringsmedel för den magra sandjorden. Förr hämtades det av bönderna med häst och kärra. Numera använder man på sin höjd en handkärra. Potatislanden har krympt.

Växtligheten, som på heden är sparsam, blir rikligare väster om "Rinnant", där marken är fuktigare. Från våren till hösten kan man här leva med i ett skiftande färgspel. Det börjar i mild pastell med styvmorsviol och trift, kattfot och jungfrulin, går via backlim över i högsommarens prunkande blåklockor och gulmåra, djupnar i bergsyrans rödbruna toner, lysas upp av gråfibblans små solar. Allt medan en och ljung står på vakt runtomkring.

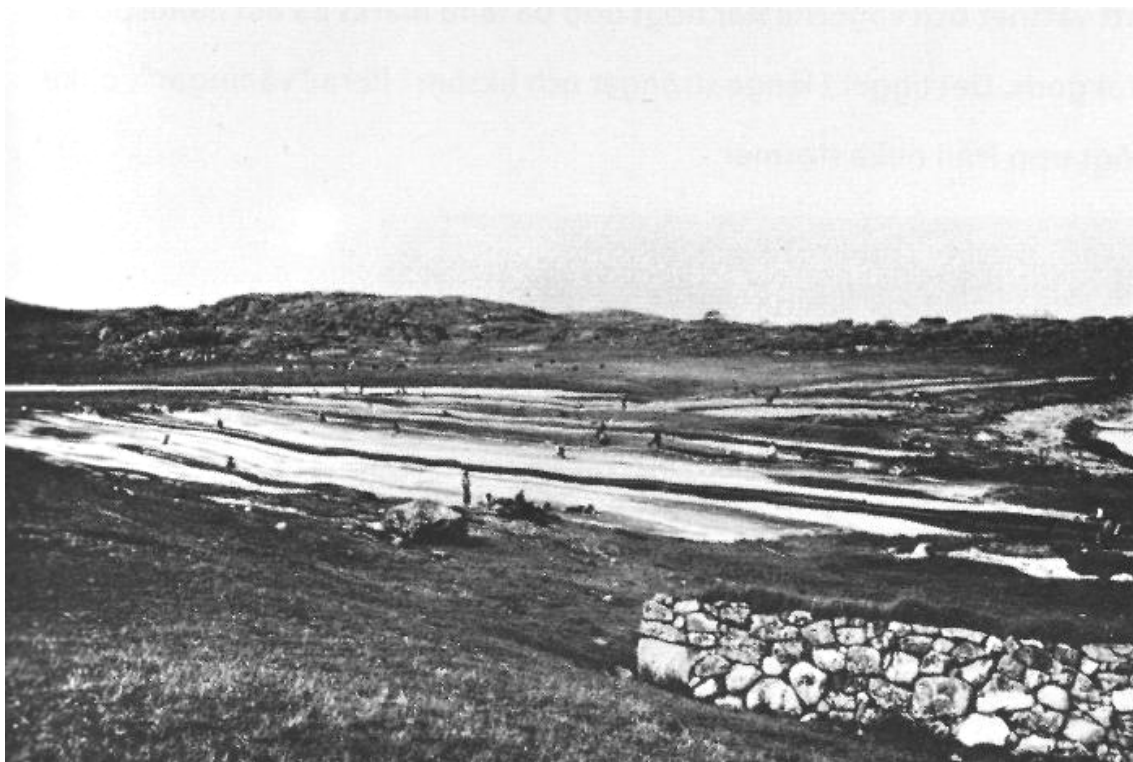

I västra delen av Store Ers van frodas vassen.

I backen upp mot Ers kôlla ser vi resterna av en gammal stenmur, Sköttevall. Den är ett minne från början av seklet, då det fanns en livaktig skytteförening på ön. Senare har den använts vid hemvärnets övningar. Nu är den överväxt med buskar och snår och ser helt fredlig ut.

Uppe på kullarna finns rester av en vaktkur som tillhört SSRS (Svenska Sällskapet för Räddning av Skeppsbrutne). Här höll besättningen på livräddningskryssaren *Wilhelm R. Lundgren* vakt under stormiga nätter och spanade efter nödsignaler från fartyg, när de inte låg ute till havs och patrullerade mellan Vinga och Pater Noster. Det var före radiotelefon och radar.

I den sydvästra delen av Ers kôlla alldeles vid stranden finns några mindre jättegrytor och grytliknande ursvarvningar i de slipade grönstenshällarna. I övrigt är berggrunden gnejs. Men gnejs kan se ut på många olika sätt och visa upp olika strukturer. Den som kan tyda språket kan läsa ut mycket ur vindlingar och ränder.

"Sköttevall" i förgrunden. Vadarna utbredda till lagning. Märk korna på andra sidan "Ers van".

Nordväst om Ers kôlla tar klapperstensfältet vid. Strannstena sträcker sig någon kilometer åt norr, avbrutet av Röe hal (häl = häll), ett rödaktigt, litet berg med Röehalskärt utanför - ett kärt tillhåll för ejder och annan sjöfågel.

I den sparsamma jorden mellan stenarna kan man hitta örter av många slag. Strandkrypa, strandglim, skörbjuggsört, strandkål, trift och styvmorsviol hör till de vanligaste. Även sällsynta arter förekommer, som t.ex. ostronört och strandärt. För att kunna överleva här måste växterna tåla saltvatten och salta vindar. Ibland är saltet en förutsättning för växten. Det lönar sig alltså inte att flytta strandväxter hem till trädgården.

Att vattnet och vågorna slår högt upp på land märks på allt ilandspolat vrakgods. Det ligger i långa strängar och liksom i flera "våningar", olika högt upp från olika stormar.

Början till jättegrytor i "Ers källa".

I stenfältet är olika bergarter representerade, somliga som t.ex. flinta är säkerligen komna långt ifrån. Alla storlekar förekommer. De mindre stenarna har spolats högt upp på land. De större har blivit liggande närmare strandlinjen. Vi kan se block på ett par meters höjd. Ett av de mera markanta kallas Rybergs sten - ingen vet varför. Kanske samlade gamle Ryberg sitt vrakgods vid just den här stenen. När det var ont om virke och bränsle höll man stränderna rena. Efter stormar kappades man om att komma först ut. Det var ofta småpojknas uppgift att samla vrakgods. Om man inte kunde ta hem sitt vrakgods genast samlade man det i en hög och satte på något slag av bomärke eller annat tecken. Att stjäla från en sådan ihopplockad hög ansågs mycket fult.

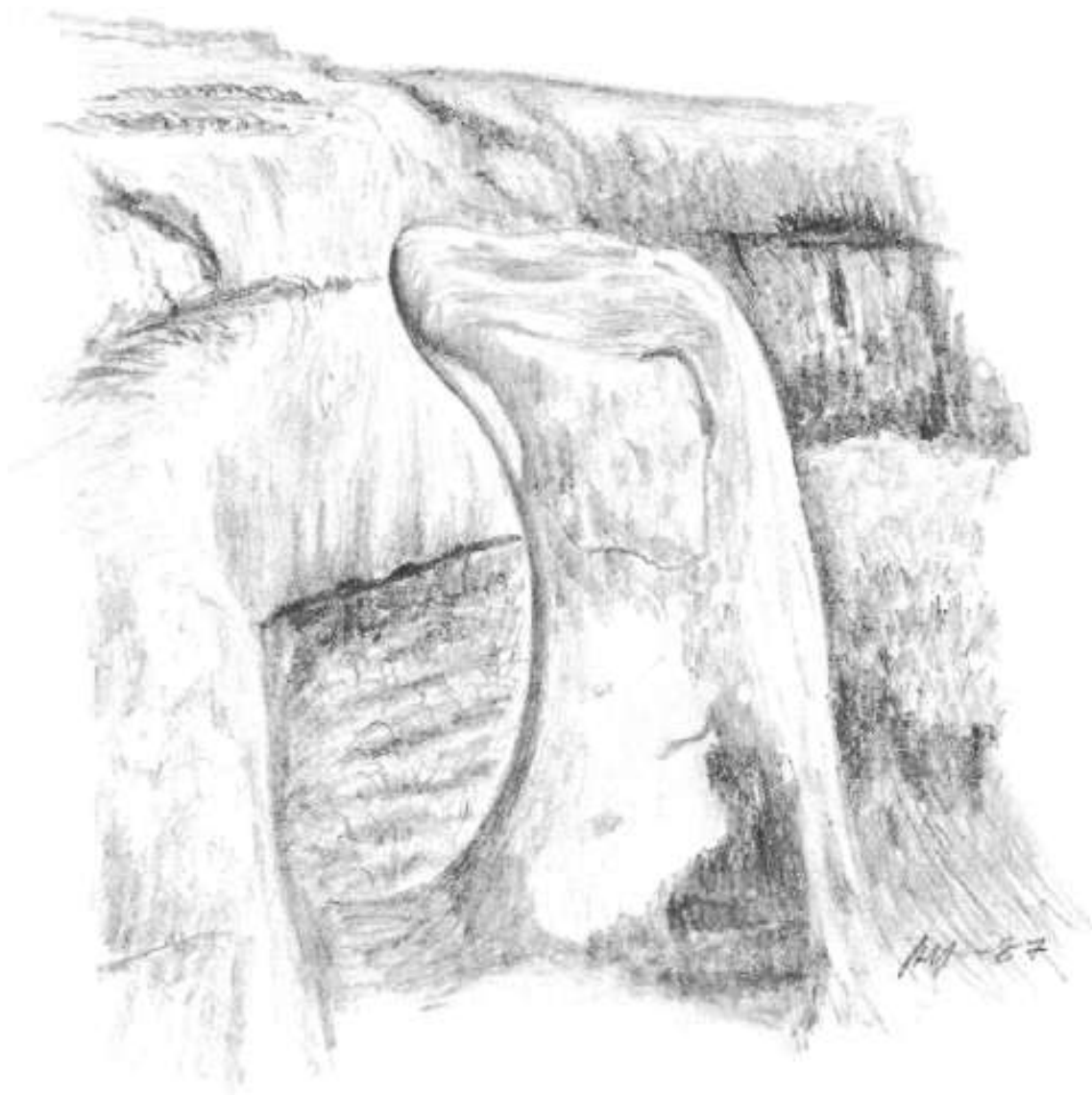
Strannstena med Månkhövet i bakgrunden.

Mellan klapperstensfältet och den högre upp belägna bergsträckningen löper en mjuk vall av sand och grus, med buskvegetation: en, kråkris, slån, hallon, björnbär, ljung. I sluttningen mot Kärreviga övergår den i mossmark och kärr. Här ligger tre små dammar, där man säkerligen tagit upp torv. Öster om dem i en av de öst-västgående små sprickdalarna finns en hög raukliknande stenformation, resultat av isälvserosion. Den har fått namnet Krogete Jon. Den har en stor näsa vänd mot sydost, mot bebyggelsen.

I nordligaste delen av Strannstena finns två rödade gravar, där enligt sägnen delar av två fartygsbesättningar ligger begravda, i den ena graven 12 stycken. Området kallas Engelsmännera.

Månkhövet med Månkhöveviga och Månkhöveskärt skiljer sig markant från andra berg på ön genom sin basiska bergart, grönsten, som ger berget en grönsvar skiftning. Grönstenen är ibland söndersliten av ådergnejs och uppvisar egendomliga bildningar. Grönstensberg finns i

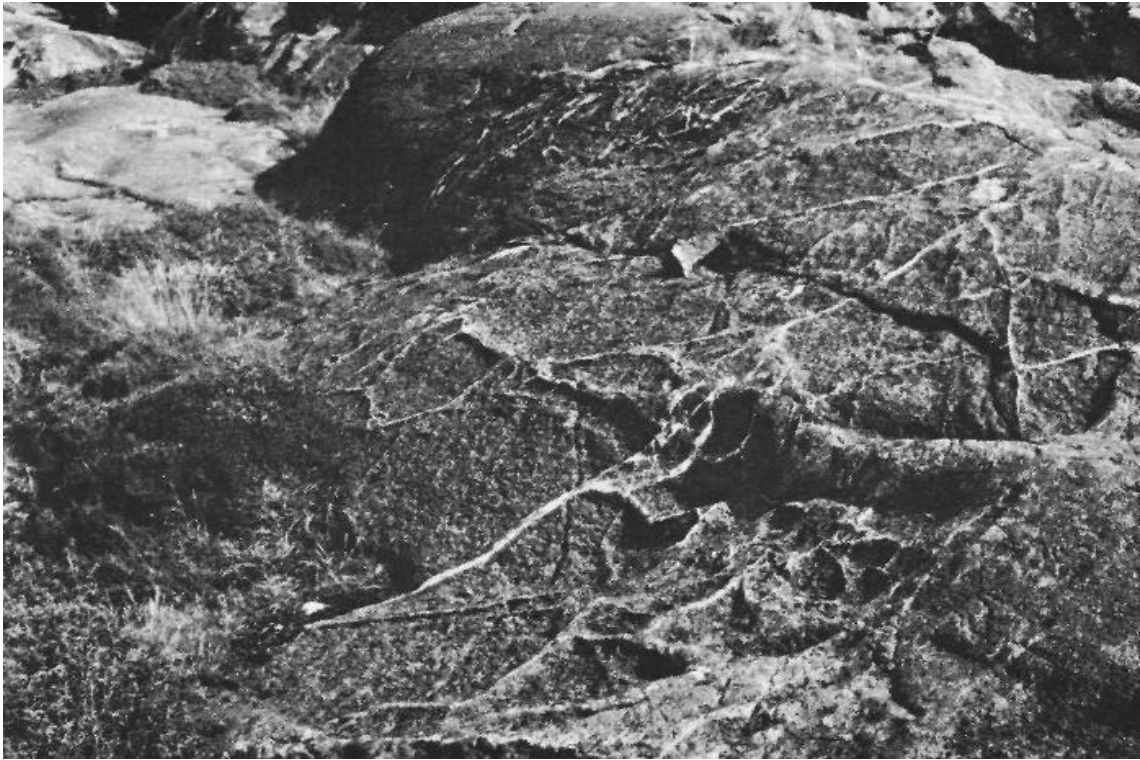
den övriga kommunen enligt kartan endast på ett litet område norr om Skarvikshamnen på Björkö.

Krogete Jon, "vänner seg var gäng han får känna låkta åtte nybagat brö".

Den avvikande bergarten har som följd en något annorlunda flora. Så växer här t.ex. ramslök i en djup klyfta. Närmast allmänt kända växtplats för denna växt är Kinnekulle!

Namnet Månkhövet kan gissningsvis ha uppkommit på grund av berghuvudets likhet med det rakade huvudet på en klostermunk.

Ett nätverk av kvartssträngar i grönstenen.

Jättars fotspår i gnejsen.

Marbot är en svart, lite kuslig bergudde nordväst om Månkhövet. Den stupar brant mot Sannviga. Kuslig är den dels därför att den är svart, dels för att klipporna här oftast är mycket hala. Det har inträffat en drunkningsolycka här, och man brukar varna både barn och vuxna för Marbot.

Sannviga (Sandviken) är egentligen två vikar: Söre Sannviga med Sannvige stenmal och ett gammalt gravröse, samt Nole Sannviga med bl.a. labyrinten. Denna anses av somliga vara mycket gammal, medan en annan trovärdig uppgift anger 1950-talet som tillblivelsetid och badgäster som anläggare.

Marbot.

Längst ut på bergudden som skjuter ut mellan vikarna finns vackra ursvarvningar och alldeles i vattenbrynet en ganska djup jättegryta, synlig bäst vid stiltje och lågvatten. Även i nordvästra delen av Månkhövet finns en jättegryta.

Jättegrytor.

Hela området norr om Sannviga kallas Tåt. Mer och mindre djupa vikar tränger in mellan bergryggarna, och uddarna kan gott liknas vid spretande tår. I Smôrviga bärgade man en gång en smörlast från ett förlist fartyg.

Vinterhamna användes som hamn för fiskebåtarna då isen låg fast inomskärs. Viken är djup och långsträckt och trång vid mynningen, varför den ger ett gott skydd även vid hårt väder. Hitut bar fiskarna sina redskap över is och hala berg för att kunna komma ut på fiske även då vintern var svår. Numera utnyttjas viken mest av fritidsseglare.

Tåskära på östsidan är egentligen två uddar med en grund vik emellan, en utmärkt badplats. Tåänga är ett sankt område där ägarna till Apelviksorden efter laga skiftet 1834 gjorde ett försök att odla säd. En nedrasad stengårdsgård minner om den tiden. Nu växer där mest buskar och ris, men även åtskilliga intressanta örter, bl.a. orkidéer. Hågas hytta ligger också inom det här området. Här finns rester efter gamla husgrunder. De är utmärkta på kartan som fornminnen. Om det är samma Håkan som givit namn åt såväl den här boplatsen som hamnen

på sydsidan ön är ovisst. Man kan tycka att det blev en onödigt lång och besvärlig väg mellan arbetsplats och boplats.

Vinterhamna.

Från Tåberget har man en vid utsikt. I väster ser vi Stora och Lella Pölsa, sedan holmarna Räven och Rossen. I nordväst skymtar Pater Nosters fyrtorn. Karlstens fästning i Marstrand avtecknar sig som ett gammaldags bläckhorn mot synranden rakt i norr. Ett litet stycke längre österut ser vi tydligt Blåkulla eller Blån på Brattön. Det är Bohusläns högsta berg. Om vi flyttar blicken närmare Rörö ser vi en mängd mindre öar och holmar, de flesta obebodda. Brunskär är det närmaste samhället åt det här hållet. Det är numera endast en sommarö, liksom så många andra småsamhällen i Bohuslän. I öster blånar fastlandets skogar och berg. Vi går ned från Tåberget och fortsätter mot sydost, mot bebyggelsen. Naturen är annorlunda här än på västsidan. Bergigare och brantare ända ner mot stranden. Det är svårare att gå. Såvida man inte hittar de gamla kostigarna eller mjölkeväja, av vilka många fortfarande hålls öppna.

Så småningom kommer vi till Haberget. Det är ett berg som stupar brant mot söder och ger skydd åt en frodig växtlighet. I Haberget bodde för länge sedan Habergsgubben med sina döttrar. Så här berättade en gammal fiskare:

Historien om Habergsgubben

Habergsgubben bodde för många år sedan i Haberget på Rörö. Det var ju allmän tro att han bodde där, men visade sig mycket sällan, så man trodde att han flyttat. Men så en gång, en otta, när gamle Bryngel i Apelvik rodde ut till sina garn så fick han något på åran. När han tittade efter fick han se Habergskäringa ligga och "bösta" (klappa) kläder. Han hade fått ett av hennes lintyg på åran.

Många, många år senare (det var i början på 1870-talet) var här en snickare från Inland som hette Sahlberg. Han gick ut en dag för att hämta Larses häst, detta var på förmiddagen, men han kom inte igen förrän i "soleglaning" och då var han så konstig. Han bara ruskade på huvudet när dom frågade vad han hade gjort så länge och varför han inte hade hästen med. Till slut måste han ju ut med det. Han berättade då att han träffat en gammal gubbe och denne hade bett honom in i ett stort berg. Där bodde han, hans hustru och dotter. Nu visste man vem det var. Det var Habergsgubben. Sahlberg blev bjuden på vin av olika slag. Gubben omtalade att han för femhundra år sedan bodde i Frankrike (platsen är numera bortglömd). Vinet som bjöds var därifrån. När han flyttade från Frankrike bodde han först på Gotland i Hoberget. Sedan flyttade han hit. Men nu hade han bott här länge och tänkte flytta tillbaka till Gotland. Sahlberg glömde sig kvar i berget hela dagen. När han skulle gå följde hela familjen honom fram till "Basstôva". När husen blev synliga ville de vända om. De måste vara tillbaka i berget innan solen gick ner. Men han

stod en stund och såg sig omkring och pratade. Då fick han se en gammal man på Apelviksvägen.

- O, se där går Krischans Olle, den tog jag garntråget av en natt, sa han. O se där har vi Fader Åberg osv.

Han omtalade att han aldrig gjort något ont mot Röröborna mer än när han tog tråget från Olle. Denna historia var välkänd. Han blev nämligen sjuk, fick blodstörtning och var sängliggande mycket länge efter.

Efter ovan skildrade händelse voro de gamla så säkra på att Habergsgubben fanns kvar och historien har berättats tusentals gånger. Min far berättar härom. När vi dagen därpå kom iland från sjön, så omtalades ju alltsammans. Vi yngre trodde ju inte på sådant, men nertill Sahlberg gick vi genast, och nu berättade han hela historien för oss. Vi skrattade åt det och sa att han vart i bakrus och somnat därute i bergen och så hittat på detta. Men då blev han alldeles utom sig. Han grät och bedyrade att det var sant vartenda ord. Till slut visste vi inte vad vi skulle tro om det. Historien om när Krischans Olle miste garntråget hade ju inte Sahlberg hört förr, och att han kunde namnge personer var ju tydligt nog för att vara sanning. Historien härom har varit mycket trodd bland de gamla, men Habergsgubben har aldrig varit sedd sedan dess. Och trodde min far att Sahlberg var onykter vid tillfället.

Upptecknat av Sally Utbult 1931.

Öns högsta punkter, Fyrvala och Grevens vale ligger på en bergrygg ungefär mitt på ön. Höjden över havet är omkring 40 meter. På topparna finns - fanns - rosen, förmodligen vårdkasar. Mellan Grevens vale och Apelviksberget går en klapperstensvall, delvis blottlagd, delvis täckt av skalgrusblandad sandjord.

"Sjösystem" mellan Nole Fyrvarn och Haberget.

Detta är den högsta punkten på ön, som inte är berg. Här har för länge sen vågorna från söder och norr mötts och avlämnat diverse partiklar. Härifrån har ön växt ut och skären bundits samman. Nu skiljer åsen Sörmöddarn från Nolmöddarn, båda med mossar och rik växtlighet. På Nolmöddarn finns en planterad talldunge, från vilken tallarna spridit sig, framför allt till mossmarken.

Stora Apelviken eller Abbelvibåka skiljer utmarken från bebyggelsen liksom Abbelviberget och dess fortsatta sträckning söderut. På Abbelvibergets topp står en mina från första världskriget. Härifrån har man en bra utsikt över framför allt den bebyggda delen av ön.

Funderingar på Apelviksberget

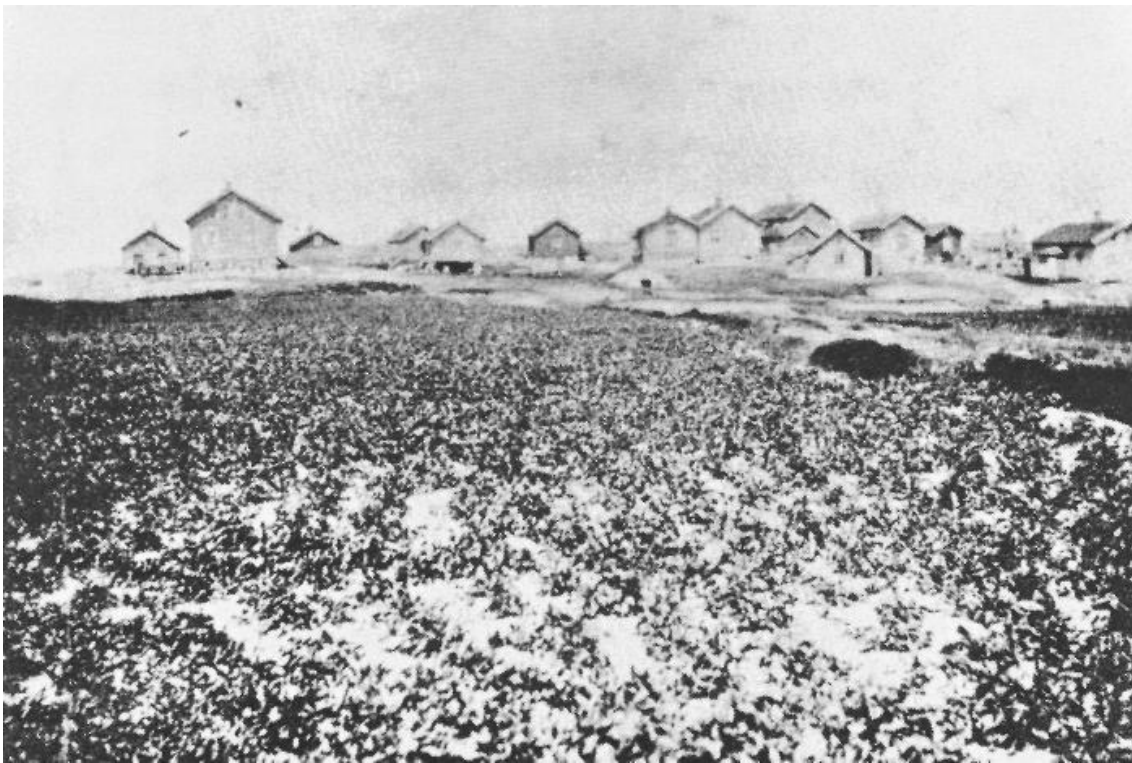
Om en står på Abbelviberget å tittar seg omkreng ser en möt å öa. Där på lesia har stövera spritt ud seg åver di ågera å änger som folk för inte så länge sin va så rädda om, å där krega sprang lösa ätter den tionde oktober. Nu har de förresten växt igen nôtt alldeles hemst, de ä ju lörvete hele väjen ifrå Abbelvi te Halaberget å inte bara där, ude i berga har de också våxet opp en massa oliga torna å tre. Men oppe på berga blåser de la fôr möt, så där ä de seg likt. Om en vrir på hövvet känner en igen Jydhövvvet, Flökôl, Fyrvala å Habergget å allihop förresten.

När en står här å ser seg omkreng å kommer ihåww hörre de så ud förr, så töcker en änna de ä synn att de ska förändra seg för möt. Ja detta mä växtlihed å sônt ä ju inte så farlit men om fôlk får bögga å spränga å rösa sten i alla vigar å damma här å härja som di jôr på manga andra ställe så ble en allt bra lessen - när de ä så fint som de ä.

Alf Lundgren

Apelviksberget ("Abbelviberget") med minan från första världskriget.

Apelvik omkring 1900. Den stora åkern på bilden har nu blivit fotbollsplan.

Apelvik idag.

Nolänga runt 1917.

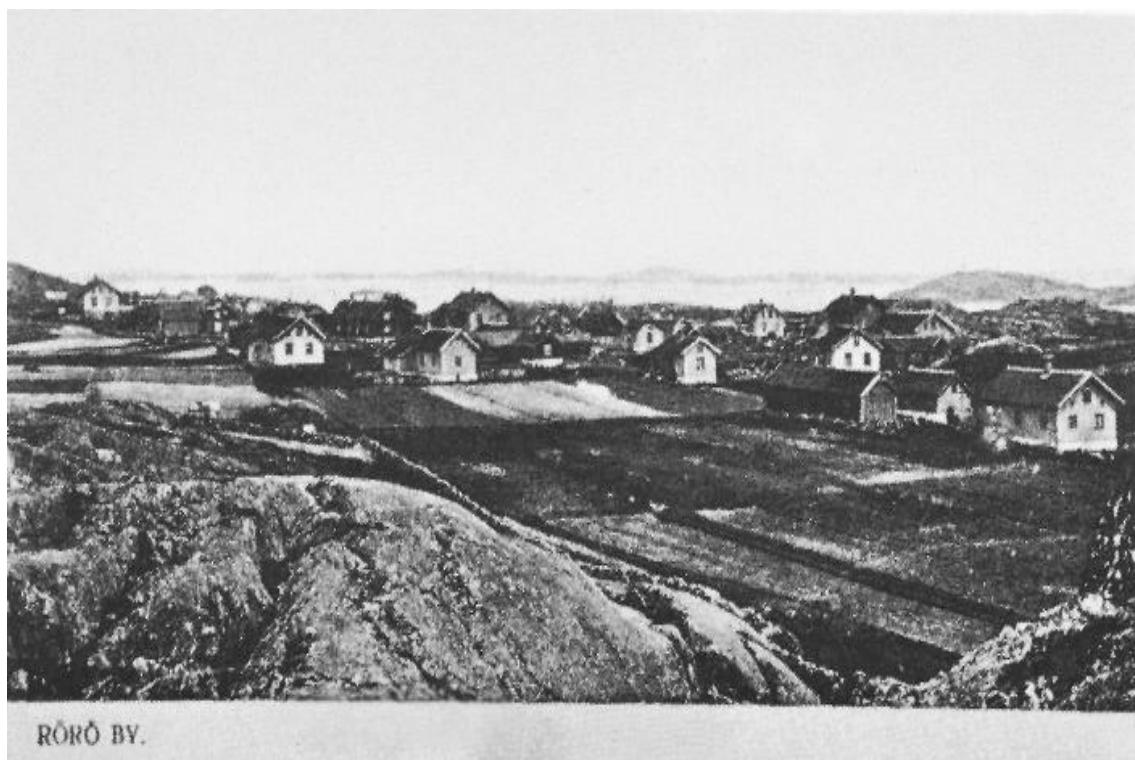
Mellan Nolänga och Söränga låg några gårdar.

Nolbyn med Apelviksberget i bakgrunden. Omkring 1902.

Sörbyn från Bröggevarn i början på 1900-talet.

Röddevi med åkermark 1908.

Sörökreng med Fiskarebryggan (Stenbryggan) och Livbåtsbryggan. Långholmen i bakgrunden.

Sörikring och Bröggevarn med (Lots)utkiken. Tidigt 1900-tal.

Sörhålaberget med Brevi och Vekastet innan vägen byggdes 1932.

Sörhalsaberget från ångbåtsbryggan.

Båtar på redde i tidigt 1900-tal innan hamn fanns.

Bebyggelsen

Vi lämnar nu naturreservatet och med någon svårighet tar vi oss ned för Apelviksbergets norra sluttning förbi fotbollsplanen Mellevi (mell = målla), anlagd år 1970, och hamnar i den nordliga delen av bebyggelsen. Med hjälp av gamla foton försöker vi föreställa oss hur här har sett ut i början av seklet. En grov indelning av öns bebyggda del kan göras så: längst i norr Apelvik, sedan efter östra stranden Hästangen, Nolänga och Söränga med fuktiga ängsmarker, skilda åt av Sanbanka, ett torrt och sandigt område. Inåt ön Nolbyn och Sörbyn, som sträcker sig till Röddevi, där hamnen anlagts. Öster om och i skydd av Bröggevarn ligger Sörikreng, sedan Brevi och Halaberget (hal = hård), slutligen Langhölmen längst i söder. Vid högvatten kunde den bli en ö för sig själv. Hit förlades den första ångbåtsbryggan, och när vägen dragits hit blev holmen fast förbunden med den ”stora” ön.

Den tidigare bebyggelsen smög mestadels efter bergssluttningarna och lämnade odlingsbara marker fria. Buskar och sly tilläts inte tränga in på ängsmarken. Landskapsbilden var ganska olik den vi ser idag.

Så byggde man

Ingående beskrivning av bebyggelsen ligger utanför cirkelns nuvarande ambitioner. Det kan ändå vara befogat att ge exempel på några olika hustyper.

Husen står mestadels i ”sör och nol”, dvs. är byggda med gavlarna åt söder och åt norr. En vanlig hustyp från det tidiga 1800-talet är det ”enkla” huset, dvs. kök och ett eller två rum i rad (”stôva” och ”framkammer”). Ibland fanns också en ”sneskånke” vid köket. Det var en mindre utbyggnad där taket var en fortsättning av det stora taket. Källare saknas.

Ett exempel på ett pietetsfullt bevarat enkelhus är Bryngels-Tildas i Apelvik. Det är numera sommarstuga, liksom så många andra av de gamla husen. August Lundgrens är ett annat gammalt hus, vars virke tydligen varit ”segt”. Det hade ursprungligen stått på ”Inland” och

flyttades till Rörö omkring 1850 av Karl-Otto Lundgren, Augusts far. Sedan dess har det flyttats ytterligare två gånger.

De bättre bemedlade kunde bygga dubbelhus med kök och tre rum i fyrkant: lellekammer, storkammer och stôva. Ibland med liten förstuga, men fortfarande källarlöst. Ofta byggde man en separat källare med påbyggd vind, "källarvinn". Källaren kunde vara helt fristående eller sammanbyggd med en bergvägg. Vinden användes som vedbod, redskapsbod eller kanske tvättstuga.

Bryngels-Tildas byggdes omkring 1880 av Mathilda och Martin Lundgren.

Stôva var det största och finaste rummet i huset. Den användes nästan endast vid högtidliga tillfällen och var i regel tillbommad vintertid. Från 1900-talet, när det blev vanligt med badgäster, hyrde man ut rum och kök eller hela våningen. Själv bodde man på vinden och i källaren, om det fanns sådan, lagade mat på spritkök och levde ännu mer primitivt och obekvämt än annars.

August Lundgrens hus. Första ägare på Rörö var Anna-Brita och Karl-Otto Lundgren.

I slutet av 1800-talet började man göra källare, till att börja med endast under en del av huset. Något senare tillkom glasveranda och "mellanförsta", en liten hall mellan köket och det största rummet, eller mellan två rum, med dörr till verandan. Trappkuren kom också i början av 1900-talet. Till en början placerades den alltid på husets gavel.

Hustyper med tre rum och kök i fyrkant dominerade byggandet ända fram till mitten av 1900-talet. Ibland försökte man med nymodigheter som brutet tak, inbyggd veranda, kuverttak och dylikt. Ingenting av detta slog riktigt igenom.

Rödins källarvind.

Olssons källarvind byggd vid bergvägg.

1930-talets depression och mycket låga inkomster för fiskarna medförde stagnation i byggandet. I stället inreddes vinden för den unga familjen och man byggde kanske ut ett rum, en "framspir" (frontespis). Dessa om- och tillbyggnader gav ibland originella resultat.

En väl bevarad femkantig trappkur med fönster runt om är Konrads i Halaberget. Huset byggdes 1907 och trappkuren 1914.

Den s.k. snickarglädjen försvann ofta vid ombyggnader och renoveringar och kunde knappast förnyas. Rester av fint utskurna detaljer finns dock kvar på några få hus.

Efter andra världskriget kom så husfirmorna och deras kataloger välldes ut över landet. Kunskapen och insikten hos de gamla bygdesnickarna glömdes bort. Öarnas moderna bebyggelse skiljer sig numera på intet sätt från övriga landsändars.

Astrid och Justus Olofssons hus, byggt 1934.

Ingrid och Manfred Olofssons hus, byggt i början av 1940-talet.

Ida och Oskar Olofssons hus, byggt på 1890-talet. Tillbyggt i olika etapper.

Snickarglädje. Jenny och Evald Johansson övertog Evalds föräldrahem, byggt i mitten på 1800-talet.

Byar

Apelvik - Abbelvi (abel = vildäppleträd, vi = vik) - var under 1800-talet en by för sig, skild från den övriga bebyggelsen av sankta områden och ängsmarker. "Store Abbelvi" var namnet på en stor anläggning med bryggor, bodar, räls att frakta gods på och så förstås "Krogen" i centrum. Att poststationen och telefonstationen senare fick heta Apelvik hade säkert med denna anläggnings betydelse att göra.

Krogen är byggd år 1802. Den äldsta bevarade köpehandlingen är daterad 1815, då G. M. Palm från Stockholm köpte huset och anläggningarna av Blidberg på konkursauktion.

Grönbäckens och Krogen.

"Store Abbelvi" hade stor betydelse under sillperioden. En naturlig hamn, ett bra läge mellan Marstrand och Göteborg, salterier och trankokerier på själva ön och på holmarna runtomkring (Stensholmen, Rammen m.fl.) bidrog till att göra anläggningen viktig. Huset är ganska stort och väl bevarat. Största delen är moderniserad. Två rum finns dock kvar i oförändrat skick: det

gamla köket med sin stora öppna spis med brandjärn, bakugn ovanför hällen och rymligt "värmeskåp" på baksidan, samt själva skänkkammaren med disk och utdragbara specerilådor. Ytterdörren med sin klinka och de nötta trappstegen är också desamma. Och den storslagna utsikten över Sälöfjorden!

Intill Krogen låg "Grönäckens" med öns första speceriaffär (1860-talet). Huset finns kvar, men är mycket om- och tillbyggt. Om denna handelsbod och om handelsmannen, en inflyttad dansk, har Arne Grahn berättat i sin roman "Måsskriet", som utkom 1980.

Nära Krogen låg också Utter-Anders stuga. Den byggdes omkring 1870 av Anders föräldrar, Stin Olle och Krestina. Den bestod till stor del av vrakgods. Efter mer än hundra år var den naturligtvis i dåligt skick, även om den renoverats nödortfärdigt. Här bodde Anders till sin död 1980. År 1983 brändes stugan ned och ett liknande hus uppfördes i dess ställe. Händelsen gav eko i pressen.

Också de andra husen i Apelvik är byggda på 1800-talet, även om flera byggts om eller byggts till senare. Denna del av ön är den som är minst påverkad av moderna strömningar. Och de förslag till byggnadsplaner som utarbetats under 1900-talet har i intet fall sträckt sig till Apelvik.

Nolänga och Söränga är egentligen en dalgång. Kulliga och bergiga områden avgränsar den mot Röröfjörn (fjorden på insidan Rörö). Flera vikar blev naturliga hamnar för mindre båtar. Vid Store Hästangen fanns det t.o.m. vadräcken och plats nog att bre ut vadar som skulle lagas.

”Ett hus med själ”

Utter-Anders stuga och sjöbod på Rörö ligger i aska. Därmed har en unik och ovärderlig skärgårdsmiljö fördärvats. Branden var anlagd — av brandchefen i Öckerö kommun som handlade på byggnadsnämndens order!

Utter-Anders var en jägare, fiskare och levnadsfilosof. Hans far, Sten-Olle kallad, som byggde huset på 1870-talet, var också en skårkarl av samma ovanliga slag. Det välhållna huset med sina vackra proportioner var värdefullt. Det var delvis byggt av vrakved eller strandat timmer; ett vittnesbörd om de fattiga strandsittarnas villkor för 100 år sedan. Men det märkligaste var inte huset i sig utan miljön med sjöbodar och stuga så sällsynt väl inpassade i den karga naturen längst ut på udden på Apelviken på Rörö.

★ ★ ★

I sin bok om Utter-Anders skriver författaren Arthur Wieland: ”Och hans ande kommer, långt efter hans livs tid, att sväva över den mest traditionsfyllda och trivsamma skärgårdsstuga jag vet i Bohuslän: Utter-Anders' boställe på udden i Apelvik”.

Arthur Wieland kunde nog inte — lika lite som alla andra som skrivit om och fascinerats av denna kärva idyll — föreställa sig att den avsiktliga skulle läggas i aska kort tid efter det att den siste skårkarlen avlidit.

Utter-Anders själv hade sinne för gamla ting och gamla hus. Wieland återger i en berättelse Anders kommentarer då en gammal lotsgård på Rörö brann ner:

”Då va ett gammelt hus med själ, säger Utter-Anders. Då va då äldsta huset på ö'a, äldre än gamle krogen i Abelvig. Se, så sletna trappstena ä. Å då har mången lots å sjöman hjälpt te må. När väggera braga sammen för ellen håromnatta tog di må seg då mässta a di otaliga historier å viser som di lyssnat te i över två sekler. Då va som en gammel inspelater fiol, då gamla huset”.

Men byggnadsnämnden på Öckerö har tydligen ingen känsla för att det finns gamla hus med själ, att en stuga bebodd av självständiga och originella människor kan vara som en ”gammel inspelater fiol”.

★ ★ ★

Nu har det ofattbara hänt, Utter-Anders hus är nedbränt. Man kan bara hoppas att byggnadsnämnden ser till att det nya huset inte skiljer sig allt för mycket från det gamla.

Kulturnämnden i Öckerö informerades aldrig om den planerade hembränningen i kommunal regi. Öckerö kommun har inte råd att göra om det här misstaget. I fortsättningen bör kulturnämnden självfallet få kännedom om planerade rivningar av äldre hus. Och dessutom bör man eftersträva att de som skall upprätta bevarandepplaner för bebyggelsen i skärgården är förtrogna med miljön.

För en uppsvensk arkitekt kanske Utter-Anders hus och uthus inte utgjorde någon särskild anblick. Men för en traditionsmedveten bohuslänning var den husgruppen en liten pärla.

Jigg

Så här skrev P. A. Jigenius om Utter-Anders stuga i GT den 10 april 1983.

"Utter-Anders" hus.

Stin-Olle och Krestina utanför sitt hus.

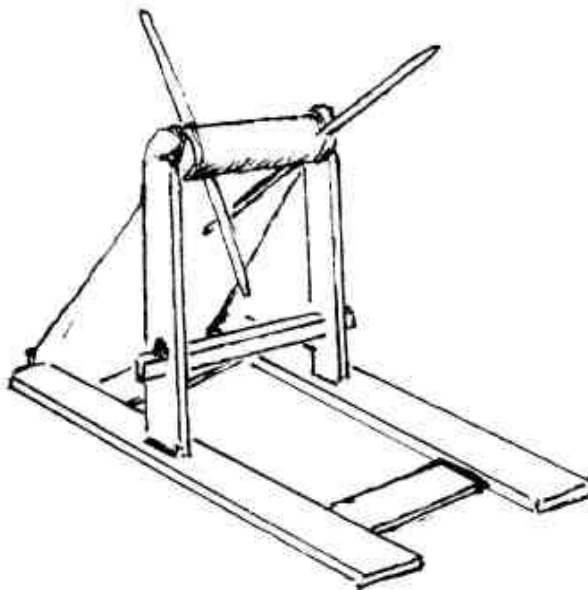

Karl Hansson, "Hanse-Kalle", och Bernadinas hus.

Themislaget ("Di gamle") vid Hästangen.

På 1930-talet drog man med landvad vid Hästangsôdden. Det var en typ av vad, vars ena lina fästes i land. Vaden roddes ut med plattbôtnare (flatbottnad eka) och lades i en ring. Den halades strax till land igen med hjälp av två vadspel, ställningar med rulle och vev. Platsen där vaden togs iland kallades valänne. Vaden sopade med sig vad som fanns i vattnet och på botten. Om man passade på kunde man få köpa fisk till kok: sandskädda, vitling, torsk m.m.

Vadspel för inspelning av landvad.

Sanbanka, som ligger mellan Nolänga och Söränga, är ett magert område, så ofruktbart att man kunde tillåta sig att bygga hus där. Här ligger alltså en del äldre gårdar, t.ex. Lageras i Nolänga, eller Hanses Alfredes, byggt 1895 helt i sten. Det har fått behålla sin vackra exteriör. Här ligger också Stor Albins, byggt 1910, med både källare och glasveranda. Också detta hus har kvar sitt ursprungliga utseende.

I grannskapet ser vi Sionförsamlingens samlingslokal, byggd 1930 och kraftigt tillbyggd 1979 för barn- och ungdomsverksamhet. Här ligger också Församlingshemmet, som ägs och drivs av Stiftelsen Rörö Församlingshem. Förutom att huset inrymmer sal för kyrkliga gudstjänster jämte lokaler för övrig kyrklig verksamhet, finns det folkbibliotek och vävstuga i källarvåningen. De flesta av öns föreningar är "understödjande medlemmar" i stiftelsen och har tillgång till

lokalerna för såväl enskilda som offentliga sammankomster. Väg i vägg med Församlingshemmet har den sjukvårdsutbildade diakonissan sin bostad och mottagning.

I det här området ser vi ett hus som markant skiljer sig från de omgivande, främst genom sin höjd. Det är Bernates, som 1900-1944 inrymde en speceriaffär med egen profil. Mera om denna i avsnittet *Affärer*. Efter Bernhard J. Olofssons död 1944 såldes huset och byggdes på till tre våningar. Under några år var det kafé i bottenvåningen, med olika ägare. Nu är det en av öns tre små hyresfastigheter. Det kallas fortfarande Kaféet.

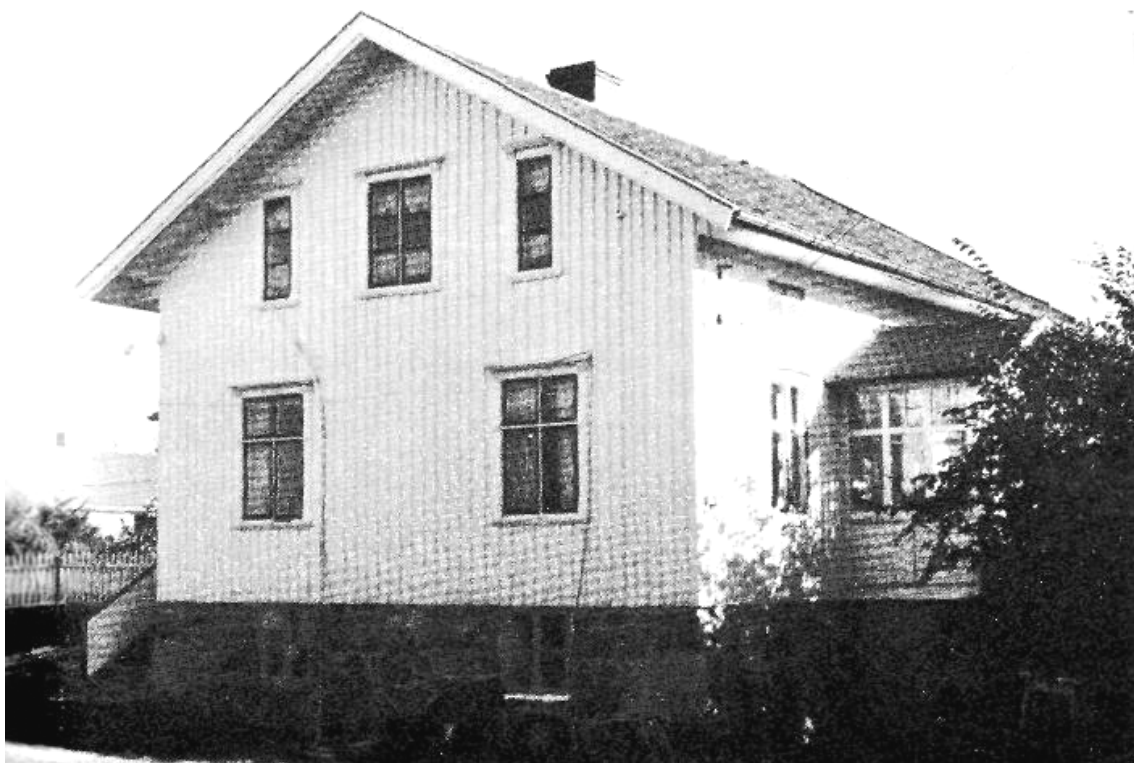
Intill Kaféet ligger Gabriels, numera Sjökvists. Gabriels Aners kallades allmänt Far. Man kunde få hjälp av honom i allehanda ärenden som t.ex. krävde skrivkunnighet. Han var också nämndeman. Mera om Gabriels Aners står att läsa i berättelsen om ett fiskelags långa vandring i avsnittet *Fiske*. Se också foto i avsnittet *Affärer*.

Vi går vidare genom Sörånga. Där tidigare varit relativt bördiga åkrar ligger nu tätt med villor. Mitt för Hunnekôl kommer vi in på Gasteväjen. Om denna berättas:

En ilandfluten död hade rösets på Långholmen, en annan i Lilla Apelvik. Dessa "gastar" måtte i livet ha varit ovänner, ty varenda natt möttes de under Hunnekôl, och där slogs de så att benskramp hördes långt oppe i Byn. Dessa nattliga vandringar pågick så länge att en stig slets upp längs östra sidan på ön. Denna stig kallas än idag (på 1930-talet) Gasteväjen. Man funderade mycket på vad man skulle göra åt detta olidliga oväsen om nätterna. Slutligen kom man överens om att flytta lämningarna efter den ene gästen, den som låg i Lilla Apelvik, till en holme. Så gjordes och sedan blev det tyst om nätterna. För gästar kan inte gå över vattnet utan människors hjälp. Röset på Långholmen finns kvar. Det märkvärdiga inträffar, att fast man försöker täcka benknotorna ordentligt kommer de upp igen rätt som det är.

Laura och Alfred Hanssons stenhus kan stå som ett fint exempel på de gamla byggmästarnas sinne för proportioner.

Alida och Albin Anderssons hus. Märk det vackra mönstret i stenfoten, gjord av gråsten.

Snett över Hunnekôl, från Nolbyn till Sörikreng gick Gulingeväjen. Denna gångstig trampades upp av besättningen på fiskebåten Gulingen. I en storm i augusti 1903 gick Gulingen under med man och allt. Man bör inte bygga hus över en gammal väg, sägs det. Då kommer det att spöka i huset. Måne det har spökat mycket i det stora huset som byggts över Gulingeväjen?

Där Söränga slutar ligger Wikens, en av öns större gårdar, uppförd omkring 1880 av lotsen Gustav Wik och hans hustru Mathilda, som var född på Hönö. Huset har fått stanna i släkten, men är nu sommarbostad, liksom de ombyggda ekonomibyggnaderna. Den fint anlagda trädgården med slingrande gångar är omgiven av en stenmur och en hög hagtornshäck. Vid grinden klänger ännu doftande gammaldags rosor.

"Wikens", där Mathilda och Gustav Wik bodde.

"Kalle på Sannas". Byggt på 1700-talet, troligen av Olof Tollesson. Dennes son Torger och hans hustru Anna är de första kända ägarna.

"Annikas" är ett av de äldsta bevarade husen på ön. Märk "sneskången" med köksingången.

"Zachriases" eller "Kajsas", tidigt 1800-tal. Tidigast kända ägare Kajsa och Zach(a)rias.

"Freden" och "Bonn-Anners" utanför sin stuga omkring 1860.

"August på Sannas". Byggt av Lovisa och August Torgersson 1852.

"Nellas Johans" byggt 1840. Köptes och ombyggdes av Karin och Edvard Edvardsson på 1930-talet. Foto på den gamla gården finns i avsnittet Jordbruk.

Vi lämnar Sörånga och går uppför Slätta berget, förbi Missionshuset, numera sommarbostad. Vi skymtar det gamla skolhuset, byggt 1895, men sedan 1920 bostadshus, följer stigen genom Bröggemösen och kommer till Byn.

Säkerligen var den äldsta bebyggelsen koncentrerad till detta område. Kalle på Sannas anses vara det äldsta bevarade huset på ön, dvs. delar av det. Huset är mycket förändrat, ombyggt och tillbyggt i början av 1900-talet. Annikas anses också vara från 1700-talet. Zachriases är sedan början av 1800-talet och väl bevarat. Fredens byggdes tidigt på 1800-talet av Zachris och Betty. Köptes på mitten av 1800-talet av "Freden" och "Bonn-Anners", dvs. Alfred Larsson och hans bror Anders som flyttade till Rörö från Inland. August på Sannas byggdes 1852. Också det har kvar sitt ursprungliga utseende, fast ladugården är ombyggd.

I Byn låg ytterligare några gårdar: Larsegobbens väster om Greens från tidigt 1800-tal. Den revs på 1890-talet på grund av marktvister och flyttades till Nolbyn där den blev Larse-Jannes (se foto i avsnittet *Affärer*). Åbergens norr om Greens. Släkten Åberg hade bott på ön sedan 1700-talet eller tidigare. Gården brann ner till grunden 1943 (se foto i avsnittet *Jordbruk*). Nellas Johans byggt 1840. Johan Christiansson var inflyttad från Tjörn, bror till lotsen Anders Christiansson (som antog namnet Scherman) och till Krestina, som gifte sig med Stin-Olle och blev mor till bl.a. Utter-Anders. Johan gifte sig med Petronella Åberg. Så här ser huset ut idag (En skymt av det gamla huset syns på foto i avsnittet *Jordbruk*).

Vi går mot söder och går rakt på nya skolan, som ligger på gränsen mellan Byn och Röddevi. Möjligen har här varit en begravningsplats, antagligen tillfällig. När man grävde för att lägga grunden till skolhuset hittades ben efter människor. Det sägs att det på den tiden då Bohuslän var danskt stod ett sjöslag här utanför och att soldater då jagades iland och förföljdes till bergen mitt på ön (Grevens vale eller Gravens vale). Många dödades och skulle då ha begravts i Röddevi. Vi har dock aldrig hört att det har spökat i skolan.

Väster om skolan ligger den gamla Logen. Nu är den privat sommarstuga. I början av seklet var den en betydelsefull fritidslokal för den då mycket livaktiga Godtemplarföreningen.

Godtemplarlokalen i början av 1900-talet.

Bynsvägen övergår vid stranden i Strandkassevägen (Strannkasseväjen). Denna tillkom på 1930-talet, då också den kraftigaste utbyggnaden av hamnen skedde. Hamnens tillkomst beskrivs på annan plats i boken. Samhällets servicefunktioner koncentreras alltmer till detta område. Här ligger öns numera enda speceri- och diverseaffär, som också tillhandahåller båtförnödenheter och drivmedel. Här finns sedan 1970 poststationen - eller poststället som det heter numera. Här ligger livräddningskryssarna strax intill bilfärjeläget och brandstationen. En småbåtshamn och en rad rödmålade sammanbyggda sjöbodar är det senaste tillskottet i hamnbyggandet.

Vi är nu framme vid platsen för den gamla fiskarebryggan. Den var länge den enda tilläggsplatsen på denna sidan ön. Där var grunt, och de större båtarna måste ankra längre ut. Folket rodde iland med småbåtar. Sörikreng var länge en typisk 1800-talsby med fem hus, alla

byggda av lotsar eller - i ett fall - av lotsbarn. Vägen genom Sörikreng kallas allmänt Aspera. Här finns öns största aspdunge. På kartan heter den Smekullsvägen efter kullen som ligger här. Mellan Smekôll och Bröggevarn låg telefonstationen tills 1952, då den automatiserades och flyttades till skolgården.

Högst upp på Bröggevarn har tidvis funnits utsiktstorn av varierande höjd, först för lotsarna, sedan för Livräddningssällskapet.

Hamnen omkring 1940.

Strandkassevägen fortsätter som Sörikrengsvägen över Brevi - förr åkermark - till Halaberget. I södra delen - till höger på bilden - finns några äldre hus: Olausens, Stine-Kalles m.fl. Norra delen har uteslutande 1900-talsbebyggelse.

Brevi och Sörhålaberget idag med pensionärsbostäderna (jmf foto s. 43).

Mitt i Hålaberget ligger Jydhuvet. Namnet antas härröra från jyder, dvs. personer från Jylland i Danmark. (Namnet Jydhuvet finns även på Kalvsund). Att just detta berg fått sitt namn efter danskarna antas bero på att ett sjöslag utkämpades i fjorden utanför. Om detta berättar Oswald Kuylenstierna i en skildring av Tordenskjölds bedrifter år 1719:

Mellan 2 och 3 e.m. den 26 sep. rodde kapten Budde ut ur Marstrands hamn. Han hade med sig 9 slupar. Med den 10-nde skulle Tordenskjöld själv åtfölja. Enligt skriftlig order som kapten Budde erhållit av Tordenskjöld skulle han stanna vid Grötö för att där invänta mörkrets inbrott. Men under vägen upphanns han på Sälöfjorden av fem stora galiärer. Han lät då sluparna stanna vid Mågholmen. Emellertid hade Tordenskjöld med sina två galiärer följt efter sluparna. Då han fick syn på de svenska galiärerna lät han de sina vila på årorna söder om Rammen varefter han lät sända bud till Marstrand efter ytterligare en galiär. Med sin egen slup fortsatte

han till Mågholmen, dit han ankom vid 6-tiden på kvällen. Så lågo de svenska och danska fartygen inom synhåll från varandra till mörkets inbrott.

Fortsättningen är beskriven på en dansk illustrerad karta (se nästa sida).

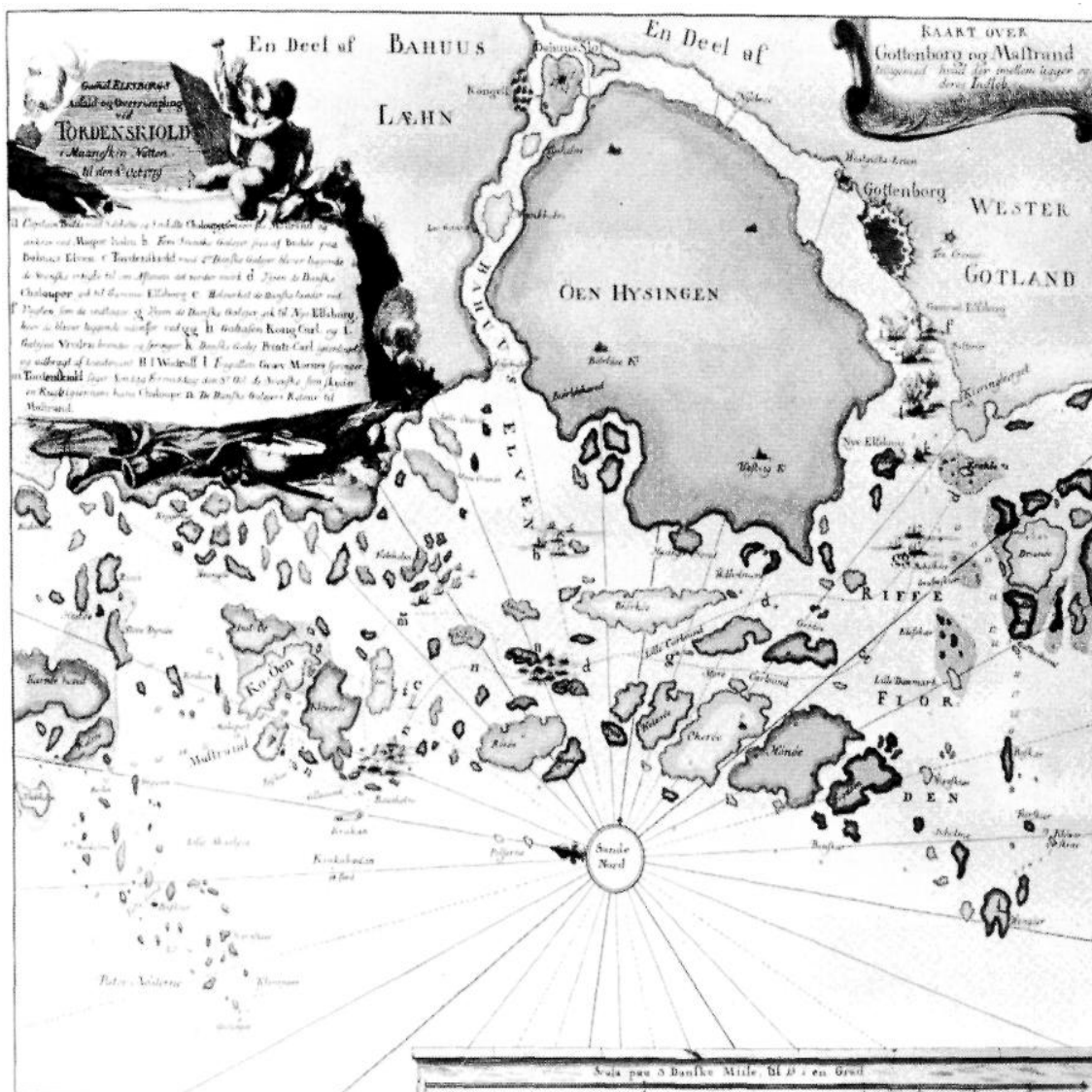

Nolhalaberget med Jydhuvet 1930-talet.

Vid stranden söder om Jydhuvet - Dyôdden eller Dinas ôdde - låg det salteri som vi berättar om i avsnittet om *Öns äldre historia*. Av det finns ingenting kvar. Att här också kokats tran vittnar namnet Trankoksôdden om. Här låg under många år poststationen; 1922-1939 hos Oscarias, 1939-1980 hos Helfrid och Sigvard Ryberg.

Längst ut på Langhölmen byggde Lelleman sin affär med nära väg till ångbåtsbryggan.

Vi avslutar den här rundvandringen, där vi förflyttat oss lite hur som helst i tiden, med att visa bildbeskrivningen av sjöslaget 1719. Kopian återger tyvärr inte originalbilden riktigt, eftersom denna är i färg.

Öns äldre historia

Om den tidiga bosättningen på Öckeröarna i allmänhet och Rörö i synnerhet har Ragnar Olsson skrivit i inledningen till avsnittet *Fiske*. Han har också redogjort för vad som finns belagt angående salterier och trankokerier på Rörö och närliggande holmar. För att undvika upprepningar hänvisar vi den intresserade till detta kapitel.

Om namnet Rörö sägs i *Ortnamn i Göteborgs och Bohuslän, IV - Ortnamnen i V. Hisings härad*, att första leden säkerligen kommer av växtnamnet rör, ”vass”. Och förvisso finns det tillräckligt med vass på ön för att berättiga ett sådant namn. Men en annan tolkning är också sannolik, nämligen att ”rör” kommer av fornsvenskans rör, dvs. (sten)röse, eller isländskans hreyrr (Wessén: Våra ord, deras uttal och ursprung). Enligt den förstnämnda källan har namnet förekommit i åtskilliga varianter. År 1528 Roroo, sedan Röre, Rörröö, Röröö, Rörre, Rörö m.fl.

Redan 4500 f.Kr. började öarna vid Göta älvs mynning att befolkas. En stor del av öarna låg då under vatten, men på Björkö har man funnit spår av boplatser från denna tid. Spår av bebyggelse från hällkistornas tid 2100-1800 f.Kr. lär finnas på de flesta Öckeröarna. Då var havsnivån cirka 10 meter högre än nu.

De fornminnen som anges för Rörö tycks vara svåra att datera. På öns högsta bergstoppar finns lämningar av rösen, som möjligen kan vara gravar från bronsåldern. Då gravsatte man ofta stormän på höga kullar vid havet, så att *”alla som seglade därute skulle se graven och minnas den avlidne”*. En av bergstopparna heter Grevens vale (eller kanske Gravens vale). Detta skulle kunna tyda på att det är en sådan grav.

Rörö utgjorde under norsktiden en halvgård av skattenatur, en gård ägd av bönder och som i regel också brukades av ägaren eller ägarna. Den blev liksom socknens övriga skattegårdar överförd till krononatur, sannolikt år 1671. Av jordebokshandlingarna framgår att brukarna ägde hälften i gården och kronan hälften.

Brukarna skatteköpte delar av marken år 1719 och 1734. Under mitten av 1700-talet pågick ett långdraget skatteköpsärendande beträffande resten. Detta skatteköp återtogs så småningom av kronan. Således fick vi en skattedel om 3/8 mantal och en kronodel, disponerad av lotsverket, om 1/8 mantal.

Under den stora sillperioden, som började vid mitten av 1700-talet, kom många människor till skärgården, inte endast från svenska fastlandet utan också från utlandet. Salterier och trankokerier anlades. Staten gynnade den nya näringen med privilegier och skattelättnader. Exporten tog fart. De lastade fartygen passerade Göteborgs skärgård på väg till västra Europa och Amerika. Tullväsendet fick ökad betydelse. Möjligen fanns det tullstation på Rörö redan nu. Lotsar - eller båtsmän som de kallades - fanns tidigare. Lotsstationen på Rörö omtalades redan 1702.

"Manga skärner å små, har vi inte sönnavinn, så ska vi snart få."

"När e skärna ä nära nyt (nymåne) bler de over."

"Noła vinn å sönna sol ä de bästa Gud kan göra på denna joł (sa räven)."

"Ny sunnavinn ä lige kall som gammel nołavinn."

Jordbruk och boskapsskötsel

1800-talet

Det var alltså ett mycket förändrat samhälle som sillen lämnade efter sig. Framför allt var det många fler munnar som skulle mättas. Många människor försvann naturligtvis med sillen efter 1808. Men en hel del stannade kvar.

Det var dock svårt att livnära sig enbart på fiske. Vid sidan av fisket utvecklades jordbruk och boskapsskötsel till en självständig näringsgren. Tidigare hade det sannolikt inte förekommit något egentligt jordbruk. Man hade tagit vara på gräset till foder åt djuren. Det var allt.

Nu försökte man inrikta sig på naturahushållning. Penningen hade åter blivit sällsynt. Efter stormar finkammades stränderna, varenda liten vrakspillra togs till vara. Det bästa användes som byggnadsvirke, det övriga fick bli bränsle. Ur mossarna tog man torv.

I Söränga och Nolänga fanns rejäla åkrar. "Gasteväjen" var en upptrampad stig genom Söränga.

Torkad kospillning brann också bra. Att köpa bränsle kom knappast i fråga. Hellre fick de små vindpiskade träden och buskarna huggas ner. Längs östsidan av ön finns låglänta fuktiga områden, ”slätter”, samt mindre ”lyckor”. Den marken odlas upp. Det odlades både brödsäd och potatis och även något lin. Åkermarkens betydelse markeras av att man ännu på 1920-talet helst byggde sina hus på bergknallarna utanför den odlingsbara marken, även om man här kanske måste spränga för grunden och kostnaden därmed ökades. Men så fick man ju också sin boning grundad på hälleberget!

Att brödsädesodlingen i socknen inte var obetydlig framgår av Nathan Odenviks redogörelse för kvarnverksamheten. Jämte salterier och trankokerier var kvarnarna den tidens industrier i skärgården.

I början av 1800-talet fanns det i Öckerö socken endast en kvarn dit man kunde gå med sin säd och få den mald. Den låg på Skarsviks holme vid Björkö och kallades Magdalena. Privata kvarnar som drevs endast för eget bruk fanns. Men för att få ta emot säd från andra och mala mot betalning måste mjölnaren ha häradsrättens tillstånd. Då kallades kvarnen en skattekvarn.

Salteriägaren Anders Andersson arrenderade Rammen av Röröborna. Där hade han ett salteri och lät också uppföra en väderkvarn med *”två stenar på nio kvarter”* för eget behov. Många kom emellertid till honom med säd som de ville ha mald. Andersson begärde därför (i juni 1804) häradsrättens tillstånd att betjäna öborna.

En särskild nämnd tillsattes för att undersöka behovet. Denna hade intet att invända. Tvärtom! Det kunde vara bra med konkurrens. Efter inspektion på platsen gav häradsrätten sin välsignelse åt företaget. Anmärkningsvärt är att en kvarnägare på Hönö, trots upprepade ansökningar, inte fick sådant tillstånd. Han fick i stället böta för att han hjälpt grannar och vänner med deras säd.

Strax efter det att Anders Andersson byggt kvarnen på Rammen lät salteriägaren Tobias Linneroth uppföra en kvarn på Rörö. Även han fick häradsrättens tillstånd att mala mot betalning. Berget där kvarnen byggdes kallas ännu ”Kvarnberga”. Kvarnrörelsen på Rörö blev emellertid inte långvarig. Redan efter tre år revs kvarnen och flyttades till Inland.

År 1825 beslöt *”den beryktade salterimannen G. M. Palm”* att återskaffa ön en kvarn. Efter många och långa överläggningar gav tingsrätten sitt tillstånd. Palm inköpte kvarnen på Rammen och flyttade den till Rörö, där den stod kvar ett tiotal år.

Om alla turerna i socknens ”kvarnhistoria” kan man läsa ytterligare i Nathan Odenviks bok ”Öckerö socken”.

1900-talet

Som nämnts tidigare började man troligen inte med att odla jorden förrän i början på 1800-talet, efter den stora sillperioden. Kanske var det kvardröjande "invandrare" som såg möjligheten att röja och odla upp backar och ängar och att så ädlare växter: råg och havre, potatis och lin. Ön har nog aldrig varit självförsörjande beträffande brödsäd, men väl med potatis. Sandjorden passade för rotfruktsodling.

Den som inte hade egna djur att få gödsel från var hänvisad till "klödder", dvs. tång som kastats upp vid stränderna. Tången är ett utmärkt gödsel och jordförbättringsmedel. Men det kostar mycket arbete att frakta det hem till åkrarna, antingen det sker med småbåtar och handkärror eller enbart med kärror.

På 1930-talet kom konstgödseln i bruk. Det underlättade otvivelaktigt arbetet, även om jorden utarmades. Överskottsfisk har också använts som gödsel. Man t.o.m. sålde överskottsfisk till herrgårdar och på fastlandet. Gårdarna på Rörö var aldrig stora nog att försörja en familj. Jordbruket måste kombineras med andra näringar, vanligtvis fiske.

Vadfiske på vintern och åkerbruk på sommaren var en vanlig kombination. Ibland lejdes drängar från Inland, eller från de stora öarna, Orust och Tjörn, framför allt från Torsby, Harestad och Lycke. Dessa fick delta även i fisket. Många av dem stannade kvar och gifte sig med flickor från ön. En och annan inflyttad piga blev också bofast.

Spår av denna "invandring" märks ännu, framför allt i språket. Detta har säkerligen bidragit till att ge de olika öarnas dialekter deras särprägel. Gårdarna var alltså små. Två kor och en häst var maximum. Ibland delade två hushåll en ko. Man kunde också hyra en ko över sommaren. Betalning erlades då i förhållande till den mängd mjölk som kon gav. Utmarken, "berga", användes som gemensamt kreatursbete, även om marken på kartan var noga uppdelad mellan olika ägare.

Potatisläggning i Lenas hage 1931. "Åbergens" skymtar till höger på bilden, Annikas till vänster. Från vänster: Ivar, Berta (barn), Helga, Julia, Karin, Boris (vid plogen), Wille, Maria, Lena och Alfred.

Potatisrensning i Åbergens hage 1930. I bakgrunden Nellas-Johanns.

Magda, Ada, Karolen och Tekla tar upp potatis i Röddevi på 1920-talet.

"Stenhaven" skilde "ingärt" från "udjärt". Korna höll sig för det mesta på rätt sida.

Olly Hansson berättar om boskapsskötsel och potatisodling:

På 1920-talet fanns här på Rörö ett fyrtiotal kor, tre hästar, en massa får, höns och grisar. Vi hade en ko, ett tjugotal höns, en tupp och ett tiotal får. En spädgris köptes på våren och slaktades i oktober. Kon brukade kalva på våren. Efter några veckor slaktades till min stora sorg den lilla söta kalven och åts upp.

På sommaren släpptes korna ut i bergen. Då fick vi vakta dem några dagar, så att de inte slogs, innan de lärt känna varandra igen efter vintern, när de stått inne. Vi fick gå i bergen och mjölka dem, på försommaren tre gånger om dagen, morgon, middag och kväll, och resten av sommaren morgon och kväll. Ibland måste vi gå runt "hele berga" och leta efter dem.

Vi hade en ko, som hette Pana. Om korna inte var för långt borta i bergen, kom hon och ställde sig mitt för vårt hus och ropade vid mjölkdays. Då fick hon lite gott att äta i en spann.

Gurli mjölkar Stella vid Huse vale 1937.

På sommaren lejdes en tjur från Inland eller Tjörn. Han fick gå jämte korna i bergen och tjänstgöra.

På våren skulle klödder hämtas. Det skulle vara från Sandviken, som ligger nordväst på ön. Den som hade häst körde från Ersvik, som ligger söderöver och dit det går att köra med häst och kärra. Från Sandviken måste klöddret fraktas med båt.

Så skulle potatisen ner i jorden, och den skulle gödslas med klöddret och delvis med kreatursgödsel. Även ängsmarken gödslades. Sen måste potatisen hackas och harvas. När den växt upp var det att rensa bort ogräset och kupa upp jorden mot stånden. Vi satte några tidiga rosenpotatis, som togs upp till kok på sommaren. De sena hette Tyska potatis eller "Tysker".

Sen skulle gräset slås och torkas till hö för vintermat åt djuren. Det började efter midsommar. När gräset slogs, slutade göken att gala, sades det.

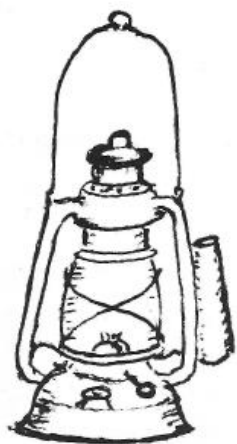

Mariana Karlsson med sitt "arbetsfolk" har skördat hö i "Nolänga".

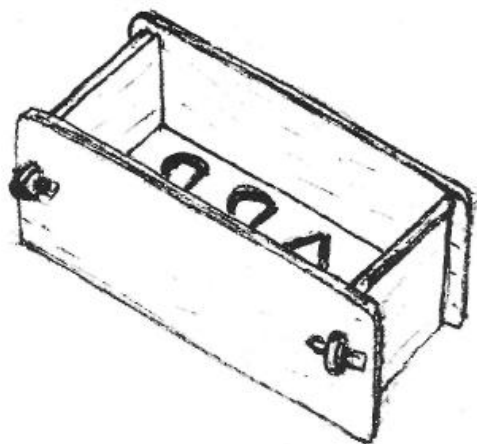
Om sommaren släpptes fåren ut på holmarna, som tillhörde gården eller ön, och fick beta fritt. Men de måste ses till ibland. Grisar och höns var hemma och skulle ha sin skötsel, så arbete fattades aldrig.

Den 10 oktober släpptes kor, tjur, hästar och får lösa, så att de fick gå och beta mellan husen. Då måste potatisen vara upptagen. Om vi gick ut på kvällen, kunde vi träffa på hästarna och tjuren. Korna var inne på natten. Då var det ju mörkt ute och dåligt med vägar, så då måste man ha "slabblykta" (fotogenlykta) med.

På hösten fick varje hushåll, som hade ko, betala 3 kr per ko till tjurägaren ("tjyrepenga"). Tjuren lossades och lastades vid Kroberget. Hö lades mellan berget och båten för att han inte skulle slinta.

"Slabblykta" (fotogenlykta)

Ystekar

Den som inte hade ko men ändå hade råd att köpa mjölk kunde ha "mjölkeställe", dvs. regelbundet hämta mjölk i en gård. På 1920-talet kostade mjölken 20 öre litern. De som ägde en ko kärnade själva smör och ystade ost. Ystningen kanske man hjälptes åt med.

Julosten skulle ystas i september eller oktober. Då hölls ystekalas. Flera hushåll slog sig ihop och bytte mjölk. Det gick så till att man sankade (sparade) mjölk ett par dagar. De som hade "mjölkeställe" fick cedera de dagarna. Man gick allihop till ett ställe med sin mjölk och hjälptes åt med ystningen. Nästa gång gick man till ett annat ställe och fortsatte så, tills alla hade fått till sin julost.

Ystningen gick till så: Mjölken slogs i en stor kittel och värmdes. Därefter slogs det ostlöpe i, så att mjölken skar sig och gick ihop. Ett tygstycke lades i ett ystekar av trä och klämdes ihop, sedan man hållt i ostmassan. Osten fick stå i karet någon dag. Sedan vältes den upp och fick ligga och torka, och ibland vände man på den. Det blev vassle när man ystade, och den fick kanske grisarna kalasa på.

Det blev kaffekalas när fruntimren kom med sin mjölk. Då dukades med bästa servisen i bästa rummet, och det blev kalas och prat.

Ett år, eller kanske var det flera, ystades det ost till en präst, som var här. Han bodde på Hönö och var hjälppräst till Gullstrand. Han var fattig, för lönen var väl liten, och han hade skuld på lärdomen. Han hade även sin mor och sina systrar hos sig.

Under andra världskriget och därmed sammanhängande uppsving för fisket förlorade jordbruket och boskapsskötseln sin ekonomiska betydelse för ön. Visst odlas det fortfarande potatis till husbehov av en och annan. Men den mesta åkermarken ligger för fäfat, om den inte blivit hustomter. Nötkreatur och får är ett minne blott. Hästarnas roll har övertagits av en traktor, som man kan hyra med man och allt från Rörö Strandkassa.

"När det ä ett stort järl (ring) kreng maan (månen) bler det over."

"När det friskar i sole glanning (solnedgång) så stiller de sin."

(Om det är frisk vind i solnedgång så stillnar det sedan)

"Finns det en solulv framför sola (vädersol) bler de slåbber (regn och storm). Finns de två solulva, jawwar den ene den andre i bo, å de bler gôtt ver."

Säd ur havet

Onsdagen den 31 maj 1706 blev det en svår storm som höll på i tre dygn. Rörölotsarna fick det arbetsamt. Det var särskilt tre fartyg som var i stor fara. Lotsarna måste försöka bärga dem. De lyckades med två, men det tredje gick förlorat.

Det bodde endast 8 familjer på Rörö vid denna tid. Som alltid vid stormar gick man utför att leta efter vrak. Börje Andersson var först tidigt på torsdagsmorgonen och upptäckte båten, som drev mot land. Han larmade öns alla vuxna män, sju stycken. De hade ingen möjlighet att med båt nå haveristen i den hårda stormen. Overksamma fick de från land se på hur vraket drev allt längre in bland bränningarna utanför Sandviken, och började brytas sönder. De förstod att besättningen övergett fartyget. Men de upptäckte att det fanns något annat värdefullt ombord: spannmål. Det skulle betyda mycket för de fattiga familjerna att få del av denna last.

Öborna kände till de stränga bestämmelserna om vrakfynd och förstod att de måste meddela myndigheterna så snart som möjligt. Lördag morgon hade stormen lagt sig, och fyra män seglade iväg till länsman. De kom fram vid middagstiden. Fyra timmar senare var kronans ombud på plats. Då var vraket nästan sönderslaget och lasten hade spolats in till stranden. Där låg nu den värdefulla rågen bland tång och grus, det mesta på ganska djupt vatten.

Länsmannen måste avge rapport till landshövdingen och befallde att det skulle hållas vakt vid fartyget medan han var borta. Röröborna utsåg Olof Tolleson att med sin båt vakta vid vraket.

Vad varken de eller länsman hade räknat med var att ryktet om strandningen spreds otroligt fort i hela socknen. Det var ofred och en hård tid. Nöden var stor, särskilt i skärgården. Man saknade bokstavligen det dagliga brödet. Och så kom denna sädeslast som en skänk från ovan till fattiga fiskare! Ingen ägare fanns till vraket. Säden måste bärgas snabbt, annars skulle den ta skada. Det skulle vara ett brott att inte på bästa sätt ta till vara denna Guds gåva.

Det var bara ett aber: första dagen var en söndag. Öborna måste till kyrkan. Utan giltigt förfall skulle det bli böter.

Men är inte bärgning av människoföda giltigt förfall? Jo, resonerade man, och detta kunde inte vara sabbatsbrott. Det gällde ju att ta vara på Guds gåvor.

Så blev det en invasion på Rörö denna Herrens dag av folk från hela socknen. Många kom redan på morgonen. Andra klarade av kyrkogången först. En del fick vetskap om strandningen först på kyrkbacken och gav sig iväg genast efter mässan. Röröborna var av lättförklarliga skäl först på plats.

Med kassar, öskar och vad man fick tag i fiskade man upp säden ur vattnet och bredde ut den på berghällarna till tork. Det blev omkring tolv tunnor. Men hälften var sand och grus, och en del hade redan tagit skada.

Det var ett ansträngande arbete med primitiva redskap. Värst var det för dem som kom sist. De fick gå ända till halsen i vatten för att kunna komma åt säden.

På måndagen ökade dramatiken. Då kom folk från fastlandet. Då kom också en löjtnant Gyllenborg från Kungliga Tullverket. Han kom dock inte för att hålla ordning utan för att förse sig själv av denna märkliga "havets skörd". När han fick syn på den råg som Hönöbor lagt till tork föregående dag, tvingade han en av sina underlydande att bära den till sin båt.

Under tiden anlände Hönöborna för att hämta sin råg. Det var mest kvinnor. De blev förtvivlade när de såg maten gå sig ur händerna på detta sätt. Men deras tårar och böner för sina hungriga barn kunde inte beveka löjtnanten, som erbjöd åtta öre åt öborna om de ville ro hem hans råg.

Så gott som alla hushåll i Öckerö socken hade försökt få del av den strandade lasten. När fogden så småningom anlände, kunde han inte göra annat än att klaga för landshövdingen.

Samtliga inblandade blev åtalade. I maj 1708 hölls extra ting på Öckerö. Anklagelserna var flera: vrakfyndet hade inte anmälts tillräckligt snabbt; vraket tillhörde Kronan, att lägga beslag på lasten eller del därav var stöld; upptagningen av säden skedde på en söndag, t.o.m. under gudstjänsttid och detta var ett sabbatsbrott.

Alla åtalade dömdes att betala 40 mark var. Dessutom skulle de gemensamt ersätta kostnaden för det extra tinget. Extra rannsaking hölls med löjtnant Gyllenborg. Han dömdes att böta 37 daler silvermynt, mycket pengar på den tiden.

Händelsen har berättats i generation efter generation och lever ännu hos de efterkommande. Nathan Odenvik har skrivit om den i boken "Öckerö socken".

Lotsar

Det bodde inte endast fiskare, affärsmän och jordbrukare på ön. Vi har nämnt att Rörö hade lotsstation redan 1702 och den fanns kvar i drygt två århundraden. En förteckning över lotsar på Rörö finns med. Som en kuriositet kan nämnas att den som ville "skrivas in" i lotsverket, under senare delen av 1800-talet, tillhölls att byta (efter-)namn, dvs. byta ut sitt -sonnamn mot något mera pregnant. En del av de namnen lever kvar än, t.ex. Berg, Sjöberg, Sjökvist, Wik, Green, Rödin.

Anders Christiansson kom från Skärhamn på Tjörn. Han slog sig först ner på Hyppeln (som fiskare) men flyttade runt 1855 till Rörö och blev lots. Här fick han smeknamnet - eller öknamnet - Skärman efter sin hemort. *"Det är ett bra namn", sa han, "det ska jag ta som eget"*. Ett par av hans söner antog också namnet Scherman, medan en annan hette Rödin. Släktforskare har det inte lätt!

Anders Christiansson Scherman, 1875.

En del av lotsarnas lön utgick ”in natura”. De fick under sin tjänstgöringstid disponera ett visst område av kronans mark på södra delen av ön. Ofta gick lotstjänsten ”i arv” från far till son. Då gick jorden också i arv, så att säga.

Lotsstationen flyttades från Rörö till Vinga 1905. De lotsar som då ännu bodde kvar på Rörö fick även i fortsättningen disponera ”kronegårn”. Deras ättlingar lyckades på 1930-talet med åberopande av den s.k. åborätten få överta marken. Därmed var all mark på ön i privat ägo, undantagandes hamnområdet, som exproprierades av Rörö Hamn- och Fiskareförening i två omgångar undersamma årtionde. Senare har Öckerö kommun köpt delar av f.d. ”kronegårn”.

Det var kanske förenat med en viss status att vara lots. Men betalningen var ringa och lotslivet farofyllt. Det var dessutom hård konkurrens mellan de olika lotsstationerna. Stationerna var fyra: Vrångö, Brännö, Hönö och Rörö. Det gällde att ligga ute och passa på när lotssökande båtar närmade sig svenska kusten.

I ej fullt däckade båtar låg lotsarna till sjöss i hårt väder och mörker och kappseglade för att komma först till fartygen. De försökte möta skeppen ända ute vid Skagen och Hirtshals. De hittade på alla möjliga knep för att lura varandra. De betraktade varandra som nära nog dödsfiender. Allt enligt Erik Hägg, vars bok *Bland lotsar och fyrmän* citeras av Alvar Lacke i *Allmogebåtar*.

Först 1910 uppdrogs gränslinjer för de olika lotsstationernas verksamhetsområden. Men då hade Rörös lotsplats liksom tidigare Hönös dragits in och flyttats till Vinga.

Att vara statsanställd garanterade på intet sätt försörjningen, åtminstone inte för lägre befattningshavare. Utdrag ur en artikel av Nathan Odenvik kan belysa detta. Artikeln var införd i Göteborgs-Posten den 13 maj 1963:

Nödläget i Göteborgs skärgård 1808-1876

Men de statsanställda - för dem var väl situationen något bättre?

En lotshistoria från Rörö ger svar på en sådan fråga. Lotsen hette Nils Peter Malmberg. Han föddes 1786 i Bovik, Öckerö sockens största industriområde med 17 *"salteriverk"*. Fadern var tunnbindare där, hade kommit från Halmstad året förut med utmärkta betyg, gifte sig strax med Brita Ekman från Göteborg. Sju barn såg dagens ljus i tunnbindarhemmet. Nils, äldste sonen, stod brudgum 1811 - tredje nödåret. Bruden Catharina fick han på Rörö, där fadern var lots. På den ön slog de unga ned sina bopålar.

Nils valde sin svärfars yrke. Framtiden tedde sig relativt ljus för de nygifta. Men det dröjde ej länge förrän skuggorna kom. 1813 dog Nils svärfar. Änkan Olena var sjuklig, hade svårt att klara sig själv. Hon flyttade till svärsonen, *"födes av honom"*. Hennes äldsta flicka, Bengta 31 år, var *"döf och dumb"*, dvs. dövstum. Nils måste också ta emot och försörja henne. Det fanns ingen annan råd. Då väntade de unga makarna tillökning i familjen. Och som Nils Malmberg än så länge bara var lotsdräng, blev det naturligtvis ekonomiska bekymmer. Efter några år utnämndes han visserligen till *"secund"* (under-)lots men hade ringa glädje av denna obetydliga befordran. Under sin hårda tjänstgöring förlorade han så mycket av sin syn att han ej längre kunde lotsa - han blev nästan fullständigt blind.

Det vilar djup tragik över denna lotsfamilj. Av allt att döma erhöll Malmberg intet som helst understöd av staten, fast han blivit blind under tjänsten. Han tvingades att på andra sätt söka ett nödortfikt levebröd åt sig och sin familj. De "titlar" som häfter vidlåder hans namn, säger en del: *"strandsittare"*, *"arbetskarl"*, *"fattig fiskare"*.

Hösten 1825 söker kyrkoherde Rosengren i Torslanda och komminister Sandbeck på Öckerö beveka myndigheterna att ingripa. De avger var sitt intyg. Vi citerar något ur kyrkoherdens:

”Att sekundlotsen Nils P. Malmberg, som under utövning av lotstjänsten skall ha blivit blind, är i de fattigaste omständigheter, gift, har tre små barn, en 68-årig sängliggande svärmoder samt en ”döf och dumb” svägerska att försörja ... intygas på begäran.”

Två månader innan detta skrevs hade yngsta dottern dött. De andra tre barnen var i åldern 9-13 år. År 1837 dog svärmodern av *”ålderdoms bräcklighet”*, sedan hon vårdats av den blinde lotsen och hans hustru i nära ett kvartssekel. Efter ytterligare 6 år slutade den dövstumma Bengta sina dagar, 61 år. Då hade sedan lång tid Malmbergs hustru lidit även *”tärande sjukdom”*, tydligen kräfta. Hennes lidande tog slut 1844. Hon står antecknad som *”fattighjon”*. År 1846 anbefallde församlingen angående Nils Malmberg: *”Varje matlag give honom 8 shilling om året så länge han lever.”*

I 14 år satt Malmberg ensam i sin stuga - i mörker. Av sina tre flickor, alla gifta på Rörö, fick han väl den vård de kunde ge. I julmånaden 1860 slutade för honom livets strid. Han hade då varit blind i nära 40 år - och sedan länge även nedbruten av *”gikt och värk”*. Prövningar av olika slag hemsökte familjen i fortsättningen. Äldsta dottern dog av *”bröstlidande”*, hennes man av *”lungsot”*, likaså tre av barnen. Hennes ende sväger, lotsen Torger Olsson på Rörö, fann sin död i vågorna. Anders Ingelsson, gift med yngsta systemen, drunknade *”då han i svår storm med en liten båt begivit sig på fiske. Fanns någon tid därefter uppfluten på en holme”*.

Det höves oss i vårt nutida välfärdssamhälle att någon gång kasta blicken mot flydda tider, låta tanken en stund dröja införde förhållanden, varunder fäderna levde för blott 100 år sedan.

Den gamle lotsen berättar

En dag i oktober hösten 1874 låg vi på kryss i Kattegatt med lotsbåten. Det blåste hård sydvästlig vind och det var gott om segelfartyg som låg på kryss söderut genom Kattegatt denna dag. Vi anropade en fransk brigg som skulle till Sundsvall men kaptenen talade om att uppe i lovert fanns en annan brigg som han visste var destinerad till Göteborg. Vi kryssade upp till denne. Han hade lotsflagg i topp och från lotsbåten sattes jag ombord. Visst var jag en av de yngre, men det var ju "min tur".

Det var regntjocka så vi kunde inte se land och jag föreslog kaptenen att sätta mera segel och hålla ut i rum sjö och sedan söka på land norr om Vinga. På grund av den hårdaströmmen lyckades inte detta och jag föreslog kaptenen att vi istället skulle söka in på Källöfjorden vid Rörö och komma till ankars där innan natten. Detta lyckades och sedan vi ankrat på Källöfjord ökade vinden till full storm. Vi släppte två ankare med 60 famnars kätting och där red vi ut stormen för natten.

Tidigt nästa morgon kom lotsbåten längs sidan. Man måste ju preja när ett nytt fartyg kommit in på en ankarplats. Lotsarna såg genast att det var samma fartyg som de satt mig ombord i dagen före och nu var de på väg ut till Rossen NV Rörö. De berättade att den franska brigg som prejats tidigare, och som inte ville ha lots, hade gått iland på Rossen och blivit vrak. Kaptenen och stewarden hade spolats överbord under natten men den övriga besättningen om sex man hade tagit sig i land på holmen och det gällde nu att rädda dessa.

Lotsbåten hade en julle på släp för att kunna ta sig in till land och jag följde naturligtvis med på räddningsexpeditionen. När kaptenen på den båt jag lotsat in fick höra vad som hänt brast han i häftig gråt. Det var nämligen hans bästa vän som gått bort.

När vi kom ut till Rossen stod de sex männen där och med hjälp av kastlinor fiskade vi nu en och en i taget ombord i jullen och förde dem sedan över till lotsbåten. Sedan vi fått alla ombord seglade vi hem till Rörö där de skeppsbrutna fick omvårdnad i lotsarnas hem.

Styrmannen, som fått fyra revben brutna, fick bo i lotsförmannens hus. Han måste senare föras till Sahlgrenska sjuk-

huset i Göteborg för vård. Vid avskedet ville han ge husets äldsta dotter en ring ty han menade att han aldrig skulle komma hem igen och hon borde ha ringen för att hon så väl skött om honom. Men pappa lotsförmannen var av en annan åsikt och nekade sin dotter att behålla gåvan som således återlämnades till givaren. Det var nämligen praxis bland Rörös lotsar att inte ta emot någon som helst ersättning när det gällde räddning och omvårdnad av skeppsbrutna.

*

Överlotsen Palmquist skriver i en bok om "Lotsar och fyrmän" om rörölotsarna, som en gång kom in till Göteborg med ett fartyg som de bärgat sedan det övergivits av sin besättning. I Göteborg möttes lotsarna av kamrater och andra som tyckte att de handlat dumt. Fartyget var ju deras när det övergivits av besättningen. Men då tog en av lotsarna till orda och sa ifrån på skarpen och inte utan stolthet:

— Vi är inga sjörövare, vi är kronolotsar!

Besättningen från det havererade fartyget räddades av samma lotsar men det är en annan historia.

Ess-It.

Lotsförmannen i artikeln ur *Svenska Väst kustfiskaren* var Johan Christiansson, och det var hans äldsta dotter Augusta, som erbjöds en ring, men som inte fick ta emot den! Styrmannen ville då visa sin erkänsla på annat sätt. För att underlätta för folk, som hade som yrke att hjälpa andra, och för att ge dem ytterligare ett "redskap" erbjöd han nu att till Augusta lära ut sin förmåga att stämma blod. Enligt muntlig tradition kunde denna förmåga endast överföras till motsatta könet och det handlade om en rituell företeelse. Folktron säger att blodstämning förekom i en religiös och en svartkonstvariant. Augusta var genom hela sitt liv religiös, så hon bör i alla fall inte beskyllas för svartkonst.

Lotsen Gustav Rödin med fru Augusta.

Äldre Röröbor har ännu Augusta och hennes speciella förmåga i gott minne. Då någon drabbades av blödning, som inte gick att stoppa på normalt sätt, sprang någon vän eller anförvant till Augusta Rödin. Augusta skulle då ha noggranna uppgifter om den blödandes fulla namn och födelsedata. Sedan drog hon sig undan i sin kammare. Vad hon gjorde där i sin ensamhet vet idag ingen, men det lär ha handlat om vissa bestämda böner och ritualer. Det kunde undantagslöst konstateras att blödningen hos den, alltså avlägsna "patienten" stannade med drastisk omedelbarhet kort efter att Augusta dragit sig tillbaka.

Förteckning över lotsar på Rörö

- Lots Olof Andersson, f. 15/3 1700 - d. 16/6 1779
- Lotsålderman Jöns Olofsson, f. 1718 - d. 1785
- Lots Tolle Olsson, f. 1731 - d. 13/8 1777 (i frossan)
- Lots Gunne Sörensson, f. 1730 - d. 1805
- Lotsålderman Sven Karlsson, f. 1731 - d. 17/10 1778
- Lots Per Andersson, f. 1734 - d. 1779
- Lots Olof Persson, f. 30/7 1738 - d. 8/7 1816
- Lots Anders Olsson, f. 24/2 1740 - d. 1/5 1817
- Lots Hans Olsson, f. 1741 - d. 11/11 1777 (drunknad)
- Lots Olof Nilsson, f. 15/1 1744 - d. 30/12 1794
- Kronolots Erik Andersson, f. 1748 - d. 1806 (drunknad)
- Lotsdräng Sören Gunnesson, f. 1763 - d. 1808 ?
- Lots Sven Olsson, f. 10/1 1754 - d. 12/1 1822
- Lots Per Gunnesson, f. 1755 - d. ?
- Kronolotsdräng Anders Svensson, f. 1756 - d. 14/7 1788 (i giktvärk; son till Sven Karlsson)
- Lotsdräng Berndt Olsson, f. 9/6 1756 - d. 1811
- Lotsdräng Christian Nilsson, f. 1757 - d. 16/6 1814 (i magsjuka)
- Lots Per Olsson, f. 10/5 1759 - d. 28/6 1811
- Lots Olof Tollesson, f. 10/12 1773 - d. 7/1 1819
- Lots Olle Andersson, f. 26/9 1769 - d. 17/3 1813 (son till Anders Olsson)

Kronolots Bryngel Andersson, f. 23/4 1749 - d. 24/1 1861 (kallades "Olsebryngel")

Lots Lars Sörensson, f. 1782 - d. 15/12 1809 (drunknad i Marstrands hamn)

Lotsdräng Abraham Olsson, f. 8/11 1784 - d. 20/10 1855 (i kolera)

Lotsdräng Alexander Olausson, f. 22/11 1818 (flyttad till Nidingen)

Lots Elias Berntsson, f. 1779 - d. 17/8 1834 (i kolera)

Lots Nils-Peter Malmberg, f. 26/6 1788 - d. 14/2 1860

Lots Bernt Olofsson, f. 26/2 1788 - d. 1880

Lots Andreas Åberg, f. 29/9 1790 - d. 23/6 1877

Sekundlots Gabriel Persson, f. 3/11 1800 - d. 12/9 1851 (drunknad)

Mästerlots Olle Abrahamsson, f. 25/6 1814 - d. 20/12 1895 (son till Abraham Olsson, dotterson till Anders Olsson)

Mästerlots Olle Olsson, f. 19/4 1819 - d. 31/10 1886

Kronolots Torger Olsson, f. 1819 - d. 20/9 1852 (drunknad vid bordning av fartyg)

Lots Anders Christiansson-Scherman, f. 31/5 1824 - d. 23/7 1907

Lots Johan Christiansson, f. 15/7 1826 - d. 23/7 1901

Lotsförman August Torgersson, f. 12/10 1834 - d. 1926

Mästerlots Karl Torgersson, f. 3/11 1838 - d. 20/8 1904

Mästerlots Bernhard Torgersson, f. 3/7 1841 - d. 1912

Sekundlots Torger Christiansson, f. 1/3 1794 - d. 4/3 1845 (frusit ihjäl)

Mästerlots Peter Greén, f. 17/3 1845 - d. 31/12 1926

Kronolots Karl Bernhard Berg, f. 2/2 1857 - d. 6/11 1905 (drunknad vid bordning av fartyg vid Vinga)

Mästerlots (lotsförman) Gustav Rödin, f. 28/9 1850 - d. 28/10 1940

Mästerlots Elis Scherman, f. 1/8 1854 - d. 12/8 1909

Mästerlots Gustav Teodor Vik, f. 21/3 1854 - d. 1929

Kronolots Oskar Sjöberg, f. 27/9 1865 - d. 14/5 1918

Tullare

Redan under 1840-talet omnämns tullare på Rörö. År 1849 bodde tullarna Niklas och Cornelius Andersson med familjer på ön.

Rörö fick tullstation 1888. Tullförman här blev då Karl Fredrik Nyman. Han var född i Karlskrona och inflyttade till Rörö från Kalven. Han bodde hos Olof och Matilda Utbult. Två andra män, Martin Kronborg och Axel Andersson kom då till Rörö och blev kustroddare.

År 1897 blev Johan Hilmer Mattson förman. Vid samma tid tjänstgjorde Johan Teodor Karlson-Röring som kustvakt. Han var från Rörö och hade tagit sig namnet Röring efter sin hemö. Vidare tjänstgjorde hans bror Viktor Karlsson samt en inflyttad, Karl Axel Allard, som gifte sig med en flicka på Rörö.

Tullförman C. A. Andersson.

År 1898 kom Johannes Nilsson till Rörö som kustvakt. Även han gifte sig med en Röröflicka.

År 1916 blev Carl Alfred Andersson tullförman här. Han kom från Klädesholmen. Samtidigt blev Alfred Öberg kustvakt. Han gifte sig med Lottas Ida och bodde här i många år. Samtidigt blev också Ernst Wik kustvakt. Han var från Rörö.

År 1922 blev den ovan nämnde Viktor Karlsson från Rörö förman och förblev så till 1930. Då efterträddes han av Albert Johansson som förman, och denne förblev i den tjänsten till 1936. Han hade tidigare tjänstgjort i tullen på Rörö och Kornhall från år 1916. Omkring 1934 började Otto Wijk från Kalvsund som förman på Rörö.

År 1955 och framöver var Karl E. Olsson tullförman på Rörö. Han var härifrån och efterträddes senare av en annan Röröbo: Allan Olofsson, som var sist i raden av tullare på Rörö. Tullstationen på Rörö lades ned 1961, då Allan Olofsson slutade sin tjänst.

Tullförman Albert Johansson.

Sjöräddningsstationen

Eric Westerström berättar:

Sjöräddningsstationen på Rörö anlades år 1917 och tillhör Svenska Sällskapet för räddning af Skeppsbrutne, "Sjöräddningssällskapet", som stiftades 1907. Stationen på Rörö var den första på västkusten med fast bemanning under vinterhalvåret från 1 oktober till 1 maj, endast befälhavaren var anställd hela året. Som förste befälhavare anställdes fiskaren och trålskepparen Reinhold Utbult från Rörö. Han innehade tjänsten till år 1949.

Reinhold Utbult, skeppare 1917-1949.

Den första räddningskryssaren (benämndes ej kryssare på den tiden utan man sade "Livbåten", både i tal och skrift), som blev byggd till Rörö var endast 50 fot lång, utrustad med segel och, efter nutidens mått, en relativt svag motor.

Livräddningskryssaren "Wilhelm R. Lundgren" i vinterskrud.

"Wilhelm R. Lundgren II", 1920-1957.

Båten byggdes på Vikens skeppsvarv. Åtta rederier förband sig att under närmaste tioårsperioden bekosta driften av stationen. I och med att kryssaren fick fast bemanning skulle den gå till sjöss och patrullera utanför kusten, sträckan Pater Noster - Tistlarna, sedermera Nidingen, när det blåste över 15 meter per sekund (uppåt fanns ingen gräns), eller om sikten var nedsatt av snö eller dimma. Det senare fortsatte till mitten av 1950-talet.

Syftet var ju att varna sjöfarare i tid och vägleda och eventuellt upptäcka fartyg i nöd och kunna ingripa och rädda folk innan det var för sent. På vissa mellantider fick de larm över trådlös radiotelegrafi från Nya Varvets station. Den tid kryssaren ej var till sjöss hölls ständig vakt dygnet om från ett vaktorn beläget på Erskulla, sydvästra höjden på Rörö. I mitten av 1930-talet byggdes ett högre torn på Bryggevalen, berget ovanför och nordost om Rörö hamn, där tidigare lotsutkiken varit belägen.

Vakthuset var på toppen av en stålkonstruktion cirka 18 meter över berget. Där fortsatte vakthållningen vintertid fram till mitten av 1950-talet. I slutet av 1950-talet revs tornet. Då hade tekniken tagit över mycket av det vakande ögats funktion när ropen om hjälp från havet kom över telefon. Efter ett par års tjänstgöring med den förste "Wilhelm R. Lundgren" stod det klart att för en så hård tjänst fordrades ett större fartyg. Då beställdes "Wilhelm R. Lundgren" nr. 2, även den från Vikens varv i Skåne och bekostad av Transatlantic. Det blev en betydligt större båt, byggd efter den berömda Colin Archermodellen med rätt kraftig Bolindermotor. Den levererades 1920 och tjänstgjorde vid Rörö i hela 37 år. Med den utfördes otaliga patrulleringar och räddningsuppdrag i alla väder. En del omskrivna på grund av sin dramatik.

Den första besättningen, från vänster Justus Edvardsson, Reinhold Utbult, Linus Sjögren och Janne Sjögren.

Eric Westerström, skeppare 1949-1982.

År 1949 lämnade Reinhold Utbult över stationen till Eric Westerström efter att ha tjänstgjort som skeppare i 32 år.

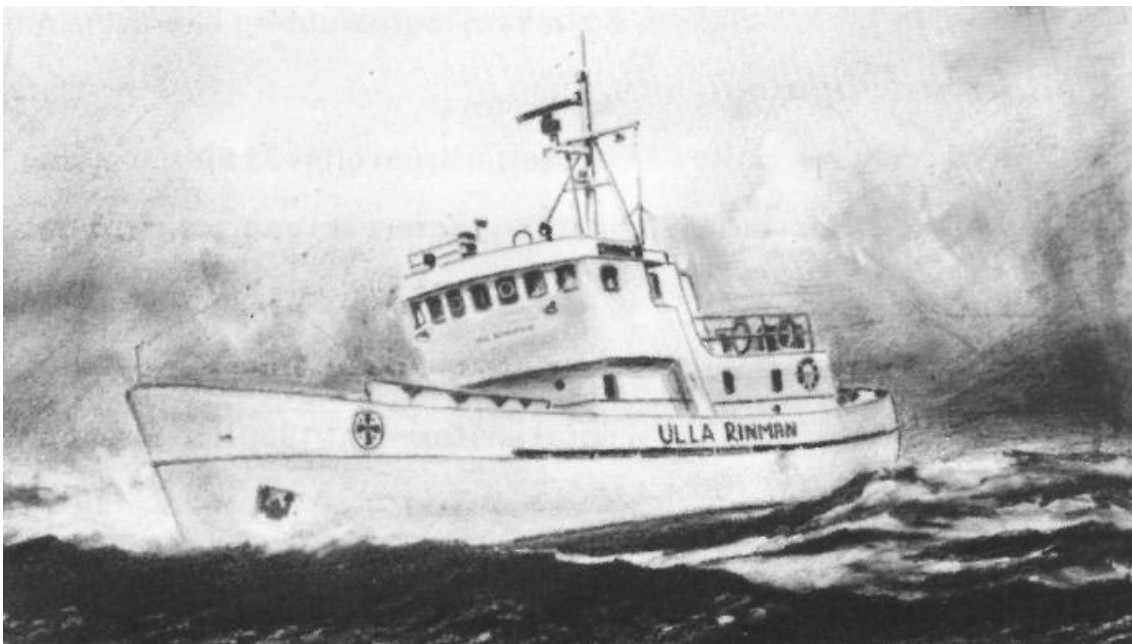
I mitten av 1950-talet planerades att förnya kryssaren på Rörö och i maj 1957 levererades tredje "Wilhelm R. Lundgren", lagom till Sjöräddningssällskapets 50-årsjubileum. Det var en betydligt större båt, med kraftig motor och särskilt lämpad för svåra isförhållanden, som den också fick bevisa. Patrulleringstiden var ju förbi och sjöfarten fick bättre tekniska hjälpmedel och bättre båtar, men trots det hände det svåra haverier. Elementens makter är oförändrade, så den nya kryssaren fick många gånger visa vad den gick för (även under storstormen i september 1969). År 1970 flyttades "Wilhelm R. Lundgren" till Huvudskär på ostkusten och den nya större kryssaren "Ulla Rinman" kom nybyggd till stationen, bekostad till större delen av stödföreningen Livbojen i Göteborg och uppkallad efter dess grundare.

Under åren som gått har mycket ändrats som gäller sjöfart och fiske, och fritidsbåtarnas antal har ökat kolossalt.

Då "Ulla Rinman" är en stor, tung kryssare, var det länge önskemål om en mindre och snabbare båt som komplement. En sådan fick vi år 1974 – "Gerda Hansson". År 1976 kom nybyggda "Elsa Golje", skänkt av fru Elsa Golje, Stockholm, ett fint tillskott. Årsbokens journalutdrag kan vittna om dess mångskiftande insatser. År 1982 var det åter vaktskifte då Eric Westerström efter 33 års tjänst som skeppare lämnade över stationen till Alf Lundgren, vilken tjänstgjort på stationen sedan 1957. Hur de olika epokerna än växlar blir det ofta dramatiska inslag och ingripanden. I 50-årsberättelsen skildras en stormnatt år 1920 då "Sydland" strandat vid Hönö Huvud.

"Wilhelm R. Lundgren III", 1957.

"Ulla Rinman", 1970.

"Elsa Golje", 1976.

Alf Lundgren, skeppare ombord på "Ulla Rinman", 1982.

En annan dramatisk räddningsaktion var när besättningen från den engelska tankern "Empire Tigachi" räddades vid Nidingen i storm och dåligt väder. För att få förbindelse med haveristen måste man skjuta en raketlina från räddningskryssaren, ej det lättaste från ett rullande däck när vinden driver linan. En och en halades genom sjö och brott över till kryssaren. Det var stora svårigheter att lyfta ombord männen eftersom de var helt nersmorda med olja.

I början av 1950-talet har vi även en dramatisk räddning då den tyska ångaren "Rudolf" gått på grund syd Klåvskär i full snöstorm från sydsydväst och mörker. Ropen från de 18 nödställda besättningsmännen, vilka tagit sin tillflykt till aktra däckslasten för att ej spolats överbord, skar genom natten. Det skyndsammaste ingripande var av nöden, men marginalerna var små för att vi inte skulle dela haveristens öde. Grundbrotten var nära på flera håll, och brotten för över var så nära att det ibland bröt in över fördäck. Det täta snöfallet och den hårda vinden gjorde det svårt att hålla uppe ögonen. Nattens mörker gjorde det inte lättare. Vi lyckades snabbt få över en lina till haveristen och med den hala över besättningen genom vattnet till oss. Det kändes särskilt gott när vi fått alla ombord och kunde stäva ut till bättre vatten från en kokande gryta bland brotten och föra besättningen till Göteborg.

Händelseförloppet vid sjöolyckor kan gå väldigt snabbt. Vi flyttar oss fram i stationens historia några år:

Telefonen ringer en stormkväll vid elvatiden. En fraktskuta har grundstött vid Stora Sillesund tidigare på kvällen. Vinden hade ökat till hård kuling. Framkomna till haveriplatsen, fann vi att fartyget delvis sjunkit, med en del av sidan ovan vattnet då inte sjön bröt

över. Besättningen hade tagit sin tillflykt till styrhyttstaket. Deras skeppsbåt hade brutits loss och försvunnit i natten och stormen. Efter ett misslyckat försök lyckades vi få över de skeppsbrutna genom att vi körde kryssaren rakt i haveristen. Vår besättning ryckte till sig männen. Det var stor risk att vi skulle bli hängande i haveristen. Där kunde vi nog tala om liten marginal. Efter att de skeppsbrutna satts iland för omhändertagande i Marstrand på natten återvände vi mot stationen. Vi passerade då haveriplatsen. Då var endast en del av masterna synliga ovan vattnet.

En annan händelse, där besättningen blev räddad i sista stund, var då ett lastat danskt fraktfartyg haft grundkänning, sprungit läck och höll på att sjunka en senhöstkväll i storm mellan Sälö och Kullen. Besättningen på fyra man hade krupit längst akter på fartyget då förskeppet börjat sjunka. Skeppsbåten var spolad överbord. Besättningen togs snabbt över till "Wilhelm R. Lundgren" och minuterna därefter gick fartyget till botten.

Fiskeflottan har även haft en stor tillgång i räddningsstationens tjänster, från haverier, då det gällt direkt räddning av människoliv, till bogseringar från havet i alla slags väder, flottagningar vid grundstötning, vägledning i dimma och snötjocka och många gånger då man befunnit sig i svåra belägenheter på grund av is.

En annan stor uppgift för stationens kryssare är att få tjänstgöra som ambulans med sjuktransporter både från öarna och från fartyg till sjöss. Det har inte fattats dramatik under den tjänsten heller. Det har ju hänt både födsel och dödsfall under transporten till land. Besättningen har ej fått stå rådlös för att snabbt hjälpa till både vid olycksfall och andra sjukdomsfall. Tidigare, när det tog längre tid att

komma till land, hände det att det värmdes vatten ombord ifall den nya öbon hade för bråttom att komma till världen.

Ser man tillbaka på stationens sjuttioåriga historia, och vad den uträttat till hjälp för medmänniskor, är det en stor uppgift den fyller både för kustens och havets folk och inte minst är den en viktig del i Rörös historia.

Rikstelefon 132208, 118361
Postgäld 800 500

Svenska Sällskapet för Räddning af Skeppsbrutne SJÖRÄDDNINGSSÄLLSKAPET

GÖTEBORG C den
Skeppbroplatsen 1

RÖRÖ SJÖRÄDDNINGSSATION 50 år 1917 - 1967.

Räddningskryssarna med namnet "WILH. R. LUNDGREN" ha under de gångna åren till år 1966 års slut räddat 239 människor i överhängande sjönöd och lämnat undsättning och assistans till 821 fartyg med 3333 personer ombord, legat i beredskap vid 83 fartyg med 875 personer ombord samt utfört 737 sjuktransporter. "WILH. R. LUNDGREN" har undsatt isolerade öar med medicin, post och proviant, brutit is för fisket och sjöfarten samt bistått lotsplatsen vid Vinga med ombordsättning och hämtning av lotsar vid isvägarheter. Vid storm och ishinder har kustbefolkningen erhållit hjälp med passageraretransporter.m.m.

Under 1915 plädojade göteborgspressen för en ny räddningsbåt, som borde få namnet "Wilh.R.Lundgren", för att hedra minnet av Svenska Amerika Linien grundläggare. 1916 överlämnade Rederiaktiebolaget Transatlantic en donation för detta syfte, och sedan ett antal redorier garanterat årliga bidrag till driften byggdes Sveriges första patrullerande räddningskryssare "Wilh.R.Lundgren". Båten sattes i tjänst år 1917 med Rörö som station och kuststräcken Tistlarna - Pater Noster som patrulleringsområde. Redan efter ett par års erfarenheter befanns fartyget för litet för denna krävande tjänst, varför en större "Wilh.R.Lundgren" byggdes 1920.

Att denna patrulleringstjänst kunde gå lyckligt under åren 1917 - 1950, då den avlöstes av radarbevakning, är förvånansvärt. Kapten Hans Hansson uttrycker i en artikel: "Att så många år ligga ute bland brott och skär i dimma, storm, mörker och snöbjocka utan att råka ut för allvarliga olyckor (tillbud ha förvisso icke saknats) är en prestation, som tyder på en ovanlig skicklighet parad med intuition och säkerligon tur. Det är inte så allmänt känt att denna patrulleringstjänst förhindrade många katastrofala sjöolyckor, ty sådant vågar ju inte publicitet, men de män som fysiskt och psykiskt stode ut med detta hårda och farofylla liv äro värda den djupaste beundran."

Ur Minnesskrift 1907 - 1917: "Som befälhavare på "Wilh.R.Lundgren" har antagits Reinh. Utbult, förut fiskare och befälhavare på ångträlare. Efter allt har sällskapet i honom funnit en livbåtsbefälhavare, som kommer att fylla de stora krav, som måste ställas på en sådan. Båt, jämte för-rådhus och brygga på Rörö, beräknas kosta o:a kronor 50.000,-"

Båttrafiken

En viss ångbåtstrafik mellan Göteborg och öarna i Öckerö kommun fanns redan på 1870-talet. Många olika rederier har ansvarat för kommunikationerna sedan dess.

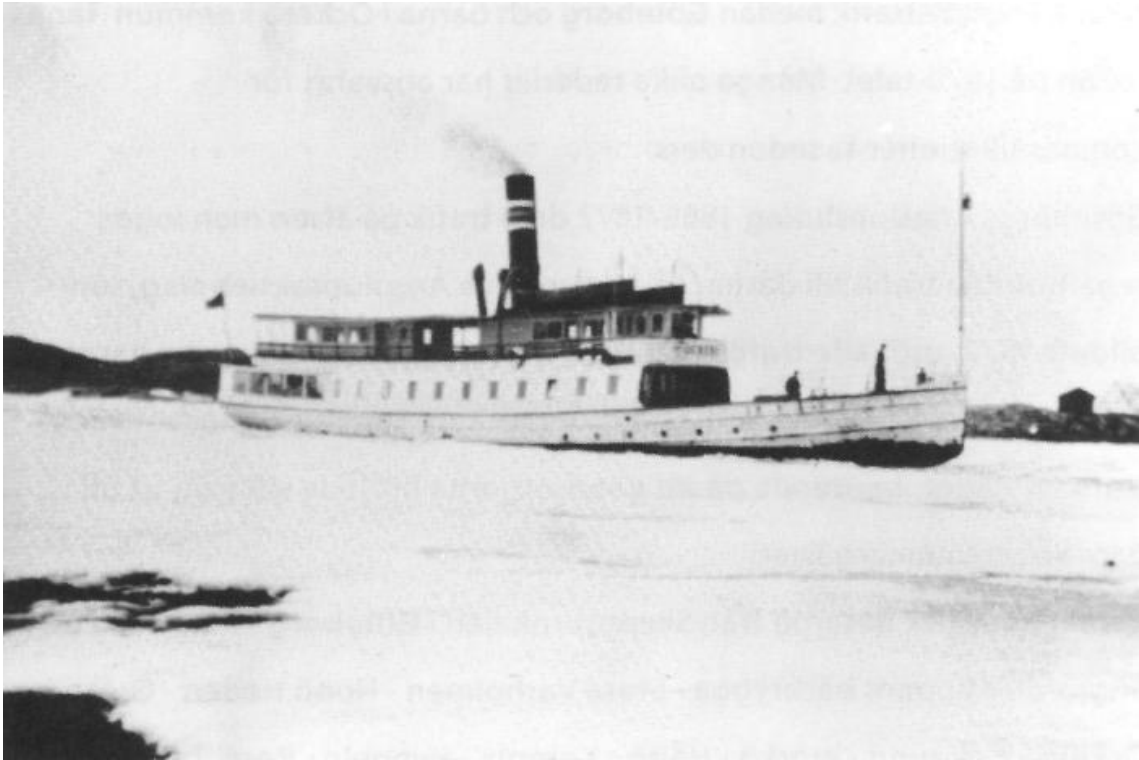
Göteborgs Ångslupsbolag 1866-1872 drev trafik på älven men ingen regelbunden trafik till öarna. Göteborgs Nya Ångslupsaktiebolag, som bildats 1872, utökade trafiken. År 1876 kom en ångbåt till de norra öarna varje lördag, påföljande år två gånger i veckan. Sommartid förbättrades trafiken något, beroende på att göteborgarna började söka sig ut till öarna som sommargäster.

Vanligen utgick båtarna från Skeppsbrokajen i Göteborg - Träpiren - och angjorde Klippans båtbygga - Stora Varholmen - Hönö Heden - Grötö - Öckerö - Kalvsund - Björkö - Hälsö - Knippla - Hyppeln - Rörö.

Norra Skärgårdens Båtbolag skötte trafiken till nordöarna under 1800-talets sista årtionden, tills 1895, då bolaget försattes i konkurs. Trafikförhållandena försämrades då avsevärt för Hyppeln och Rörö.

Ångslupsbolaget, som lovat att köra till dessa öar två gånger i veckan med post, menade att trafiken inte gav tillräcklig vinst och bröt kontraktet nästan omedelbart. Tidvis hade de nordligaste öarna ingen ångbåtstrafik alls. Man fick segla eller ro med egna båtar eller borda Marstrandsbolagets båtar i farleden öster om Rörö. Ibland anlöpte Marstrandsbolagets båtar även Rörö.

År 1918 startade Justus Hansson i Göteborg trafik på nordöarna med båten Skärgården, allmänt kallad "Stanka". Det blev dagliga turer även till Rörö. Besättningen utgjordes av en skeppare och en man på däck, samma personer dag efter dag. De hade ledigt två dagar om året, juldagen och långfredagen, då trafiken var inställd.

"Öckerö" var bra på att gå i is.

En sommarsöndag omkring 1950.

När J. W. Berg 1935 öppnade passagerartrafik mellan Göteborg och öarna körde Marstrandsbolaget dagliga turer till bl.a. Rörö. Det blev en hård konkurrens. Vi fann oss plötsligt ha både tät och billig trafik. Ångbåtarna låg och väntade på varandra vid bryggorna. Biljettpriset rasade. Som billigast kostade det 35 öre att åka från öarna till Göteborg.

25-öresbiljetterna lär ha legat färdigtryckta men kom aldrig till användning. Plötsligt gav Marstrandsbolaget upp och drog sig ur spelet. Förhållandena återgick till det mera normala, och biljettpriserna steg igen. År 1939 kostade en biljett Rörö-Göteborg 85 öre.

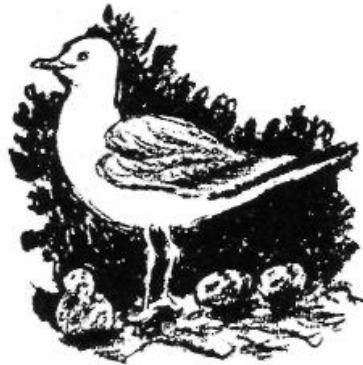
Ångbåtstrafiken fortsatte till 1964. I december 1962 hade Vägverket börjat köra med bilfärja mellan Lilla Varholmen och Öckerö. En särskild fraktbåt körde varje dag från Göteborg till Öckerö och nordöarna ända till 1983, då den totalhavererade. All frakt sker numera med lastbil.

År 1943 startade Göteborgs Trafik AB - ett Axel Johnsson företag - passbåtstrafik med linjesträckning Hjuvik - Grötö - Kalvsund - Öckerö - Hälsö - Björkö - Knippla. År 1948 kom även Hyppeln och Rörö med. Turerna var till en början endast tre per dag, men ökade efterhand. Som mest - 1963 - hade vi tretton turer i vardera riktningen. Varje båttur hade anslutning till buss vid Hjuvik.

När Vägverket hade öppnat bilfärjetrafiken Lilla Varholmen - Öckerö minskade Göteborgs Trafik AB - Linjebuss sina färjeturer och anlöpte i huvudsak nordöarna. De körde också med särskild passbåt Foto - Hönö Klåva - Grötö - Stora Varholmen - Hjuvik. De hade öppnat busstrafik mellan Hönö och Öckerö redan 1958 och utsträckt linjen till Hälsö 1959.

År 1967 övertog Göteborgs Spårvägar Linjebustrafik. Samma år började Vägverket köra med bilfärjor Lilla Varholmen - Björkö Grönvik. Denna förbindelse fick stor betydelse för nordöborna, framför allt för dem som hade arbete på fastlandssidan. Man sparade minst en halvtimme per resa och slapp bilköerna på Öckerö. Björkö fick släppa till av sitt hamnområde för parkeringsplatser åt nordöbornas bilar. Nordöborna hoppades på en bilfärjeförbindelse över Björkö. Över huvudtaget planerades mycket gemensamt för Björkö och nordöarna i detta skede.

Men därav blev intet. År 1970 stod den omtvistade Buröleden klar. Därmed ansågs nordbornas trafikproblem vara lösta. Förbindelserna med Björkö ströps i stället för att utvecklas enligt tidigare planering. Och nordötrafiken är fortfarande (1986) en het potatis i förhållandet mellan väljare och valda i Öckerö politiska liv.

"Bättre före var än ätter snar."

"Mandas bleka ä veggas skeda."

"En mulen morgon ger ofta en klar dag."

"Hôlla ihop som ler å langhalm."

Vägbygge

Rörös första riktiga väg byggdes efter första världskriget av arbetslösa stenhuggare från norra Bohuslän. Vägbygget började vid ångbåtsbryggan på Långholmen längst i söder och vägen slingrar sedan genom bebyggelsen till Krogen, som ligger längst norrut i Apelvik. Röröborna hjälpte till med att ta upp lera till "fylle". Öns tre hästar Gullen, Maja och Rimfax var fullt sysselsatta. För finansieringen kom "sköttepenga" väl till pass. Det var de pengar man fått i hyra av Göteborgs Jaktsällskap för jakten i utmarken. Givetvis måste man satsa ytterligare medel, men detta var en god grund. Markägarna upplät mark till vägen utan ersättningsanspråk. Alla skulle ju få nytta av den.

Birger Karlsson, Stavas Kalle, Alfred Ryberg, Seth Bryngelsson, Einar Bryngelsson, Gottfrid Hansson, Olof Hansson och Johan Edvardsson tar upp lera och kör i skottkärror till vägbygget. I bakgrunden ångbåtsbryggan.

Herbert Hansson minns vägbygget på Rörö

Vägbygget startade troligen 1919. Det var mest folk från norra Bohuslän, och de byggde på traditionellt sätt med spett och spade, och inte som nu, med maskiner. Det var ett stort arbete, och det sysselsatte väl kanske 10-15 man. Min syster, Hildur, var med i koklaget, som höll till på den gamla krogen. Förutom Hildur var där en kokerska och en karl, som hjälpte till med grovgörot, högg ved osv. Han hette Gross, och var från Gravarne. Det var en rejäl och snäll karl. Han besökte oss ibland om kvällarna och satt i köket och berättade. Till jul, då han var hemma i Gravarne, sände han Hildur en massa äpplen. Det var inte så vanligt hos oss då, särskilt inte vintertid. Jag kommer ihåg hur stora och röda och granna de var, och hur vi allihop fick äta av dem. Bland rallarna kommer jag ihåg en som hette Hugo Stål och två bröder som hette Kjellberg samt deras far.

Vägbygget bör ha varit klart förvåren 1920. Alldeles säkert vet jag att de hunnit till Kvarnberget i Apelvik den 1 december 1919. Jag var nio år och på bättringsvägen efter en lunginflammation. Eftersom jag var tvungen att hålla mig inomhus, satt jag i fönstret och tittade på rallarna. Men att jag kan placera dagen så säkert har en annan anledning: pappa och jag hade namnsdag, och vi fick en annorlunda namnsdagspresent. Pappa och farbror Olle hade skäddegarn ute. Janne Lundgren var förresten med på "dank". Han hade kommit med tre garn, som han ville ha med ut, för att han skulle få ett kok. Pappa och farbror Olle fick 53 tjog rödspotta i sina garn. Det var en namnsdagspresent det! Och i Jannes garn fastnade det 35 tjog. 700 skäddor lär räcka till ett bra kok! Fast dom kunde ju äta mycket på den tiden, förstås!

År 1924 tog Vägförvaltningen - Länsstyrelsen - över skötsel och underhåll av vägen. Innan dess skedde "slutavsyning". Göteborgs-Trakten hade skickat ut en reporter.

Fredagen den 29 Augusti 1924.

Rörö har nu fått ordentlig väg.

Den av öborna iordningställda sträckan ångbåtsbryggan—Apelvik har just slutbesiktigats.

Då Marstrandsbolagets "Svea" i söndags fm. lade till vid Rörö ångbåtsbrygga, hade visserligen det från början ganska ansevärda passagerareantalet avsevärt smält ihop -- särskilt vid Björkö skedde en kolossal åderlätning -- men det var dock en rätt respektabel samling, som steg i land där uppe på "norra skärgårdens" nordligaste ö.

Tack vare nämnda bolags nyss upprättade trafik på ön har nämligen densamma på de senaste åren "upptäckts" av sommargäster, och dels hade slutavsyning utsatts på den nyanlagda vägen längs öns östsidan upp till Apelvik, varför landsfiskalen John Söderström häradsdomaren Gustaf Persson i Dubberöd och nämndemannen Karl Engberg

i Skändla befunno sig bland passagerarna. Dessa senare hade liksom under tecknad valt vilodagen för sitt Rörö-besök, enär densamma är den enda veckodag, på vilken man kan komma både ut och in med ångbåt utan att behöva ligga över där ute, och tid är som bekant pengar.

Eljes skulle sannerligen ingen haft något emot att stanna på den trevliga ön både ett och flera dygn, och som den fr. o. m. nästa år lär få pensionat, kommer nog många även sommardag vid staden bunden göteborgare att ställa sina lördagseftermiddagsutflykter dit. Redan nu ha ett par hundratal respektabla sommargäster sitt tillhåll på Rörö, vars lilla dansbana åtminstone ej ännu lockat några Göteborgsligister, och där alla förutsättningar finnas för en angenäm sommarvistelse. Röröborna skola säkerligen också veta att hålla störande element

på avstånd, vartill även öns relativt avlägsna läge i sin mån medverkar.

*

Ångbåtens ankomst är här liksom annorstädes i skärgården en stor händelse, och ett flertal såväl öbor som sommargäster möta upp på bryggan längst söderut, närmare bestämt på den numera med ön sammanhängande Långholmen. I en där inskjutande vik har man en rymlig naturlig hamn, som dock icke är tillräckligt djup för det halvtjog eller dussin moderna motorbåtar, vilka höra hemma på ön och i huvudsak användas för sillfiske vintertid av de fem vadlagen, makrillfiske vår och sommar samt drivgarnsfiske om hösten. En smula motorträning förekommer även, varjämte äldre per-

soner syssla med spättegar och hummertinor samt krabbfångst, men snurrevadsfiske idkas icke vare sig här hemma eller i Nordsjön.

För att få bättre hamnplats för de större båtarna har man på sistone flyttat dessa till en bassäng strax norr om gamla hamnen, dit en ränna upp- muddrats med båtpropellrarnas hjälp. Dessutom har en hel del prima skalgrus upphämtats såväl ur hamnen som annorstädes utmed stranden för vägens istandsättande, vilket dock givetvis ej nämnvärt bidragit till den muddring, varav hamnen är i behov. En vägbrytare mellan ön och Hamnholmen anses även nödvändig till förhindrande av den från nordväst inrullande dyningen, men något sådant torde ej kunna förverkligas under den närmaste framtiden. En smula muddring bör däremot ej vara oöverkomlig.

Utom fiskebåtarna hyser Rörö hamn

som bekant motorlivbåten "Wilh. R. Lundgren", som där har sin station med tillhörande utkik något väster om gamla lotsutkiken, varifrån öns fyra "publikaner" numera mer eller mindre förgäves speja efter rov. Rörölotsarna ha nämligen för längesedan förflyttats till Vinga, men tullen finnes kvar till förhindrande av bl. a. spritsmugglingen uppåt Nordre älv, och sedan den fått hjälp vid Kornhall, lär detta även delvis lyckas.

*

Arbetet har i sommar utförts av öborna själva och tydligen gjorts mycket omsorgsfullt. Nedåt ångbåtsbryggan är vägens bredd hela 12 à 13 fot, men den smalnar så småningom av för att mellan Byn och Apelvik, där körtrafiken givetvis är minimal, bli cirka 7 fot och slutligen antaga formen av en stig. Den torde emellertid för lång tid framåt motsvara behovet, särskilt som underhållet nu kommer i vägstyrelsens händer.

Icke blott synenämnden utan även styrelsen har nämligen godkänt den för intagande till allmänt underhåll enligt vägstämmans och länsstyrelsens beslut därom i slutet av förra året, och Röröborna ha således till sist fått ett godt handtag från Hisingen, dit de erlagt dryga vägsatser, men själva haft sin väg på havet. Vägkassan bidrog visserligen med 3,000 kr. till statsarbetenas vägomläggning, men vid den tiden erlade också Röröborna dryga skatter, och ha väl gjort sig förtjänta av den lilla väg, de nu äntligen fått färdig.

*

*

Som en kuriositet kan anföras, att ett par ynglingar från en grannö, som just icke har någon väg men däremot ej synes sakna sprit, troligen icke ens av tysk tillverkning, precis som synen avslutats, infunno sig på Rörö för att synbarligen taga vägen i närmare betraktande. Möjligen ämnade de åstadkomma något liknande hemma hos sig. I varje fall visade de sig till den grad intresserade, att de raklånade lade sig framstupa ömsom på den dammiga vägbanan och ömsom vid dess ena eller andra sida, utan att bekymra sig om varken vattenpussar eller söndagsstass.

De hunno ej så synnerligen långt på sin upptäcktsfärd, men kunde dock konstatera, att vägen för deras vidkommande var alldeles för smal, innan de sammanträffade med synenämnden, till vilken även fjärdingsmannen C. A. Wallin och en av öns ordningsmän anslutit sig. Sammanträffandet blev ej vidare glatt, och kuplettskränet tystnade, då fjärdingsmannen vänligt men bestämt återförde de intresserade fylleristerna till deras båt, som roddes bort i sick-sack av den ene, medan den andre låg på botten.

Nyss hade de sjungit "Kom till Göteborg", och landsfiskalen — instämde (Obs! Ingen vits) genom att anteckna dem för att inbjudas till en viss större lokal vid Södra Vägen, som ju är bredare än Rörövägen och ej har några förrädiska diken...

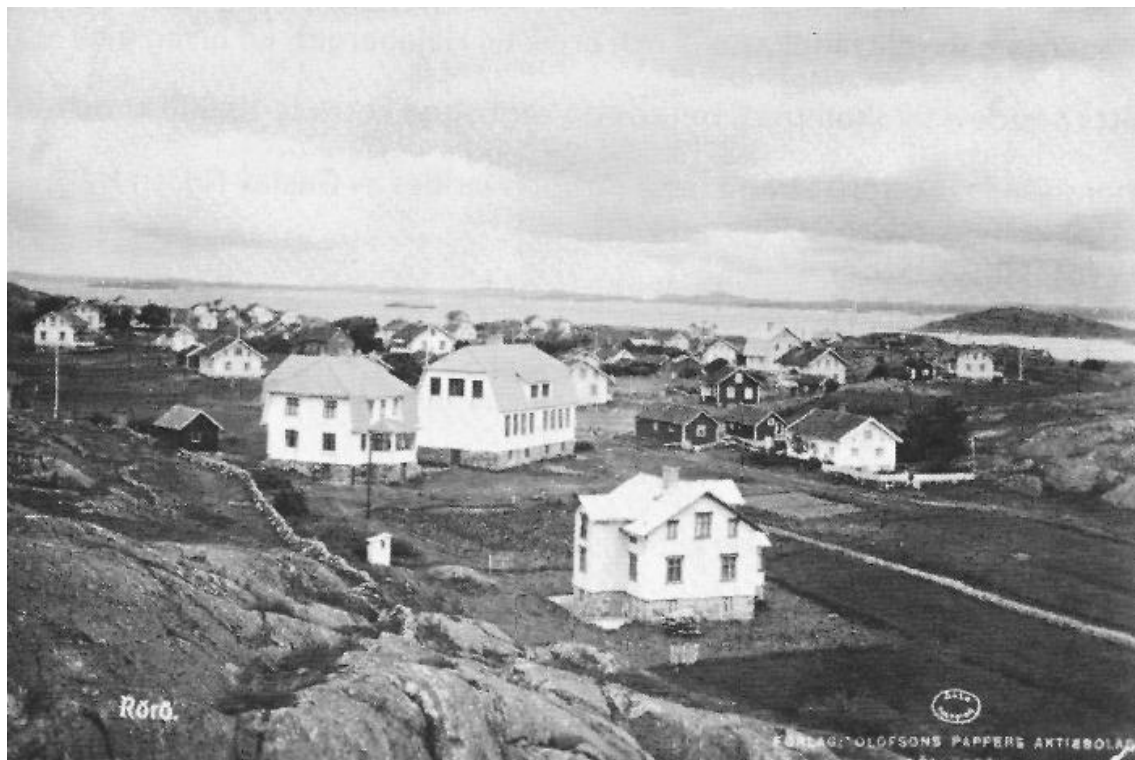
Arvid.

År 1932 byggdes Strandkassevägen, från vågbrytaren Stora Hamnholmen - Hågensam över Strandkasselia och Brevi till Halaberget. En biväg gick mitt i Röddevi till skolhuset. Hela detta vägbygge kostade 10 000 kr och finansierades av Rörö Strandkassa. Arbetet leddes av Gustav Norén från Björkö.

På 1940-talet byggdes vägslingan från Röddevi till Nolbyn med statliga medel. Större delen av de övriga vägarna räknas som privata. Ångbåtsbryggan flyttades till en mera central plats nära fiskhamnen. Bilfärjeläget byggdes senare alldeles intill ångbåtsbryggan.

Vägen 1932 lades ovanför hamnen.

Vägen gjorde en liten avstickare till skolan.

B. J. Olofsson hade postexpeditionen i sin speceriaffär.

Posten på Rörö

Poststationer

Den 1 juni 1903 fick Rörö sin första poststation, som nummer två i Öckerö socken. Det var endast Kalvsund som hade poststation tidigare.

Röröborna fick värdefullt stöd av postdirektören Frans Broberg i Göteborg genom tullförman C. A. Andersson på Rörö. Han påpekade att en poststation på Rörö skulle få stor betydelse även för Hyppeln.

Folkskollärare Johan Wenander och handlare Bernhard Olofsson, kom med ett förslag, att ställa lokal gratis till förfogande, samt att Bernhard Olofsson skulle sköta posten gratis, vilket han gjorde i två år. Därefter begärde han ersättning och fick då 175 kr/år. Handlare Olofsson fick god hjälp av skolbarnen med att dela ut post, för han gav karamellstrutar.

Rörö poststation fick namnet "Apelvik".

Postbåtar

Norra skärgårdens båtbolag trafikerade tidigare alla öarna, utom Fotö. De hade brevlåda ombord. Man fick hämta och lämna post. Det var rörliga postanstalter.

År 1895 gick bolaget i konkurs och förhållandena försämrades avsevärt. Ångslupsbolaget övertog trafiken, det upprättades ett kontrakt, att båten skulle gå till Rörö två gånger i veckan. Men kontraktet bröts första hösten, då onsdagsturen drogs in. Det åberopades att trafiken inte gav tillräcklig vinst. Rörö och Hyppeln protesterade kraftigt, dock förgäves. Till slut fick de besked att bolaget inte kunde uppehålla trafiken på Rörö på vintern, och föreslog därför att en segelbåt avlämnade och hämtade post vid Knippla en gång i veckan. Man var villig att betala 5 kr

för en sådan tur, samt lämna ersättning åt den person som på Knippla utlämnade försändelserna. Handlare Olsson på Knippla åtog sig detta arbete.

Postförare

Johan Olsson, Rörö, blev den förste postföraren. Han seglade till Knippla och hämtade och lämnade posten. Sedan blev det Janne och Kalle Olsson, Rörö, som seglade posten i många år. Kalle Adolfsson, Hyppeln, skötte postgången mellan Rörö och Hyppeln under många år. Han rodde med en norsk snipa.

Poststationsföreståndare

Omkring 1910 övertogs posten av Augusta Andersson. Hon fick hjälp av den då mycket unga Viola Karlsson. Viola fick stå på trappan till Augustas hem och dela ut posten. Folket måste ju då stå ute. Som synes hade Postverket inga egna lokaler. Den som ville ha jobbet fick själv ordna lokal. Viola hjälpte också Naemi Wik med posten. Det var 1913. Viola gick då och "läste för prästen" och hon hämtade och lämnade posten samtidigt på ångbåten. Magda Berg var nästa föreståndare. I hennes "postrum" fanns ett fönster i lämplig höjd som hon använde som postlucka.

*Oscar Gustavsson,
Poststationsföreståndare
mellan 1922 och 1939.*

Att stationsföreståndarna växlade så pass mycket berodde väl åtminstone delvis på restriktionerna för gifta kvinnor att inneha statlig tjänst. År 1922 blev Oscaria Gustavsson föreståndare. Hon förblev ogift och hade tjänsten till 1939, då hon pensionerades.

Oscaria var också ombud för apoteket Enhörningen i Göteborg och hade ett stort medicinskåp i postlokalen. Medicinlådan lämnades och hämtades vid ångbåten varje dag. Vissa varor såsom förband, salvor m.m. fanns i lager. Annan receptfri medicin kunde beställas. Receptbelagd medicin ringdes in till apoteket Enhörningen i Göteborg av läkare och skickades med lådan, i regel samma dag.

Oscaria hade också en liten kortvaruaffär.

Helfrid på väg med post och medicinlåda till Ångbåten.

Helfrid Edvardsson hjälpte Oscaria med posten medan hon ännu gick i skolan. Ibland fick hon ledigt från skolan någon timme för att kunna få iväg post och medicinlåda. När hon slutat skolan 1929 började hon "på riktigt" som postbiträde. År 1939 övertog hon föreståndartjänsten och innehade den tills sin pensionering 1980. Detta år blev Marie Karlsson postföreståndare, och poststationen fick egen lokal i den nyuppförda affärsfastigheten vid hamnen.

Helfrid Edvardsson-Ryberg i sin egen postlokal.

Telefon

Telefonstationen på Rörö 1918–1952.

Enligt Nathan Odenvik begärde Öckerö socken redan på 1880-talet att få telefonledningar. Begäran avslogs av landshövdingen 1887. Först 1895, på nyårsafton, öppnades socknens första telefonstation. Det var på Kalven. År 1910 fick Rörö telefonledningar. Tullförmannen C. A. Andersson drev på den frågan. Röröborna måste själva bidra ekonomiskt med 100 kr per vadlag.

Röros första telefonabonnent var handelsman Gustav Green. Han fick länge vara ensam om moderniteten. Men 1915 kom abonnent nummer två, handlanden B. J. Olofsson, densamme som varit vår förste poststationsföreståndare från 1903 till 1910 och haft hand om poststationen.

Den 16 april 1918 öppnades en växelstation hos Emmy och Hildur Utbult. Växeln var öppen från åtta på morgonen till åtta på kvällen.

Telegrafverket stod för reparationer och dylikt, men personalen skulle avlönas direkt av abonnenterna. Behövde föreståndaren hjälp fick hon betala den själv.

Antalet abonnenter ökade mycket långsamt. År 1928 var de endast åtta stycken. Emmy Utbult var då ensam sedan Hildur dött 1926. Ersättningen var 100 kr per abonnent och år, men sänktes på 1930-talet till 80 kr. Berit, som vuxit upp på telefonstationen berättar:

Växelbordet för 10 abonnenter, sedermera för 20, var placerat i en liten hall innanför en glasveranda. I verandan fanns en väggtelefon för allmänheten, en motsvarighet till våra dagars kiosk men med manuell betjäning. Verandan kunde man alltså inte utnyttja för privat bruk utom vissa timmar på söndagarna, då stationen var stängd.

Emmy Utbult, växelstationsföreståndare 1918-1952.

Det var inte nödvändigt att sitta vid växelbordet hela öppettiden, men man fick inte gå längre ifrån än att man kunde höra telefonsignalen - ett skarpt ihållande ljud, som lät tills man kom och fällde upp luckan med numret på telefonen som ringde. När man satt vid bordet kunde man

koppla ifrån den hårda signalen, ”sätta på svagt”. Men det gällde att komma ihåg att koppla på igen när man avlägsnade sig.

Själva växlingen eller kopplingen gick till så att abonnenten ringde upp stationen och sa vart hon/han ville komma, nummer eller namn. Var linjen ledig kunde han komma fram direkt. Men ofta fick han svaret: *”det är upptaget, jag ringer”*. Det fanns till en början endast en linje till Hälsö, som var någon sorts sambandscentral för de norra öarna och där man satt och slussade beställningarna vidare. Ibland uppstod irritation när vi fick vänta alltför länge på vår tur. Men våra abonnenter var förundransvärt tåliga.

Budskickning ingick också i verksamheten och gav några ören extra. Men telefonisten kunde ju inte överge stationen utan måste skicka någon annan. Jag fick ofta springa iväg med en papperslapp där det stod vem som kallade på vem. Ibland belönades man med en femöring eller en tioöring. Telegram vid födelsedagar och bröllop var ännu mer lönsamt. Det kunde bli både pengar och kaffe med tårta.

När andra världskriget bröt ut blev förhållandena annorlunda. Militären krävde öppethållning dygnet runt. Moster Emmy spikade själv ihop en enkel brits, som hon placerade på ett par stolar intill växelbordet och bäddade åt sig där varje kväll. Där fick inte plats någon säng. Hon tillät aldrig mig eller någon annan att ta nattjänstgöringen. Hennes sömn hade aldrig varit särskilt bra. Hur hon orkade förstår jag inte. På dagarna hjälptes vi åt med telefonen såväl som med övriga sysslor. Jag hade slutat skolan och hade inget annat arbete. Mest blev det så att jag satt vid växeln medan moster Emmy städade, tvättade, lagade mat osv.

Om jag minns rätt var det i början eller mitten av 1940-talet som telefonstationen förstatligades, dvs. att föreståndaren avlönades av Televerket. Det var en oerhörd lättnad, även om lönen fortfarande var blygsam. När jag återtog skolgången 1943 kunde moster Emmy anställa ett biträde och arbetstiden blev bättre reglerad. Abonnenternas antal ökade snabbt under och efter kriget. År 1952 automatiserades växelstationen. Emmy Utbult hade då varit växelstationsföreståndare i 34 år och pensionerades, 61 år gammal.

Affärer

Den 28 augusti 1868 lade Olof Andersson in ansökan om att få öppna affär i sitt hem på Rörö.

Det blev avslag i Landskansliet, trots att kyrkoherde C. G. Schog i Torslanda skrivit under intyget. Nedan Landskansliets protokoll:

*Utdrag af Protokollat, hållet i Land.
kansliet i Göteborg den 28 Augusti
1868.*

*Att ingifwen skrift anmälde Olof Andersson att
han önskar idka Landthandel i hemmatet Rörö
i Öckerö församling; varande vid berömd anmälan be-
färadt följande bevis:*

*"Att Hemmansägaren Olof Andersson från Rörö
i Öckerö församling, hvilken ännu ej har tillstånd att
idka Landthandel, är född d. 15 April 1833. hvar-
ken förvarlig kristendomsbeskrifning, tillträdde till
H. H. Mattvard och god frjd, intygas, Thorslande
med d. 28 Aug. 1868.*

C. G. Schog "
J. L. J.

Handelsman från Danmark

Det blev i stället dansken Hans Peter Grönbäck, tidigare sjökapten, som fick sätta upp Rörös första speceriaffär. Han kom från Fredrikshamn till Rörö 1865 och byggde ett hus längst ner i Apelvik där han öppnade affär. Den upphörde vid hans död 1890.

Grönbäcken hade nära både till bryggan och till krogen.

Petterssons/Greens

Omkring 1890 byggde Carl Pettersson från Göteborg ett stenhus mitt i Byn och öppnade speceriaffär. Han startade rörelsen i grannhuset "Fredens". Han gifte sig med småskollärarinnan Svea Ambjörnsson, som då måste avstå från sin lärartjänst.

Gustav Green arbetade som biträde i affären. När Carl Pettersson dog övertog Gustav Green både rörelsen och fastigheten. Han gifte sig med fru Pettersson.

Green var den förste på Rörö som skaffade bil. Detta inspirerade rimsmidaren till följande verk:

Rörövisa

*:Det finns bara Green: som har fått sig en bil här på Rörö
Med den är han ute och kör som ett skott
fast vägen är krokig och kort
När ringarna växlas på Forden
kör handlare Green till bryggan fram på Rörö strand
Han räcker ut handen i svängen, fast
några avtagsvägar finns ej någonstans.
Men Bernhard har en häst så fin som ute
i bergena jämt går.
Fat Green har konkurrerat ut den lille
stackarn med sin Ford
Så när varorna kommer till bryggan, ska
handlare Green och bila-skrället vara där.*

År 1957 överlät Green affären till Astor Olofsson. 1972 övertogs rörelsen av Knippla Centrum (Konsum), som drev den ungefär ett år, varefter den upphörde.

Innan Green fick bil körde han varor med "Rimfax".

Lottas

Anna Eriksson ("Lottas Anna" kallad efter sin mor Lotta) drev affär i sitt föräldrahem, huset ligger mellan Bernhards och Marjas vid Apelviksvägen. Anna sålde bröd (limpor och skorpor), smör, karameller m.m. samt garn. Affären fanns från sekelskiftet fram till 1927.

"Bernates" i tvåvåningsskedet, till höger om denna ligger "Lottas Annas" speceri- och garnaffär, till vänster "Gabriels". Längst till höger "Larse-Jannes".

B. J. Olofssons

Vid sekelskiftet öppnade B. J. Olofsson en speceri- och diversehandel. Här fanns mycket att välja på: porslin, presentartiklar, tyger, garner, träskor m.m. Affären var också en samlingsplats på kvällarna. "Stängningsdags" var mycket tänjbart. Publiken var lika mansbetonad som någonsin på en engelsk pub. På vardagskvällarna var det äldre gubbar ur ledighetskommittén som träffades, samt eventuella fiskare som gick hemma och väntade på bättre väder. På lördagskvällarna var det mest ungdom, även då enbart pojkar.

Till att börja med var huset endast en våning högt och Bernhard bodde i föräldrahemmet. När han gifte sig lät han bygga på en våning åt familjen. Affären upphörde vid Bernhards död 1944. Hans hustru och hans barn hade dött tidigare.

Huset såldes till en byggmästare och har sedermera utökats med ytterligare en våning. I bottenvåningen har det tidvis varit kafé. Huset kallas alltjämt Kaféet.

1912		
April 4	1 kg. M. Farin	0.68
" "	1/2 kg. Kaksocker	0.36
" "	1/2 kg. Plommon	0.75
" "	1/2 kg. Sagozryn	0.35
" "	1/4 kg. Russin	0.30
" 6	1/2 ank. Brick	1.35
" 13	1/2 kg. Ritsocker	0.36
" "	1/2 Bröd	0.65
" "	1/2 kg. Kaffe	1.20
" "	1/2 kg. Ketsmet	0.15
" 17	1/2 Surlangöl	0.30
" "	1 kg. Farin	0.68
" "	1/2 kg. Kaffe	1.20
" "	5/8 kg. Ost	0.77
" "	1/4 kg. Ritsocker	0.18
" "	2 st. Tuleak	0.16
" 18	1/2 kg. Kaffe	1.20
	Transport	11.60

Kontia Book
 för
 Karna Lotzen
 Carl Torgelsson
 med
 C. A. Pettersson
 1891.

Lellemans

År 1914 kom Karl Magnusson - Lelleman kallad (han var liten till växten) - till Rörö och byggde ett hus på Långholmen, längst i söder. Där hade han speceriaffär tills 1920, då han flyttade från ön igen och sålde både huset och affären till Robert Edvardsson. År 1945 hyrdes affären ut till John och Edith Eriksson, som drev den tills 1950, då den upphörde.

”Lellemans”/Robert Edvardsons affär låg nära ångbåtsbryggan.

Birger Andersson

År 1922 öppnade Birger Andersson speceriaffär i Apelvik. Birger var från Hönö men hade vistats mycket på Rörö hos släktingar. Han gifte sig med Almida Karlsson och hade till en början affären till Hanse-Kalles, men byggde snart en separat affärslokal. 1962 övertog sonen Bertil affären. Den upphörde 1966.

Birger Anderssons mitt i bilden intill vägen.

Affären med hamninloppet och Hamnholmarna. I bakgrunden färjeläget och Livräddningskryssaren.

Rörö Strandkassa

I början av 1970-talet hade vi det besvärligt med livsmedelsförsörjningen. Öns samtliga speceriaffärer hade slagit igen. Knippla Centrum uppehöll nödtorftigt försäljningen - en hel sommar i en kiosk! Intresse fanns nog från flera håll. Men lokaler saknades. Då enades alla Röröbor och gick i borgen för en utbyggnad av Rörö Strandkassa. Handelsrättigheterna fanns ju redan. Tillstånd beviljades för livsmedelsförsäljning och 1973 kunde vi börja handla även matvaror i Rörö Strandkassa, i vår gemensamma ICA-butik.

Natten till den 21 januari 1978 brann hela byggnaden ner till grunden. Affären fick en tillflykt i Fiskargården. Det blev ett arbetsamt år, men tack vare en beundransvärd personal klarades det över förväntan. Den 1 december samma år invigdes en ny och större livsmedelsbutik på den gamlas plats.

Kortvaruaffärer

Omkring 1915 öppnade Oskaria Gustavsson en välsorterad kortvaruaffär, som hon hade tills 1938. Naemi Rossvik hade en stuvaffär några år på 1930-talet. Från 1932-1966 drev Ester Abrahamsson en kortvaruaffär med garner, handarbeten, prydnadssaker m.m. I början på 1960-talet öppnade Inga Janebratt en liten affär med tyger, sybehör, presentartiklar m.m. och även färdiga kläder. Hon var en skicklig sömmerska och sydde också på beställning. Affären upphörde 1977. År 1982 startade Anita Lundgren en liten butik med hemslöjd, presentartiklar m.m. Den heter "Röreboa".

Övrig affärsverksamhet

Försäljare kom ofta till ön från andra orter. Det var Eva från Hyppeln som sålde tyger m.m., Karolena med kritpipan och två stora korgar med olika saker; sybehör, tygdockor med porslins huvud m.m., Tjocka Selma, som sålde triåunderkläder, förkläden, skyddsrockar m.m.,

Köpparte Juden med sitt blå knyte på ryggen med lamaunderkläder m.m., Fjergobben, som tog upp beställning på fjäder, Ballegobben med träsaker, slevar, vispar, stolar m.m. Han var från Bollebygd. Levi, en jude med knyte på ryggen som sålde tygvaror m.m. Finnegobben, som hade två stora skrin med sybehör och en massa andra saker. Han var från Finland.

På sommaren kom vedskutor med ved. På hösten kom båtar från Halland med potatis, grönsaker och frukt. En del kom från Tjörn. I början av 1900-talet kom skutor med glas och porslin som såldes från bryggan. Så var det skutor med saltlånga och lubb och ansjovis från Tjörn och Klädesholmen. Nästan varje vecka kom tiggare från Göteborg. Dom tiggde pengar, mat och nattlogi. Förr kom zigenare hit och tältade och hade karusell med så vi fick åka. De sista var här omkring 1936.

VEDKORT		GÖTALAND och SVEALAND med undantag av Kopparbergs län	LANDS- KOMMUNER	
Namn		Adress		
Detta kort berättigar till inköp före den 1 juli 1919 av 1 kubikmeter osågad ved (staplad) eller motsvarande kvantitet sågad och huggen ved antingen i en post eller ock i kvantitet om 1 hl. hos livsmedelsnämnden eller av nämnden godkänd distributör. Priset är Kr. 10: — per kubikmeter osågad ved av björk, och Kr. 8: — per kubikmeter osågad ved av barr, vartill kommer för varje kommun fastställd medelfraktkostnad jämte distributions- och eventuella sågnings- och huggningskostnader enligt av livsmedelsnämnden godkänd taxa. Tilldelning av endera björk- eller barrved är beroende av förhandenvarande tillgång å olika vedslag, varom allmänheten genom kungörelse av livsmedelsnämnden erhåller underrättelse. Kortet är personligt och får icke överlåtas. Utan kortinnehavarens namn och adress antecknat å talongen är kortet ogiltigt. Lös kupong gäller icke. Talongen skall överlämnas till säljaren sedan uttag skett å samtliga kuponger. För erhallande av restitution skola vedkupongerna vara insända till Gränskommisariats Ekonomibyrå senast kl. 12 på dagen den 1 juli 1919.				
 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved
 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved	 1 hektoliter staplad, huggen och sågad Ved

Skolan

Den förste läraren på Rörö, som vi vet om, hette Peter Jakobsson. Han började sin tjänstgöring på Rörö 1795 och blev mycket omtyckt. Följande år valdes han till klockare i Torslanda och Öckerö.

Öckerö förbehöll sig rätten att få lika stor del av klockarens barnundervisning som Torslanda. Man enades om att Jakobsson skulle börja läsningen på Björkö vid midsommartiden 1796. Sedan skulle han ha de andra öarna i tur och ordning. På Hönö och Öckerö skulle han vara under vintern för att säkrare kunna passa gudstjänsterna i kyrkan. Det är osäkert hur den ambulerande skolan fungerade. Peter Jakobsson dog 1815.

Myndigheterna, främst då prästerskapet, ville att varje socken skulle inrätta en skola för folkets barn. Folk i allmänhet var inte så angelägna. Man drog sig för kostnaderna. De enda skärgårdsbarn, som hade det någorlunda tillfredsställande ordnat med skolgång runt mitten av 1800-talet, var lotsarnas barn. De fick gå i s.k. kronoskolor. Lotsverket ordnade med lärare och stod för kostnaderna. Man fick hålla till i lotsarnas hem.

Redan 1846 synes Rörö, Hönö och Kalven genom lotsstyrelsens försorg ha fått *"vederbörligen godkända lärare"*. Dessa skolor fanns kvar ännu i slutet av 1870-talet. Lärarna var ofta mycket duktiga. "Schermans Tilda", född 1858, berättade ännu på sin ålderdom med värme om "mamsell Kullberg", som både lärt sina barn sjunga i stämmor och försökt föra dem in i den klassiska svenska litteraturen. Tilda läste utantill långa stycken ur Tegnér's *"Fritiofs saga"* och sjöng Vennerbergs *"Gören portarna höga och dörrarna vida"* med stor konstfärdighet.

Ibland kunde andra barn mot betalning få delta i undervisningen. Läraren hade dock inte skyldighet att ta sig an andra barn än lotsarnas. Olika praxis förekom.

När det byggdes kommunala skolor blev det ibland motsättningar mellan de olika skolformerna. Särskilt gällde detta lokalerna. Skolinspektör Rydberg arbetade för samverkan mellan Lotsverkets och kommunens skolor på de berörda öarna.

”Det är en stor förmån”, skriver han, ”för Rörö och Hönö att ha dessa lotsskolor med sina skickliga lärarinnor. Av högsta vikt är att öborna drar nytta därav. De kan ju få fri och utmärkt undervisning åt sina barn. Församlingen bör samarbeta med Lotsverket och söka nå en överenskommelse. Det vill också chefen för Västra Lotsdistriktet”.

Tyvärr var öborna själva inte lika entusiastiska. Inspektör Rydberg, som tjänstgjorde endast en kort tid, synes inte ha haft någon som helst framgång i dessa sina strävanden.

Vår första folkskolestadga hade kommit 1842. Så småningom blev öborna tvungna att ge med sig, om än under knöt och klagan. År 1851 anställde Öckerö sina två första folkskollärare: Axel Dahlgren från Linköping och Peter Wahlgren från Borgholm. Dahlgren placerades på Öckerö och Wahlgren på Björkö, varifrån han skulle åka runt till nordöarna.

Lokaler fanns inte. Man fick gå från hem till hem. Den 15 april 1851 började skolan på Rörö hos lotsen Torger Olsson (nuvarande Emmy Karlssons, ett av de äldsta husen på ön). Inte heller Öckerö och Hönö hade skollokaler.

År 1852 beslöts att varje matlag i socknen, som inte var utfattigt, skulle ge minst en skilling i veckan till skolhusfonden. Pengarna skulle insamlas varje månad av en betrodd person och lämnas vid årets slut till skolrådet. Under årets sista två månader insamlades 39 riksdaler, 4 skilling och 6 rundstycken. Rörö gav förhållandevis mest: 3 riksdaler och 4 skilling. Efter fem år hade man samlat ihop 1240 riksdaler.

Vid jultiden 1857 började man bygga socknens första skolhus - på Hönö! (När nordöarna senare skulle bygga skolor på sina öar ville de givetvis ha "tillbaka" något, dvs. ekonomisk hjälp från de större öarna.)

Axel Dahlgren var lärare på Öckerö och Hönö i många år och efter honom hans son Emil. Far och son verkade i tillsammans 75 år i Öckerö socken, och inte enbart som lärare. De blev i hög grad socknens förtroendemän.

Nordöarna hade otur med flera av sina lärare. Peter Wahlgren drunknade i Bovik på Björkö 1852, 27 år gammal. De två följande lärarna stannade endast ett år vardera. A. M. Andersson från Jönköping blev kvar hela sju år, 1855-1862. Sedan blev det besvärligt igen. Nästa två lärare *"använde starka drycker"* och misskötte skolan. De avsattes.

År 1872 kom Rickard Törnkvist från Lerum. Han tjänstgjorde på nordöarna i 22 år. Efter några år riktades *"formella anmärkningar"* mot honom. Inspektören hade funnit att han *"behövde få mera kunskap i nyare och förbättrade undervisningsmetoder och större insikt i vissa ämnen"*. Han skickades därför på en repetitionskurs i Göteborg på nyåret 1881 och fortsatte sedan sitt arbete ytterligare några år. Men i skolrådsprotokoll från 1892 står det att *"undervisningen på Björkö och Rörö lider av betänkliga brister, eftersom Törnkvist till hälsa och krafter försämrats"*. Han var dock kvar till 1894 då han efterträddes av Lidsell.

Då var lärarkåren sedan några år förstärkt med ambulerande småskollärarinnor. Amanda Berntsson från Spekeröd kom till Rörö 1887. Hon hade genomgått Rodhes seminarium i Göteborg. Svea Ambjörnsson från Lundby antogs 1891 till småskolan Rörö - Hyppeln - Kalvsund - Fotö. Hon skötte sin tjänst utmärkt och var allmänt omtyckt. Ändå hotades hon med avsked efter fyra års oförvitlig tjänstgöring - därför att hon tänkte gifta sig!

I skolrådsprotokoll från den 9 maj 1895 skrev kyrkoherde Gullbring: *"Det är nödvändigt att Svea Ambjörnsson uppsägs redan nu, ty det blir svårt att skaffa ny lärarinna vid annan tid än sommaren, då seminarierna avsluta sina terminer, och skolrådet fått sig bekant att nämnda lärarinna ämnar ingå äktenskap nästa år."*

Några dagar senare heter det dock: *"Eftersom Svea Ambjörnsson ej skall gifta sig förrän nästa år, står det henne fritt att tjänstgöra till årets slut, om hon får vitsord från inspektören."*

Avgångsbetyg
från Bräro folkskola i Öckerö skoldistrikt
för flickan Mariana Charlotta Ryberg,
född den 31 januari 1884 och nu efter att
hafva genomgått skolans 4 årsklasser anses haf-
va förtjänat följande vittnesord enl. Kungl. folk-
skolestadgans 47 §:

Sammenlärning	Godkänd
Bibl. historia	Godkänd
Katekes	Godkänd
Räkning	Godkänd
Välskrifning	Seu utan beröm Godkänd
Historia och Geografi	Godkänd
Svenska språket	Godkänd
Naturlära	Godkänd
Teckning	Godkänd
Sång	Godkänd

Och har Mariana Charlotta Ryberg un-
der sin skollid ådagalagt Berömlig flit
och Mycket godt uppförande.

Bräro folkskola den 14 december 1897.

A. Andersson
Folkskollärare.

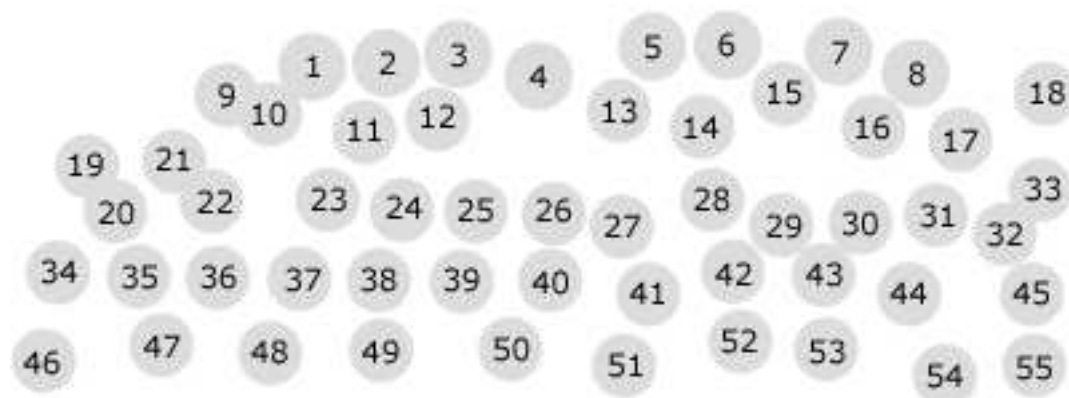

Småskollärarinnan Svea Ambjörnsson.

Bestämmelsen att gifta kvinnor inte fick ha statliga och kommunala tjänster var dock inte lagfäst. Även praxis ändrades ganska snart. År 1905 hade Rörö en fru Sten, född Ambjörnsson, som lärarinna. Hon var kusin till Svea Ambjörnsson och gift med en tullare. I den långa raden av lärare från dessa år intog hon en framskjuten ställning i sina forna skolbarns minne. Hon var rättvis och kunnig, omvittnade hennes forna elever, och hon hade både vilja och förmåga att meddela kunskap.

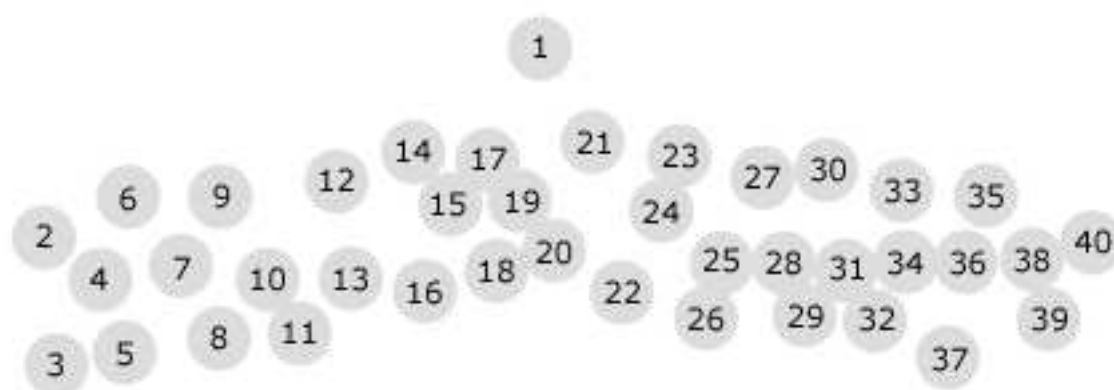
Barn födda 1883-1888

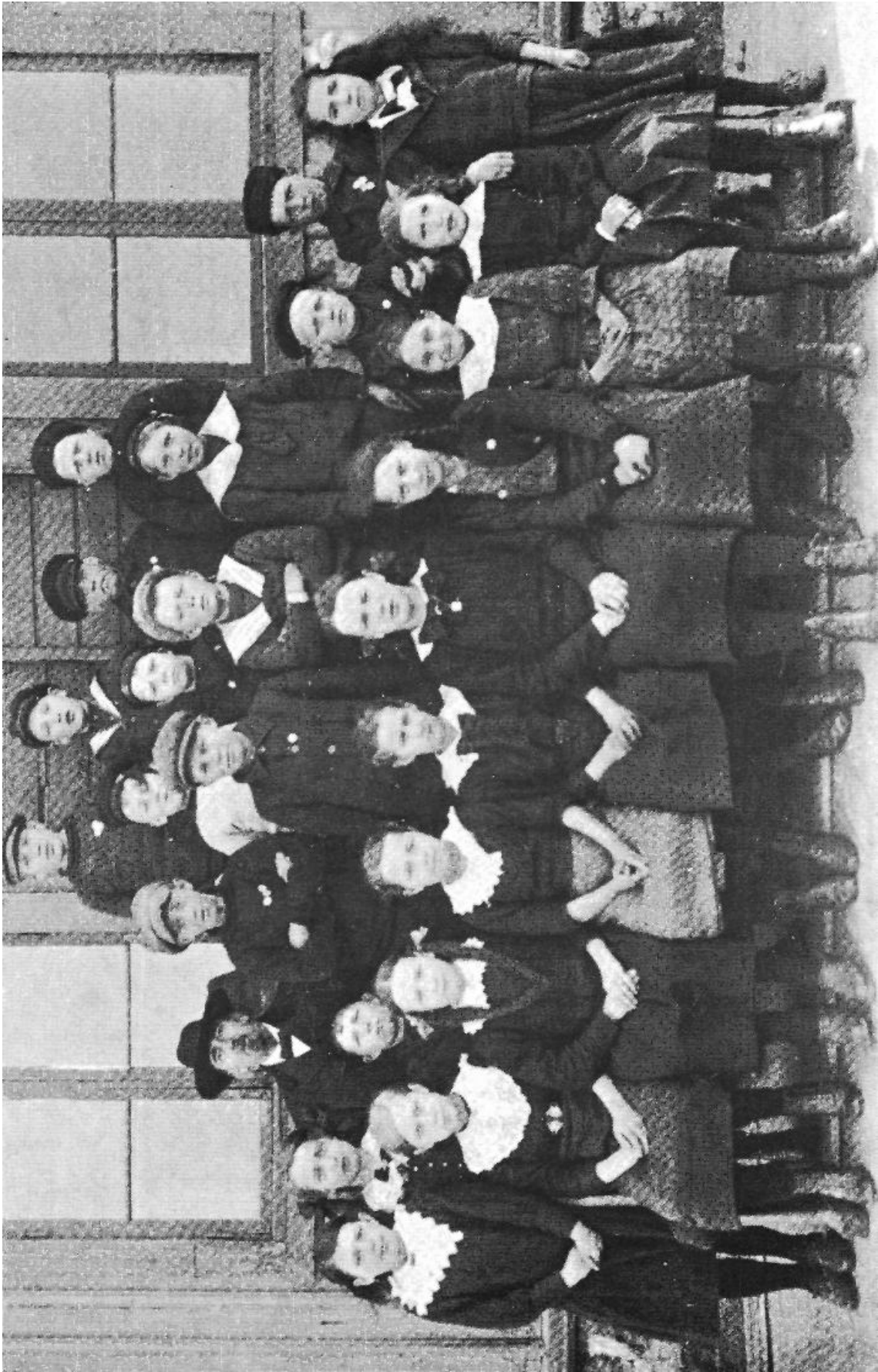
1. Alex Utbult	20. ?	39. Agnes Rödin Johansson
2. Ernst Wik	21. ?	40. ?
3. ?	22. Signe Larsson (Kajsas Tildas)	41. ?
4. ?	23. Anna Johansson	42. ?
5. Olof Andersson	24. Svea Utbult Olofsson	43. ?
6. ?	25. Amanda Bryngelsson	44. Marta Wik Utbult
7. ?	26. ?	45. ?
8. Hilmer Olsson	27. Alma Bryngelsson Olsson	46. Evald Johansson
9. ?	28. Evas Ruth	47. ?
10. ?	29. ?	48. August Larsson
11. Olivia Green Olausson	30. Lovisa Hansson	49. ?
12. Augusta Andersson	31. Mimmi Berg	50. Gustav Green
13. ?	32. ?	51. Reinhold Utbult
14. Alida Andersson Sjökvist	33. ?	52. Karl Bryngelsson
15. Ernst Johansson	34. Olga Lundgren	53. Algot Olsson
16. Martin Rossvik	35. Annie Ryberg Olsson	54. Bernhard Bryngelsson
17. Alfred Karlsson	36. ?	55. Artur Scherman
18. ?	37. Almida Hansson	
19. ?	38. ?	

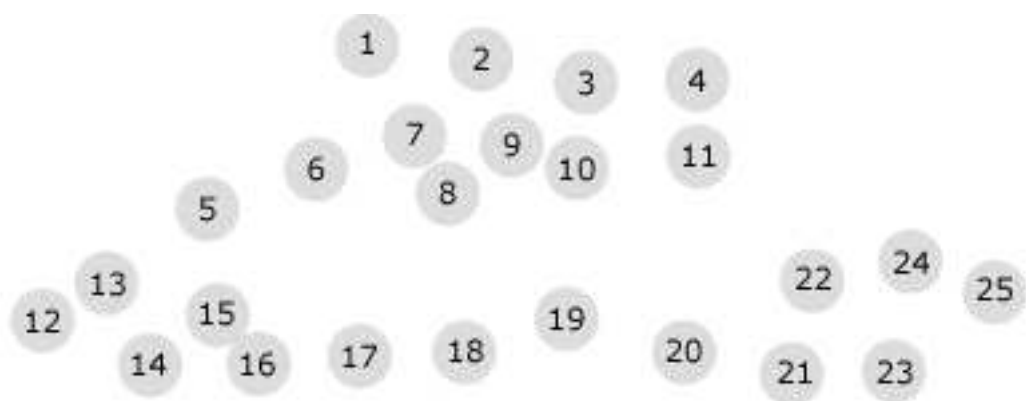
1902

1. Sten Venander	16. Gerda Bryngelsson Lundgren	31. Ida Hansson
2. Emil Andersson	17. Jenny Bryngelsson	32. Almida Karlsson Andersson
3. Bror Ryberg	18. Blenda Karlsson Malmgren	33. Lilly Larsson Olsson
4. Birger Andersson	19. Naemi Wik Rossvik	34. Karola Ryberg
5. Gottfrid Scherman	20. Emma Bryngelsson Larsson	35. Gerda Olofsson Hansson
6. Axel Andersson	21. Ruth Scherman	36. Beria Ryberg
7. John Lundgren	22. Hildur Utbult Ryberg	37. Oscaria Gustavsson
8. Vilhelm Andersson	23. Magnhild Greén Andersson	38. Svea Ryberg Karlsson
9. Olof Berg	24. Emmy Sjöberg Karlsson	39. Tekla Berg Forsberg
10. Alf Wik	25. Stansi Hansson	40. Hjalmar Torgersson
11. Rickard Malmgren	26. Elin Ryberg	(tillhörde inte klassen)
12. Gustav Andersson	27. Jenny Scherman	
13. Oskar Olofsson	28. Alma Hansson	
14. Sally Wik Utbult	29. Magda Berg Johansson	
15. Ada Bryngelsson	30. Ellen Greén	

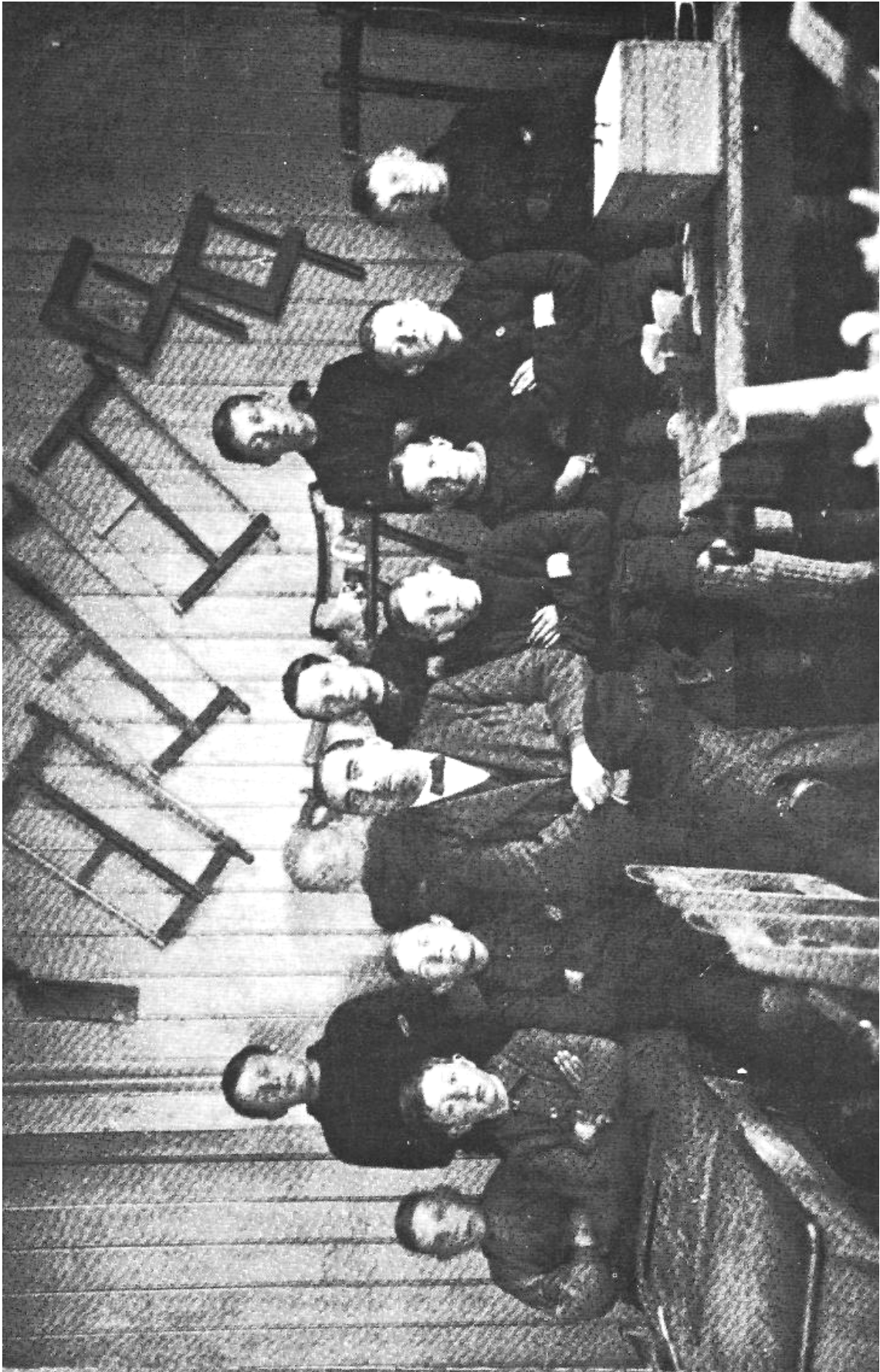

1917

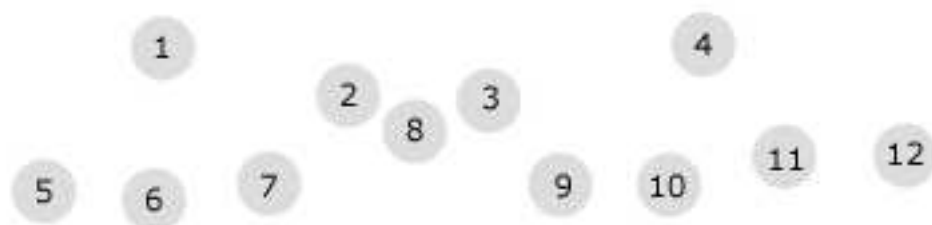

1. Johan Edvardsson
2. Fritiof Sjögren
3. Fritiof Magnusson
4. Knut Gustavsson-Olinder
5. Hugo Fall
6. Edvard Edvardsson
7. Arne Johansson Jigenius
8. Verner Ryberg
9. Erik Olsson
10. Olof H. Hansson
11. Ragnar Andersson
12. Anna Hansson
13. Ester Olofsson

14. Elsa Hansson
15. Seth Bryngelsson
16. Märta Sjögren
17. Ingegerd Olofsson-Bryngelsson
18. Aina Johansson-Olofsson
19. Lovisa Malmgren-Olsson
20. Gunhild Sjökvist-Karlsson
21. Karin Bryngelsson-Olsson
22. Henry Öberg
23. Ragnhild Olausson-Olsson
24. Sven Hansson
25. Edit Sjökvist-White

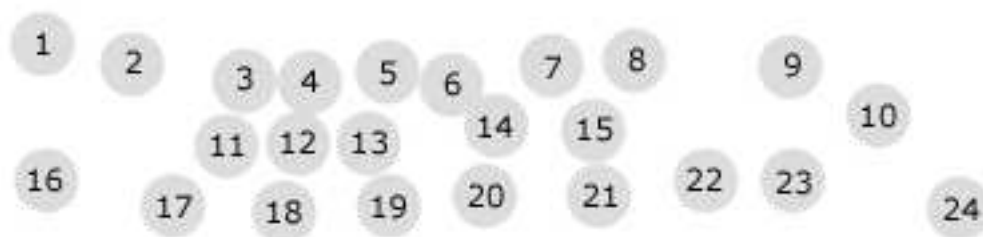

1920

1. Verner Ryberg
2. Seth Bryngelsson
3. Erik Olsson
4. Edvard Edvardsson
5. Arthur Johansson
6. Ossian Olofsson
7. Oskar Olofsson
8. Hugo Fall
9. Arne Johansson (Jigenius)
10. Manfred Olofsson
11. Herbert Hansson
12. Lars Larsson

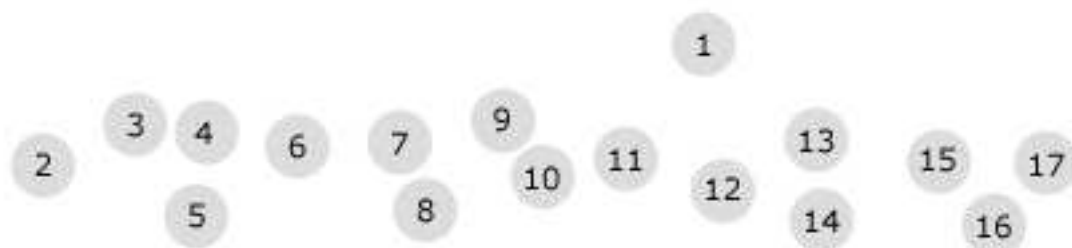

1. Enid Olsson
2. Inez Olofsson
3. Sigvard Ryberg
4. Bror Johansson
5. Torsten Johansson
6. Helge Olsson
7. Olof Hansson
8. Arne Olsson
9. Hugo Fall (lärare)
10. Ingrid Sjögren
11. Arnold Olsson
12. Hjalmar Torgersson

13. Verner Andersson
14. Gustav Edvardsson
15. Gunnar Johansson
16. Hilma Edvardsson
17. Olly Olsson
18. Sigrid Andreasson
19. Helga Sjögren
20. Greta Hansson
21. Gertrud Olofsson
22. Alette Johansson
23. Emma Ryberg
24. Asta Olausson

1917

1. Ruth Scherman

2. Ossian Olofsson

3. Arthur Johansson

4. Josef Karlsson

5. Gustav Edvardsson

6. Manfred Olofsson

7. Arthur Hansson

8. Bertil Johansson Ramnevik

9. Lars Larsson

10. Georg Bryngelsson

11. Elvi Olausson Ryberg

12. Gunborg Sjögren

13. Edla Ryberg Sjöberg

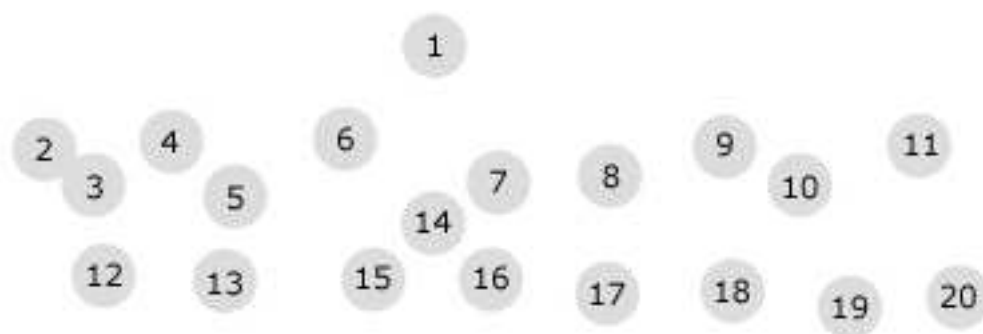
14. Tekla Olofsson Nilsson

15. Olly Olofsson Vallentin

16. Elsa Hansson

17. Olly Ryberg Hansson

1922-1923

1. Ruth Scherman
2. Yngve Olausson
3. Vilhelm (Ville) Schröder
4. Harry Larsson
5. Elna Johansson
6. Olof Olsson
7. Karl-Gustav Karlsson
8. Viktor Olsson
9. Hugo Hansson
10. Helfrid Edvardsson

11. Rosa Edvardsson
12. Emma Olsson
13. Edit Andreasson
14. Elin Hansson
15. Maria Johansson
16. Dagny Sjögren
17. Viola Sjökvist
18. Stina Bryngelsson
19. Ulla Larsson (Björkö)
20. Ruth Larsson

År 1908 kom Hugo Fall från Marstrand till Rörö. Han stannade som lärare i sjutton år och bodde sedan kvar på ön till sin död 1936. Han var halt och mot slutet av sitt liv nästan blind. Som lärare var han ganska originell och försökte införa en del för den tiden radikala idéer. Till exempel ville han att barnen skulle säga "du" till honom. *"Vi säger ju du till Gud"*, sa han, *"ska vi då inte kunna säga du till läraren ..."*. Vidare lät han barnen sitta när de svarade, vilket inte var vanligt. När skolinspektören kom på besök, gjorde de som de brukade, dvs. satt kvar när de fick frågan, vilket, kan man tänka, inte uppskattades av inspektören. *"Men jag har ju sagt"*, sa då Fall, *"att ni ska resa er vid högtidliga tillfällen"*.

Privat ställde han till med en del bekymmer för småskollärarinnan, som han bodde vägg i vägg med i skolhuset, genom att han ofta konverserade med andar på nätterna.

Till en början hade Hugo Fall hand om både småskolan och folkskolan. År 1914 fick Rut Scherman småskollärartjänsten. Hon var dotter till lotsen Elis Scherman och född på Rörö. Hon innehade tjänsten till 1936. Hon var sjuklig och vikariernas antal blev stort.

Nästa ordinarie småskollärarinna blev Gundel Stranne från Smögen 1936-1947 och efter henne Anita Lindqvist 1949-1953 och Britt-Marie Lundgren 1954-.

Hugo Fall efterträddes - efter ett antal vikarier - av Gunnar Örgård från Mölndal 1927-1944, Martin Wistrand från Göteborg 1944-1948 och Lars Ölmedal från Huskvarna 1948-1978. Han övergick då till tjänst som musiklärare.

Skolhus

Ett litet skolhus hade byggts redan 1863, väster om den nuvarande skolan. Det ersattes 1894 av ett skolhus på "Bröggevarn". Det nuvarande skolhuset jämte separat lärarbostad stod färdigt 1920. Det var en stor satsning: två lärosalar i första våningen, rum för träslöjd samt gymnastiksal i andra våningen.

Den s.k. gymnastiksalen var alldeles tom så när som på några smala långbänkar. Dem kunde man vända upp och ner, och man kunde då gå balansgång på de ännu smalare bottenribborna. Man var alltså helt hänvisad till fristående gymnastik. Bollekar förekom, och vid fint väder förlades gymnastiken utomhus. Först 1937 inreddes gymnastiksalen med diverse redskap. Slöjdsalen ändrades sedermera till lärosal, och träslöjden fick ny och större sal i källarvåningen. Men det var först på 1950-talet, då skolan renoverades och bl.a. fick toaletter och duschrum.

Skolan på Bröggevarn, byggd 1894. Bostad för läraren i andra våningen.

Nya skolan under uppförande 1920. Byggmästare Herman Tilländer till vänster. I förgrunden Olsson, Axel B., August H., Karl S., Hjalmar T., Gustav B., Fritiof S., Knut K., Gottfrid R. och August (Gottfrid) G.

Nya skolan invigs 1920.

En av cirkeldeltagarna som var med när ”nya skolan” byggdes 1919-1920 berättar om detta och om skolarbetet:

Skolan runt 1920

Vi började skolan 1917 i gamla skolan på Bröggevarn, som berget hette. Skolhuset var byggt 1894. I skolan fanns det endast en sal, så småskolan och storskolan fick turas om, ena veckan på förmiddagen och andra på eftermiddagen. I taket fanns ringar för gymnastikövningar. Flickorna fick inte använda dem. Längst ned i salen fanns slöjdbänkar för pojkarnas slöjd. Flickorna hade inte slöjd. En termin i andra klass fick vi gå i godtemplarlokalen. Vår fröken hette Rut Scherman och var från Rörö.

År 1920 stod nya skolan färdig med två skolsalar, en slöjdsal och en gymnastiksal. Vi fick hjälpa till att flytta från gamla skolan och bära inventarier. När grunden grävdes till nya skolan hittade man ben efter människor. Man trodde att där varit en gammal kyrkogård.

En kokskamin skulle värma upp salen och korridoren. På vintern kunde det vara mycket kallt så att vi fick behålla ytterkläderna på. Pojkarna fick gå upp tidigt på morgonen och elda. De fick också såga och hugga veden. Det gjordes mest under skoltid. Veden förvarades uppe på vinden. De äldre flickorna fick städa och skura golven. En spann med dricksvatten och skopa att dricka ur fanns i korridoren. Ett bedrövligt dass med fyra hål fanns för barnen och ett särskilt dass för lärarna.

Vi började i skolan för en lärare som hette Hugo Fall. Honom hade vi hela tiden i folkskolan. Höstterminen började i september och höll på till julveckan. Vårterminen började inte förrän i februari. Det var för att spara bränsle. Vi fick gå ända tills 15 juni. Något skolbibliotek fanns ej. Men över jullovet fick vi låna hem skolans bredvidläseböcker.

Gymnastiken bestod mest av armar-uppåt-sträck och armar-nedåt-sträck.

Varje dag började vi med psalmsång och bibelläsning, varje lördag läste vi söndagens predikotext. Två gånger i veckan hade vi biblisk historia och katekes. Vi fick läsa historia, geografi, naturlära, räkning och språklära. Vi hade också sång och teckning. Teckningarna utförde vi på genomskinligt papper, som vi lade över färdigritade blad och höll mot fönsterrutorna och ritade av. Skolmaterialet fick vi betala själva. Vi fick vara aktsamma om det, våra yngre syskon skulle ju ha det efter oss.

Varje dag hade vi flera läxor. Bibliska, katekes och psalmvers skulle vi kunna utantill. Betyg fick vi när vi slutade skolan.

Vi var elva barn som började 1917. Vi hade frukostrast en halvtimme. Vi hann inte gå hem. För det mesta hade vi hårda rågbrödssmörgåsar med oss.

På rasterna kastade vi boll och dansade ringlekar, pjäxade med hemma-gjorda kullor eller små släta stenar, vi ”suttade”, hoppade rep och hoppade hage.

På vårterminen odlade vi majs och potatis. Vi hämtade klödder i Ersvik och bar hem det i korgar.

Innan sommarlovet började hade vi utflykt. Då tågade vi med unionsflaggan i täten ut i bergen. Vi hade dricka och smörgåsar med oss. Läraren sände några barn att köpa karameller, och så fick de köpa en flaska mjölk hos Nellas-Fina, som vi fick dricka. Vi gick till olika platser varje år. En gång gick vi ända till Tåt, men det var nog svårt för läraren att följa med, för han var halt och använde krycka.

På examen brukade prästen och ett skolråd vara med. Vi fick svara på frågor. Det var inte så uppskattat. Vi var klädda i våra bästa kläder. Våra mammor var ju med och kanske några andra också.

Det roligaste var när Varholmsgubben kom och hälsade på. Han lärde oss att skriva engelska och berättade historier.

Förskola var ett okänt begrepp hos oss på 1920- och 1930-talen. Förskolebarn fick dock vara med i skolan emellanåt, framför allt på lördagarna, då det brukade vara sång, teckning och "barnens timme". Men vanligen fick endast ett småbarn komma åt gången, så det blev inte många "förskoledagar" för varje barn. Det var betydligt större årskullar då än nu.

En annan typ av förskola förekom också, även om den säkert inte var så vanlig. En cirkeldeltagare berättar här om detta:

Förskola 1927

- Pling, pling!

Det var inte någon riktig skolklocka. Bara Ulla, som försökte härma. Men för Ingrid och mig ljöd den lika uppfordrande som den riktiga klockan, om än inte lika högtidlig. Ulla hade den äldres och förståndigares rätt att befalla över oss. Hennes auktoritet hade ytterligare förstärkts nu när hon börjat skolan. Det skulle dröja en evighet innan Ingrid och jag hunnit så långt. Det vill säga ett, respektive tre år.

Vi försökte bilda ett led i förstugan. Fröken hade pekpinne i handen. Hon såg sträng ut och rättade oss. Än var det en fot som stretade för mycket åt sidan, än ett par ögon som inte ville se rakt fram. Vi ansträngde oss att se ut som exemplariska skolbarn.

- Framåt!

Tant Anna hade upplåtit ett hörn av köket till skolsal. Ett gammalt slagbord fick tjänstgöra både som kateder och skolbänk.

De små eleverna log kanske förläget, när de kände sig iakttagna av de vuxna. Men frökens stränga blickar återkallade oss strax till ordningen. Smittade av hennes allvar sjöng vi ur hjärtats djup "Tryggare kan ingen vara" - förmodligen mycket falskt, ty ingen av oss har senare i livet kunnat prestera någon njutbar sång. Men det betydde mindre. Tillsammans med fröken läste vi så "Gud som haver". Den bönen kunde vi.

- Sitt ner!

Skoldagen började med kristendomslektion. Jag minns inte vad lektionen rörde sig om. Kanske om änglavakt, ty vi fick en "änglapsalm" i läxa. Fröken läste själv upp den. Utantill tror jag, men envist stirrande i en psalmbok med stora bokstäver och svarta pärmar. Jag hade ingen psalmbok. Fröken talade om numret.

- Du har väl en psalmbok hemma, trodde hon. Glöm inte numret!

Och jag glömmmer nog aldrig att "Gud låter sina trogna här" har nummer 35 i Wallinska psalmboken.

Nästa lektion skulle vi räkna. Huvudräkningen gick skapligt. Värre var det när vi skulle skriva siffror. Fyraåringen försökte förgäves styra pennan till raka streck. Det blev extra hemläxa. Ingrid, som senare visat sig äga större anlag förteckning, fick beröm. Jag bet ihop tänderna och beslöt att öva tills mina ettor var ännu finare än Ingrids.

Så fortgick lektioner och raster ända tills vi repeterat den riktiga skolans dagsprogram. Då steg fröken ner från katedern och blev åter Ulla. Vi övergick till att leka "mamma och barn" eller något annat vardagligt.

”Leka skola” blev den förhärskande sysselsättningen på eftermiddagarna en lång tid framåt. För Ingrid och mig var det en nyttig förberedelse för den riktiga skolan. Ulla nötte in sina nyförvärvade kunskaper och lärde sig kanske litet till. Hon tog också sin självvalda uppgift på djupaste allvar. Och naturligtvis skulle hon bli lärarinna när hon blev stor.

Skolan på 1930-talet skilde sig inte mycket från 1920-talets. Skolan var auktoritär, avståndet mellan kateder och skolbänk ganska stort. Skolan var fortfarande underställd kyrkan. Församlingens kyrkoherde, likaväl som skolinspektören eller överläraren kunde dyka upp när som helst, helt oanmälda, och företa någon sorts inspektion. Förmodligen blev läraren lika förskräckt som barnen.

Kristendomsämnet hade en stark ställning och hade anbefallts extra undervisningstimmar utöver läroplanen, från början antagligen avsedda för särskild katekesläsning. Detta förekom även i andra socknar, åtminstone i Västsverige, ännu omkring 1950.

Storskolan på skolresa till Björboholm 1929 med läraren Gunnar Örgård.

Småskolan på utflykt troligen till Slottsskogen i Göteborg 1929. Stående från vänster: Alrik, Lissy, Alf, Ella, Vally, Irene och Gösta. Sittande från vänster: Doris, Ruth, Ann-Marie och Gustav.

Småskolan 1930. Stående från vänster: Walther, Torsten, Karl-Erik, Daniel, Valfrid och lärarinnan Martha Östgård. Knästående: Alfhild, Margareta, Ragnvald och Sixten. Sittande: Harriet, Mary, Gull-Britt, Berit och May-Britt.

Vi hade också fått skolbibliotek, till oro för somliga föräldrar, men till glädje för många läshungriga barn.

Slöjd blev ett obligatoriskt ämne för både pojkar och flickor; träslöjd för pojkar, textilslöjd för flickor. Folkskolläraren ålades att undervisa i träslöjd, småskollärarinnan i syslöjd.

Gymnastiken fick ett uppsving, när gymnastiksalen 1937 inreddes med ribbstolar, linor, bock, plint m.m. Friluftsdagarna var inte uppfunna då. Men ibland fick vi ändå vara ute någon hel eller halv dag, åka skridskor, när det var is på Ersvatten, plocka bort skräp längs efter vägarna på våren, rensa och sköta om de små tall- och granplantorna, som vi också hade varit med och planterat.

Ett par av cirkeldeltagarna berättar härom skolan på 1930-talet:

Skolan i slutet på 1930-talet

Vi började skoldagen 8:45. Läraren Gunnar Örgård ringde in till första lektionen. Vi fick ställa oss på led, två och två, likadant som vi satt i bänkarna. Dagen började med en psalm, oftast "Din klara sol". Två ordningsmän valdes för veckan, en av dem läste "Fader vår" efter psalmen. Ordningmännen hade också till uppgift att vädra på rasterna och sudda ut på svarta tavlan.

Vi hade tre lektioner med tio minuters rast emellan före frukostrasten. På rasterna måste vi vara ute. Det skulle vara mycket dåligt väder om vi skulle få leka i korridoren. Vi flickor bollade och hoppade rep när det var den årstiden. På vintern prövade vi isen på dammarna och så åkte vi kälke. Mellan klockan 11:45 och 12:45 hade vi frukostrast. Man sprang hem för att hinna äta. Om det var bakdag hemma eller om mamma var i stan, så fick man gå med någon av kusinerna hem och äta. Det var spännande, likaså att ha med sig någon hem.

Efter frukostrasten hade vi två lektioner. Klasserna 3 och 4 läste samma ämnen, likaså klasserna 5 och 6. Vi hade gymnastik en gång i veckan och slöjd en gång. Det fanns en klätterställning på ena väggen i gymnastiksalen och en plint eller bock. Vi spelade också korgboll. När det var fint väder hade vi utelek, som brännboll och rundboll.

På våren var vi ute i bergen och plockade upp glas och rensade bort gräs och skräp i våra tallplanteringar. Vi satte också nya plantor. I syslöjden fick vi börja med att virka grytlappar, vilka blev smalare och smalare. I femman och sexan fick vi sy byxor och linne. Det fanns att välja mellan grönt och skärt tyg. Vi fick brodera fjärilar i svart och virka uddspets på linnet.

Hemläxa hade vi varje dag, ofta räkning. Vardagarna slutade vi kl. 14:30 med att ordningsman läste "Välsignelsen", sedan sjöngs en psalm, och med orden "slut för idag" och elevernas "tack för idag" slutade skoldagen.

Vi gick också i skolan på lördagen. Det var en lättsammare dag med högläsning. Då fick vi sluta vid frukostrasten. Men vi hade hemläxa då också. Ett flertal psalmverser måste läras in till måndag.

Någon gång fick vi göra en skolresa, gå på museum i Göteborg, titta på vattenfallen i Trollhättan eller göra något annat trevligt. År 1935 fick femte och sjätte klasserna göra en tvådagarsresa till Kinnekulle.

Den vardagliga lunken avbröts av en och annan högtidsdag. På Gustav Adolfsdagen 6 nov, hade vi ledigt från skolan. Då ordnade barnen själva en fest med godis och lekar. För att festföremålet skulle få vara med på ett hörn och sprida glans över festen kanske vi inledde med att sjunga en Gustav Adolf-sång. Sedan glömde vi helt bort den gamle kungen.

Vid fornmuseet i Skara, på väg till Kinnekulle, 1935. På bilden syns Berit, Alfhild, Harriet, Daniel, Karl-Erik, Sixten, Torsten, Walther, Ragnvald, Margareta, May-Britt, Mary och läraren Gunnar Örgård.

Lucia firades i skolan. En av cirkeldeltagarna berättar om det:

Luciafest i skolan på 1930-talet

Varje år vid Lucia hade vi en liten luciafest i skolan. Det var en av sjätteklassens flickor som fick vara Lucia. Det skulle vara en bagare också. Det blev en av pojkarna i samma klass. Lucia skulle ha krans och ljus i håret. Bagaren skulle ha sitt förkläde och en hög vit mössa på huvudet. Jag minns när jag själv var Lucia. Mamma sydde en fin, vit klänning åt mig och pappa klippte ned vårt stora myrtenträd och band myrtenkrans åt mig. Vi gjorde ljusstakar av halva råa potatisar, som kläddes med kräppapper. Vi hade en sådan på varje skolbänk. Vi gick upp tidigt på luciamorgonen och gick till skolan och gjorde i ordning för luciafesten. Det var så vackert med alla dessa små tända ljus på bänkarna. Och så Lucia och Bagaren som serverade lussekatter och läskedryck. Så fick vi sjunga luciasången och leka olika slags lekar och dansa långdans genom hela korridoren och skolsalarna. Det är så jag minns min barndoms Lucia.

Vi firade 1 maj som inledning till sommaren innan det blev allmän lovdag. Då skulle vi ut och ”maja”, hur kallt det än var. Vi drog ut till bergen i små grupper och hade med oss filter och mat och godis. Vi stannade vanligen ute i flera timmar, lekte och letade efter vårtecken. De djärvaste kanske vadade eller rent av badade.

Examen var ju en av skolårets största högtidsdagar. Då var sommaren nära sin höjdpunkt. Vårterminen brukade hålla på till 15 eller 18 juni. Examen gjorde skäl för namnet vid den här tiden. Det var ordentliga förhör i kristendom och räkning, historia och geografi, högläsning och sång. Årets bästa teckningar täckte väggarna, slöjdalstren var framlagda till påseende. Överläraren eller kyrkoherden var där jämte föräldrar och syskon, mormödrar och farmödrar, mostrar och fastrar. Luften var tung av dofter från blommor och löv. Examen avslutades alltid med ett högtidligt tal av den gästande överhetspersonen.

Sedan delades betygen ut, och så var man fri att gå ut i solskenet. Det var alltid solsken på examensdagen!

Som en påbyggnad till folkskolan infördes 2-årig fortsättningsskola, som pågick sex veckor under vardera av de båda åren. Den var praktiskt inriktad, och även den teoretiska undervisningen syftade till att lära ut praktiska kunskaper. Undervisningen var koncentrerad och intensiv. Den kändes meningsfull. En cirkeldeltagare berättar här:

Fortsättningsskola

I början av 1930-talet anordnades fortsättningsskola sex veckor varje år. Det ena året hade vi flickor tre veckor skolkök och tre veckor teoretisk undervisning, det andra året tre veckor slöjd och tre veckor teori. Pojkarna läste navigation i tre veckor och sedan läste vi tre veckor tillsammans. Vi började omedelbart efter jullovet och höll på till mitten av februari.

Rörös och Hyppelns barn läste tillsammans. Skolköket var i slöjdsalen i andra våningen i skolan. Där hade man satt upp två järnspisar, som vi fick elda i när vi

skulle baka och laga mat. Det fanns inga skåp så vi fick ha porslin och kokkärl på plankor som lagts ut som hyllor. Vatten och avlopp fanns inte inne, så vi fick bära vatten från brunnen på skolgården, och slask fick vi också bära ut. Vi fick dela upp oss i olika lag när vi skulle laga mat och baka. När dagen var slut var det väldigt roligt att komma hem med bröd och kakor som vi bakat.

Året därpå hade vi slöjd. Vi fick lära oss att sy på maskin. Vi fick sy linne, pyjamas, klänning, örngott m.m. Den teoretiska undervisningen bestod i att vi fick läsa medborgarkunskap, lära oss bokföring och att fylla i blanketter.

1949-1950

Första raden:

Anita Lindkvist

Britt Hansson

Andra raden:

Ove Hansson

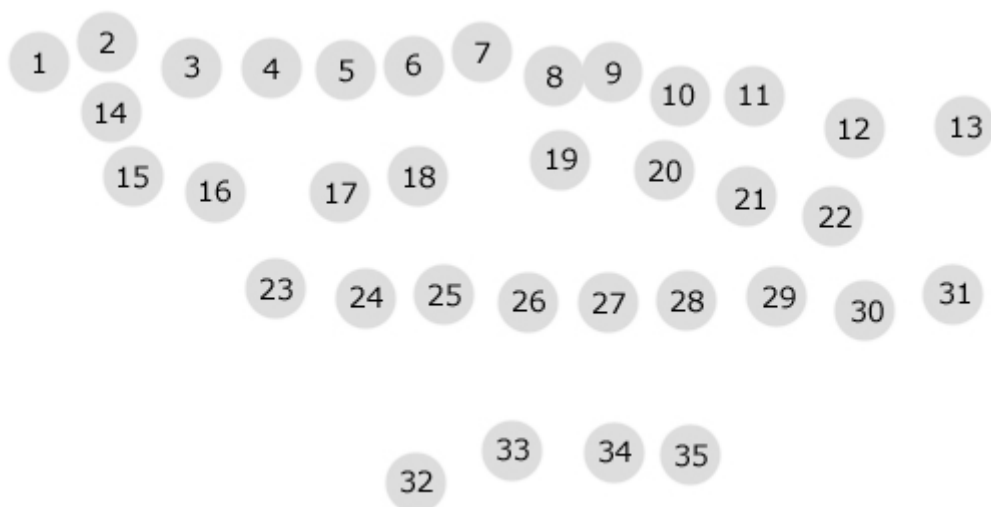
Olle Hansson

Tredje Raden:

Monica Olsson

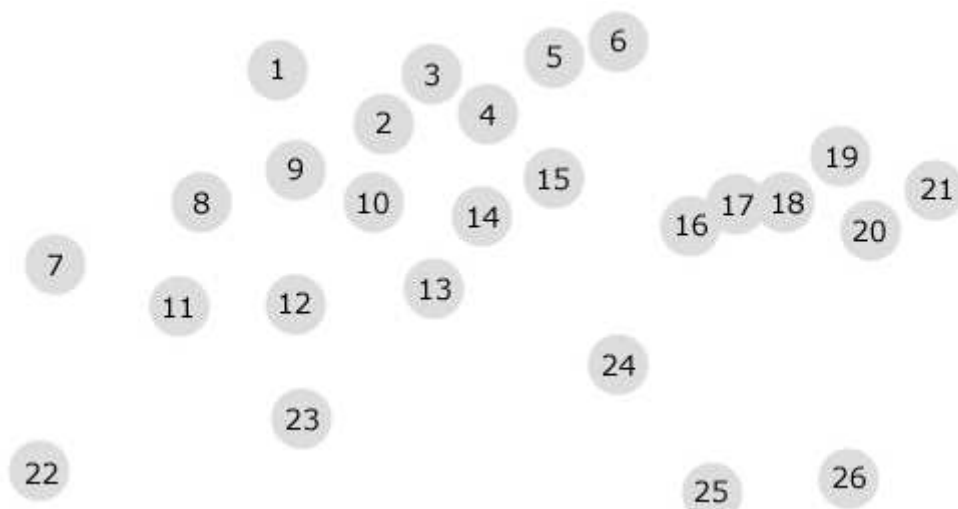
Göran Hansson

Lennart Larsson

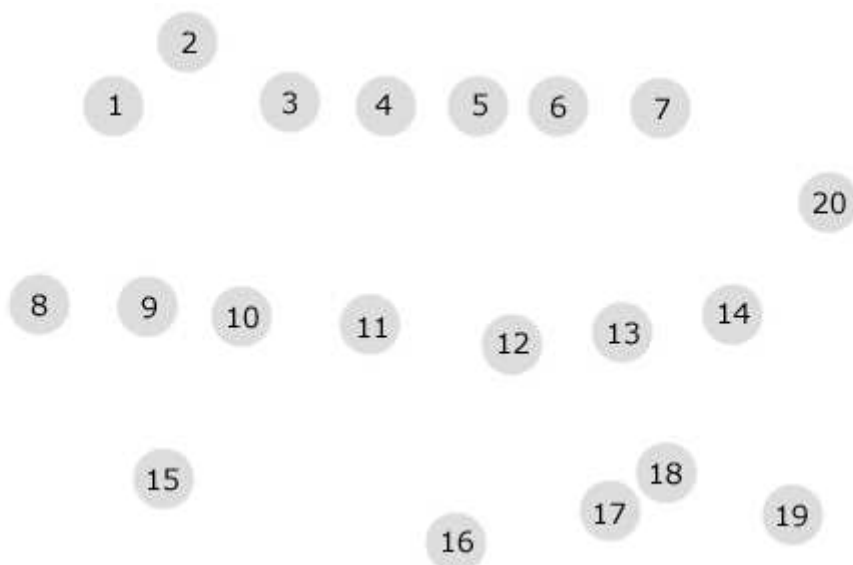
1946-1947

1. Jan Larsson, 2. Åke Lundgren, 3. Roland Schröder, 4. Henry Olofsson, 5. Stig Hansson, 6. Ingemar Andersson-Askhede, 7. Daniel Karlsson, 8. Mats Olsson, 9. Ingemar Karlsson, 10. Göran Ryberg, 11. Bo Hansson, 12. Göran Nilsson, 13. Martin Wistrand, 14. Gunnel Stranne, 15. Dan Lundgren, 16. Leif Hansson, 17. Elisabeth Hansson, 18. Ulla Edvardsson, 19. Kerstin Edvardsson, 20. Evy Karlsson, 21. Agnes Ryberg, 22. Inga-Lill Nilsson, 23. Siv Bryngelsson, 24. Inger Larsson, 25. Nomie Karlsson, 26. Gun Hansson, 27. Marianne Lundgren, 28. Gunvor Olsson, 29. Annelie Väisänen, 30. Mirja, 31. Bernt Nilsson, 32. Yngve Hansson, 33. Kurt Löfman, 34. Roland Olsson, 35. Britt Hansson

1949-1950

1. Gunvor Olsson, 2. Siv Bryngelsson, 3. Siv Olsson, 4. Annelie Väisänen, 5. Elisabeth Hansson, 6. Gun Hansson, 7. Inger Larsson, 8. Else-Britt Edvardsson, 9. Noomie Karlsson, 10. Gittan Karlsson, 11. Margit Olsson, 12. Hildur Hansson, 13. Britt Olofsson, 14. Marianne Lundgren, 15. Birgitta Ryberg, 16. Bernt Nilsson, 17. Stig Hansson, 18. Leif Hansson, 19. Lars Ölmedal, 20. Göran Nilsson, 21. Bo Hansson, 22. Febe Karlsson, 23. Eijla Karlsson, 24. Hans Hansson, 25. Kurt Löfman, 26. Roland Olsson

1957

1. Sune Lundgren, 2. Stanley Hansson, 3. Bertil Olsson, 4. Rune Hansson, 5. Sören Olsson, 6. Gunnar Hansson, 7. Rune Westerström, 8. May Ryberg, 9. Gunnel Sjöberg, 10. Ejla Karlsson, 11. Britt-Marie Torgersson, 12. Margareta Olofsson, 13. Ethel Lundgren, 14. Kristina Bryngelsson, 15. Inga Ryberg, 16. Febe Karlsson, 17. Mildred Malmgren, 18. Gunilla Olausson, 19. Lena Sjögren, 20. Gunnel Matsson

Skolan 1986

Vi har bett barnen i Rörö skola vårterminen 1986 att skriva om sin skola. Först fick de läsa det som skrivits om skolan 1920 och 1930-1940.

En elev skriver: *"Vi har samma grejor som ni hade när ni gick i skolan".* Men skillnaden i framförallt teknisk utrustning är påfallande. En annan elev skriver så här: *"Vi har elektricitet, t.ex. element, spis, lampor, telefon, tre bandspelare, stencileringsapparat, radio, TV, ugn, kylskåp, vi hade en frys men den gick sönder, strykjärn, borrmaskin, projektor, overhead-apparat, svarv, sågmaskin, kontakter, akvarium, symaskiner, telefonjack ..."*

Man betonar att flickorna får vara med i gymnastiken nu. Att både flickor och pojkar deltar i såväl textilslöjd som träslöjd är tydligen naturligt, ingen påpekar det särskilt. Inte heller att alla leker samma lekar på rasterna. Att dagens elever inte har så mycket hemläxa har de uppmärksammat.

Tyvärr kan vi inte återge alla uppsatserna. Vi väljer den utförligaste och kompletterar den med hjälp av de andra:

Rörö skola 1986

Vi är nio elever i Rörö skola, klasserna 1-6, 7 tjejer och 2 killar. Det är det minsta det varit någon gång sedan skolan började på Rörö. Vi går i skolan måndag till fredag. Lördagarna är fria. Vi har inte läxor varje dag, kanske tre gånger i veckan. Vi har två fröknar och en hjälplärare. Så har vi en särskild lärare i musik och en i slöjd.

Vi går i samma skolhus som barnen på 1920-talet. Det är förstås moderniserat. Vi har centralvärme, vattenledning, WC i källaren, duschar vid gymnastiksalen och ett litet kök med spis, diskbänk, kylskåp och kokkärl, samt glas, porslin och bestick för 18 personer. Så vi skulle kunna äta i skolan på middagsrasten. Vi vill gärna

ha "bamba" i vår skola också. Förr behövdes inte det. Det fanns alltid någon hemma som kunde ha maten färdig på rasten. Nu arbetar många av mammorna utanför hemmet, kanske på någon annan ö eller i Göteborg.

Vi börjar skoldagen kl. 8:15. Om alla börjar samma tid sjunger vi godmorrningsången då. Annars väntar vi med den tills alla barnen har kommit. Vi har ofta matematik första lektionen och engelska andra. Då läser vi böcker som är skrivna på engelska.

Varje lektion är 40 minuter. Efter två lektioner har vi 15 min. rast. Då spelar vi bandy, landhockey eller fotboll. Vi har också gungor och klätterställningar på skolgården. Efter rasten har vi svenska och sedan OÄ. Det betyder orienteringsämnen, dvs. historia, geografi, naturlära, samhällskunskap och religionskunskap. Vi läser ett ämne i taget, t.ex. geografi tre veckor, naturlära två veckor osv.

Efter fjärde lektionen har vi en timmes middagsrast. Vi går hem och äter, eller till en dagmamma. Efter middagsrasten har vi kanske textilslöjd. Det är roligt. I 3:an börjar man med att klippa och tränar att sy för hand. Fr.o.m. 4:an får man sy på symaskin. I 5:an och 6:an får man sy kläder. Jag har gjort två kuddar och en orm. Jag stickar nu.

Varannan termin har vi träslöjd i stället. Vi har en bormaskin och en svarv som slipar och formar grejor. Vi har också en maskinsåg, men den får bara läraren använda. Vi har många andra verktyg också: hyvel, såg, borr, hammare, spik, skruv, skruvmejsel, elektrisk slipsten. Vi gör skrin, hyllor, skålar och lampor.

Två timmar i veckan har vi gymnastik. Då har vi avslappningsövningar till musik, leker skeppsbrott eller "inte stöta golvet" eller spelar tennis eller fotboll. Om det är fint väder är vi ute.

Vi har musik en gång i veckan. Då kommer en särskild musiklärare hit från Öckerö. Om man vill får man lära sig att spela något instrument, t.ex. blockflöjt, gitarr eller piano. Vi har ett piano och en orgel i skolan och en hel del rytminstrument.

Ibland får vi titta på TV. Det är särskilt roligt när det är djurprogram. Ofta läser fröken högt för oss ur en rolig bok. Det är roligare att lyssna än att läsa själv.

På fredagarna har vi ingen middagsrast. Då håller vi på till kl. 12:00. En timme brukar vi vara i skolbiblioteket, låna böcker och läsa. Ibland går vi till folkbiblioteket, som ligger i Församlingshemmet. Så har vi en timme som kallas "Barnens egen timme". Då får barnen själva bestämma vad vi ska göra. Ibland leker vi "Fyra i en soffa" eller "Sura ägget". Ibland har vi poängpromenad eller andra tävlingar. Sedan har vi bild. Förr kallades det ämnet teckning. Men vi gör så mycket annat än bara tecknar; målar på glas, arbetar med lera, gör collage m.m.

En gång i veckan har vi stormöte. Då är alla med. En elev är ordförande och en sekreterare. Vi byter varje gång, det går i tur och ordning. Vi pratar om hur veckan har varit och gör upp planer för veckan som kommer. Om det har varit något tråkigt eller besvärligt pratar vi om det och kommer med förslag om hur det ska kunna bli bättre. Om vi ska ha en fest planerar vi den tillsammans. Ska vi ha en utflykt pratar vi om den. Och vi kommer överens om vad vi ska göra på nästa "Barnens egen timme".

En eller ett par gånger varje termin får vi åka till Sörred och simma. Ibland reser vi till ishallen på Öckerö och åker skridskor. Det blir mest ishockey. Någon gång besöker vi någon annan skola eller har utflykt tillsammans med andra B-skolor. Då kanske vi har orientering. Vi gör också utflykter till Göteborg och går på museum.

En gång om året brukar vi ha en resa då föräldrarna är med. Vi har varit i Borås djurpark och på Skara sommarland. I år när skolan slutar ska vi resa till Kalix och vara en hel vecka. Då ska föräldrarna inte följa med. Vi ska åka tåg. Men först ska barn från Vitvattnets skola i Kalix komma till Rörö. Vi har fått kontakt med skolan i Vitvattnet genom en annons i tidningen Land. Den skolan är lika liten som vår.

När vi gått ut 6:an får vi börja i Brattebergsskolan, som ligger på Öckerö. Man får åka färja och buss, sen får man gå ett stycke och så är man framme. Det är enkelt, tycker jag. Vi får gå i högstadiet i tre år.

Som avslutning på avdelningen *Skolan* citerar vi ur en av 1986 års uppsatser: "Det är så roligt att gå i skolan, att det är svårt att vara hemma när man är sjuk, för fröknarna är så snälla."

Skolan 1986. Stående från vänster: fröken Lena, Jessica K., Håkan, Andreas O., Malin, Jessica C. och fröken Britt-Marie. Sittande: Susanne, Katarina, Andreas H., Ulrika och Therese.

Det dagliga livet i helg och söcken, i sorg och glädje

Vardagen

Vardagslivet på vår ö ser ganska annorlunda ut nu än för 50-60 år sedan. Då tänker jag inte endast på alla tekniska hjälpmedel som vi omger oss med. Det sociala livet är också helt annorlunda. Vår isolering gentemot omvärlden är bruten med cirka 15 dagliga båtförbindelser med huvudöarna, och därmed med fastlandet, mot tidigare två - ännu tidigare två i veckan eller ingen alls. Vi har daglig postgång, telefon i varje hem, radio och TV som skickar världsnyheterna rakt in i våra vardagsrum, tidningen i brevlådan varje morgon, färskvaror till affären varje dag. Samtidigt har arbetslivet blivit rörligare. Förr kunde man leva och dö på sin ö utan större behov att flytta på sig. Att bo på en ö och ha sitt dagliga arbete på en annan eller på fastlandet var näst intill en omöjlighet förr. Nu åker vi kors och tvärs, för många är resorna dagliga rutiner. Barnen insuper rörligheten med modersmjölken så att säga. Fast somliga kallar det rastlöshet ...

Det är ju till stor del tekniken som gör detta möjligt. Gör tankeexperimentet att din mormor eller mormorsmor, som föddes i mitten av 1800-talet, kom och hälsade på i ditt hem och fick delta i dina dagliga sysslor. Hur tror du hon skulle reagera inför tvättmaskin och diskmaskin, frysbox och dammsugare, motorsåg och rakapparat?

Dagligt liv in på 1900-talet

Vardagslivet var fyllt av hårt slit långt in på 1900-talet. Vatten- och avlopps-ledningar fanns inte. I bästa fall hade man en grävd brunn på gården. Vedspisen i köket var den viktigaste värmekällan. Järnspisen kom så småningom men ännu omkring 1935 fanns det hus med endast en öppen eldstad och brandjärn att sätta grytan på. I rummen fanns kakelugnar, som man kunde elda i vid behov.

Spritköket och fotogenköket innebar en liten revolution i hushållet. Matlagningen blev enklare och rörigare, vilket framför allt hade stor betydelse, när man hyrde ut sin lägenhet till badgäster. Vid lämpligt väder kunde det t.o.m. användas utomhus, t.ex. för att koka tvätt. På 1920-talet konstruerades ugnar, som man kunde sätta över spritköket.

Lite riskabel var väl denna nya värmekälla, och den möttes också med tillbörlig respekt. Ella berättar:

Morbror Max kom hem med ett spritkök, som han skulle demonstrera för mamma och de yngre syskonen. Alla stod runt honom och beskådade förvåntansfullt hans förehavanden. När lågan tagit sig vände Max sig om för att få mamas utlåtande om underverket. Men mamma var inte där. Hon hade flytt från köket i pur förskräckelse. Nå, hon vände sig så småningom.

Spritköket och fotogenkaminen gav upphov till ett nytt näringsfång, oljehandlarens. En tid gick oljehandlare runt i husen. Ella minns, att Boris, som annars var lantarbetare, sålde olja, och hade hjälp av en ung pojke som följde honom. Kannorna var blåmålade och rymde fem liter. Man lämnade en tom kanna, när man köpte en nyfylld.

Elströmmen kom till ön, efter påtryckningar och "förarbete" av framför allt Reinhold Utbult 1929. Kostymklädda män med portföljer gick runt i husen och värvade abonnenter åt ASEA. De flesta husägare - men visst inte alla - förband sig att dra in ledningar i denna första omgång. Det kostade 400 kronor i anslutningsavgift jämte en viss summa för varje "ljuspunkt". Övriga husägare följde så småningom efter, och runt 1940 var de flesta husen "elektrifierade". Men elströmmen användes länge endast till belysning. Det var först efter andra världskriget som den revolutionerade hushållsarbetet.

Innan tvättmaskinen kom var tvätten en av de tyngsta sysslorna i hushållet. De stora tvättarna koncentrerades till våren och hösten. Naturligtvis måste man tvätta kläder däremellan också.

Men lakan, handdukar, dukar och gardiner m.m. och så långt som möjligt även underkläder sparades till dessa stortvättar.

I början av 1900-talet skedde tvätten mestadels utomhus. Man kokte i en gryta över öppen eld eller - senare - i en stor kittel på spritkök. Av praktiska skäl var det svårt att genomföra en sådan tvätt under vintern. Förutom att det var varmare på våren var det lättare att torka kläderna då. På sommaren hade man kanske badgäster och till dess måste allt vara rent och iordninggjort. På sommaren var det dessutom ofta ont om vatten. Visserligen fanns det fyra allmänna brunnar som nästan aldrig sinade. Men tidigt på våren hade man vatten på närmare håll, i egen brunn eller regnvatten som man hade samlat i kar och tunnor. Senare började man mura in tvättgrytor i källaren eller i en bod. Där bodde den egna familjen under sommaren, om man hyrde ut den vanliga lägenheten, och då var det inte så lämpligt att ställa till med stortvätt.

Stortvätt var en omständlig procedur, och det gick åt mycket vatten. Innan det blev vanligt med tvättmedel, användes björkaska som rengöringsmedel. Detta har ingen av cirkeldeltagarna varit med om. Det brukades också klappträ, ”böstetre”, och på en ”böstepall” klappade man lutén genom kläderna, innan de koktes i ren ny lut. Senare ersattes detta av tvättbräda. En cirkeldeltagare berättar:

Stortvätt 1925 - 1930-talet

När det var tvättdags hemma, och det var det ofta, lade vi i blöt kläderna dagen innan. Vi hade en bra bit att gå för att hämta vatten. Tidigt nästa morgon fick vi elda under grytan, dra upp och låta kläderna rinna av. Sedan var det att såpa in kläderna och slå det heta vattnet över. Vi måste gnugga tvätten ren, helst på en tvättbräda av glas. Därefter skulle tvätten kokas i tvättmedel, och sedan fick man skölja den tills tvätten var klar, och allt tvättmedel borta. Värde på sommaren fick vi bära tvätten nertill sjön och skölja den där. Om vädret var bra kunde vi lägga tvätten på slånårsbuskarna eller på en gräsplätt att torka.

Trasmattetvätt

Att skura trasmattor rätt var ett betydelsefullt arbete. Det måste göras när torkan var god, eftersom det tog lång tid att torka. Det ansågs bäst att använda saltvatten, för färgerna blev klarare då. Men sista sköljningen skulle helst vara i sött vatten. Annars kändes mattorna klibbiga, liksom inte riktigt torra. Samma sak gällde förstås även annan tvätt som hade sköljts i saltvatten. Om mattskurning berättaren cirkeldeltagare:

Skura mattor nere vid stranden 1925

När försommaren kom och vattnet blev lagom varmt, var det dags att skura mattor. Först bar vi ner mattorna till stranden för att lägga dem i blöt, med stora stenar på, annars kunde de driva iväg. Efter några timmar skurade vi mattorna. Vi låg vid ett sluttande berg nere vid Jydhövet. Där var bra att ligga för bergen var släta. Vi låg på knä, på en hoprullad säck, för annars fick vi ont i knäna. Vi hade skurborste och grönsåpa. Vi sköljde mattorna flera gånger. Ibland fick vi ta av oss och vada ut för att få dem riktigt klara och fina. Sedan drog vi upp dem för att rinna av. Så lade vi dem så de torkade på båda sidor. På kvällen var det att hämta hem rena och torra mattor.

”Persilefrua”

På 1930-talet kom det en fru till Rörö och demonstrerade nya tvättmetoder. Hon gjorde reklam för Persil och kallades följaktligen för Persilefrua. Hon visade hur tvätten även med mindre arbete kunde bli ren och vit. Hon var glad och pigg och fick ofta gensvar för sina metoder, och hon blev så förtjust i Rörö, att hon skaffade sig sommarbostad här. Och familjen bor kvar än idag.

Tvättmaskinen

Den riktiga revolutionen inom området hushållstvätt kom först med den elektriska tvättmaskinen. En föregångare till den kom i början av 1940-talet. Det var en rund träbalja på ben. I mitten hade den en roterande axel med ”vingar”. En vridmaskin kunde monteras på. Alltsammans drevs för hand. Försäljarna vände sig smart nog till männen, och fick sålt en hel

del. Maskinerna gjorde dock ingen större succé hos kvinnorna, och de blev snart stående oanvända, när männen inte kunde ställa upp med handkraften.

I slutet av 1940-talet kom så den eldrivna tvättmaskinen. Det lanserades flera olika typer, alla rejält arbetsbesparande men också behäftade med åtskilliga barnsjukdomar. Den helautomatiserade tvättmaskinen med reverserande trumma och med inbyggd eller separat centrifug slog igenom på 1960-talet.

Tvättmaskinen är väl en av de bästa hushållsmaskiner som uppfunnits. Man hade bara önskat, att den kommit långt tidigare, när barnskarorna var stora och många hade smutsigare arbeten. Ungefär samtidigt med tvättmaskinerna kom mera lättskötta textilmaterial.

Men det var inte bara tvätten som var arbetsam. Varje vår skulle huset gås igenom från källare till vind. Hade man dessutom en potatisåker blev våren en bråd tid. En cirkeldeltagare berättar:

Vårstädning 1920-talet

När våren kom, skulle det städas grundligt. Allt skulle bäras ut och vädras. Vi började med vinden. Den var rätt så dryg att städa. Alla sängkläder skulle bäras ut och piskas. Gångkläder skulle borstas. Alla golv skulle knäskuras, fönstren skulle tvättas, gardiner strykas och hängas upp. Sedan skulle renskurade mattor läggas på. Kanske det var så varmt, att vi kunde flytta upp dit och ligga på sommaren.

Sedan var det att börja med rummen, köket, verandan och farstun. Kaminen skulle tas bort. Vi fick sota själva, och taken skulle tvättas. Kanske fick vi tapetsera något rum. Linoleummattorna skulle lackas.

Sedan var det källarens och bodens tur. Bergen på tomten skulle också sopas. Potatisen skulle sättas, rensas och kupas. Ofta satte vi upp en väv på vinden. Den

måste vara nedvävd innan sommaren var slut. Det var oerhört mycket som skulle göras på våren och sommaren.

Det fanns höststädning också och julstädning och påskstädning. Julstädningen var mera komprimerad - allting skulle ske veckan före jul. ”*Finns det inga dar kvar efter jul?*” muttrade en utstädad familjefar. Julstöket dominerades dock av den myckna matlagningen och bakningen och var lustbetonat. Alla såg fram mot den glada och vilsamma högtiden.

Storbak

Baka måste man ju göra många gånger under året. Familjerna var stora, och allt bröd bakades hemma. I alla hus fanns murade ugnar, där man bakade hållbart kakbröd för öppen eld. Mest blev det hårt rågbröd. Här följer beskrivning av storbak jämte recept:

Ett mycket gammalt recept på rågbröd

8 kg rågmjöl

1 hg jäst

1 nypa salt

3 ½ liter vatten

Det bör påpekas att både mjölet och jästen var av helt annat slag än nu. Det grova mjölet som köptes i säckar eller i lösvikt, siktades i ett såll så att de allra grövsta spånorna och eventuellt skräp kom bort. Vattnet värmdes, jästen rördes ut i litet vatten och alltsammans blandades i ett rymligt baktråg av trä. Det gjordes på kvällen. Så fick degen jäsa tills fyratiden på morgonen. Då knådades, ”ältes”, den stora degen och delades i mindre delar. En del åt gången togs upp på bakbordet, arbetades väl och delades i många delar, ”ämnen”, som kavldes ut till kakor. Kakorna naggades med kruskavel, ”knacketjevle”, och sattes att jäsa på särskilda ”lavar” eller i sängar och på bord, där det kunde beredas plats. De sattes i flera lager med tunna bakfilar eller baksdynken (lakan) emellan.

Under tiden eldade man i den stora ugnen i skorstensmuren, där en stor järnplåt var inmurad. När den var riktigt het makades veden åt sidan in på stenarna och plåten borstades ren. Elden måste hela tiden underhållas så att den flammade och gav bra "lôw(e)", dvs. kakorna skulle få färg på översidan. Vid behov kunde man fortsätta att elda under plåten också. Björkved ansågs vara den bästa "bageven", men vanligen använde man vrakgods och annan spillved av olika slag.

När kakorna var lagom jästa, hade fått "höv", tog man upp dem på en "hannfjöl" (ev. naggade med en "stapp" för att det inte skulle bli blåsor i brödet) och satte dem på den heta plåten. En van bakerska kunde klara flera kakor på en gång, två på plåten, en i "lôwevråa" och ibland kanske en fick snurra på den långskaftade brödspaden för att få extra färg på översidan. Det gällde att vara snabb och påpasslig. Misslyckade kakor hade otur med sig. De kunde sia om sorg och död.

Vanligen var det minst tre kvinnor som hjälptes åt med ett storbak. En gjorde ämne, en bredde, en bakade i ugnen. Den sistnämnda uppgiften ålåg mestadels en av de äldre. Det förekom att husfar själv åtog sig sysslan. Det var vanligt med "ätterbagare". Det var vänner och grannar som kom med en liten deg och några vedträn. De ville passa på att få lite färskt bröd, när ugnen ändå var uppvärmd.

De hårda brödkakorna med hål i mitten hängdes upp på en brödstång i en särskild brödskrubb på vinden. Där kunde det hålla sig länge.

Hårt bröd (olika recept - inte så gamla)

Rågbröd	4 kg rågmjöl
	2 liter vatten
	½ kg margarin
	1 ½ kkp socker
	3 hg jäst salt

Grovt bröd	2 kg fyra sädesslag
	2 kg lantvetemjöl
	1 kg margarin
	4 hg jäst
	salt
	4 kkp socker
	2 liter vatten
Hårt fint bröd	4 kg vetemjöl
	2 liter vatten
	3/4 kg margarin
	3 kkp socker
	2 1/2 hg jäst
Hårt bröd av vete och råg eller graham	1,5 kg vete
	0,5 kg grovt rågmjöl eller graham
	1 liter vatten
	1 hg jäst
	salt
	1/2 dl socker
	1/2 kg margarin eller "smult" (ister)

Beredes på liknande sätt som det första receptet, men jästiden minskas.

Mjukt fint bröd	5 kg vetemjöl
	2 liter vatten
	1 kg margarin
	1 kg socker
	3 hg jäst

Av denna degen gjorde man tjocka kakor, som man försökte hålla mjuka så länge som möjligt genom att lägga in dem i filter, "bagetäcke". Man kunde också göra tunna "bonnekager". Då lät man ämnena jäsa, kavlade sedan ut dem tunt, mest med kruskaveln, och gräddade omedelbart.

Vörtbröd ("vårtebrö")

Äldre recept

Vört kokas och silas till degspad, 3-4 liter. 7 kg rågsikt, 1/2 kg sirap, 2 kkp socker, 2 tsk kanel, 1 tsk nejlikor, 1 tsk ingefära, 1 påse pomeransskal, 3 hg jäst, vetemjöl till utbakning.

7 kg vetemjöl, 1 kg sirap, 1 1/2 kg margarin, 3/4 kg socker, 2 påsar malen kanel, 2 påsar nejlikor, 1 påse ingefära, 8 hg jäst, 3-4 liter julmust, pomeransskal eller syltade apelsinskal.

Pomeransskalen kokas mjuka. Det vita skäres bort, det gula hackas fint. Jästen röres ut i degspad, flottet smältes och allt blandas på vanligt sätt till en inte alltför fast deg, som får jäsa väl. Bitar av degen formas till "ämnena", som kavlas ut till ganska tjocka kakor och får jäsa. Kakorna bakas i gammaldags ugn vid öppen eld. Allteftersom de blir färdiga "gyllas" de, dvs. penslas med en blandning av sirap och svagdricka och torkas i ugnen någon minut. Alternativt kan man smöra kakorna i stället. Det blir inte så kladdigt. Kakorna viras in i baktäcken för att hålla sig mjuka hela julen.

"Om man råkar nysa när man bakar, då nyser man gäster till bordet."

"Man ska inte sjunga när man bakar, då får man gråta när man äter brödet."

"Om kakan la sig dubbel i ugnen, betydde det att nästa gång man bakade, bakade man till begravning."

Matsedel

Hur såg matsedeln ut? Grovt bröd hade man i allmänhet tillräckligt av, även om man måste köpa mjölet. En potatisåker hade de flesta. Fiskade gjorde man själv eller litade till släktingar och grannar. En tunna salt sill brukade man skaffa på hösten. Många hade en hushållsgris och några höns. Den som därtill hade en ko, ansågs förmögen. Men nog levde de flesta mycket torftigt. Smult, dvs. flott eller ister efter grisen, fick ofta ersätta annat matfett. Att ha två slags pålägg på brödet, t.ex. smör och ost, kallades "twisula" och ansågs omåttligt slösaktigt. Den som hade svårt att tugga det hårda brödet satte sôpper. Han bröt brödet i bitar, smala nog att sätta i en kaffekopp. Så hällde kaffe på, och när brödet mjuknat i det varma kaffet gick det lätt att tugga eller suga i sig, kanske tillsammans med en smörklick, en bit salt sill eller några korn socker.

Vid högtiderna försökte man lätta litet på sparsamheten. En gammal man berättar, att barnen på julaftons kväll och juldagens morgon fick äta så mycket tjockt vitt bröd de ville. Men redan på juldagens eftermiddag började åtstramningen. En gammal kvinna minns hur svårt det kändes på julaftonskvällen, när hon absolut inte kunde äta mer, fast maten inte var slut - och hur hon vid ett annat tillfälle simulerade sjukdom, för att mamma då kanske skulle baka pannkaka till henne.

Recept

Här följer några recept på dels vardagsmat, dels festmat:

Gräårter

Ärterna blötlägges på kvällen. Nästa dag förvälls de i nytt vatten, som också slås bort. Kokas sedan mjuka i fläskspad. När de sedan ska ätas slår man mjölk över dem på tallriken. Det kokta fläsket kan ätas till ärterna. Vanligare var förr att man sparade fläsket till en annan måltid och åt salt sill till ärterna.

Potatissoppa ("petätevälling")

Vatten, mjölk, salt, potatis och morötter. Potatis och morötter skalas och delas i bitar som får koka mjuka i en blandning av lika delar vatten och mjölk, smaksatt med salt. Det ska bli "simmigt".

Receptlämnarens anmärkning: Detta kokade alltid mormor när vi tog upp potatis på hösten. Det var gott, tyckte vi barn. Mormor gick under namnet Sjöbergs Anna.

Dröst fisk

Färsk fisk, t.ex. vitling, rensas, fläks upp och saltas lätt. Får ligga över natten i saltet. Sköljes, skäres i bitar och kokas i 15-20 min. Serveras med sås, gjord på smör (margarin), vetemjöl, mjölk och fiskspad. Avsmakas väl.

Makrillsoppa ("makklesô")

Makrill i bitar kokas i vatten med salt, hel kryddpeppar och lagerblad. Efter 10-15 min. häller man i mjölk (ungefär lika mycket som spadet/hälften så mycket som spadet) samt vispar i en redning ("jämning") av vetemjöl och mjölk och kokar ytterligare några minuter. Serveras med skalpotatis.

"Ålekussa" eller tånglake kokas på liknande sätt till "Kussesô".

"Klånkemjöl"

1 1/2 liter mjölk kokas upp med några korn salt. 2 ägg vispas med 2-3 msk socker vetemjöl till en fast smet iröres. Klickar av smeten lägges med en sked i den kokande mjölken och får koka 5-10 min.

Restevälling

Samma som klånkemjolk men smeten ska vara mycket lösare (minska mjölmängden) så att den kan "restas" (stänkas) i mjölken med en (trä)visp.

Äggost

2 liter mjölk hålles i en tjockbottnad kittel och värmes upp till nästan kokning. 6 ägg vispas och hålles i mjölken jämte 1 dl gräddfil (filmjölk eller ättika kan också användas att "skära" mjölken med). Röres så att det inte fastnar i botten. Det får inte koka. När ägg- och mjölkblandningen skurit sig och börjar bli tjock tas kitteln av värmen och får stå några minuter. Blandningen öses upp i en äggostform eller annat kärl med hål i botten så att vasslan kan rinna igenom, t.ex. ett durkslag. Cirka 1 kkp strösocker strös mellan varven.

Anmärkning: Alla ingredienser kan blandas i kitteln från början och värms upp långsamt under ständig omröring.

Vattensoppa

6 dl vatten kokas 10 minuter med 1 ½ dl russin. Redes av med 1 tsk potatismjöl utrört i ½ dl vatten. Sockras efter behag. Ätes varm eller kall.

Sôpper

Hårt bröd brytes i bitar som sättes i en kopp kaffe. Allteftersom "sôppera" blir mjuka doppar man dem i strösocker eller äter dem med en klick fläskflott eller smör. På detta sätt kunde man äta hårt bröd även om tänderna var dåliga.

Sirapsgås - sockergås

Man lade en stor bit hårt, grovt bröd i vattenspannen en stund. Sedan tog man upp den och strödde socker på eller kanske sirap och åt med god aptit.

"Man ska inte lägga en kniv med eggen upp, för då rider 'den onde' på den."

"Man ska inte låta en sax ligga kvar på bordet över natten, för då är det någon i huset som inte sover."

"Man ska inte städa på måndag, för då städar man ut förtjänsten."

"Man ska inte sjunga på morgonen på fastande mage, för då får man gråta innan kvällen."

Matlagningskurs

År 1915 anordnades en kurs i matlagning för unga flickor. Lokal för ett riktigt skolkök fanns inte. Lovisa och Elis Scherman upplät sitt kök för de tio flickorna och deras lärarinna, som syns här nedan.

Ur en anteckningsbok tillhörande Emmy Utbult och förvarad tillsammans med fotona skriver vi av dels ett par visor (eller regler på rim) dels några recept. Smaklig måltid!

Obs! Anteckningsboken innehåller många andra recept också, såsom kalvstek, fiskpudding, syltade nypon, vinbärsgelé, pressgurka, semlor och spritsringar. Men de är ju inte riktigt så ovanliga.

Skolkök 1915. Stående fr. v.: Emmy Utbult, Jenny Scherman, Laura Olsson, Justin Johansson och Thorborg Andersson. Sittande: Mary Sjöberg, Valborg Berntsson, Viola Karlsson, lärarinnan Märta Alander, Hanna Gustavsson och Almida Karlsson.

Pölsa

Huvud, lunga, hjärta och tunga kokas med 2 liter vatten och salt. Hackas och kryddas med 3 msk ättika, 2 msk salt, 1/2 tsk vitpeppar, 1/2 tsk kryddpeppar.

Lungmos

Samma ingredienser som till pölsa men kryddas med 2 msk ättika, 1 msk salt, 1/2 tsk vitpeppar samt reds av med 2 msk vetemjöl utrört i spad.

Krigssmör

1/2 liter mjölk, 1 1/2 kkp mjöl, 1 msk salt, 400-500 g smör. Litet av smöret smältes i en kastrull, hälften av mjölken hälls i och får koka upp. Då tillsättes mjölet, utrört i resten av mjölken, samt saltet. Alltsammans får koka till en tjock smet, minst 10 minuter. Hälles upp att kallna och undertiden rör man i den några gånger. Smöret arbetas så att det blir smidigt innan det blandas med stuvningen. Arbetas riktigt väl tillsammans, ställes att kallna. Blir omkring 1 kg.

Morotssylt

1 kg morötter, 2 citroner, 6-8 hg socker, 3 dl vatten. Morötterna skrapas och skäres i fina strimlor, vilka förvällas i kokande vatten tills de kan böjas utan att brytas. Citronerna skalas och skalen skäres i tunna strimlor. Socker och vatten kokas upp och skummas. I lagen kokas sedan morötterna, det fint skurna citronköttet och - skalen. Sylten behöver koka omkring 20 minuter. Skummas väl under kokningen. Fylles genast på väl rengjorda, torra glasburkar. Dessa bindes över med pergamentpapper då de kallnat.

Klikaffe

6 kkp vetekli, 1 kkp sirap. Kliet arbetas tillsammans med sirapen i en skål tills det blir så jämnt som möjligt. Blandningen lägges sedan i en långpanna och brännes (rostas) på samma sätt som vanligt kaffe. Man måste under tiden ofta röra i blandningen. När den fått ungefär samma färg

som vanligt kaffe tages den ur ugnen och får kallna. Blandas sedan upp med äkta kaffe till häften och kokas på vanligt sätt.

Skolköksvisa

*Var ren om dina händer, håll allt omkring dig rent,
se till att du använder allt vad därtill är ment.
Var flitig, sparsam, punktlig, ordentlig, rask i allt,
varmt vatten låt ej fattas, ej heller vatten kallt.*

*Förrän du koka börjar ha klart allt tillbehör.
Salt, socker, mjöl, m.m. med sked du taga bör.
/: och ej med egna nypor som mycket annat rör. :/*

*Du alltid ock med grytlapp vart kokkärl fatta må,
låt aldrig något sådant kvar tomt på spisen stå.
Och spiller du på spisen så skynda dig strö salt,
men spiller du på golvet upptorka genast allt.*

*/: Lägg upp vad du har lagat så fint du kan och nätt,
och på sin plats tillbaka var sak begagnad sätt. :/*

Pappas pengar

*Vi alla mat behöva få
i klart som mulet väder,
men pappas pengar knappt förslå
till både mat och kläder.
Vi därför hit till köket gå,
på bästa sätt vi lära få
att pappas pengar spara.*

*Att leva enkelt är av vikt,
och för att detta göra
vi må förstå en kvinnas plikt,
och alla kvinnor böra
ta vara på det minsta grand.
Välsignad är var kvinnas hand
som detta rätt kan göra.*

*Att rent och propert, fint och nätt
ett hushåll väl inrätta,
att sprida lycka på allt sätt
uti vart hem och lätta
de bördor mammas krafter tär,
att hjälpa den oss är så kär
vi här, just här, få lära.*

För nöjes skull

Vad sysslade man med på sin fritid i början av seklet? Först ska det sägas att fritiden var ytterst snålt tilltagen. Arbeta skulle man, från tidiga år. Begreppet fritid kunde rentav vara något suspekt. Att "gå å slö dank" undergrävde alla goda seder. Även barnens lek betraktades ofta som något onödigt.

Trots allt skaffade man sig nöjen ibland. Det fanns flera föreningar på ön, en tid t.o.m. en lekförening! I godtemplarföreningen ordnades lekaftnar och andra underhållningsprogram, och man besökte och besöktes av andra logers medlemmar. De som engagerade sig i frikyrkligt arbete hade säkert fullt upp att göra på fritiden.

Det profana föreningslivet har vi inte alls sysslat med i cirkeln. Det kan vara värt en bok för sig. Vi har endast tagit med några foton som visar att ungdomen kom samman då som nu.

Och det var helg, och det var sol.

"Fåfäng gå lärer mycket ont."

"Plikten först, leken sedan."

"Arbete befördrar hälsa och välbefinnande och förhindrar många tillfällen till synd."

Söndagsutflykt. Från vänster: August Larsson, Bernhard Bryngelsson, Alfred Karlsson, Nickolaus Olsson och Reinhold Utbult.

Söndagsutflykt omkring 1915. Från vänster: Alfred Ryberg, Karl Johansson, Nickolaus Olsson, Karl Lundgren, Merry Sjöberg, Martin Karlsson och Emmy Sjöberg.

Söndagsutflykt. Övre raden fr. v.: Olof eller James Olofsson, John Lundgren, Karl Olsson, Allan Olofsson, Arvid Larsson, Oskar Olofsson, Rickard Malmgren, Birger Karlsson och Sigfrid Lundgren. Nedre raden: Linus Sjögren, Emil Karlsson, Bernhard Olofsson, Knut Karlsson, Emil Andersson, Gottfrid Ryberg och Frithiof Sjögren.

Kväll på "Logen".

Ringdans på söndagseftermiddagen, omkring 1918.

Fotbollsmatch på "Et", omkring 1930.

Våra lekar

Det fanns inte så många leksaker då, så man fick hitta på och fantisera ihop själv. På våren och sommaren t.ex. kunde vi leka ute i bergen. Då lekte vi ibland att vi bodde i olika bergsskrevor och hade stenar till barn som vi klädde med blad och grässtrån till skärp. Så låtsades vi att vi hade affär på ett ställe och post på ett annat. Till affären samlade vi in olika växter och hade till mat. Till posten skrev vi brev på dom köttiga bladen av kärleksörten med en vass pinne.

Det fanns en stor sten i sjön alldeles intill som vi brukade hoppa till, då lekte vi att vi åkte bort. Ibland till Amerika. Ibland lekte vi att vi bodde i olika buskar (grottor) så gick vi och hälsade på varandra. Vi brukade också gå på åkrarna och leta vackra glas- och porslinsbitar som troligen hamnat där med gödseln när dom satte potatis. Det var bra att ha i vår affär och i våra hus. Ibland lekte vi att vi hade lantgård. Då blåste vi upp papperspåsar och band ett snöre om och så en spik i så man kunde tjudra korna, när de skulle ut på bete. Vi hade så roligt med enkla saker.

Gissa hus

Man sitter några stycken, en säger ett hus som han tänker på. T.ex. ett vitt hus med bruna fönsterkarmar och där bor en tant och en farbror, en flicka och två pojkar. Så skall dom andra gissa. Den som gissar rätt först får säga ett nytt hus.

Gå med mjölken

Om man är några stycken är det en som frågar de övriga, hur många liter mjölk dom beställer, var och en. Sen frågar han t.ex. hur var mjölken, var den sur, vad var det för färg på den. Hur var grädden, vad gjorde du med mjölken, kokte du gröt osv. De som svarade fick inte säga svart och inte vitt, inte ja och inte nej. De som sa fel fick ge pant.

Gömma ringen

Man sitter i en ring med uppdragna knän eller i en rad och har en ring som man låter gå runt. Så är det en utanför ringen som ska gissa vem som har ringen. Undertiden sjunger man: *"denna ringen den ska vandra från den ene till den andra, låt den gå låt den gå låt den aldrig stilla*

stå". Den som gissar rätt får sätta sig och den som hade ringen får gissa. Denna lek kallades även "Gömma fyrken".

Jakob var är du

Två deltagare skall ha förbundna ögon. Den ene är Jakob, den andre hans husbonde. De andra bildar en ring runt om. Husbonden frågar: "*Jakob var är du?*". Jakob svarar: "*Här*". Nu gäller det att få tag i Jakob. Eftersom ingen av dem ser blir det inte lätt. Det slutar ofta med att dom springer mot varandra.

Kungens söner

En väljs till kung (räkneramsa). De andra är kungens söner. Sönerna kommer överens om vad dom ska ha för yrke. Så går dom fram till kungen och säger: "*Goddag min kung*". Kungen svarar: "*Goddag mina söner. Vad har ni för yrken?*". Då härmar sönerna det yrke dom har bestämt, t.ex. målare, sotare, osv. Om kungen gissar rätt rusar sönerna iväg, kungen springer efter och försöker fånga någon. Den som blir fångad blir kung nästa gång.

Bulleribock

En deltagare sätter sig på en stol, de andra ställer sig i rad. Sedan får de i tur och ordning lägga huvudet i knät på den som sitter. Denna person knackar den liggande sakta i ryggen och säger: "*Bulleri, bulleribock, hur många horn står upp*", samtidigt som han sätter upp ett antal fingrar. Nu skall den liggande deltagaren försöka gissa hur många fingrar det är. Gissar han rätt får nästa deltagare försöka, gissar han fel svarar den som sitter t.ex. "*fyra du sa, två de va*". "*Bulleri, bulleribock hur många horn står upp?*". Så fortsätter leken till han gissat rätt.

Viskleken

Alla sätter sig i en ring, och en av deltagarna viskaren mening till sin granne. Han ska i sin tur viska det han uppfattat till nästa osv. Om någon inte uppfattar riktigt får han inte fråga om utan viska vidare det han hört. Det jämförs med vad den förste började viska. Det kan bli väldigt olika. Kallas också "Ryktet går".

Jag fiskar i min faders rike

Fyra deltagare håller i var sitt hörn av en näsduk. En av dem säger: *"Jag fiskar, jag fiskar i min faders rike, såväl för de fattige som för de rike. När jag säger håll, ska ni släppa, när jag säger släpp, ska ni hålla"*. Samma person säger sedan antingen släpp eller håll. Man får då se hur många som kommer ihåg sig. Gör man fel lämnas pant.

Sista paret ut

Deltagarna ställer sig parvis i en lång rad. Framför dem ställer sig ensam utropare. Då han ropar *"sista paret ut"* skall de två som står sist springa åt var sitt håll och förena sig framför raden. Utroparen försöker hindra detta. Lyckas han fånga någon blir de ett nytt par och ställer sig framför de andra. Den som blir skild från sin partner blir då den nye utroparen. Om sista paret lyckas förena sig ställer de sig på samma sätt framför de andra. Utroparen måste ropa ut ett nytt par. På så sätt fortsätter leken.

Bro, bro, bränna

Två deltagare ställer sig emot varandra, fattar varandras händer, höjer dem till en port eller dörr. De bestämmer var sitt ord som de viskar till varandra t.ex. guld, silver. De övriga deltagarna ställer sig i en rad och håller den som står framför på axlarna. Därpå springer de genom "porten" och sjunger samtidigt: *"Bro, bro, bränna, klockan ringer elva, kejsaren står på sitt höga majestät, så vitt som snö, så svart som sot, falle, falle krigsman livet skall du mista, den som försten faller i den svarta, svarta grytan"*. När dom kommer till "svarta grytan" fäller vakterna ner armarna och fångar då den som kom i grytan. Vakterna viskar sedan de ord dom bestämt och den fångade får välja ett av orden och ställa sig bakom den vakt som har ordet. Man fortsätter tills alla blivit fångade och ställt sig bakom någon av vakterna. Då blir det dragkamp mellan de båda leden. Deltagarna tar varandra runt midjan och drar. De som lyckas dra omkull det andra ledet har vunnit.

Räv och får

Leken består i att en ska vara räva och de övriga får med en herde. Herden ställer sig framför boet och räven står på motsatta sidan. Herden ropar: *"Kom alla mina får"*. Fåren svarar: *"Vi vågar"*

inte". Herden: *"Vem för?"* Fåren: *"Räven"*. Herden: *"Var står han?"* Fåren: *"Bakom trädet"*. Herden: *"Vad äter han?"*. Fåren: *"Kött"*. Herden: *"Vad dricker han?"*. Fåren: *"Blod"*. Herden: *"Kom alla mina får"*. Fåren springer då till herden och räven försöker ta fatt dem. De som blir fångade får ställa sig hos räven och hjälpa honom. Så håller man på till det inte finns några får kvar.

Bollkursen

Bollkursen gick till som en tävling. Mestadels var det flickor som bollade. Man valde ut en dörr eller en slät vägg. Till att börja med var det för det mesta två bollar, sen blev det tre och den som var riktigt skicklig hade fyra stycken. Kursen var från 12-1.

12. Bolla på väggen 12 ggr
11. Bolla uppåt på väggen 11 ggr
10. Bolla 10 ggr med en hand
9. Bolla en gång i luften en gång på väggen tills det blir 9
8. En gång bakom ryggen och sju ggr på väggen
7. Klappa i händerna och bolla 7 ggr
6. Klappa på bröstet och bolla 6 ggr
5. Klappa på knäna och bolla 5 ggr
4. Två gånger upp och två ggr ner på väggen
3. Två ggr upp på väggen och en gång ner
2. En gång upp och en gång ner
1. En gång under benet och sedan på väggen

Tröska

Denna leken består av 2 stycken som håller varandra i hand med korsade armar och fötterna tätt intill och snurrar runt med små, små steg.

Väga salt

Man ställer sig med ryggen mot varandra och låser armarna. Sedan skall man lyfta varandra på ryggen och liksom väga.

"Farfars böxer"

En av deltagarna går runt och frågar de övriga om olika saker. Men dom övriga får inte svara något annat än "farfars böxer" och inte skratta. Den som gör det får lämna pant och så blir den som har gjort fel nästa frågare. Man kan hålla på tills alla har skrattat eller sagt fel. Sedan skall alla panter lösas ut (panten kan vara vad som helst man själv äger). Panten hölls gömd så ingen mer än den som frågade visste vad det var. Han frågade: *"Vad skall den göra som denna panten äger?"*. Då skall alla hjälpas åt att hitta något "tokigt" som den som äger panten måste göra. När han utfört detta fick han tillbaka sin pant. När panterna löstes ut blev detta liksom lekens höjdpunkt.

Sutta

Man satte upp en pinne och från ett visst avstånd kastade man knappar, eller pengar om man hade (men det var mest de stora pojkarna). Det gällde att komma närmast pinnen och den som gjorde det fick "rössla", dvs. han fick samla ihop alla knappar, pengar, och skaka i händerna, släppa på marken och välja krona eller klave. De knappar eller pengar som kom med den sidan upp han valt, fick han. Sen var det hans tur som var närmast. Man kunde också ha porslinsskärvor i stället för knappar.

"Ärter ska koga som ryttarn rir (rider). Kål ska koga som brura skrir (bruden skrider)."

"Lås dörra å skyd spjält, för de är låffare på jäärt (gärdet)."

"Den som bara har en plåd så bler han både skedden å våd."

"När alla björnbär är mogna, blir alla töser gifta."

Bröllop i början av 1900-talet

Vigseln måste då som nu föregås av lysning i kyrkan tre söndagar i rad. Det var ett offentliggörande av vad som skulle ske. Den som visste om något som skulle kunna utgöra ett hinder för äktenskapet borde då anmäla detta till prästen.

Det lyste alltid i kvinnans församling. Om mannen var kyrkobokförd i en annan församling måste det "lysa ut" där först. Båda kontrahenterna skulle tillsammans gå till prästen för att "ta ut lysning". Då kunde det hända att det blev förhör i kristendomens huvudstycken. Och man måste vara konfirmerad för att få gifta sig.

Bröllop kunde ordnas på olika sätt. Självklart måste vigselförrättaren vara en präst. Borgerlig vigsel förekom inte här förrän på 1920-talet och då med en frikyrkopastor som vigselförrättare. Så egentligen var ju inte heller det vad vi idag menar med borgerlig vigsel.

Olle Edvardsson, Hönö

Beria Ryberg, Rörö

De som ville gifta sig "i all enkelhet" gick till prästen med endast ett par bröllopsvittnen i sällskap. Vigseln kunde ske hemma hos prästen. Om man hade bröllop med gäster brukade prästen komma till bröllopsgården. Festen kunde sedan hålla på i dagarna tre. Bruden var klädd i svart klänning med långt vitt skärp och vit slöja. Brudgummen hade svart klädeskostym, kubb, vit skjorta med "lösbröst" (skjortbröst) och stärkekrage och vit rosett.

Ett bröllop kunde vara något av ett folknöje. Även de som inte var bjudna gick till bröllopsgården för att "skåda brur". Man stod utanför och ropade "ud mä brura" och ibland "ud mä skänkarn å brura". "Skänkarn" värden som hällde upp dricka. Det var brukligt att även de utanförstående bjöds på vin eller andra starkvaror.

Viola Olssons mamma brukade laga mat på bröllop och andra kalas. Ibland fick Viola vara med. Hon berättar:

Min mor hette Alma Larsson och var född 1865. Hon kokte på bröllop och begravningar och kalas. Jag minns ett bröllop 1907, då jag var åtta år. Det var Alfrida Larsson och Oskar Johansson som vigdes i Fridas hem hos Alfred och Emelia. Min syster, som var tolv år, gick runt med bjudningsbiljetterna, så hon fick vara med på bröllopet. Jag stod utanför och tittade på dom därinne. Alla ungdomar på Rörö var bjudna.

Ett senare bröllop minns Viola ännu bättre:

Jag minns ett bröllop den sjätte november 1910 mellan Josefina Hansson och Albin Olsson. De vigdes hos Josefinas bror Karl Hansson. Efter vigseln tågade hela följet med Nikolaus och dragspelet i spetsen till August Torgersson. August var ute och sköt för brudparet, med gevär och lösa skott. Tåget drog vidare till brudens hem där hennes föräldrar, Hans och Sofia, hade ställt till stort kalas. Alma Larsson, min mor, var kokerska. Först bjöds det på vin, så frukost med bl.a. pannkaka och äggost. Senare blev det middag med saltlånga och potatis,

sagosoppa till efterrätt. Efter middagen tågade brudparet och gästerna upp till Albins bror Oskars nybyggda hus. Där blev det dans.

När man tröttnat på att dansa bar det iväg till brudens hem igen. Där bjöds det på kransekaka (vetebröd) och syltekaka (tårta) m.m. Sedan måste brudparet ut på trappan och visa sig. Det sköts med bössor och mycket folk var där, också från öarna Hälsö och Hyppeln.

Bruden var klädd i svart klänning och vit slöja, som sed var.

Jag, Viola Olsson, som minns detta, var elva år då. Jag var med där och diskade.

Nikolaus och Otilias bröllop, 1918.

Vaggvisor

*Rida, rida ranka, hästen heter Blanka, vart ska du rida,
till en liten piga, vad ska hon heta, Anna Margareta,
när vi kom dit så var där ingen hemma, utan tre små hundar
som låg under bänken och skramla med länken,
den ene ropa hö, den andre ropa brö, den tredje ropa vov, vov, vov.*

*Gå gå rävens skall, räven ä inte hemma,
han ä i främmat lann, å köber stekta vinga,
bonden kör å oxen drar, lärka sjånger å jögen gal,
allt uti länsmans hage.*

*Det satt en liten fågel i päronaträd
och sjöng så vackra visor,
han sjöng, om inte du är snäll så får du smaka riset,
kära lilla fågel sjung inte så,
den lille gossen är snäll ändå, han får inte smaka riset.*

*Rida, rida ranka, hästen heter Blanka,
hästen heter Apelgrå, satt en liten herre på ria, ria, ria,
ria sta och fria, till en liten piga vad ska hon heta, Anna Margareta
när vi kom dit så var där ingen hemma,
utan tre små hundar som låg under bänken
och skramla med länken,
den ene ropa hö, den andre ropa brö, den tredje ropa vov, vov, vov.*

*Ro, ro till fiskeskär, huru många fiskar får vi där,
en till far en till mor, en till syster och en till bror,
en till dej en riktigt stor, som fisken drog på fiskeskär,
ta den med kläppen och stoppa den i säcken
och göm den till lilla juleafta, då får du nöt å snaska i e stor krabbetaska.*

*Lilla gossen på tullebacken, med blåa ögon och galon i hatten,
han friar till mej,
när rågen blir mogen, så höger som skogen,
då gifter han sig.*

*KonArre han skulle till gästabud fara, han hade inga byxor på sig att taga.
Byxorna hängde på liljona gren, känner du Jakob i Balsarebyn.
För typpelia tå, för de sex männer små, som spela så vackert för KonArre.*

*By by barna, katten hänger i garna,
mor mal gryna, far slaktar svina,
syster går på grönan äng, plockar blommor till sin vän,
strör långa rader utav ros och blader.*

*Jag ska sjånga en liten stämp, om den lilla katten.
Han skulle springa ätter sin råmp men fick inte fatt en.
Katten sprang, råmpen slang.
Denna visa är inte lång, jag ska sjunga den än en gång.*

*Lille Lasse satt och gråt över sin lille fiskebåt,
gråt inte du, du lilla Lasse, för din båt ligger i vassen,
full med abborre och gädda, stora torskar och skädda.*

Välgångsönskan på bröllopsdagen 1865.

Sjukvård

Så levde man i, i nära beroende av naturen och årstidernas växlingar. Den jämna lunken avbröts ibland av bröllop och begravningar, födelse och död. Till vigsel, dop och jordfästning behövdes en präst. Annars klarade man själv det mesta, hjälptes åt om det behövdes. Läkare fanns inte i kommunen förrän på 1920-talet. När det blev absolut nödvändigt fick man köra till Marstrand eller Käsö efter läkare. Först provade man dock andra utvägar.

En gammal kvinna berättar ett barndomsminne från början av 1900-talet:

När ja va tös hade ja så ont i njura. Mi stora syster hadde hört om e klog gånna i Majera. En da så töckte dom hemma att de va inte ant å göra än ta meg mä did. Vi geck mä åmbåden som geck en gang i vegga på den tia. Så geck vi opp te Majera, å på de stäält så de bådde fattit å bedrövelit ud. Kärringas pöjk hadde bara tiningspapper på föddera. Skel sto hu ve spisen å kåkte nött som låkta så usselt å så ud som môsevan, å de feck ja på e flaska mä meg hem. Men de hjälpte inte så vi skulle opp å få mer. Men när vi kom did så sto kärringa ve spisen å töd, för gåbben hännas hadde tömt ud hele gryda för hänner, så där va inget å få. Men den som va gla de va ja, att ja slapp å drecka de ussla môsevant. Sinna kom där en dakter te Rörö te nôn aan, å dom geck did mä meg. Å ja ble bra så småningom.

Barnmorskan

Barnmorskan - när vi fick en sådan - måste vanligen tjänstgöra både som läkare och sjuksköterska. Den första barnmorskan med nordöarna som arbetsområde var fru Hansson. Hon stationerades på Hälsö 1895. Rörö fick egen barnmorska 1919, Alma Olofsson, men fick dela henne med Knippla och Hyppeln. Hon flyttades efter ett tiotal år till Knippla. Rörö fick några år därefter en diakonissa med sjukvårdsutbildning. Jämsides med barnmorskan anlätades, liksom tidigare, kvinnor med naturlig fallenhet för sjukvård. På de flesta öar fanns en

sådan "jordemor". I slutet av 1800-talet hade Rörö sin Karimor, född 1828, sedan hennes sonhustru Alma, som i sin tur efterträddes av sin dotter Viola.

Barnmorskan Alma Olofsson, 1919. Hon bodde till en början hos Maria och Olle Olsson.

Viola, som föddes 1899, minns hur hennes farmor, Karimor, brukade hjälpa till när någon var sjuk eller skulle ha barn. Hon vakade även vid dödsbäddar och gjorde i ordning och svepte den döde. Man skickade också bud efter henne från Hyppeln och Knippla.

När Karimor inte orkade längre tog sonhustrun över. Inte heller hon hade någon utbildning eller sjukvårdsutrustning. Men hon var duktig och anlätades mycket.

Viola fick tidigt börja att hjälpa sin mamma i sjukvårdsarbetet. När hon var fjorton år fick hon rycka in och hjälpa till vid ett dödsfall i stället för mamman, som var sjuk. Det fanns två äldre kvinnor i hemmet, men de hängav sig helt åt sorgen, så fjortonåringen fick ensam tvätta och göra i ordning den döda. Denna hade dött av tuberkulos och för smittriskens skull lades en näsduk över näsa och mun. Man menade att smittan gick ut ur den döda denna väg.

Viola Karlsson

Förutom att Viola lärde sjukvård av sin mamma fick hon ibland följa med barnmorskan på förrättningar. På så sätt lärde hon sig även något om förlossningar och hur man tar hand om nyfödda. Det hade blivande eller nyblivna mödrar stor nytta av när det inte längre bodde någon barnmorska på Rörö.

Att man hade någon på ön att vända sig till vid sjukdom och sorg var en stor trygghet. Det behövdes inte så många ord. Det räckte ofta med att denna trygga person fanns i närheten för att det svåra skulle bli mer uthärdligt.

Det fanns flera läkekunniga kvinnor på ön. T.ex. Olena, som kunde tillreda läkande salvor och Augusta som kunde stämma blod. I avsnittet om lotsar berättas om hur Augusta kom i besittning av denna färdighet.

När det gällde skadade leder vände man sig vanligen till en man i Ödsmål som specialiserat sig på att "sätta i le". Ibland körde man till Ödsmål med en fiskebåt. Då brukade många följa med som hade något ur led. Ibland kom han hit.

Han hette Anders, men kallades "Ösmålgubben". Det var en stor kraftig karl med väldiga händer. Man trodde kanske att det skulle göra mycket ont att bli behandlad av de där kraftiga händerna. Men han var lätt på handen.

Ösmålgubben var ungt karl. Han bodde hos sin syster som hade en gård. Han lärde ut sin konst till systemens två pojkar, och de fortsatte sin morbrors verksamhet. En av dem öppnade praktik i Göteborg, den andre i Stenungsundstrakten.

När Ösmålgubben slutat med sin verksamhet gick man till Karlsson på Björkö i stället. Till Karlsson kom t.o.m. läkare och fick hjälp. Han berättade gärna om en doktor som varit hos honom och blivit bra i sin fot. *"Efter detta ska jag lära mej mer om fötterna"*, hade doktorn sagt. Karlsson var rätt gammal när han dog. Han sörjdes av många.

Fru Karlsson var också sjukvårdskunnig. Hon var ofta här på Rörö hos sjuka. Det var lättare att vända sig till henne när det var lång väg till läkare. Om hon trodde att det behövdes kunde hon skicka sjuka till lasarettet. Det kändes tryggt med fru Karlsson.

Men ibland hjälpte varken läkare eller kloka gummor. Efter första världskriget grasserade den svåra influensa som kallades spanskan. Motståndskraften var svag efter kristidens umbäranden och många dog. Även på Rörö skördade spanskan sina offer.

Olly berättar:

Jag skall skriva om en jul som jag minns, när jag var åtta år, och då spanskan härjade. Folk låg sjuka i nästan varje hus. Det var tre personer som dog på Rörö.

De bodde här nere i Apelvik. Två var mor och dotter, och den tredje var min bror, Alf.

Alf var 20 år, och dog kl. 12 på julaftons förmiddag. Han bad till Gud att han skulle få en bättre jul än här, och det tror jag att han fick. Mamma, pappa och vi fem syskon stod runt sängen när Alf dog. Han räknade upp namnen på oss, och mitt var det sista han sa, för jag var yngst. Han begravdes på nyårsdagen 1919.

Hilda hette modern som dog den 18 december. Stansie hette dottern, och hon dog den 21 december. De begravdes på annandag jul. Hilda var 66 år och Stansie 24 år.

Så det var ingen rolig jul här i Apelvik. Det blev ingen gran den julen.

Olyckor på sjön var inte ovanligt, särskilt inte under och strax efter kriget. Man kunde inte göra mycket för att förhindra dem, även om någon, som i den här berättelsen, hade blivit varskodd på ett övernaturligt sätt.

En fartygsolycka 1919

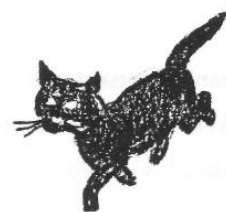
Det var en svensk lastbåt, som hette Jämtland, som blev minsprängd, västerut Rörö på våren 1919. Folket gick i två livbåtar, men de kom ifrån varandra. Den ena kom bort till Hönö. Kaptenen var med i den, och allihop överlevde.

Den andra livbåten kom hit till Rörö, och i den fanns styrmannen. Det var kallt, och folket var tunt klädda. Styrmannen försökte få dem att ro för att hålla dem i rörelse. De som lade sig ner frös ihjäl. Det var 6 spanjorer som dog, 6 andra som överlevde.

Det var en man från Rörö som skulle ut och jaga på morgonen, som träffade på dem utanför Erskulla och hjälpte dem in till Långholmen.

Strax innan detta hände var det en slaktare, som hette August Kristensson, och kallades "Hellemyrn", som skulle köra med sin häst till ångbåtsbryggan. När han kom vid Lellemans affär vägrade hästen att gå längre. "Hellemyrn" tog hästen i betslet och försökte dra den fram, men det gick inte, så han fick vända. Då sa han att det kommer att hända något här nere, som hästen ser.

En bogserbåt från Göteborg kom sedan och hämtade besättningen, både levande och döda.

"Man fick inte ta in ljun, då blev det dödsfall i släkten."

"Om två tog i samma dörrhandtag samtidigt, skulle någon av dem dö."

"Man skulle sätta en sko åt varje håll under sängen, då kunde inte 'maran' komma."

"Om det fanns ett hål i väggen så kom 'maran' in där, och gick ut igen. Då skulle man sätta något i hålet, så kom den inte tillbaka."

"Om man mötte en känd människa och inte kände igen denne, skulle man inte få se den människan mer. Antingen skulle jag själv eller den andra människan dö snart."

"När man bar bort lik, undvek man att stanna mitt för något hus, för då skulle där snart dö någon i det huset."

"Om en kvinna avvek först från ett begravningsfölje, så skulle det bli en kvinna som dog härnäst. Var det en man som avvek blev det en man som dog."

Döde.

Att Herren i sitt allvisa råd efter ett svårt och långvarigt lidande till sig kallat vår älskade fader, f. d. lotsförmannen

Joh. Christiansson,

i en ålder af 75 år och 13 dagar, djupt sörjd och saknad af en trogen maka, 4 barn och barnbarn samt många öfriga släktingar och vänner, varder härmed tillkännagifvet.
Röro den 24 Juli 1901.
Sv. Ps. nr 477. vers 4 5 6 7 8 9

Dödsannons i tidningen.

Begravningar i seklets början

När en person dött var det mycket för de efterlevande att ordna med. Mestadels hade dödsfallet skett i hemmet och även om det skett på sjukhus skulle den döde "stå lik" hemma. Det fanns särskilda "sveperskor", kvinnor som hjälpte till med att tvätta och göra i ordning den döde. Denna syssla gick ofta i arv.

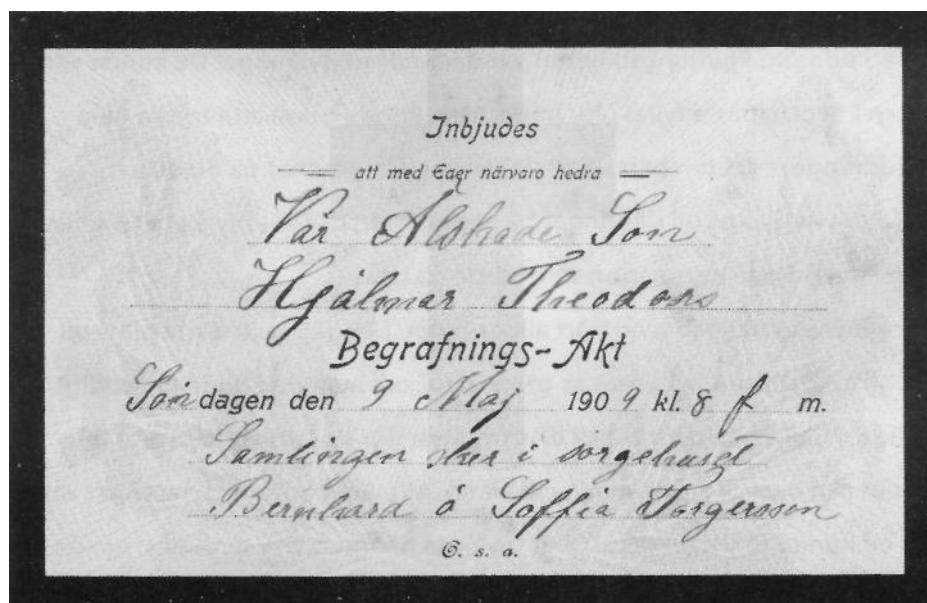
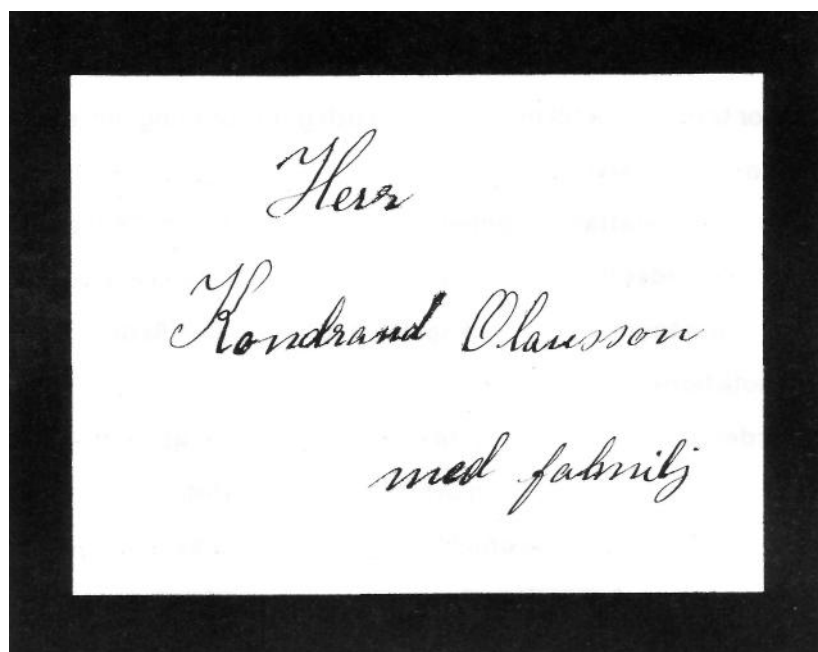
Viola Olsson berättar att hennes mamma, Alma Larsson ("Kalle-Pers Alma") anlätades för detta och liknande uppdrag. Man kallade också på henne när någon var svårt sjuk samt vid förlossningar. Redan i 14-årsåldem fick Viola börja hjälpa till.

Bland det första man måste göra efter dödsfallet var att ta mått på den döde och så resa till Göteborg och beställa kista. (Det fanns tydligen inte någon "kistesnickare" på ön). Ett kyligt utrymme, t.ex. en veranda eller en bod, kläddes med vita lakan. Eventuellt ströddes granris på golvet. Här skulle den döde stå tills begravningen, och hit kunde vänner och grannar komma och "skåda liket". Även barn fick komma med.

Det förekom, men var inte vanligt, att en dödsannons infördes i någon (lokal) tidning. Bjudningsbiljetter var däremot nödvändiga. De kunde vara förtryckta och måste fyllas i för hand. Man kunde också låta trycka hela inbjudningen. Korten bars ut till släktingar och grannar på ön och skickades med post till släktingar på andra orter. Det var mycket viktigt att man inte glömde bort någon som borde ha bjudits.

I sorgehuset plockade man bort allt onödigt. Det gällde ju att få plats till alla gästerna. Bord fick lånas av grannarna, om man inte hade tillräckligt många. Plankor på bockar fick bli sittplatser när stolarna inte räckte till. Porslin och bestick måste man också låna. Allt lånat antecknades så att var och en kunde få sitt tillbaka. Över tavlorna hängdes vita servetter, om de inte plockades bort. Möbler som inte gick att flytta kläddes med vita lakan. Dagen före begravningen kom man från de inbjudnas hem med "förning". Det kunde vara hembakat bröd, äggost, tjockpannkaka eller köpt "kransekaga", dvs. en vetekaka med pärlsocker och en klippt eller flätad kant samt ett

kors på mitten och kanske den dödes namn i sockerkristyr. Omkring 1930 kostade en sådan kaka två eller tre kronor beroende på storleken.

Nästan alltid var begravningen på en söndag. Alla som hade flaggstång flaggade på halv stång.

Männen var klädda i svarta cheviots- eller klädeskostymer, svarta strumpor och kängor, vita skjortor med lösbröst, styv krage och manschetter, vit rosett. Dessutom svarta hattar, vanligen s.k. kubb, senare vanliga filthattar. Frack och stormhatt förekom inte bland öborna. Kvinnorna hade svarta klänningar, svarta eller mörka kappor eller kanske en mörk filtschal, svarta strumpor och skor, svart kräppduk på huvudet (s.k. sörjedug).

Ett stycke in på 1900-talet började de yngre kvinnorna bära hatt i stället för duk, då med svart slöja om man var nära anförvant. De närmast sörjande kvinnorna bar slöja och svarta eller svartvita kläder ett helt år efter dödsfallet.

Gästerna var bjudna till sorgehuset ganska tidigt på söndagsmorgonen. Det bjöds på frukost med tjockt bröd, smör och ost, kanske kallskuret, samt pannkaka eller äggost. Kaffe och vetebröd hörde också till. Sedan skulle man "läsa ut liket". Det gavs möjlighet till ett sista farväl. Så spikades kistlocket fast och kistan bars ut med huvudändan först. En person med religiös auktoritet ledde en andakt: bibelläsning, psalmsång, kanske ett kort tal. Folkskollärare Hugo Fall brukade anlitas till detta, senare kustuppsyningsman Albert Johansson, som var föreståndare för missionsförsamlingen på ön.

Blommor som dekoration förekom troligen inte förrän efter sekelskiftet.

Viola Olsson säger att på den första begravningen hon kommer ihåg, alldeles i början på 1900-talet, hade man kransar med konstgjorda blommor. Men några år senare (1908) hade man börjat med levande blommor. Någon särskild kistdekoration förekom inte. Man brukade binda ihop kransarna två och två och lägga över kistan.

Kistan bars till ångbåtsbryggan, senare till fiskhamnen, där en fiskebåt med flaggan på halv stång låg redo att föra begravningsföljet vidare till Öckerö. Före kistan gick två äldre män, som inte fick vara släkt med den döde. Kistan bars av sex av den döde närstående män. Man bar med

hjälp av bårdukar, tre långa vita dukar som fördes under kistan och som bärarna lade över axlarna.

Alf Viks begravning 1918.

Kistan bars också den långa vägen på Öckerö från bryggan vid Björnhuvudet, senare från hamnen, och till kyrkan och kyrkogården. Under vägen fick bärarna avlösning av andra begravningsgäster. Men det var viktigt att samma personer som burit den döde ut ur sorgehuset också skulle bära in i kyrkan och sedan ut till graven.

Alla som mötte liktåget stannade vördnadsfullt och stod stilla tills hela följet hade passerat. Jordfästningen förrättades tidigare på kyrkogården men övergick sedan till att företagas i kyrkan. Eventuella tal och avskedstaganden hölls dock vid graven. Ceremonin där brukade avslutas med en psalm.

Alla begravningsgästerna vände tillbaka med fiskebåten, som nu hade flaggan i topp. Flaggan hissas från halv stång till topp efter det att kistan sänkts i graven. I sorgehuset hade

hemmavarande under tiden röjt undan efter morgonens måltid och dukat för ny förplägnad. Oftast var det middag, som kunde bestå av kötsoppa med klomp, potatis och pepparrotssås, eller saltlånga med sås och potatis samt sago-soppa som efterrätt. Vanligen bjöds också på äggost - tårta var inte vanligt - och begravningskonfekt, kanske också vin. Begravningskonfekten var inlagd som julgranskarameller men med svart och vitt papper eller "silverpapper" och prydda med klistermärken med religiösa motiv. Senare på eftermiddagen serverades kaffe med dopp.

Påföljande dag var det "ätterkalas". Då bjöds de personer som inte kunnat komma på begravningsdagen. Gamla och sjuka blev inte heller bortglömda. Det bars till dem såväl av den goda middagsmaten som av bröd och sötsaker.

En begravning var då som nu dyrbar för familjen. Släkterna var stora, många skulle bjudas. Fanns det inte pengar måste man "börja", dvs. ta på kredit. Många äldre försökte spara till en "hederlig begravning". Men det fanns sällan något att spara av.

Bild på begravningskonfekt.

Kyrklig verksamhet

Kyrkan omslöt människans liv från vaggan till graven. Barnen måste döpas, "kristnas", som det hette, så snart som möjligt. Dopet var betydligt mer än en namngivningsceremoni. Ett odöpt barn var ett lättfångat byte för trolltyg och annat ont och måste passas särskilt noga. Helst skulle man inte gå ut med barnet, förrän det var döpt eller skulle döpas, det skedde vanligen i kyrkan. De vidskepliga sedvänjorna levde kvar hundratals år efter det att trolldomstron officiellt försvunnit.

Ett barn som dog odöpt gick miste om den himmelska saligheten. Om livslågan tycktes vara svag kunde man företa s.k. nöddop. Det kunde göras av en döpt och konfirmerad lekman, vanligen barnmorskan, men skulle bekräftas av prästen, om barnet överlevde.

Dopet skulle helst ske i kyrkan med ett stort dopfölje. Modern skulle dock inte vara med. Hon fick ju för övrigt inte gå fram i kyrkan förrän hon blivit kyrktagen. Gudmor höll barnet för dopet och lovade att träda i mors ställe om denna skulle dö. Faddrarna hade också ansvar för barnets fostran. Dophögtiden avslutades i hemmet med barnsöl - "basel" - dvs. en liten festlighet för dopföljet och övriga anhöriga.

Det förväntades att folket skulle komma till kyrkan åtminstone några söndagar om året och "gå till skrift" emellanåt. Det kunde vara nog så besvärligt innan fiskebåtarna hade motorer och de allmänna kommunikationerna var ytterst bristfälliga eller helt obefintliga.

Men så gott som allt gudstjänstliv var koncentrerat till kyrkan. Uppsökande verksamhet förekom knappast. Först omkring 1930 infördes månatliga gudstjänster ute på öarna, s.k. bibelförklaringar.

Vid de årligen återkommande husförhören kontrollerades att församlingsborna besatt nödiga kunskaper i katekesen och kunde läsa hjälpligt innantill. Den enskilde måste själv skaffa sig

kunskaperna, om de inte satt kvar sedan skoltiden. Husförhöret hölls alltid i ett hem, därav namnet. Det ålåg den för tillfället utvalda familjen att bjuda på mat efter husförhöret. "Husförssoppa" har vi hört talas om.

Det var särskilt angeläget att kommande års läsbarn var med på husförhöret och visade upp vad de kunde. Konfirmationsundervisningen var en viktig del av förberedelsen för vuxenlivet och i viss mån en kontroll på att folkskolan fungerade. Utan nödiga kunskaper i katekes och bibelkunskap fick man inte "släppa fram", dvs. få tillträde till kyrkans nattvardsbord. Att ha rätt att gå till nattvarden var ett bevis på att man var en fullvärdig vuxen människa.

Att gå och läsa

Att "gå och läsa" var något alla skulle göra. Att vara konfirmerad var länge ett villkor för att man skulle få gifta sig. Det var också ett måste för inträde till vissa yrkesutbildningar.

På 1800-talet och i början av 1900-talet fick barnen gå och läsa i Torslanda kyrka. Öckerö och Torslanda var ett pastorat ända tills 1927. Barnen fick ta sig till kyrkan bäst de kunde, segla eller ro, om det inte gick någon ångbåt. Först på 1930-talet ordnades det med särskild båt för läsbarnen. Den hämtade barnen från alla öarna i lagom tid och körde tillbaka direkt efter undervisningens slut. "Lagom tid" för Rörö var kl. 8:15 och barnen var i bästa fall hemma igen vid tvåtiden på eftermiddagen.

I frikyrkoförsamlingarna började man så smått redan på 1930-talet med bibelskolor som alternativ till kyrkans konfirmationsundervisning. Men det dröjde länge innan det slog igenom på våra öar.

En av deltagarna berättar om sin konfirmationsundervisning:

Att gå och läsa

Sommaren 1924 gick vi och läste. Vi började först i maj månad och gick tisdagar och fredagar. På söndagarna gick vi i kyrkan. Det var fiskebåtarna som körde oss var sin söndag. Det var på Öckerö, och det var komminister Gullstrand vi gick för. Vi var 10 från Rörö, 6 tjejer och 4 pojkar. Med allihop var vi 38, från Rörö, Hyppeln, Knippla, Hälsö, Björkö, 2 från Öckerö Nordgård, och 1 från Grötö. Vi tjejer reste väl mest med ångbåten, som gick från Rörö kl. 6:30, tror jag. Undervisningen var mellan kl. 10-12, med en rast emellan. På rasten var vi till Knäckens, en affär som låg mellan kyrkorna. Vi hade väl fått någon 25-öring med oss, som vi köpte godis för. Så reste vi från Öckerö till Björkö vid 1-2-tiden. Vi fick gå där och vandra runt fram till 5-tiden. Då tog vi nästa ångbåt till Rörö. Vi var framme vid 7-tiden.

Ibland hände det, att vi blev bjudna hem till någon av läskamraterna på kaffe och smörgås. Det blev ju uppskattat. Det var långa dagar. Vi fick ju ha matsäck med oss, naturligtvis. Det hände väl ibland, om vädret var bra, att vi kunde få följa med pojkarna. De seglade eller rodde, om det var stillt. En gång minns jag när det var stillt, att vi lade till nord om Öckerö, och gick sedan fram till kyrkan. Det var bra långt, och jag tror inte, att vi hann fram i tid den gången.

Öckerö socken var ihop med Torslanda, där kyrkoherde Alf Gullbring bodde. Jag minns att han var på Öckerö en gång under vår lästid. Han var rätt gammal då. Så var han ju där när vi konfirmerades. År 1927 gick Öckerö och Torslanda isär. Då blev Arvid Hellström kyrkoherde och var kvar till sin död, på hösten 1962. Åke Vetterkvist var komminister och bodde på Hönö.

Vi gick i gamla kyrkan. Den var mycket förfallen då. Den blev reparerad några år senare. Barnen från Öckerö, Hönö, Fotö och Kalvsund gick i nya kyrkan. De gick för en hjälppräst, som hette Elof Adiels, som var här några år. Vi blev konfirmerade i nya kyrkan tillsammans med dem som gick där, sista söndagen i

september. Söndagen därpå gick vi till nattvarden, och då minns jag att det ösregnade.

Husandakt

Om man inte kunde komma till kyrkan på söndagen brukade man läsa söndagens text hemma och kanske någon predikan. Vanligen fick barnen inte gå ut förrän de åhört eller själva läst dagens texter. I somliga familjer hade man också dagliga husandakter. Bibel, psalmbok, katekes och almanacka fanns väl i de flesta hem, där någon var läskunnig. En förteckning över annan läsning för andakten kunde se ut så här i början av 1900-talet:

1. Christelig Sångbok till bruk vid Enskild husandakt av P. H. Syreen, 5:e upplagan tryckt i Norrköping år 1887
2. Herdepsalmen av F. B. Mejer. Betraktelser över 23:e psalmen, 1890
3. Predikningar av Lorents Christopher Retsius Norrköping 1887
4. Vägen till Kristus av Ellen G. White. Skandinaviska Förlagsexpeditionen 1897
5. Predikningar till Svenska högmässotexterna av C. H. Spurgeon. Torsten Hedlunds förlag, Göteborg 1875
6. Bönesuckrar till Nya Testamentet av Johan Albrecht Bengel, Uppsala 1910
7. Arndts skattkammare
8. Hemmets Altare 1894 av Lindblad

Något personligt umgänge mellan präster och församlingsbor kunde knappast utvecklas, åtminstone inte om man bodde så här långt från centrum. Avstånden var för stora, både bokstavligt och bildligt. Men om det hade hänt en svårare olycka förväntade man sig att prästen skulle komma. Likaså var det prästen som fick gå till de anhöriga med bud om olycksfall och dödsfall på främmande ort, t.ex. om en sjöman omkommit eller någon blivit skadad i militärtjänsten. Man skickade också bud efter prästen när någon låg svårt sjuk.

Frikyrkorörelsen

Frikyrkorörelsens framväxt i slutet av 1800-talet medförde större möjligheter för "vanligt folk" att engagera sig i det religiösa livet än vad statskyrkans bestämmelser hade medgett. De nya gemenskapsformerna fyllde också en social uppgift. Den annorlunda organisatoriska formen med större möjlighet för den enskilde att påverka skeenden och beslut tilltalade många, och driftiga personer skolades för större engagemang i samhällslivet.

I en historik över Rörö missionsförsamlings 50-åriga verksamhet (1958) sägs att den första lekmannapredikan inom Öckerö kommun hölls på Hälsö år 1866 av magister Rodhe från Göteborg. På Rörö brukade folk samlas hos någon läskunnig och lyssna till andaktsböckernas budskap. En söndag seglade några Röröbor till Hälsö och lyssnade på magister Rodhe.

Första lekmannapredikan på Rörö hölls i början av 1870-talet, då en till namnet okänd kolportör från Göteborg talade i ett friluftsmöte. Folk trodde att han var villolärare. Vid ett senare tillfälle ombads lotsältermannen Anders Åberg att närvara vid mötet och lyssna till predikan. Han intygade efteråt, att "det var en rätt lära enligt Guds ord". Folket trodde honom, och från den stunden var motståndet mot kolportörerna brutet för en lång tid.

Första gången en egentlig frikyrklig sammankomst hölls på Rörö torde ha varit 1876. Då hade kolportören Martin Andersson möte hos lotsen Olof Olsson. De följande åren hölls sporadiska möten eller mötesserier med bistånd av gästande kolportörer och predikanter. Man höll till i olika hem, ofta hos Johannes Eriksson ("Lunds Johannes") och hans hustru Lotta. Björköborna tog från början stort ansvar för läsarmötena på Rörö. Ofta kom de till Rörö på söndagseftermiddagarna med någon predikant i sällskap.

Den tidigare nämnde magister Rodhe hade tydligen stor betydelse för frikyrklighetens utveckling i kommunen. År 1877 eller 1878 predikade han för första gången på Rörö, hitseglad av björköborna. Mötet hölls på "Lia" (nuvarande Birger Karlssons).

I början av 1900-talet drog en väckelse fram över öarna. Även över Rörö blåste "Guds nådes vind". Rörelsen började anta fastare former.

År 1904 hade Björkö missionsförsamling en predikant som hette Söderholm. Rörö fick "låna" honom vid ett flertal tillfällen. Mötena hölls bl.a. hos August Torgersson. Söderholm var mycket omtyckt som predikant och bidrog säkerligen väsentligt till utvecklingen av verksamheten på Rörö. Missionsförsamlingen bildades dock formellt först 1908. Den förste föreståndaren blev Elis Scherman.

Redan 1903 började fru Selma Andersson samla barnen i sitt hem på söndagarna till andaktsstunder. Från och med 1908 förekom regelbunden söndagsskoleverksamhet. Första föreståndaren var Wilhelmina Scherman.

"Systramöten" började hållas år 1906. Kvinnorna samlades och förfärdigade handarbeten som senare såldes på missionsförsäljningar. Första auktionen hölls hösten 1907 hos Olle Andreasson. Resultatet, 400 kronor, var gott med tanke på penningvärde och tillgång på pengar. Detta blev grundplåten till missionshuset.

Ungdomsförening bildades formellt inte förrän 1920. Men från 1906 förekom regelbunden sång- och musikverksamhet. Ungdomarna fick ansvara för såväl den unisona sången som strängmusiksången vid mötena.

En orgel inköptes 1912.

Då verksamheten fick mer ordnad karaktär behövdes en bestämd plats för sammankomsterna. Hos Kajsa Olsson ("Zachriases Kajsa") hyrdes ett rum för sex kronor i månaden. Men lokalen var för liten. Missionshusbygge tycktes ligga långt i fjärran.

Trots församlingens tidigare negativa erfarenheter av försök att låna skolan skrev några ungdomar på eget bevåg till kyrkoherde Gullbring och begärde att få disponera skolan för

möten. Frågan remitterades till skolrådet, som beviljade ungdomarnas begäran. Möten hölls därefter i skolhuset till dess man fick eget hus.

Frågan om missionshusbygge hade väckts redan på 1800-talet. I februari 1909 fattades beslut om att bygga. Alfred Olsson skulle ansvara för hantverket, och envar skulle hjälpa till efter förmåga. Många Röröbor bidrog med gåvor. Även grannförsamlingar hjälpte till. De sammanlagda utgifterna uppgick till 2900 kronor.

Missionshuset invigdes första söndagen i augusti 1909.

Verksamheten var som livligast de närmaste 20 åren. Särskilt söndagsskolan spelade en framträdande roll.

Syfföreningen på utflykt.

Söndagsskoleutflykt 1935.

En cirkeldeltagare berättar:

Söndagsskolan på 1920-talet

Den första söndagsskolan som bildades på Rörö var i missionshuset. Varje söndag klockan halv tre samlades vi barn där. Vi var många barn. Så gott som öns alla barn gick i söndagsskola. Vi blev uppdelade i fyra klasser. Lärare var Selma Andersson, Naemi och Martin Rossvik, Kristin Johansson, Oskaria Gustavsson m.fl. Varje jul anordnades julfest då alla barnen fick medverka i programmet med sång och diktläsning, läsa minnesverser ur bibeln och mycket annat. Vid festens avslutning fick vi gottpåsar och jultidningar. Det var mycket roliga och intressanta julfester. Missionshuset var fyllt till sista plats, av föräldrar och anhöriga men också av många andra Röröbor. På sommaren anordnades utflykter med fiskebåt till Marstrand, Backudden, Kungälv eller någon annan intressant plats inom lämpligt köravstånd. Då fick också familjerna vara med. När vi hade sett oss omkring på platsen och ätit av vår medhavda matsäck lekte

vi ringlekar eller liknande. Dagen avslutades med en kort andakt och allsång innan vi anträdde hemresan. Det brukade vara en av sommarens bästa dagar.

Söndagsskoleverksamheten upphörde 1940, dels på grund av lärarbrist, dels därför att ön nu hade två andra söndagsskolor, Sionförsamlingens och svenska kyrkans. Juniorverksamhet startades 1938 och fortgick med något avbrott tills 1950-talet. Församlingen upphörde 1963.

Pingströrelsen

På 1920-talet började pingströrelsens frammarsch i landet, och den nådde även hit. En liten grupp bröt sig ur missionsförsamlingen och bildade 1928 Sionförsamlingen. Till en början kallades de baptister, väl på grund av sin syn på vuxendopet, och därför att rörelsen ursprungligen hade uppstått ur baptismen.

Sionlokalen byggdes 1930. Församlingens förste föreståndare var Emil Karlsson. Man startade omedelbart söndagsskola men förlade den till söndag förmiddag klockan tio. Det var alltså möjligt att gå i två söndagsskolor för dem som så önskade. Det har varit många olika lärare i Sions söndagsskola. Arne Olsson efterträdde Emil Karlsson som föreståndare för söndagsskolan år 1936 och står fortfarande (1986) kvar i denna uppgift. Sionförsamlingen bedriver idag en omfattande barn- och ungdomsverksamhet.

Omkring 1940 startade kyrkan söndagsskola i skolhuset. Kyrkans söndagsskola leddes av diakonissan, till en början med hjälp av småskollärarinnan, sedan med Ann-Marie Olsson som ständig medarbetare.

År 1955 bildades Stiftelsen Rörö församlingshem med uppgift att *"förvärva, äga och förvalta ett församlingshem på Rörö, lämpligt till lokaler för det kyrkliga arbetet, för fiskarens yrkesorganisationer och för övriga lokala behov".*

Söndagsskolan i Sion, 1930. Från vänster: Sixten, Vaimar, Torsten, Karl-Olof, Harriet, Elon, Valfrid, Gunnar, Åke och läraren Oskaria Gustavsson.

Pastoratets kyrkoherde var självskriven ordförande i styrelsen. Vice ordförande blev Reinhold Olsson.

Församlingshemmet invigdes i december 1962. Det är ingen tvekan om att församlingshemmets tillkomst möjliggjorde en stark utveckling av såväl det kyrkliga arbetet som av övrig ideell och kulturell verksamhet på ön. Det är högt till tak i församlingshemmet, och där inryms en mångsidig verksamhet i olika organisationers regi.

Det har inte varit cirkelns avsikt att i det här redovisade materialet behandla det religiösa livets yttringar särskilt ingående eller ens översiktligt. Vi hoppas att intresserade personer med olika bakgrund ska kunna ta tag i detta intressanta ämne, innan kunskapen om det som har varit fallit i glömska.

Original

Olof Abrahamsson ("Abrams Olle") född 1814 och död 1895. Gift 1842 med Anna Pettersdotter från Källö, född 1817 och död 1907. De hade bl.a. sonen Petter, som tog namnet Green när han blev lots.

Ett av de äldsta fotografierna vi har.

Nellas-Fina fyllde år på julafton.

Nellas-Fina

Josefina Christiansson var dotter till lotsen Johan Christiansson, som kom från Skärhamn på Tjörn, och Petronella Åberg, född på Rörö. De byggde 1840 en gård som kom att kallas Nellas-Johanns. Huset finns ännu kvar, fast i ombyggt skick. Här föddes Josefina 1856, och här bodde hon kvar till sin död 1939. Hon hade tre syskon, alla bosatta på Rörö.

Fina övertog föräldragården. Hon skötte sin mor, som var sängliggande i många år. Fina gifte sig aldrig. Hon skötte själv gården och korna så länge hon orkade. Hon var duktig i handarbete och vävning som så många av öarnas kvinnor. Hennes alster fanns med på den stora utställningen i Göteborg 1923, och ett av hennes bolstervartyg blev prisbelönt. Ett mönster som tagits upp av väverskor på 1970-talet, nu som möbeltyg.

Att hemmet var efter öns förhållanden ganska välbärgat syns på interiörfotot (s. 224). Fina samlade själv vackra saker: vävnader och andra handarbeten, porslin m.m. och förvarade dem väl i skåp och lådor. Sig själv unnade hon allt mindre ju äldre hon blev, gick klädd i lumpor och hade utslitna trasmattor på golvet medan kistor och skåp bågnade av oklippta mattvävar och fina tyger.

När Fina var i 45-årsåldern kom det till Rörö en dansk fotograf, Wilhelm Östergaard, i ungefär hennes egen ålder. Han fick låna rum hos Fina, och han blev kvar. Det blev det första officiella samboförhållandet på ön. Östergaard hade tidigare varit gift, och äktenskapet hade aldrig formellt upplösts.

Naturligtvis accepterades aldrig detta förhållande av "anständigt folk". Fina drog sig så småningom undan umgänget med människorna och höll sig till sina katter, vars antal ständigt ökade, till stor förargelse för grannarna.

Josefina Christiansson

Tack vare fotografen Östergaard finns det en hel del öbilder från 1920- och 1930-talen. Östergaard gick runt på ön och på öarna runt om i socknen och fotograferade. Han försökte sedan sälja bilderna till berörda personer.

Man kunde också gå hem till honom och bli förevigad i trädgården, gärna framför det lilla lusthuset. Han fotograferade på det gamla sättet, med glasplåtar, som hittades säckvis när han efter Finas död 1939 fick flytta till ett ålderdomshem i Svenshögen. Tyvärr förstod man inte värdet av plåtarna och hade ingen möjlighet att förvara dem. De förstördes senare.

Nedanstående foto lär vara det enda där Östergaard själv finns med.

Fotografen Wilhelm Östergaard, enda gången han blev fotograferad, Ann-Margit, slätterkarlen Sigfrid och Gurli, 1938.

Den siste ”skärkarlen”

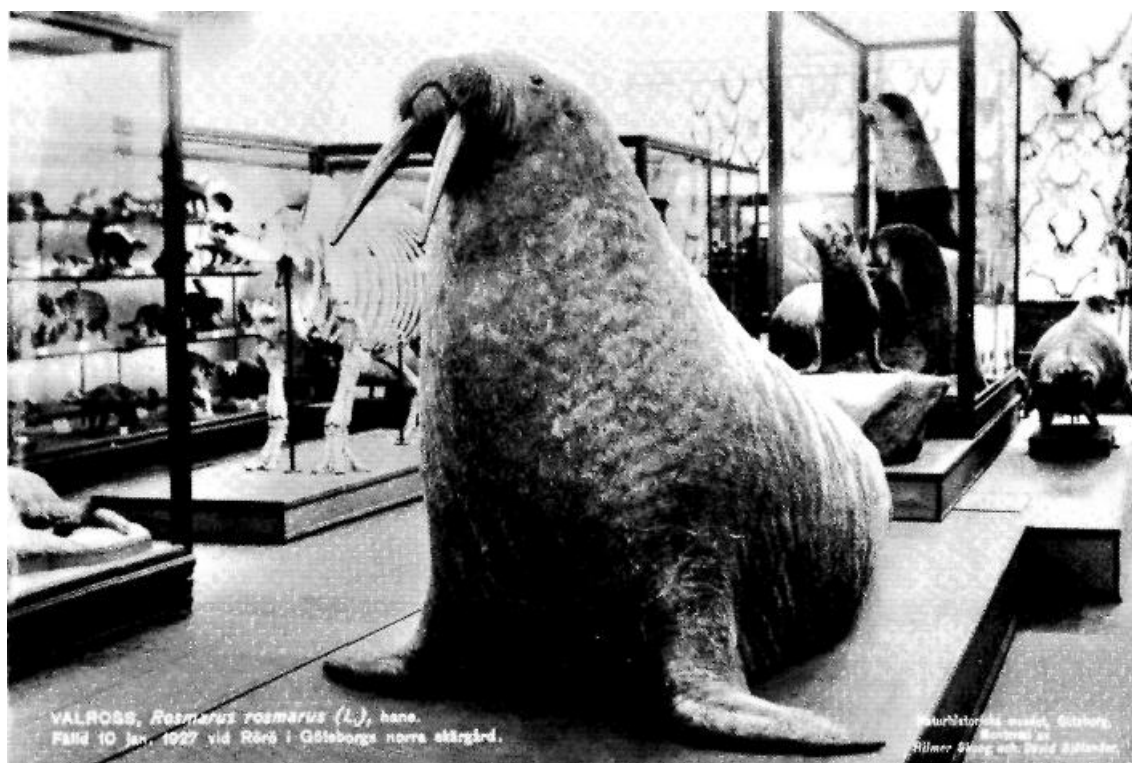
Anders Olsson, född 1885, var son till Stin-Olle och Kristina. Olle var en genuin Röröbo. Kristina kom från Tjörn. De byggde det lilla, röda huset vid Matsens vik nordost på ön. Där växte Anders upp tillsammans med sina tre bröder och fick tidigt följa med far på jakt- och fiskefärder.

Anders blev, liksom sin far, jägare och jaktvårdare. Som sådan hade han god kontakt med det jaktsällskap i Göteborg, som sedan 1880-talet hyrt jakträtten på ön och bland annat inplanterat harar. Dessa jägare, mestadels ur Göteborgs handels societet, kom ofta ut till skärgården och jagade sjöfågel. Då hälsade de alltid på hos Stin-Olle och sedermera hos Anders och lyssnade till de otaliga historierna från jakt- och sjölivet.

Stin-Olle

Anders fick också kontakt med Naturhistoriska museet i Göteborg och kunde berika dess samlingar med fynd från skären runt Rörö. Bland annat sköt han 1927 en valross, som förirrat sig ända in till Apelviksskären. Den kan nu beskådas på museet.

*"En valross han sam ifrån Nordpolens is
och la sig vid Rörö generad.
Han anade inte, fast gammal och vis
att han skulle bli så fint konserverad."*

På 1940-talet bodde journalisten Artur Wieland tidvis på Rörö och umgicks då mycket med Anders Olsson. Han skrev en bok om Anders, hans skärkarlsliv och hans historier. Boken kallade han Utter-Anders. Sedan dess har denna benämning alltmer trängt ut den tidigare "Stin-Olles Anners". Utter-Anders figurerar i flera av Wielands böcker. Wieland tar främst fasta på de fantastiska inslagen i Anders berättelser. Utter-Anders var unik. Utter-Anders hittade ett fat rödvin, som man kokade kräm på i årtal. Utter-Anders flög i luften med en mina, kom levande ned och skrämde halvt livet ur kustartilleriets postering etc. Och mycket var väl sant.

Men det är inte sådana händelser som dominerar, när dottern, Emma Kristina Bengtsson, berättar om sin far, sin farfar (även han kunde varit väl värd en bok) eller om sin familj över huvud taget. Det är vardagen, som kommer fram i hennes skildringar - men en vardag som inte liknade andras.

Emma Kristina har ärvt sin fars berättartalang och ska helst höras. Här återges några av hennes berättelser:

Den jakthistoria, som jag minns allra bäst, säger Emma Kristina, var en gång när pappa kom hem från fisket en kväll. Isen hade lagt sig inomskärs, och det hade inte fungerat med transporter till Birgers affär. Det första pappa frågade, när han i skymningen öppnade dörren, var: "Har ni fått beställt något kött till söndan?". "Nej", sade mamma, "här har inga förbindelser varit. Men kom nu, så får du fisk och potatis; farfar har varit ute och fiskat. Har ni haft några potatis ombord i veckan?". "Inte, men det har jag inte tid med nu". Pappa ryckte till sig gevär och patroner och försvann. Han slog kana på isen hela vägen bort till Tåt. Vi såg honom genom fönstret. På tre kvart var han tillbaka med tre gräsänder, som han kastade vid spisen. Då var han glad! Och först då satte han sig att äta. Gräsänderna blev vår söndagsmiddag, som mamma stekte med purjolök och riktigt smör. Den gången tyckte jag det var bra med en pappa, som kunde skjuta.

Men det var inte alltid lika roligt med en pappa som kunde skjuta. Den allra första jaktturen, som jag kommer ihåg, gick till Risö. Då hade han en liten båt, som var som en kanot. Pappa paddlade till Risö i full fart, och jag satt på en liten filt bredvid honom. Väl framme fick vi sitta där på pass och vänta. Tiden gick och en unge ledsnade så hemskt. Men hans finger talade om för mig att hålla tyst. Det kom inget vilt den gången, om det nu var mitt fel eller ... Till slut gav vi oss hemåt, och jag var så trött att jag grät efter mamma. Pappa tog torrt tång vid strandkanten och lade det där fram i båten, och där fick jag ligga. Jag somnade

med hans jacka över mig. Sedan minns jag inget förrän han bar mig in till mamma och sade: "Ungen är för liten att ha med sig."

Anders Olsson, "Utter-Anders".

Jag glömmer inte en gång när mamma bad mig gå till källarn för att hämta potatis och morötter. Vår källare var hos moster i Apelvikshuset. Inte för att jag var så direkt tjänstaktig, men jag gick i alla fall. När jag öppnade källardörren stod geväret där. Det var gillrat, för vi hade haft en stor råtta, som var omöjlig att fånga. Vi hade haft fällor, som vi lagt kli över och små ostbitar bredvid. Vi hade försökt allt möjligt, men ingenting gick. "Den råttan har varit i fälla förr", sade pappa. Vi hade haft klampefälla och allt möjligt. Ingenting hjälpte.

Men nu hade han gillrat som för utter. En ståltråd var spänd tvärs över källargolvet. Jag klev över tråden så försiktigt jag kunde, och när jag kom tillbaka till mamma varnade jag henne för att gå till källaren. "Det är livsfarligt att komma när tråden, för den är fäst vid hanen på bössan", sade jag. "Ja", sade

mamma, "då går vi inte dit mer. Jag skall sätta en bom för dörren. Han är då galen, gubben".

Men det var ju inget mot hur gubben hade det ombord på båten, när han kom ihåg vad han hade gjort och glömt att ta bort. De var en hel vecka ute till sjöss utan möjlighet att meddela sig med oss därhemma. När han väl kom stod håret rakt upp på honom, och han ropade: "Har ni vart i källarn?". "Ja", sade mamma, "men tösen förstod ju att du hade glömt det, så vi har inte varit där sedan".

När jag blev större var jag ju med på jakt ibland. En gång, när jag med en lång ståltråd inte kunde jaga fram en gammal utterhane, som låg i en grotta på en holme här ute, så förstod ju pappa att jag inte skulle klara av det. Han trodde att uttern satt på någon liten håll därinne, så att spettet inte nådde den. Då ställde han mig på pass och sade: "Nu kommer uttern snart där, och den springer blixtnabbt över sanden till havet. Nu skall du ha en bössa färdig här. Såpass kan du ju. Han kommer fort, men håll ett stycke framför näsan på honom".

Jag vågade inte annat, så jag fick ju stå där, men jag bad allt till Gud, att uttern inte skulle komma. För hade jag skjutit bom, så hade det blivit ett sånt Herrans liv. Det var ju som pappa alltid sade: "Som jägare svälter man ihjäl. Får man någonting, så blir man så glad att man inte kan äta för den skull, och skjuter man bom, så blir man så ledsen så då går det ju inte att äta alls".

Ibland var jag med på säljakt. En gång hade vi tur. Ungen fick gå upp klockan 4 och vara med och kika efter säl. Det var kallt och jag frös. "Spring och slå kana, så att du håller dig varm", sade pappa. Så fick han se var sälarna höll till, och då fick jag ro - eller hålla båten med årorna - medan han hoppade iland. Skotthagen var gjord i förväg. Vid första skottet hördes på smällen att sälen stöp. De andra salarna hoppade i vattnet och sam runt båten och tittade på mig. De undrade vad det var som hände kamraten.

Pappa hoppade i båten, och så gällde det att ro snabbt för att få tag i sälen. Det minsta den rörde sig i någon dödsryckning på en sådan hal höll skulle den glida i vattnet och sjunka som en sten. Oftast flyter de upp efter tre dagar, men kanske inte just där. Sånt beror på väder och vind.

När vi hade lyckats få tre sälar sade pappa: "Nu kör vi allt hem till farfar, så kan han flå dem och koka tran". Och när vi lade till i viken här nere, tidigt på morgonen, så kom mycket riktigt den gamle farfarn stövlande och ville hjälpa till. De fick rep om sälarna och drog upp dem, men jag sprang upp till mamma och fick något gott att äta. Och gubben var så nöjd. Det var precis som ett äventyr att komma hem efter en lyckad jakt. Fast så hände ju inte alltid ...

Mitt liv med farfar, Stin-Olle, hade många poänger. Här samlades, hos farfar om kvällarna, Janne Lundgren och några andra gubbar. Och morbror Max. Om pappa var hemma, så kom Viktor på Hönö. Det blev många, och de berättade och berättade och berättade. När så småningom alla hade gått och vi skulle lägga oss, sade farmor: "Jag undrar vem som ljög mest". Självt hade jag blivit så intresserad att jag satt vid köksbordet och vågade inte ha fötterna på golvet.

Farfar talade om för mig att det inte var så förfärligt viktigt med herrskapsfolk. De var som vanligt folk.

Professor Jägerskiöld kom en gång och hälsade på när mamma och vi bakade. Mamma blev väl lite olycklig, när den fina jakten lade till här. Betjäning hade han med sig. Mamma sade: "Vi har snart bakat färdigt, så vi skall väl bjuda på kaffe". Det var ju helt onödigt, förde hade kock och allt ombord, men hon gjorde så gott hon kunde. "Vi har inte annat än nybakat bröd och smör till kaffet", sade hon. "Jesses", sade farfar, "skulle inte det duga. Kommer ni inte ihåg när professorn och vi skulle ta min båt? Han var så van vid att det fanns kastruller och allting ombord. Vi hade ju också en del, men vi hade glömt kniv och gaffel och sked. Så

fick vi storm och blev liggande. Då fick jag koka soppa på det vi hade. När vi skulle äta och inte hade skedar, fick jag hämta blåmusselskal. Professorn skalade potatis med ett av skalen och lade dem i soppan. Ett annat fick han att äta soppan med. Det gick bra det också."

Farfar berättade en hel sommar här för kapten Ekström om Mali. Om Malis förfärliga bedrifter. Farfar behövde ju mer eller mindre ha tolk. "Nu kommer den där kapten igen å ska tjöda, va vell han nu?" Då sade kapten: "Vad sade Olle?" "Jo, han sade att han är lite trött på att berätta nu". "Jo, men han får allt dra lite mera om Mali, för min fru försöker skriva en bok".

Och tiden gick, och Mali hade gjort både det ena och det andra. Men det handlade om en man som hette Emanuel. Det hade kaptenen aldrig förstått. Och vad en man hade gjort var visserligen storslaget, men det skulle ha varit så mycket mera om det hade gjorts av en käring, som hette Mali.

Så en vacker dag kom kaptenen, och då gällde själva slutklämmen på boken. Då sade han: "Men Olle, hade denna Mali ingen man?" "Mali en man? Mali en man? Mali var ju en karl, vetja!" Ederna for i luften och kaptenen försvann.

Det fanns en farbror här, som hette Ahrenberg. Han hade sin egen båt och en man som hette Lennart, som både skötte båten och lagade mat ombord.

Det kunde inte bli så stora förtjänster, men pappa och farfar gick med ibland. Då sköt de säl och utter. Det var i krigstiden - han blev min fadder förresten - som de var ute så mycket, för direktör Ahrenberg hade en egen skeppshandel. Enligt pappas och farfars berättelser var han mycket ekonomisk. Men han hade ju större tilldelning än de andra kunde få. Från sitt eget lager. Det blev både kaffe och the. Ibland gruffade han för att det tog för fort slut.

Men så hade farfar backer och ett litet skrämgarn med sig, och ibland fiskade de lite lax och ål. Ahrenberg tyckte att det nästan var att förhåva sig att äta så mycket gott, att koka soppa på stor ål, att koka laxen till sig själv osv.

När Lennart en gång kokat en särskilt stor lax på flera kilo, så var han intresserad av hur han hade lyckats. När de satt där i pentryt och åt, frågade han: "Nå, vad smakar laxen?" Då blev Ahrenberg arg och sade: "Vet inte Lennart det, som tog den bästa biten själv?"

Pappa hade i uppdrag att hålla något så när kattfritt ute i bergen. Det hade han betalt för. Om vintrarna, när han låg på vadfiske, kom det på farfars och min lott att åtminstone skjuta alla katter, som kom ner på vår tomt.

Själva hade vi en gammal katta, som hette Grålla. Hon var allas vår älskling, och hon tog råttor. Så farfar fick ju inte skada Grålla!

En gång såg vi en stor hankatt sitta bredvid Grålla. Farfar sprang ut med geväret i högsta hugg. Jag sprang efter och ropade: "Akta så du inte skjuter Grålla!" Farfar sköt, och hankatten stöp. Grålla bara vände på huvudet, men satt kvar. Hon tänkte väl att det snart skulle komma en ny.

Farfar var duktig att gå på svag is. Nattgammal is - då gick farfar ut och fiskade. Ibland skulle jag gå med. Farfar före och jag efter. Och han tjtade på mig: "Gå inte så tätt ihop med benen! Skynda dig! Rör dig hela tiden! Gå inte så tätt ihop med benen ..."

När han om morgnarna passerade farmor på väg ut, stannade hon sin spinnrock och frågade på sin rikssvenska: "Varthän skall Olle gå?" "Jag får väl skaffa koket." "Ja, men det blir så mycket kläder att torka, när du varit ute på isen." För farfar ramlade ofta i men han tog sig alltid upp.

Ibland fick vi mer fisk än vad vi gjorde av med. Pappa hade gjort en liten, blå kärra åt mig. Den var som en liten låda med trähjul på. Och så ett besman, som var 10 cm långt och vägde hur som haver. Men det var inte så noga. Jag hade mina tanter och farbröder, som inte kunde få någon fisk. Så dit gick jag - för att inte tala om alla katter, som följde mig. Jag sålde för 25 öre, och de fick välja den torsk, som de ville ha.

En gång mötte jag pappa vid Bernhards affär, och då hade jag en stor torsk kvar. Pappa sade: "Gå och kasta den bergtorsken, för vilken människa skulle vilja ha den?" Men då kom Ida Olofsson och sade: "Den fisken vill jag ha". Då fick hon den särskilt billigt, för pappa tyckte den var så dålig. Men hon var nöjd och gav sig iväg, sedan jag fått pengar.

Med de slankiga fiskrester, som var kvar i kärnan, gick jag till Nellas-Fina. Där var katternas paradiset. Jag skar med min kniv, så att alla fick en bit, och så fick Nellas-Fina också. På vägen hem var det till att sticka till Birgers affär för att få en fläta tobak och en limpa - vi hade ju vanligt Röröbröd, som vi alla älskade, men farfars kärlek var en mjuk limpa. Han var ju nästan tandlös, till skillnad från farbror Ludvig, som hade varenda tand i behåll tills han var åttio år. Och så var det att köpa något gott, en bakelse till mamma.

Farfar, som älskade att sova middag, kunde inte lägga sig när jag var ute och sålde fisk. Om jag sålt för 3:50 eller 4 kronor, och det var några ören över, så sade han generöst: "Det får du", och sedan sade han till mamma: "Du har väl kaffet varmt?" Då skulle vi ha fest.

Jag ångrar aldrig att jag gjorde detta. Mina kamrater satt och broderade - de tyckte väl att jag var tokig - men att få bereda dem därhemma denna glädje, det gjorde jag gärna!"

Utdrag ur en dagbok

Utter-Anders hustru Annie, Emma Kristinas mor, förde dagbok under många år. Vi har fått dotterns tillstånd att återge utdrag ur dagböckerna från åren 1928-1940.

Vi hade väl hoppats att finna utförligare beskrivningar av det dagliga livet och funderingar kring detta. Men där står endast korta notiser. Man får läsa mellan raderna. Mest handlar det om väder och fiske - eller uteblivet fiske. Det framgår tydligt hur nära naturen man levde och hur beroende man var av vädrets växlingar. När det någon gång handlar om något annat, är det ändå iakttagelser som är knutna till naturen. Privatlivet berörs nästan aldrig.

1928

- 10 april. Anders och Axel Carlsson har idag varit på utterjakt, såg då en ejder som hade fyra ägg.
- Natten till den 17 juni låg vår kossa ute första gången.
- Söndagen den 8 juli vackert väder, den 9 återigen storm, 10, 11 storm, den 12 vackert väder. 20 kg ål.
- Den 16 kokade vi färska potatis av vår skörd. Mycket lite regn i fruntimmersveckan.
- 30 december. Ostlig vind, rim täcker alla berg och backar. Idag har Jaktklubben varit här. 56 harar blev bytet.

1929

- 18 januari. Ett förskräckligt oväder rasar, en snöstorm från sydväst. Ingen ångbåt eller post på flera dagar. Vadfiskarna är ännu ej hemkomna.
- 7 februari. Is, is. Åt alla väderstreck så långt ögat når. Lastade båtar synes dagligen stävande i isen mot Göteborg. Idag har sillen varit nere i 1,80 lådan. Omtalas här.
- 11 februari. Stark köld, 17 grader. Vadfiskarna vågar ej ge sig av, isen ligger västerut så långt ögat når. Många ångbåtar ligga fast.
- Den 14. Isen och ovädret blir värre för var dag.
- 24. Alfred Hansson begravs idag. Svensksund hämtar begravningsfolket vid Faddern.
- 26. Posten får hämtas vid Hjuvik.
- 5 mars. Isen har skingrats utomskärs. Vadfiskarna har lämnat hamnen för första gången sedan den 8 februari.

- 1 maj. Bitande kall nordanvind med snöbyar, ej ett spår som tyder på att sommaren nalkas.

1930

- 5 maj. Idag har jag hört göken första gången.
- Juldagen som en vårdag.

1931

- 11 maj. Idag har Boris plöjt ner våra potatis.
- 26 maj. Först idag har vi lagt resten rosen potatisen och sått grönsaksfrö, ett envist regn hela maj har hindrat oss.

1932

- 21 mars. Ingen is eller snö i vinter.

1934

- 5 april. Sålt fisk på landet för 14 kr. Den 30 april sköt Anders å Alf en säl och den 2 maj en utter på Rammen.

1935

- 26 februari. Vipan, Strandskatan och Gravgåsen har varit synliga idag.

1936

- 9 mars. 40 martyrer var det alldeles stilla, milt som en sommardag.
- 12 mars. Full storm å sträng vinter, så nu har "märkesdagen " nog spått slut. (Anm.: Sådant vädret var på 40 martyrs dag skulle det förbli i 40 dagar.)

1937

- 19 oktober. Vad fisket börjat. Moster å jag har varit vid Rön å tagit upp kupor. Hört talas om att det varit vadsill på auktion.
- 2 november. Mycket fint väder. Moster å jag har varit till Risö å Mågholmen, där vi druckit kaffe.

1939

- Söndagen den 3 september. Mycket fint väder, men så ledsamt. England å Frankrike har förklarat Tyskland krig. Folk utkallas här.
- Den 26. Olycklig dag, har fallit och brutit armen.
- Den 27. Varit till doktorn, som lagt på gips.

1940

- Nyårsdagen. Ett nytt år har ingått, det hemskaste krig rasar runt om oss. Alla undrar hur länge vi får vara ifred. Insamlingar göres i kyrkor å överallt i riket, till förmån för Finland som är överfallet av Ryssland.
- Den 8 februari. I kväll har Anders varit å mött Åberg å Eriksson, de skall stanna hos oss. De hade tvåhundra kilo korn å vete med till fåglarna, som fryser å svälter ihjäl i massvis.
- Den 10. Justus kör med sin häst herrarna över isen till Hjuvik.
- Den 9 april. Tyskland har inträngt i Norge, där är krig å elände. Alla människor är slagna med skräck, fiskarna kan ej lämna land, hela havet ar minerat.
- Den 13. Varit gott väder hela veckan, men ingen är ute på fiske.
- Den 20. Denna veckan hårde gjort skyddsrum i Martin Rybergs källare. En dag i veckan var det flyglarm å alla sprang dit.

Annie Olsson

Stenring vid Håkans hytta. Ingen vet vad den varit till. Cirka 50 meter norr om ringen finns en ganska tydlig husgrund som också är en gåta.

Fisket

Vad levde Röröborna på i äldre tider?

av R. Olsson, 1987

Studiet av vår egen historia börjar med att man ställer ett antal frågor. Frågor som man sedan försöker besvara.

- När ägde den första bosättningen rum?
- Vem var den förste Röröbon?
- Var kom han ifrån?
- Vad levde han på?
- Hur utnyttjade hans efterföljare de tillgängliga resurserna?
- Hur många var hans efterföljare?
- Varifrån fick Röröborna impulser till förändring av sin livsföring?

Många andra frågor kan ställas. De flesta går inte att besvara. Lämningarna är gömda, försvunna eller svårtolkade. Man kan spekulera i svaren och man kan ställa hypoteser.

När ägde den första bosättningen rum?

Öckeröarna utgjorde en egen socken under medeltiden, i varje fall från tidigt 1300-tal. Detta förhållande tyder på en rätt omfattande bosättning. En bosättning som kunde försörja kyrka och präst. Öckerö, Hönö, Björkö, Burö och Stora Kalvsund (Karlsund) finns nämnda i de medeltida handlingarna. Sannolikt har Rörö existerat som en bebodd ö under medeltiden, möjligen med avbrott under någon/några perioder med krig och örlog eller pest. Rörö hade stora tillgångar på bete och äng och närhet till goda fiskevatten, således ett attraktivt boendeläge.

Att gården Rörö redan i de äldsta jordeböckerna på 1500-talet är av skattenatur, dvs. bondeägd, visar på att bosättningen då var av betydande ålder.

De uppgifter som föreligger från 1500- och 1600-talen har som regel att göra med skatter och avgifter och har i och med detta sina svagheter och brister. Satt i ett större jämförande sammanhang, i första hand med material från Öckeröarna som helhet, kan dessa ge en god bild av den tidigare historien.

Den äldsta skriftliga uppgiften om bosättning på Rörö härrör sig från en unik skattemantalslängd daterad till år 1528. I jordeböckerna, dåtidens fastighetsskattelängder, som finns bevarade för åren 1554, 1568, 1573 och 1593-1594 är avgifterna för skattegården Rörö baserad på leveranser av fisk till skattefogden. Detta gäller alla de mindre öarna medan gårdarna på Hönö, Björkö och Öckerö har skattepersedlar från jordbruket korn, malt, smör, vilket är det normala från gårdar.

Sillperioden under 1500-talet

Under perioden 1556-1589 bedrevs ett omfattande sillfiske i den bohuslänska skärgården. Enligt en holländsk uppgift låg fiskets tyngdpunkt i början av detta fiske på Heringfjord syd Marstrand. Med Heringfjord (Sillfjorden) avses sannolikt Sälöfjorden.

Oslobiskopen Jens Nilssøn genomförde år 1594 en visitationsresa och gav i det sammanhanget en bred skildring av landskapet Bohuslän. Han berättar att Rörön ligger nord från Hyppeln ett pilskott emellan är en hamn kallad Rörö hamn och att vid hamnen på Rörön har tidigare varit ett fiskeläge.

Väster om nuvarande Rörö fiskehamn i Hågens hamn norr om stigen mellan andra och tredje badviken finns rester efter några husgrunder. En av dessa är rätt väl bevarad. Spår finns efter ytterligare två å tre husgrunder. Denna boplatz är veterligen ej omtalad i arkeologisk litteratur.

Det är däremot fallet vad beträffar bebyggelselämningarna i Hagas hytta i Tåt. Angående denna bosättning har jag inte funnit någon uppgift i det skriftliga materialet. Jag tror att det rör sig om ett landnamn (kolonisationsförsök) under medeltiden eller möjligen 1500-talet, i ett läge med goda fiskevatten och tillgång på äng.

Bosättningens omfattning under 1600-talet

I en årlig serie av mantalslängder som började löpa från 1610 nämns på Rörö endast en person, den som står för gården, han betalar en daler i skatt. I hela socknen finns år 1610, 18 stycken gaardsmän, dessutom 14 utrorskarlar som betalar $\frac{3}{4}$ daler, 9 husmän som betalar $\frac{1}{2}$ daler och 5 drängar. I varje fall sedan år 1614 nämns Jacob på Rörö som gaardsman. Om det fanns en eller flera familjer är vanskligt att säga. Jacob finns med länge i längderna, i varje fall till 1641.

I jordeboken för 1625-1626 upptas en annan person som skattebetalande. Jag har tolkat namnet till Arne Olsson. År 1620 dyker en hus- och ödegaardsman upp, år 1623 strandsittaren Anders Bentsen och hus- och ödegårdsmannen Arne på Rörö.

År 1650 finns fyra manspersoner, läs hushåll på Rörö. År 1669 redovisar mantalslängden nu alla vuxna (skattebetalande) personer, 14 till antalet fördelade på 6 hushåll och 3 pigor i en sista egen kolumn. Röros befolkning har synbarligen ökat. Vi kan beräkna befolkningen till mellan 30 och 50 personer. En grov beräkning ger en befolkning i hela Öckerö socken på 450 á 500 år 1640, ca 385 år 1669 och ej fullt 300 i slutet av 1600-talet.

Vad levde Röröborna på under Norsktiden?

De första upplysningarna om fångstkvantiteter får vi från år 1646. Då hade nämligen ståthållaren på Bohus ålagts att ta upp kronotionde av alla doggerskutor och backebåtar, som fiskar och är på två läster eller/och fiskar vidare än till husbehov. I tiondelängden för tiden 3/7 1646 - 1/5 1647 redovisas att 13 fiskare (fångstlag) från Öckerö socken fångat mellan 10 och 35 tunnor vardera i medeltal $19\frac{1}{2}$ tunna samt att en fiskare fångat 80 våler fisk. Följande år

erlägger 16 fiskare tionde och uppger att de fångat mellan 15 och 30 tunnor fisk (medel 24 tunnor).

Eftersom Öckeröborna nästan endast redovisat fisk, som packats i tunnor, dvs. mindre fisk, anser Hasslöf (1949, s. 57) att man från denna del av kusten i huvudsak bedrev kustfiske. Att man just åren 1646-1647 i så stor utsträckning var hänvisad till kustfiske berodde troligen på att befolkningen under föregående krig (1645) bl.a. förlorat en del av sina skutor och båtar. Så uppges vid en rannsaking på Bärby ting 28/4 1647 enligt Johnsen, Osc. Alb. (1905, s. 237).

I tullräkenskaper från Kungälv 1650-1655 är utförseln däremot till stor del i vålor räknad fisk, vilket tyder på att öborna likväl som fiskarna i mellersta Bohuslän bedrev havsfiske och under 1650-talet övergår utförseln också allt mer från i tunnor packad fisk till vålgill fisk. Sålunda är utförseln år 1650 blott 52 vålor men år 1653, 100 vålor, år 1654 145 vålor och år 1655 236 vålor. Medan år 1650 ca 236 tunnor utfördes, utfördes åren 1653-1655 blott respektive 137, 128 och 109 tunnor.

Den fisk som exporterades var förädlad i första hand i form av stockfisk (torkad) i andra hand i form av kabeljo (saltad) samt i liten utsträckning förädlad i form av klippfisk (först saltad och sedan torkad). År 1656 består den relativt begränsade utförseln till avsevärd del av klippfisk som räknades styckevis. Huvudråvaran som beretts för export var torsk, i andra hand finns nämnda gråsej, rocka, långa, vittling liksom saltad makrill. År 1650 erlade inte mindre än 15 personer från Öckerö skärgård lasttull för utförsel av fisk. År 1653-1654 stod 9 för utförseln, år 1655 7 stycken.

Exporten värderas till drygt 600 riksdaler år 1650 och drygt 300 riksdaler åren 1653-1654, samt 434 riksdaler år 1655. De enskilda personernas utförsel värderas upptill 120 riksdaler och i allmänhet mellan 20 och 80 riksdaler. Vanligen utför varje person flera olika fiskprodukter. I både tiondelängderna från åren 1646-1647 liksom i tullräkenskaperna 1650-1656 finns Anders Jacobsson Rörö nämnd. Han anges samtidigt som ägare av skattegården Rörö. Han kan ha varit

delägare tillsammans med andra öbor. Anders Jacobssons båt uppges till storleken 4 läster. På Rörö bodde dessutom 2 personer (familjer) som anges som husmän (ej jordägare).

Anders Jacobsson betalar tull i augusti månad och återkommer som regel efter några veckor. År 1650 seglade han ut den 1 augusti med 16 tunnor salt och 20 tunnor torr torsk, med angivet mål Helsingör, han återkom med 40 tunnor korn. För utförseln liksom för införseln betalade han lasttull, därigenom har vi fått kännedom om fisket för avsalu till Danmark.

År 1652 har tydligen fisket gått bra för redan den 30 juni seglar Anders Jacobsson ut med 24 tunnor salt, 16 tunnor torr fisk och 8 tunnor gråsej, 16 vorder (våler) torsk (160 stora torkade torskar) 4 vorder gråsej och 7 vorder rocka samt 4 fjärdingar salt makrill (?).

Två år senare nämns förutom Anders Jacobsson två ytterligare personer som betalar tull vid en och samma utklarering, Olle Mattsson och Olle Andersson. De tre har sex, tio och tre tunnor torr fisk och lika stort antal vorder torsk.

År 1695 betalar Anders Jacobsson tull för en kvantitet som värderas till 100 riksdaler. I den ingick 30 vorder gråsej, 50 vorder torsk, 1 "vorda" rocka och 48 tunnor "tôr" fisk.

Förutom sjöburen handel med egna produkter bedrev öborna från Öckerö socken yrkesmässig sjöfart. Privilegierna finns belagda från år 1523. I Öresundstullsräkenskaperna finns Karlsund (Öckeröarna) som hemort för fartyg som passerade Kronborg första gången år 1592.

Nästa tillfälle är år 1601 och under åren 1601-1656 passerar 97 stycken Kronborg. Både i tullräken-skaperna från Kungälv och Uddevalla finns uppgifter om regelrätt sjöfart på Danmark och tyska östersjökusten med fartyg om 12 till 20 lästers storlek samt vad beträffar två fartyg från Bovik på Björkö med Holland under 1650-talet.

Dessa två sistnämnda fartyg var något större än de övriga och på 47 respektive 25 lästers storlek. Utförseln rörde sig om trä och järn, införseln om malt, korn, råg och specerivaror. Under 1670-talet upphör seglationsverksamheten.

Strandsittaren Peder Pederssen Bovik, ägare till hollandsfararna, anges år 1672 som borgare i Marstrand. I den yrkesmässiga sjöfarten med egna båtar deltar, att döma av källmaterialet, inte Röröborna under norsktiden. År 1653 har Anders Jacobsson dock med sig till Kungälv specerivaror för en borgare.

Man kan spekulera i Rörö hamns betydelse i sjöfartssammanhang. Den har uppenbart utgjort en av några bohuslänska uthamnar och kan ha varit anledningen till att Röröborna kom att syssla med lotsning. Denna verksamhet började i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet.

Ortnamnet Hågens hamn föranleder mig till den djärva hypotesen att Rörö hamn redan på Håken Håkenssons tid på 1200-talet nyttjades i samband med dennes expansiva politik i Göta älv regionen. Kan annalerna möjligen ge något besked? Jag har aldrig fått tid att testa hypotesen.

Första seklet som en del av Sverige

Under 1660-talet kom sillen ånyo in i skärgården. Under ett drygt decennium pågick ett sillfiske varom man vet ganska litet, och vars omfattning torde ha varit ganska ringa. Bland de fem platser dit sillen fick införas för saltning och packning och där uppsyningsmän var stationerade, var Kalvsund (Dalén 1941, s. 116).

Av sjutton bevarade fullständiga bouppteckningar från Öckerö socken under 1730-1740 talen innehåller endast hälften (åtta) fiskeredskap, i ytterligare sex finns uppgift om båtar. I sju stycken redovisas småbackor och i fyra av dessa sju dessutom storbackor. Tre upptar hummerkupor. Dessutom nämns dörjar och snören. Det samlade värdet av fiskeredskapen är, även om man tar med värdet av båtar, ringa. I jämförelse med värdet av kreaturen i samma

bouppteckning blott en bråkdel eller 5-20 %. Detta tyder sålunda på att man i viss omfattning bedrev backefiske, samt dessutom hummerfiske, (makrilldörje) och småfiske.

Samtidigt som befolkningen under senare delen av 1600-talet minskade har jordbruket sannolikt ökat i relativ betydelse under den tidiga svensktiden. Detta på grund av restriktioner mot sjöfart och fiskhandel som den svenska regimen i merkantilistisk anda införde i det ockuperade Bohuslän. Detta bestyrks av att den tidigare betydande strandsittarebosättningen på Hönö och Björkö försvinner i slutet av 1670-talet. Vid början av det stora bohuslänska sillfisket har 57 av 60 familjer i Öckerö socken hemmansdel alla utom två familjer på Kalven och en på Rörö.

Att trots detta jordbruket på Rörö och de andra mindre öarna har haft en begränsad betydelse framgår av 1694 års tiondesättningslängd. Hemmanet Rörö hade inget utsäde i motsats till hemmanen på Öckerö, Hönö och Björkö. Rörö avkastade endast hö samt mulbete.

I jordrannsakningsprotokoll från år 1665, där uppgifter om Rörö inte finns med är ovan nämnda skillnader mellan de tre större öarna och de mindre Grötö, Hyppeln och Hälsö de samma som år 1694.

I skatteköpshandlingarna från mitten av 1700-talet rörande kronoparten, kallad Rörö Sörgården, framhålls också frånvaro av åker.

I bouppteckningsmaterialet från åren 1730-1780 saknas hästar, detta förhållande gör att jag tror att åkerbruket börjar på Rörö med potatisodlingen vid sekelskiftet 1799-1800.

Det stora bohuslänska sillfisket

I skildringar och avhandlingar rörande Bohuslän under sista delen av 1700-talet uppehåller sig författarna företrädesvis vid det då pågående stora sillfisket. Man måste dock beakta att sillfisket var ett säsongsfiske som pågick vanligen två-tre månader höst och vinter.

Bouppteckningarna från denna tid tyder på en intensifiering av backefisket. Oftast redovisas både små- och storbackor. I 41 bouppteckningar från socknen finns uppgift om storbackor, i 43 om småbackor. Redskap för makrillfiske, fiske med sladörj, skäddegarnsfiske och hummerfiske upptas jämväl i bouppteckningarna.

Statsmakterna sökte på olika sätt under 1700-talet upphjälpa fiske och utbetalade (avsåg att betala) fiskepremier till de som bedrev storfiske. De uppgifter som insamlades för åren 1762-1765 respektive 1771 finns publicerade av Hugo Karlsson (1970).

Här följer en förteckning, en unik sådan, på båtar från Rörö, inte mindre än åtta stycken backebåtar. Uppgifterna vad beträffar storlek skiljer sig åt för de olika åren och en av båtarna var år 1771 förd till Frölunda socken. Motsvarande uppgifter finns för de andra öarna och för Brunskär, Överön och tre gårdar i Torsby socken.

Backebåtar

<u>Fartygets namn</u>	<u>Dräktighet i tunnor</u>	<u>Belagt år</u>	<u>Ägarens namn</u>	<u>Hemvist</u>
1. Göteborgs fögderi				
Truls (Trulls)	40 (45)	1762-65, 1771	Olof Nilsson	Rörö Ö-ö sn
Panka (Pancka)	30	1762-65, 1771	Hans Magnusson	Rörö Ö-ö sn
Bärgen (Bergen)	30 (36)	1762-65, 1771	Sven Karlsson	Rörö Ö-ö sn
Skjäckan (Kräken)	30 (36)	1762-65, 1771	Olof Persson	Rörö Ö-ö sn
Hingålen (-gården)	30 (45)	1762-65, 1771	Gunne Sörensson	Rörö Ö-ö sn
Långholmen	30 (45)	1762-65, 1771	Per Andersson	Rörö Ö-ö sn
Blacken	30 (36)	1762-65, 1771	Anders Torgersson	Rörö Ö-ö sn
Pärssa (Pärssa)	30 (34)	1762-65, 1771	Ingel (Inge) Olsson	Rörö Ö-ö sn

Röröborna var tydligen mangrant med i storfisket. De två första skepparna har även anknytning till Björkö respektive Hälsö. Av ett intyg utfärdat på Brunskär år 1772 för två fiskare från Röd i Torsby socken, bedrevs detta med en halvdäckad båt i öppna sjön efter långa, torsk och kabeljo.

Sillfisket bedrevs till en början med sättgarn, efter hand i allt större utsträckning med landvad. Enligt uppgift fanns på Rörö ett vadlag år 1773 och två år 1791. Förmän var Olof Nilsson och Sven Olsson.

Röröborna var fiskare och sillförare. Bouppteckningar från sent 1700-tal tyder på att välstånd rådde. Förädlingsverken, salterier och trankokerier, fanns längs de inre fjordarna, på Kalven och Björkö, på Brunskär, Flata och Rör- och Stensholmarna. Först i slutfasen anläggs salterier och trankok på Rörö och Rammen.

Under 1780-talet uppförs i Hålaberget längs sydost på Rörö ett salteri. År 1786 saltade inspektör Åkerblom in 1000 tunnor. År 1792 ägdes rörelsen av G. Florin och kallas Florins eller **Rörö salteri**. Hösten 1800 anges salteriet som Westerbergs salteri med föreståndare Anders Bohman. Där fanns två drängar och två tunnbindargesällar. Sammantaget bodde 15 personer på salteriet.

Det kom så småningom i firma Bauchs i Göteborg ägo. 1804-05 hade rörelsen 11 fast anställda och var rätt betydande. Driftsledningen och tunnbindare bodde på salterierna. Arbetarpersonalen, gälare och saltare, rekryterades säsongvis och var som regel inte skrivna på salterierna. Efter tiden 1806-07 går rörelsen starkt tillbaka. Området avtogs vid laga skifte år 1834 till salteriplats (Länsstyrelsen, lantmäterienheten Öckerö 15).

Ute på udden vid **Stora Apelvik** uppförs år 1802 nästa salteri. Anläggningen är både trankokeri och salteri. Hösten 1802 antecknades denna plats för första gången i mantalslängden. Antalet anställda når sin kulmen 1803-04 och är då tio stycken. Rörelsen innehas av herr Blidberg, Göteborg.

Salteriet övertogs efter det stora sillfisket av G. M. Palm från Stockholm. Anläggningen med fem av de ursprungliga tillhörande byggnaderna finns markerad på 1834 års karta (Öckerö 15).

Den bergiga holmen **Rammen**, som ligger öster om Rörö, har traktens bästa naturliga hamn. Trots detta har vi ingen bebyggelse eller bosättning där belagd i någon källa från 1700-talet. År 1804 uppfördes en anläggning på västra sidan av hamnen därstädes. Kvar finns ännu rester av grumsedamm och i varje fall fem husgrunder söder därom.

Salterirörelsen på Rammen torde ha varit rätt omfattande. I mantalslängden uppges anläggningen ha 24 stora fönsterlufter. Apelviks salteri hade 12 stora och 8 små och Rörö (Bauchs) 8 stora fönsterlufter. Den ägdes till hälften av borgaren i Kungälv, Anders Andersson, som själv bodde på Rammen.

Vid slutet av sillfisket var rörelsen den största av salterier och trankokerier. Liksom vid de båda tidigare nämnda rörelserna fanns personal kvar år 1813. Samma år (1804) som Anders Andersson uppför salteriet, Västra Rammen, kommer ett par strandsittare till holmen.

År 1805 uppförs på **Södra Rammen** ett mindre salteri tillhörigt handelsmannen Hegart i Uddevalla. Redan i 1810 års mantalslängd finns inga personer upptagna på salteriet Södra Rammen. Rester efter ett par småhusgrunder finns på västra sidan av södra delen av Rammen.

Före detta inspektorn för Rörö salteri, Anders Bohman, har från 1806 ett litet salteri på **Långholmen**, södra Rörö.

Hur sillfisket påverkade situationen på Rörö kan beskrivas genom en redogörelse av förändring av befolkningens antal. År 1747 fanns på Rörö sex matlag. Fjorton personer är antecknade att de betalade mantalspeng. Av dessa är fyra familjefäder, tre drängar, fem hustrur eller änkor, en piga och en dotter.

Förutom dessa skattebetalande är tre från skatt befriade personer nämnda som boende på Rörö enligt mantalslängd. I hela Öckerö socken fanns 126 personer, som betalade mantalspengar. Med utgångspunkt av Öckerö sockens totalbefolkning år 1749, 1750, 1751 kan Röros befolkning beräknas. Den torde ha uppgått till ca 30 personer.

Under åren 1747-1765 fördubblades antalet manspersoner på Rörö som betalade mantalspeng. Hemmanet Rörö var på 1760-talet fördelat på sex skattebetalande män. De hade sammanlagt sex mantalsbetalande söner och drängar.

Tre fiskare utan hemmansdel fanns vid denna tid på Rörö. En av dem hade en dräng och anges bosatt under ortnamnet Huset. Vid Huse Vale? Under ortsangivelsen Huset är en familj antecknad i 1766, 1772 och 1773 års mantalslängder. Sammanlagt 48 personer bodde på Rörö år 1765.

En expansion har alltså ägt rum under sillperiodens första del, och den fortsätter ytterligare tio år framåt. Under 1770-talet stagnerar befolkningsökningen och en viss tillbakagång i antalet yrkesverksamma män äger rum. Först på 1790-talet ökar antalet skattebetalande liksom totalbefolkningen. År 1794 bodde 95 personer på Rörö.

Antalet bruksningsdelar av öns jord har under denna tid ökat från sex till nio. De som ägde dessa, dvs. de jordbesuttna, består sig under denna tid med fler och fler drängar. Den största ökningen kommer från kategorin fiskare och den stora ökningen av denna befolkningsgrupp kommer i början av 1800-talet.

Från denna tid kan man tala om Rörö som ett fiskarsamhälle. Befolkningens antal steg från 100 år 1799 till 229 år 1807, varav 65 på salterierna. Av dessa bodde 27 på Rammen.

Sammanfattning

Våra förfäder här på Rörö levde fram till år 1800 i första hand på fiske. Backefisket var det viktigaste fisket, makrilldörjning, skäddegarnsfiske och hummerfiske bidrog till försörjningen. De perioder då sillen kom in i fjordarna innebar att ny bosättning ägde rum och att befolkningen ökade påtagligt, samtidigt som öbornas levnadsvillkor förbättrades. Detta gällde inte minst under det stora bohuslänska sillfisket 1752-1808. Djurhållning både av kor och får gav ett viktigt komplement till försörjningen. Lotsningen var av stor betydelse.

FRANGRUMS = ACTEN,

Eller

S a m l i n g

Uf de

Hanblingar, som med Kongl. Maj:ts
allernådigste tilstånd blifwit Des och Rikets
Höglofl. Amiralitets- och Commerce-
Collegier tillsände, rörande Tran-Beredning
af Sill, uti Bohus Länfka Skårgården,
och Bewis derpå, at det uti Hafs-wattnet
utlastade Frangrums-skedar hwarfen Hamnar,
Farleder eller Fiske, hwilket man
tilförene befarat.

I anseende til ämnets wigt, almän uplysning och
beqwämare bruk, til Tryck befordrad af några
Götheborgare, som anlagt Transinderier uti Bohus
Länfka Skårgården.

G E D E R D O L M,

Tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1784.

1700-talets vadsillfiske

Med en vad kunde man stänga in en mängd sill i en vik, där den kunde stå i veckor, ja, månader utan att ta skada. I detta ”stänge” kunde man sedan med en mindre vad ta upp så mycket sill som man beräknade kunna sälja den aktuella dagen. Den sill som fiskades med garn måste tas om hand omedelbart, antingen den kunde säljas eller inte, annars blev både sill och garn förstörda. Mera om detta sätt att fiska senare.

Konjunkturerna för det svenska sillfisket var goda under 1700-talet då sillfisket i Nordsjöländerna avkastade mindre än tidigare. Holländarna hade tidigare dominerat sillmarknaden men deras ställning hade försvagats genom de ständiga krigen. Det engelska fisket förklarades av fiskeribolagen och fiskeripolitiken. Det norska sillfisket var även det på tillbakagång. Allt detta medverkade till att Bohuslän kunde svara för en betydande del av Europas sillförsörjning.

De växande fångsterna ledde till att stora kvantiteter kokades till tran. Trankokningen började på 1760-talet. Tranoljan exporterades också. Gatlyktorna i Paris försågs med bränsle från bohuslänsk sill. Sillfisket pågick endast en del av året, sex veckor till tre månader. I början av sillperioden inföll denna säsong under hösten, från augusti-september till framåt jultiden. Senare försköts säsongen till vintermånaderna.

Alla år var inte lika och sillen fanns inte överallt i samma mängder. Åren 1752-1754 säges den *”till obeskrivlig mängd inkommit i skärgården mellan Göteborg och Marstrand”* medan Styröskärgården blev sämre lottad. Naturligtvis varierade fångsterna mellan olika vadlag. Något av hasardspel rådde vid vadfisket, då liksom senare. Man har försökt beräkna ett genomsnitt av vinterförtjänsterna och kommit fram till att en fiskare som inte själv hade någon vadlott kunde tjäna 20-25 riksdaler. Om han hade del i redskap och båtar kunde förtjänsten bli det dubbla.

Vadsillfisket var som sagt ett säsongsfiske. Den övriga delen av året sökte man annan fisk med andra redskap, i första hand med backor.

Fiske med landvad

Landvaden har anor från forntiden. Redan Jesu lärjungar fiskade med landvad i Gennesarets sjö. Vaden var ett effektivt redskap.

Av landvadar fanns två klart särskiljbara typer, nämligen raka vadar och vadar med kalv.

Ett vadlag bestod av 12-16 upp till 20 man, fördelade på tre båtar. I södra Bohuslän var lagen vanligen mera manstarka än de var i mellersta och norra delen av landskapet.

Vadbåten som förde det stora redskapet ombord och verkställde vadens kastning, var givetvis störst. Båten var odäckad och framdrevs av flera par åror. Förutom själva vaden medförde vadbåten ett spel (se teckning) jämte tågen till den vadarm, som sist skulle kastas.

De andra båtarna "kännekågen" och "tågekågen", var öppna småbåtar och roddes även de. I tågekågen hade en man hand om de upplagda tågen till den först kastade vadarmen. Även denna båt hade ett vadspele ombord. "Vadbrusen", lagets förman, var den som ledde arbetet. Manskaper måste hålla god kontakt med honom.

Sökandet efter sillen skedde ungefär som vid det senare snörpvadsfisket. "Kännaren" hade en tunn lina med en 8-9 hg tung blyklump, som han sänkte i havet. Var det gott om sill, stötte denna ofta emot linan. "Kännaren" kunde på så sätt bedöma om det var lönt att kasta vaden.

Då sillen var funnen reste sig kännaren och befallde kast. Genom tecken och höga rop lämnade han anvisningar åt de tillskyndande båtarna. Under hastig rodd kastades vaden i en halvcirkel.

Innan dess hade den först kastade armens genor lämnats till tågekågen, som fastgjorde ett av de medförda vadtågen och rodde mot land.

Så snart vaden var kastad, begav sig även vadbåten iland med sina tåg och sitt spel och indragningen av vaden kunde börja. Alla ställen lämpade sig inte för fiske med landvad; det krävdes en någorlunda slät botten. Den plats där vaden drogs iland kallades "valänne". Jämför uttrycket "lämma vaa", dvs. dra vaden till land.

Fastnade vaden i botten fick man "djyba vaa", dvs. lösgöra den, men även vadtågen kunde fastna i botten. Det var därför vanligt att vadbåten och även tågekågen under dragningen lade sig under var sitt vadtåg mitt emellan vaden och land och höll tågen uppe. Samtidigt fyllde de en annan uppgift. Genom att slå i vattnet med en åra, "plusa", hindrade man den mellan tågen gående sillen att gå utanför desamma.

När genorna, "jenera", nått land började inhalningen av själva vaden, vilket vanligen skedde för hand. Var fångsten stor kunde vadspelet tagas till hjälp. Själva inhalningen kallades "bössning" ("bössa in vaa"). Denna typ av vad hade ingen "kalv".

I sällsynta fall kunde det hända att vaden ej drogs till land utan ombord i vadbåten. Orsaken kunde vara bristande utrymme iland, kanske en liten kobbe, som inte rymde vare sig mannar eller spel. Då måste en i vadbåten fastgjord lina angöras iland och hålla den på plats under dragningen. Fastgörningen skedde med hjälp av järnkilar som sattes fast i någon spricka i berget.

Vid storfångster förankrades vardera vadarmen med ett par draggar och i detta "stänge" fick sillen stå, ibland veckovis. Med hjälp av en mindre vad som sköttes av en av kågarna skattades stänget på sitt innehåll i den mån sillen efterfrågades. Denna mindre vad hade "kalv", en strut där sillen samlades. Sedan lastades den i båtarna med "kassar", håvar. En dylik kasse kunde rymma en halv tunna.

Uppköparna kom i "jakter" och köpte sillen. Den kunde vara tingad innan den hade fångats.

Sill såldes också till Tofta herrgård och andra jordbruk, där den användes som gödsel.

Landvadens konstruktion

1700- och 1800-talets stora fångster var fiskade med landvad. Redskapets längd varierade vanligen mellan 13-16 famnar (23-28 meter). Vadduken var sammansatt av ett 40-tal "vadslyngor" eller vadstycken. Då vadens mitt blev utsatt för den största påfrestningen måste denna del av vadduken vara starkare än de övriga slyngorna. Dessa mittslyngor, som bildade vadens "bröst" och vanligen var 4-5 till antalet, var mera finmaskiga och av grövre duk. Från "bröstat" utgick åt båda sidor vadens "armar".

Överst på vaden löpte korktelnan (övertelnan), underst stentelnan (undertelnan). Vadens kortsida begränsades av "simmingar". Simming är ett grovt garn (rep) som vid exempelvis makrillgarnets båda ändar förbinder över- och undertelnarna och hindrar själva nätet från att slitas sönder.

Från vardera av vadens hörn, "öron", utgick en "gena". Korkgena och stengena var sammanknutna och i dess föreningspunkt fästes tågen, varmed vaden halades in till land. Den undre genan måste vara längre än den övre.

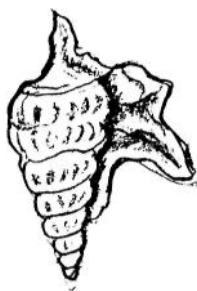
Ett vadtåg kunde vara 50 famnar långt. Ofta måste flera tåg knytas samman när sillen stod långt från stränderna.

Material i landvaden

I äldsta tider var nätduken tydligen tillverkad av näselfibrer. Senare användes andra växter, framförallt lin och hampa. I vårt land slogs dessa material ut när bomullen i slutet av 1800-talet

blev allmänt tillgänglig. Telnar slogs i äldre tid av linbast men även av fina vidjor. Hampan användes senare men ersattes av manilla.

Till mindre flöten brukades trä av olika slag, men sedan övergick man till kork. Större flöten har gjorts av blåsor och hela hudar av djur, senare av segelduk. Man har också använt laggade trädunkar. Till sänken har använts stenar (insvepta i juteväv, vilken tjärades), bränd lera, järn och bly. Det sistnämnda trängde efter hand helt ut de andra materialen.

"Innan fiskarna började att dörja, gick de till Rammen och drog ut snörena, så att 'söra' (fåren) fick springa över dem. Det skulle ge god fiskelycka. "

"När båtarna skulle ut på fiske, skulle de lossa 'ään' (förtöjningen) själva. Om det var någon annan som gjorde det blev det dåligt fiske eller otur. "

"Bössa vaa, dvs. hala in vaden. "

"Fisken ä var, dvs. lättskrämd och svår att fånga. "

Tvister

År 1750 bodde 30 personer på Rörö. År 1762 fanns sex vadlag i Öckerö socken, varav ett med fyra man på Rörö. Det förekom tydligen en viss konkurrens vadlagen emellan.

Man säger ofta, att västkustfiskarna och fiskare över huvudtaget undviker processer. Men Hasslöf nämner sex tvister under 1700-talet. I Öckerö socken förekom sju rättsfall, alla under den stora sillperioden 1768-1805.

Den första tvisten öbor emellan gällde Hyppeln och Rörö. Enligt Nathan Odenvik fanns på hösten 1773 ett vadlag på Hyppeln bestående av Nils Helgesson, Anders Larsson och Torger Andersson, dessutom tre män från andra öar. De låg vid Fjärholmen och ”märkte ett stimme i närheten”. Då de kastat halva noten, kom Rörös lag (åtta fiskare) och lade sin vad i grannens notvarp och fick sex båtar sill, medan Hyppelnsborna själva förlorade hela fångsten. Det blev stor förlust för dem, då priset stod högt: 2-3 daler tunnan, och mycket sill var det. Av Rörös sex båtar tog den minsta 20 tunnor.

En häftig ordväxling uppstod. Hyppelnfiskarna stämde Röröborna - men först efter ett halvår - och krävde skadestånd jämte rättegångskostnader. En lång diskussion följde inför häradsrätten med försök till bevis och motbevis, men ingen klarhet nåddes fastän parterna hade var sin nämndeman till hjälp. Ett par månaders uppskov beviljades. Under den tiden hände något. En vårdag 1774 kom de båda vadlagen tillsammans på Hyppeln. Deras resonemang resulterade i en skrivelse som lydde som följer:

I anseende till den mellan oss uppkomna trätan har vi, båda vadlagen, kommit tillhoppa och med god överenskommelse blivit förenta i så måtto, att Rörös vadlag givit Hyppelns 60 daler silvermynt i förlikning samt rättegångskostnader i ett för allt 60 daler silvermynt till undvikande av vidare ansökning (stämning).

*Ingendera parten får vidare omröra saken. Vi låter denna förlikning inför
höglouliga tingsrätten uppvisa.*

Hippel den 25 april 1774.

För Hyppeln underskrev de förut nämnda fiskarna. Röröbornas tre första namn var Anders Torgersson, Anders Olofsson och Olof Persson. Det var Hyppelns och Rörös första och sista fiskeritvist - åtminstone inför häradsrätten.

Snart kom den tid då man ingen sill fick att gräla om. Under 1800-talets sillperiod förekom inga rättstvister.

Drängar

Att fiskare anställde drängar var vanligt. De arbetade i det lilla jordbruket, men var också i fisket. Då i synnerhet i vinterfisket efter sill, som krävde stor arbetsstyrka.

Dränglönen var ej fastställd. Den utgjordes av en viss del av det ekonomiska utbytet av fisket. Därjämte hade drängen givetvis sin mat, men också andra förmåner, som vantar, strumpor, underkläder (sydda av hemvävt tyg) t.o.m. stövlar, om husbonden var frikostig. Hittade man vrakgods skulle drängen även då ha sin lott.

Som exempel kan nämnas att ett vadlag på 20 man bestod av 10 "husbönder" och 10 drängar. Vaden innehöll 40 "slyngor", alltså två slyngor per man. Husbonden måste ha 4 "slyngor" i stället för två om han ingen dräng hade. "Husbönderna" ägde oftast båtarna gemensamt. Vinsten delades då i 23 lotter, en för varje man i laget och en för varje båt. Husbonden tog två lotter, men avlönade sin dräng med en tredjedels lott.

1800-talets fiske

Skäddegarnsfiske hade stor ekonomisk betydelse för fiskare på Rörö under det tidiga 1800-talet. Fisket bedrevs under större delen av året. Med små båtar färdades man en eller ett par timmar från hemön. När isen låg fast lades båtarna i "Vinterhamnen", en skyddad vik nordväst på Rörö, där det mestadels var isfritt. Tråget med garnen fick då bäras ett par kilometer i oländig terräng.

År 1802 bildade nio fiskare på Rörö med Olaus Andersson som ledare, ett fiskelag tillsammans med två man från andra öar. År 1805 omnämns en båt vid namn "Flygaren", ägd av Mattias Sahlqvist. År 1811 kom "Bruden", ägare Abraham Olsson och "Fästemöa", ägare Sven Jönsson. På 1820-talet kom Johan August Lundgren flyttande från Björkö till Rörö med sin båt "Spekulation". Han bodde på Rörö endast en kort tid. Hans son Karl Otto blev fosterbarn hos G. M. Palm och fick av denne omkring år 1830 en slup med namnet "Anton".

Dessa båtar var helt öppna. Först år 1860 började man däckta båtarna. Karl Otto Lundgren var en av de första som bildade vadlag på Rörö. Han var född 1813 och började som skeppare i Vänersjöfart men blev senare fiskare. Vadlaget bestod av Karl Otto och sönerna Martin, Gustav, Janne, August och Johan samt några andra. Laget kallades "Lundgrenare". Något år senare bildades ännu ett lag, som fick smeknamnet "Di gamle". Det bestod av "Hansare", dvs. Olle och Kalle Hansson samt "Rybergare", dvs. bröderna Martin och Olof Ryberg samt Max Ryberg. Olof Ryberg fick redan som tonåring det ansvarsfulla arbetet att vara lagets "kännare", och han fortsatte med detta så länge han deltog i vadfiske.

Små landvadar (med kalv) användes länge vid fiske efter lax och ål. Särskilda "staggevadar" fanns också - och finns än i dag. Stagg (småsill) säljs som agn till fritidsfiskare för fiske med slagdörj.

Olof Ryberg övergick till småfiske på äldre dar.

"Om fiskarna mötte fruntimmer när de skulle ut på fiske betydde det otur."

"Man fick inte tala om präster eller katter ombord på en båt. Det betydde otur."

"Fiskarna fick inte vända om, när de var på väg ut, för då blev det otur."

Gabriels Anners båtköp

Gabriels Anners var född år 1838 och son till Andreas Olsson och Anna Kajsa Andersdotter. Modern dog 1839 i smittkoppor, fadern drunknade 1847. Anders ("Anners") och hans äldre bror uppfostrades hos fastern Olena och hennes man Gabriel Persson.

Sillen som kommit in till kusten på 1870-talet började åter dra bort. Det behövdes större båtar som man kunde segla längre med och fiska på öppna havet. En heldäckad fiskebåt byggd av båtbyggaren Olaus i Brandalen på Orust var vad Anners drömde om. Men hur skulle han få pengar till den?

"Far och Mor", Anders och Maria Andersson.

Anners visste att hans faster hade sparade pengar som hon förvarade i sin brudkista. En kväll tog han mod till sig och bad att få låna de pengarna för att köpa båt.

Olena såg allvarligt på honom och sade:

"Di pengarna du talar om har jag samlat för att slippa gå på roten när jag blir gammal."

Anners svarade lika allvarligt:

"Så sant jag får leva och ingen ohjälplig sjukdom drabbar mig ska I aldrig behöva gå på roten.

Med en sådan båt som jag talar om kan jag och flera med mig gå långt ut till havs och fiska. Vi kan tjäna mer pengar än vi någonsin kan göra här hemma."

Anners fick låna pengarna, 400 kronor, och kunde beställa sin önskebåt. Den var av kvistfri ek, helt fri från vitved. Kölen mätte tolv alnar. Den fick namnet "Gulingen". Det var samma "Gulingen" som 1903 gick under med man och allt under en färd från Skagen till Rörö. Då förlorade Anners och hans hustru Maria två söner samt Marias bror och brorson. Dessutom omkom Annikas-Finas son Oskar.

Men innan dess hade Anners med ett lag på fem man kunnat bedriva backefiske i hela Kattegatt. Förtjänsterna hade blivit sådana att han kunnat infria sitt löfte till fostermodern och betala tillbaka pengarna han hade lånat.

Berättat efter Anders Olsson

Den långa vandringen

I början av 1880-talet var det svåra tider för backefiskarna. Fisk fanns det nog av men priserna i Göteborg var så dåliga att det ofta inte blev några förtjänster alls. Fiskarna försökte då att sälja direkt till bönderna på Hisingen. Men även den marknaden blev mättad.

En dag i februari 1887 ryktades det att sillen hade kommit in i Strömstads skärgård. Stora fångster gjordes men det var svårt att få avsättning för den. Det var problem med frakten. Man borde helst sälja den i Göteborg. Gabriels Anners och de övriga karlarna på fiskebåten "Gulingen" beslöt att segla till Strömstad och köpa upp sill som de sedan tänkte sälja i Göteborg. De gav sig iväg. Resan gick bra och de tog ombord 60 tunnor sill för vilka de betalade sammanlagt 15 kronor.

När de skulle segla söderut igen hade de motvind. Anners var mycket angelägen om att snabbt komma till Göteborg, så de gav sig ändå iväg. Vinden ökade emellertid till storm, och de måste söka hamn redan vid Blötbogen. Under natten gick vinden över till nordost och med den kom kölden.

"Gulingen" hade fått sällskap av ytterligare två båtar från Göteborgsområdet, en från Hönö och en från Styrso. Alla tre frös inne i Blötbogens hamn. Efter två veckor beslöt man att försöka ta sig hem via landsvägen, till fots. Svens Johannes erbjöd sig att stanna och vakta båten. Så började tolv man den långa vandringen. Zackarias från Grötö som var äldst, fick förtroendet att leda skaran. På fötterna hade allesammans läderstövlar. Det var inte den bästa fotbeklädnad för en fotvandring. Det styva lädret blev ännu hårdare i den stränga kylan. Efter några mils vandring började den ene efter den andre att klaga över skoskav. Man stoppade visset fjolårsgräs i stövlarna men det hjälpte föga.

Att skaffa mat var inte heller så lätt. Visserligen kunde man betala för sig, men folk öppnade helt enkelt inte sina dörrar för en sådan flock anskrämliga figurer, skäggiga och smutsiga som de

måste ha varit. Anföraren var inte den fagraste. Han hade krulligt skägg som "växte som kvickrot" över hela ansiktet så att de djupt liggande ögonen inte syntes. Hungern drev emellertid männen att mer eller mindre tvinga sig in på gårdarna, och när man väl fått kontakt, vankades det både mat och nattlogi.

Efter sju dagars vandring hade man kommit till Uddevalla. Då var Röröbornas gemensamma reskassa slut. Men Styröborna kunde lägga ut så länge för mat och logi och för hyra av gästgivareskjuts, två hästar och slädar, som nästa dag förde dem till Kungälv. Där fick de nattlogi i ett kombinerat karamellkokeri och pepparkaksbageri, där de fick ligga intill den varma muren.

De närmade sig hemtrakterna och humöret steg. Kanske skulle de hinna hem till natten. Lite brännvin inköptes och så gav de sig av, åter till fots. Vid Rödbo hed mötte de en bonde och trakterade honom med brännvin. Han blev så tacksam att han gick hem och spände hästen för sin största släde. Så fick de som var tröttast och som hade mest ont av skoskav åka släde ut över Älvöfjorden. Färden stoppades av en öppen rås, och bonden måste vända med hästen och släden. Röröborna satte kurs mot Sälöfjorden medan de andra tog en sydligare kurs.

Det var stilla väder, månsken och god sikt. Fram på natten nådde Gabriels Anners och hans följeslagare hemön, efter omständigheterna välbehållna. En vecka senare bröts isen upp av en västanstorm och det blev rent vatten. Gabriels Anners och tre man till av besättningen gav sig av till Göteborg för att därifrån ta Kristianiabåten till Strömstad. De två andra karlarna skulle under tiden småfiska hemma och hålla familjerna med kok.

En varm och solig marsdag klev Röröfiskarna ombord på "Gulingen" i Blötbogens hamn. Vid skansluckan uppenbarade sig en varelse som de inte alls kunde känna igen. Men rösten var Svens Johannes. Johannes berättade att han hade haft det ganska bra sedan kamraterna hade gett sig av hemåt. Han brukade hjälpa till med lite av varje i en gård som låg i närheten. I gengäld fick han mat, kaffe och bränsle till kaminen i skansen. Men på sistone hade de blivit

rent ogästvänliga. Han fick inte längre sitta med de andra i köket och äta, utan mor i huset bar maten ut till logen. Johannes kunde alls inte förstå varför de blivit så fjära mot honom.

Men det kunde de andra kamraterna gott förstå. Det stod en vedervärdig stank runt Johannes. Inte att undra på, så länge som han hade bott ihop med ruttnande och jäsande sill. Den hade inte blivit bättre av att han för sin egen skull måst elda i kaminen i skansen. Sillen var emellertid inte sämre än att Johannes åt den varje dag. Visserligen var den lite röd vid ryggbenet och efter kokning så lös att den måste ätas med sked. Men jäsningen hade gett den en extra god smak.

Trots Svens Johannes rekommendationer ansåg Gabriels Anners inte sillen vara värd att frakta den långa vägen till Göteborg, utan den lämpades överbord. Lastrummet röktes med enris och skurades. Så sträckte man segel och började hemresan. Inte heller den färden blev fri från strapatser, men man anlände så småningom välbehållna till Rörö.

Upptecknat efter Anders Olsson

Arthur Wieland har utförligare beskrivit "Tolv mans färd" i sin bok "Berättelser från min kust" (LT förlag, 1966).

Inventering

I augusti år 1897 var fiskarna från Öckerö socken kallade att ge upplysningar angående sin näring och sina bostadsförhållanden. På Rörö fanns då 349 innevånare, 62 hus, 7 fiskebåtar för torsk och kolja, även för drivgarn och sillgarn. Tre vadlag med vardera en stor sillvad. Två av vadlagen hade dessutom en vad gemensamt. Två hamnar fanns, en i södra änden av ön (Sörikring), god och djup, den andra (Apelvik) mindre och ej så väl skyddad.

En dag på backefiske omkring år 1900

Att livnära sig på fiske med backor var ett ganska hårt jobb. Det fordrades ett krävande förberedande arbete, innan fisket kunde börja. Detta bestod i att man först med en liten båt tog skal, blåmusslor. Då användes en speciell kratta, så kallad skalriva, med 2,5 meter skaft och en nätkasse på. Då det följde med både smått och stort måste de minsta musslorna sorteras bort. När detta var gjort var det att sätta igång och öppna dem, ”skena skal”. Det gjordes med en lämplig kniv. Det var viktigt att agnet inte trasades sönder. Det fordrades viss skicklighet att utföra detta arbete. Samtidigt skulle det ske snabbt.

När detta var färdigt var det att börja agna backorna. De lades på ett tråg, 90 cm långt och 45 cm brett, med öppning på ena kortsidan. Agningen utfördes så att linorna lades i åttor på motsatta kortsidan av tråget. Kroken med agnet började läggas på mitten, och lades i rätta rader. Slarv med agningen fick ej förekomma. Vid sättningen fick inte minsta trassel inträffa. Linorna skulle löpa som om krok ej fanns. Laget bestod av sex man. Varje man hade 1000 krok.

Båtarna var ungefär 35-40 fot. Seglen var i regel storsegel, fock, klyvare och toppsegel. Fisket bedrevs efter kusten, från Vinga till Måseskär, i djupa rännan, Hertas Flack och vid Hirtshals (Halsebergen). Då de var beroende av vinden, fick de segla ut tidigt, för att vara ute i god tid.

Backorna skulle sättas i gryningen. Innan sättningen börjar tages jullen i sjön. Fyra man går i den. Äventyret kan börja.

Draggen släpps. Backorna är fastade i den. Julen ligger fast i inhalaren (dragglinan). Backorna sätts från den stora båten undan vinden. Men de sista 1000 krokarna sätts bidevind, av den orsaken att de två män som är ombord i den stora båten, skall dra in dessa och underlätta arbetet för dem som är i jullen. Det fordrades verkligen sjömanskap att med seglens hjälp utföra detta arbete.

Ungefär efter en timma börjar indragningen. Två man finns vid årorna, en man drar backorna och en man kläppar fisken. Det fordrades starka armar både att dra in och att ro när det var vind och sjögång. Det var ett ganska hårt jobb. När indragningen var klar togs jullen ombord och seglen sattes. Hemfärden kunde börja.

Fisken såldes i Kungälv och i Göteborg, vid "Feskeflöden". Där var en bro, som öppnades vid ett visst klockslag. Många båtar hade samlats där. Alla ville komma först in. Det var många gånger "fullt krig".

Även kvinnorna måste hjälpa till vid agning och splittning. Vintertid fick detta arbete utföras i köket.

Ragnar slår känser och Yngve assisterar.

Ragnar väger en bask på besman.

När Stin-Olle provianterade gratis

Under den tid då spanska sjukan härjade var Stin-Olle och hans bror Ludvig ute på backefiske. De fick dåligt väder och seglade till Skagen för att söka hamn och proviantera. De var bara ute för dagen och hade inte så mycket mat med sig. Tullen hindrade dem dock från att komma iland. Danskarna var rädda för smitta, kanske hade inte sjukdomen nått dit.

- *Vi måste ha mat, den är slut*, sa Olle.

Tullaren lovade skaffa proviant mot löfte att de stannade ombord. När han kom tillbaka skickade han maten ombord i en kasse och då de skulle betala ville han inga pengar ha, för smittans skull. Efteråt sa Stin-Olle:

- *De va la harmelitt att vi inte beställde mer, när de enget kôsta.*

Kwassen

Ett annorlunda snurrevadsfiske än det som senare togs i bruk var fisket med ”kwass”, en båt med inbyggd sump. Fisken förvarades i denna sump och kunde på så sätt levereras levande. Det var bara rödspotta som fiskades på detta sätt. Rödspottan fick lyftas upp med ”kass” ur sumpen vid försäljning. Detta fiske bedrevs endast under sommaren.

En båt med namnet ”Vessly”, köpt från Fredrikshamn till Rörö i början på 1900-talet bedrev detta fiske. Båten lades för ankar och med en mindre båt, motorsnipa, sattes snurrevaden. Därefter drogs vaden in av den större båten. Det var ett hårt arbete därför att snurrevadstågen fick lastas i snipan från den större båten för nästa kast; på så sätt blev det ett dubbelt arbete. Fiskeplatsen var mellan Fredrikshamn och Läsö. ”Vessly” hade plats för 200 tjog rödspotta. Ett år blev förtjänsten 600 kronor per man för sommaren.

Det berättades att man kunde sätta klockan efter rödspottan. När klockan var tolv på natten blev fisken orolig och sprattlade så att männen ombord vaknade.

”Vessly” såldes senare tillbaka till Fredrikshamn därefter till Norge. Under kriget gick den på en mina och förliste.

Snörpvadsfiske

Från slutet av 1890-talet gick sillen inte längre in i skärgården. Den måste då fångas på öppna havet. Fiske med stänge upphörde helt. Snörpvaden blev det dominerande fiskeredskapet. Motoriseringen i början av 1900-talet bidrog också till att landvaden konkurrerades ut.

Anders Sörensson Utbult från Öckerö hade i sin ungdom under åtta år vistats i Nordamerika som fiskare. Där användes en typ av snörpvad vid kusten. Efter hemkomsten 1880 konstruerade han en för svenska förhållanden lämpad vad. Efter flera praktiska försök utvecklades den sedan. Nämnas bör att Utbult belönades för detta med Havsfiskeföreningens guldmedalj, jämte andra utmärkelser.

Det första kastet med snörpvad gjordes på nyåret 1882 utanför Södra Strandverket i Marstrands hamn, då fångsten blev 75-80 tunnor. Totalfångsten med den första vaden blev 4200 tunnor, som gav fiskarna en inkomst av 3200 kronor. Den jämförelsevis lilla vaden hade kostat 1800 kronor. Det goda resultatet lockade andra fiskare att söka sin lycka med det nya redskapet. Redan till följande fiskesäsong hade anskaffats ytterligare tre vadar. Den första snörpvaden inbringade det året 29000 kronor och de nytilkomna 16000 respektive 3000 kronor.

På Rörö togs snörpvad i bruk omkring sekelskiftet. Det första snörpvadlaget var troligen det som kallades ”Di Gamle”. Ett annat tidigt lag var ”Di Spee”.

Vid sekelskiftet hade båtarna inte motorer utan vaden måste ros ut. År 1904 kom den första motorn till Rörö. Det var fiskebåten "Norden" som blev först med den revolutionerande nymodigheten. Åren 1907-1912 beställdes inte mindre än åtta båtar till Rörö, alla utrustade med motorer.

Om snörpvadsfiske berättar en som varit med:

Vadfisket började ungefär i mitten av oktober, säsongen var slut i början av mars. Först bedrevs fisket vid Läsö, Koppargrund och Grovesflak, sedan utefter Bohuskusten till djupet väst Måseskär, nord Skagen och sist på säsongen ute på Halsebanken nordväst Hirtshals.

En vad var stor och tungarbetad, ungefär 270 famnar lång och 55 famnar djup (1 famn = 180 cm). På vadbåten var det 10-14 man och på följbåten 2-4 man. Följbåten hade till uppgift att lasta in sillen och föra den iland för lossning till Göteborg eller Skagen. Tidigt på 1900-talet var Kalvsund en stor mottagningsplats.

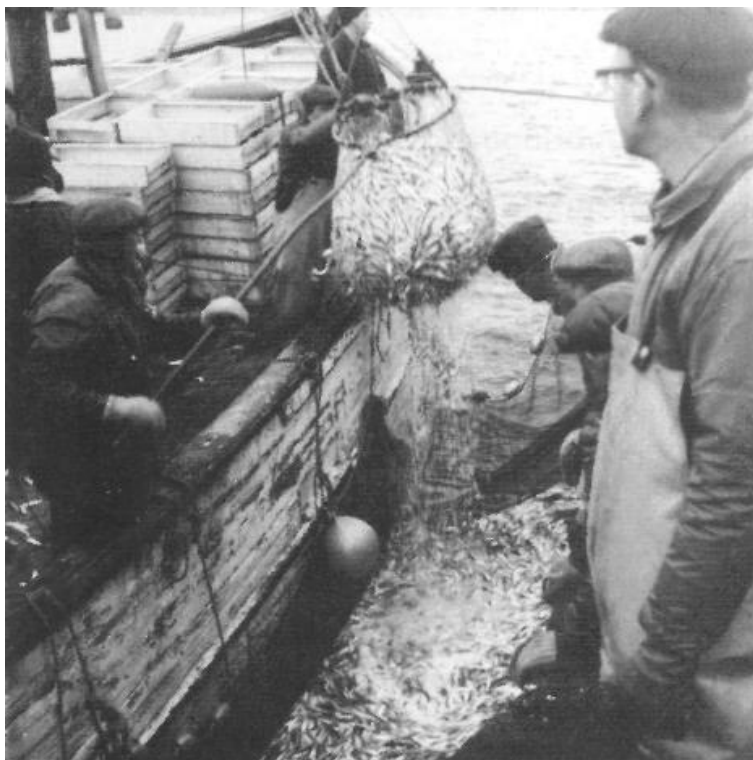
Fisket var beroende av att det var någorlunda bra väder. Var det för mycket vind kunde det bli långa väntetider i Skagen, Mönster (Onsalahalvön), Läsö hamn eller på Lunn, en rätt skyddad ränna sydost från Läsö fyr där båtarna låg för ankar. Vrånga starka strömmar var negativt för ett bra fiske.

Fisket gick till så att jullen togs i sjön, tre man hoppade i, två för att ro och kännaren (vadbrusen) som med en tunn koppartråd med blysänke i tampen skulle söka efter sill. Tråden var uppvindad på en rulle (kwessel) med vevhandtag på, så att sillen kunde sökas på olika djup. Det kunde ibland ta lång tid att finna sillen. Det blev många årtag för dem som rodde och inte bättre för kännaren som fick stå still i aktern på jullen barhänt och hålla i snöret. Många gånger var det frostgrader och pinblåst.

Lod- och kännekessel

Plötsligt hittades sillen. Kast befalls, alla är på sina platser och vadbåten går närmare jullen. När kännaren ger order "la-gå" girar båten styrbord, "örat" släpps, vaden kastas i en ring, jullen rors upp till "örat", den lösa linan halas in i jullen. Vadbåten kommer till jullen och får linan, snörpningen kan börja. När vaden hopsnörpts börjar inhalningen, "bössa in". Det gick till så att vaden togs in fram och akter längs styrbordssidan, åtta man på varje ställe, två man kom från följebåten. Följebåten hade till uppgift att bogsera ut vaden för att underlätta inhalningen. Allteftersom arbetet pågick blev vaden mindre, till slut var man framme vid mitten, (brystet) där sillen samlats ungefär som i en säck.

Sillen kassas ombord i följarn.

När det var klart rodde 7-8 man till fölgebåten där det gjordes klart för lastning. Fölgebåten bordade vadbåten, förtöjningsendar sattes fast för- och akterut, sedan fick man stroppar som var fastbundna på telnan. Dessa stroppar belades på fölgebåten. Nu var sillen mellan båtarna, lastningen kunde börja.

En bra fångst var omkring 500 lådor. De räknades som en last. Någon enstaka gång kunde det bli så mycket att vaden kunde gå sönder innan lastningen hunnit börja. Andra gånger blev det små fångster. Sillen lastades in med kass som rymde 10 lådor, ungefär 450 kilo. Det var inte alltid det gick bra, särskilt när fisket bedrevs vid Groves Flak, där det var sten och korall på vissa ställen och rätt grunt. Den som hade otur kunde få vaden sönderriven och då var det bara att gå hem. Det kunde ta lång tid att få den lagad, nätet var småmaskigt. Det fanns inga magasin att komma in i utan man måste stå ute på planer och bryggor. För det mesta var det kallt och ruggigt, natten måste tas till hjälp för att få vaden klar.

Elektriskt ljus fanns inte i båtarna. Karbidlampor och bloss var de enda ljuskällorna. Vi kan förstå att de hade ett kallt och hårt jobb. De senaste 15-20 åren av vadfiskeperioden var det bättre, då fanns elektriskt ljus i båtarna och magasin att komma in i och laga vaderna.

Typ av blosslampa.

Alla i vadlaget var viktiga, men särskilt två bör nämnas: kännaren som skulle bedöma sillstimmets storlek och om det var lönt med kast, samt utstyraren som skulle se till att vaden kom runt sillstimmet och kom rätt på strömmen. Fel på strömmen gav mindre fångst. I regel var dessa lugna sansade män.

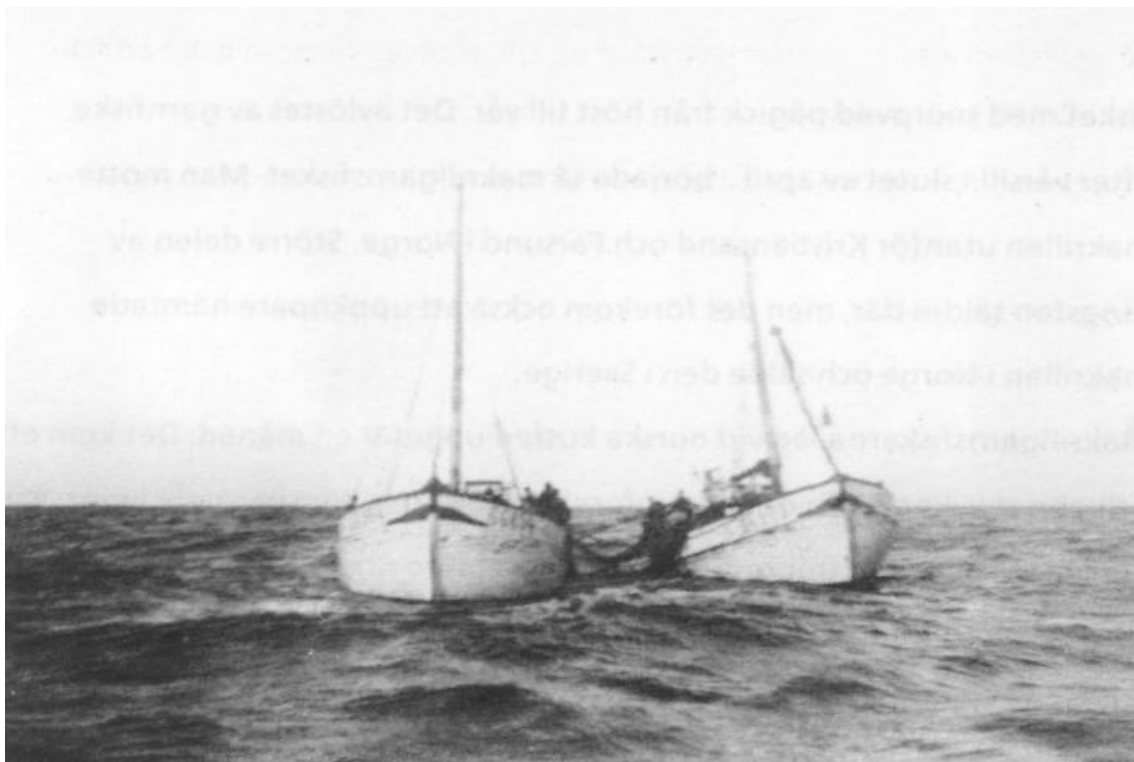
Epoken snörpvadsfiske varade i ungefär 50 år för 1952-1953 var det slutfiskat då flyttrålen kom och ersatte vadfisket. Sillen blev skingrad och vadfisket blev ej lönsamt. En epok var slut.

Den sista tiden var två lag tillsammans "Roiny" och "Althea", "Ester" och "Polen". Det sista kastet med snörpvad vid västkusten gjordes vid Måseskär den 7 januari 1953. Fångsten blev endast 23 lådor. Något senare körde "Roiny" och "Polen" till Östersjön med en mindre snörpvad. De fiskade där i cirka sex veckor och hade Karlskrona som tillfällig hemmahamn. De fick ganska goda fångster.

En ny form av snörpvad togs i bruk i slutet av 1960-talet då ringnoten konstruerades.

Snörpvadsfisket blir nattfiske

Före 1914 fiskade man endast i dagsljus, men detta år började man fiska också på natten. Det visade sig nämligen att sillen gick upptill ytan nattetid. Då arbetade man vid starkt ljus. De olika vadlagen hade särskilda igenkänningsljus i olika färger och geometriska figurer. På så sätt kunde vad- och fölgebåt som tillhörde samma lag, hålla reda på varandra. När ett stort antal båtar deltog i vadfisket, var det en vacker syn då hela flottan kom körande i vinternatten. De var som en flytande stad på vattnet, med sina olikfärgade ljus!

Milton och Milly lastar sill.

Makrillgarnsfiskare på söndagspromenad i norska Farsund.

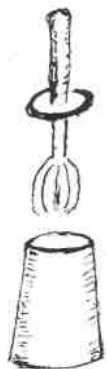
Fisket året runt

Fisket med snörpvad pågick från höst till vår. Det avlöstes av garnfiske efter vårsill. I slutet av april började så makrillgarnsfisket. Man mötte makrillen utanför Kristiansand och Farsund i Norge. Större delen av fångsten såldes där, men det förekom också att uppköpare hämtade makrillen i Norge och sålde den i Sverige.

Makrillgarnsfiskarna låg vid norska kusten ungefär en månad. Det kom ett och annat vykort ifrån dem, framförallt till barnen, som väntade ivrigt. På korten meddelades uppgifter om fångsten, som räknades i tjog. På försommaren kom makrillen närmare svenska kusten. Då såldes den varje morgon i Göteborg. Detta fiske pågick fram till midsommar. Efter midsommar blev det fiske med dörj och även med makrillvad, samt på hösten med garn efter sill, tills dess vadfisket började igen.

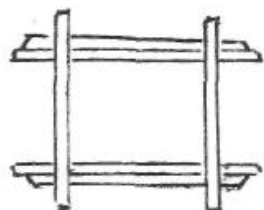

Varje båt hade sitt garnräcke.

*Bloss som användes för att väcka
uppmärksamhet t.ex. vid drivgarnsfiske.*

*Piptunna. Användes till boj
vid sill- och makrillgarnsfiske.*

Kwessel

Intresserad badgäst:

- Nå Olle, vad är det egentligen för skillnad mellan en sillvad och en makrillvad?

Soffias Olle:

- De ä ingen aan skerna än att på e makkleva sedder brystet ve örat.

Ur en fiskares dagbok

Följande är ett utdrag ur en dagbok som tydligen förts under vadfiske. Det är oklart vilket år och skrivaren är okänd. Dagbokens första sida fattas. Av allt att döma hade man haft krångel med motorn.

När vi var klara med maskinen började våra gubbar att längta hem fast vi inte hade varit borta mer än en dag. Vi anlände till Rörö vid åttatiden på kvällen, men för att bevisa att inte alla voro hemkära stannade jag och tre stycken till ombord över natten.

Den 9

Vi väcktes klockan halv fyra av våra kamrater som varit iland. Vinden hade nu bedarrat och det såg ut som det åter skulle bli goda väder. Därför ställdes färden åter mot söder, men knappt komna halvvägs var det åter storm, denna gång var det att söka hamn vid Mönster, dit vi anlände vid tolvtiden jämte största delen av fiskeflottan. Mönster, en plats där två hus finns beläget i Onsala socken cirka två mil sydväst om Kungsbacka utan någon som helst kommunikation. Tre timmars gång till närmaste handelsbod på eländiga vägar, men för övrigt en någorlunda god hamn.

Den 10

Detsamma, storm och åter storm. Den ena dagen värre än den andra. Vi har blott legat här i 36 timmar men tiden blir ändå lång och det av många orsaker. Här får man sitta som en fånge i en cell blott med den skillnaden att vi är flera tillsammans hänvisade åt oss själva att sköta sig bäst man kan. Matlagningen är enkel på grund av att vi ingenting har att koka, vi har nu i tre dygn levat på kaffe och bröd. Potatis kunde visserligen med stort besvär skaffas, men enbart potatis är icke smakligt när det inte finns hvarken sill eller fisk att få i denna ödemarken.

Nu är det åter kväll, dagen är till ända fast den gått med snigelfart. Här är hela laget församlat och pratar och diskuterar allt möjligt. Några sover, några spelar kort, de andra försöker döda tiden på alla möjliga vis, ty kvällen är lång när man skall sitta alldeles sysslolös. Nu har vinden mojnät af, det är nu åter godt väder. Nu är det för femte gången dricka kaffe, sen är det att krypa i sin så kallade koj, en provisoriskt tillverkad brits, mera liknande ett fisktråg än ett viloläger.

Den 11

Godt väder, klockan halv sex väcktes jag av ännu en motors avlägsna slag. Det var att genast göra upp eld och koka kaffe. Inom en timma var det liv och rörelse i hamnen, så att ingen som inte varit med om dylikt tillfälle kan göra sig en föreställning om hur det ser ut när cirka tvåhundra båtar, alla utrustade med motor, skall ut ur en hamn så smal att knappast två båtar kan passera hvarandra. Efter att lyckligt och väl ha utkommit ur hamnen sattes kursen till havs utmed Nidingens båda fyrar. Väster om nämnda fyr har allaredan en stor del av flottan samlats och är i färd med att söka efter sill. Det visade sig snart att sillen flytt från denna plats, därför ställdes kosan norrut. Efter ungefär en timmas gång i nämnda riktning påträffades några vader som fått kast på sill. Även vi gjorde ett kast men förgäves. Det blev som ett kappande, den ena skulle för om den andra så att vid tvåtiden voro vi ungefär två mil sydväst om Tistlarna där vi ånyo gjorde ett kast, denna gång fångade vi 10 hektoliter. Åter gjordes vaden klar till kast. Mat hade vi inte smakat sedan klockan sex på morgonen, men det kunde inte bli tal om att äta då sillen gick till och ström och vind voro gynnsamma. Men vi måste snart uppge försöket ty vinden ökade fort och kvällen föll på. Därför hyvades lillbåten in på däck, ett hjälpsegel tillsattes och kursen sattes på Buskär. Vinden tilltog allt mer och övergick snart till storm med hög sjö. Men snart var vi inomskärs där havet var mindre upprört och där vi kände oss trygga. Färden ställdes nu hemåt dit vi utan vidare äventyr anlände vid sjutiden.

Trålfiske

Trålen kommer ursprungligen från England. Ordet trål - engelska trawl - talar om att det gäller ett släpredskap.

Redan 1866 förordar en uppsyningsman vid namn Yhlen användningen av trawlnät. Men det dröjde ända tills motorerna gjorde sitt intåg i fiskebåtarna i början av 1900-talet innan trålen slog igenom. Snörpvaden hade sina svaga sidor. Den var känslig för strömmar och vindar och kunde inte fänga sill som stod djupare än 30 famnar.

Det var ångtrålare som på allvar började med trålfiske. År 1901 bildades Göteborgs Ångfiskebolag, ett företag knutet till namnet Melcher Lyckholm. Flera Röröbor förde och arbetade ombord på ångtrålare: Reinhold Utbult, Fredrik och Algot Olofsson, Janne Sjögren med flera.

Detta fiske sågs dock med förtrytelse av andra fiskare. Garn- och backefiskare fick ofta sina redskap förstörda när de låg i trålarnas kurs. Dessutom ansågs trålarna förstöra både botten och fiskyngel. Fångsterna var stora och man ansåg att det var ett rovfiske.

Alfred Ryberg

Det framgår av följande visa skriven av Alfred Ryberg:

Fiskarens klagan

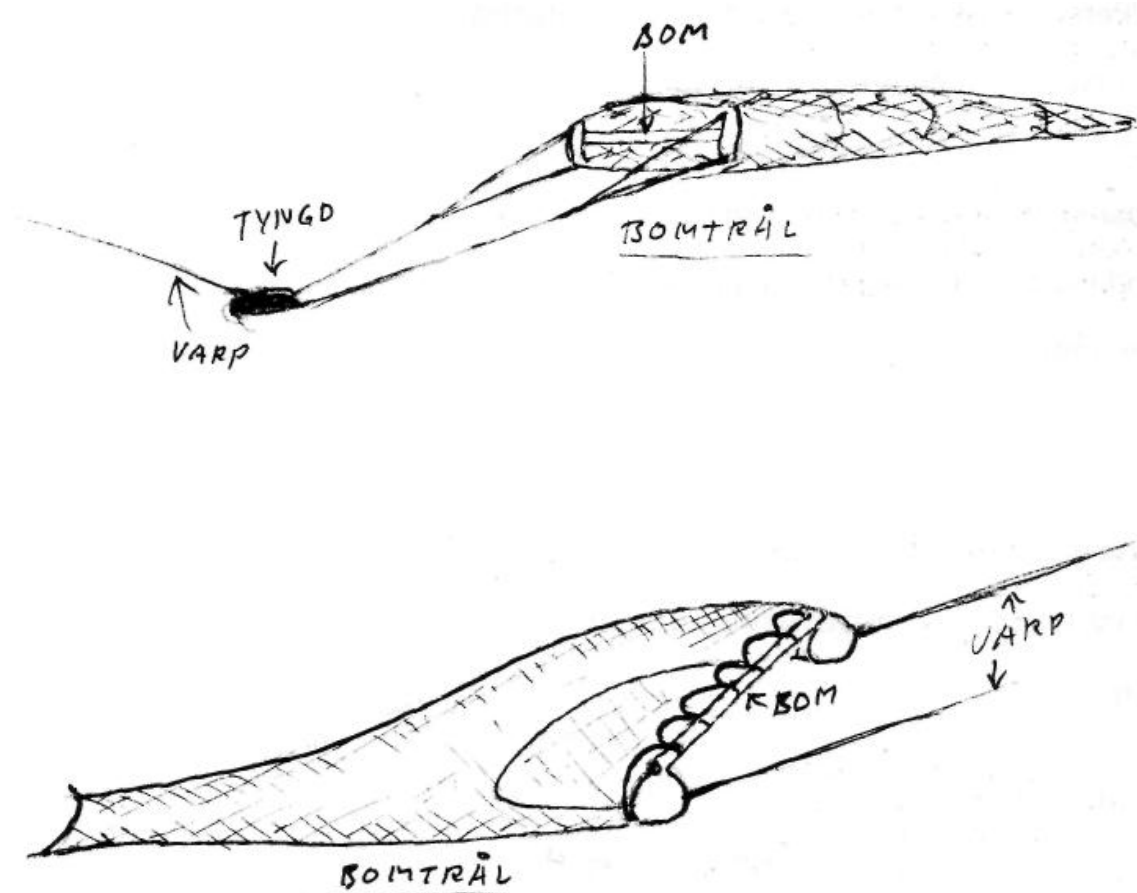
1. *En visa vill jag sjunga om fiskarens tunga lott
och om hans fläck på jorden han på sin del har fått.
Att sträva och arbeta och därav få sitt bröd
till sig och sina hemma att de ej lida nöd.*
2. *Det fält han har att plöja det vida havet är
på det är han uppfostrad det håller han så kär.
Det hans förfäder givit och honom giver bröd
igenom hela livet till dess han bliver död.*
3. *Det fordom var ett nöje att vara fiskare
vår framtid nu förmörkas på grund av travlare.
Ty dessa havets odjur ur munnen ta vårt bröd
så att varenda fiskare till sist får lida nöd.*
4. *Om jag blott makten hade uti min egen hand
jag skulle dem förvisa ifrån vårt svenska land.
Jag även skulle sänka dem ut i havets djup
allt levande i havet de rota ut till slut.*
5. *Ty man kan bli förbittrad och sinnet bliver rört
då hårt man kan arbeta och ingenting ha fôrt.
Ty dessa stora bolag tar det från fiskaren
var utav han skall leva - döm sedan själv min vän.*
6. *Ty hören i nu alla som haver kapital
träng inte in på honom som ej har annat val.
Än ut ur havet taga sitt knappa hårda bröd
han ofta går förgäves och ofta lider nöd.*
7. *Men hämndens timma slår väl för fiskaren nån gång
då alla dessa bolag får stå med näsan lång.
Ty uti alla länder man ser med blicken klar
hur fisken den förstöres, till slut man inget har.*

8. *Ja, fiskarn han har fiender på både land och hav
går han för nära bonden då blir han jagad av.
Med risk att mista redskap och bli till böter fälld
för det han haver fiskat i bondens vattenrätt.*
9. *Till havs han sätter kursen, vad får han skåda då,
Jo, hundratals med travlare som av och an där gå.
Han vågar då ej sätta sitt redskap uti sjön
ty dessa då förstöra, de höra ej hans bön.*
10. *Han haver ock att kämpa emot ett element
som både ger och tager, ja det är allmänt känt.
Ty lömskt det är att segla uppå det grymma hav,
ja, många av hans likar har däri fått sin grav.*
11. *När du vid brasan sitter uti ditt lugna tjäll
så mången mörk och dyster och stormig höstkväll.
Då får han trotsa havet och stormen rida ut
till land han sig ej vågar, det kunde bli hans slut.*
12. *Mång hundra gånger ser han vid horisontens rand
sin kära klippa sjunka ned uti havets famn.
Ser solen även sjunka ned uti västerhav
och komma upp i öster ur samma våta grav.*
13. *Men han har också dagar då lugn är havets våg
då allt är lugnt och stilla han gläder är i håg.
Han vänder då tillbaka och styr emot det land
därhän har sina kära som väntar uppå strand.*
14. *Nu tänker jag att alla som visan haver hört
vill veta vem den diktat och vem som detta gör.
Det har en fiskaryngling ibland de fiskarmän
som bo på en av öarna i södra Bohuslän.*

Ångträlen var inte enbart av ondo. Trålfiskarna bildade en organisation. De förhandlade med myndigheter om olika slag av stöd till fisket. Det var också Ångtrålarföreningen som stod bakom tillkomsten av Göteborgs fiskhamn och fiskauktion.

Bomträlen

Den första trälen kallades bomtrål. En bom eller bygel höll isär trålmarna (se teckning).

År 1906 började bröderna Sörenssen från Hönö Klova att fiska med trål. År 1907 försåg Hushållningssällskapet en båt från Träslövsläge men en trål av mera modernt slag. Denna trål var försedd med lämmar i stället för bom. Båten drevs med en motor på 18 hästkrafter. Försöket

misslyckades, eftersom motorstyrkan inte var tillräcklig. Senare användes denna trål periodvis vid fiske efter annan fisk.

De större båtarna började alltmer slå sig på trålfiske under en del av året. År 1907 låg 20 båtar från Göteborgsskärgården på detta fiske.

De följande åren utvecklades trålfisket hastigt. År 1910 fanns det 72 stycken trålbåtar. År 1913 hade Rörö 5 motortrålare.

De första försöken att tråla fisk gjordes utanför Vinga. Omkring 1909 drog trålfiskarna sig ut till Haken ("Hagen"). Senare fiskades i Läsö ränna där det är mest sandbotten och vid Läsö Trindel. Det var i huvudsak äkta tunga som fiskades men man fick även rödspotta.

Från ungefär 1918 och fram till 1930-talet brukades en trål där lämmarna var fästade direkt på trålmarna. På Rörö kallades detta redskap "skeddva".

Till en början tog man in trålen på en s.k. vadvinsch. Denna användes när man snörpte vaden samt vid lastning och lossning. Som ett komplement till denna vinsch hade man vad fiskare kallade "kabber". Det var två stycken från vinschen fristående handdrivna spel som var fastsatta i däck (se teckning).

I den s.k. "skeddva" blev det mycket krabba. Denna ställde mest till förtret eftersom det inte fanns någon avsättning för den. Det var ett mycket arbetsamt fiske då man drog natt och dag. Ibland somnade de uttröttade fiskarna mitt i arbetet. Det hände att man "drog ihop" med grannbåten då båda navigatörerna somnat. Det berättas att somliga tog snus i ögonen för att hålla sig vakna.

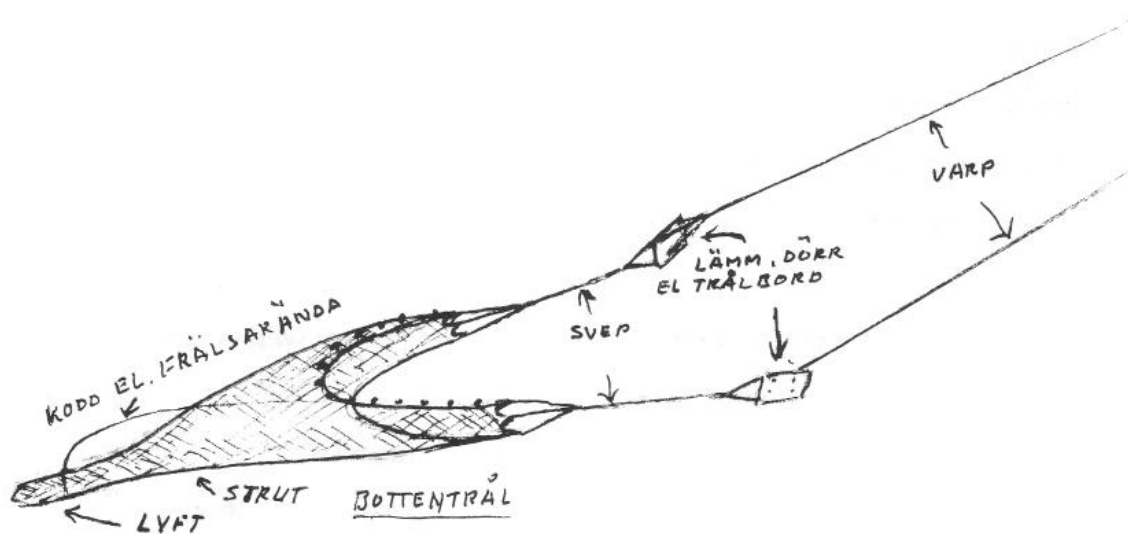
Trålen förbättrades ytterligare omkring 1930 genom att ett svep sattes mellan lämmarna och trålen (se teckning på bottentrål). Man trålade rödtunga i "Djybet" 100-200 famnar djupt framför allt under dödperioden mars-april, mellan snörpvadsfisket och makrillgarnsfisket. Detta fiske blev tydligen inte särskilt lyckosamt, för trålen fick smeknamnet Brackava (bracka = fattighuset).

Överhuvudtaget var fisket mycket dåligt på 1930-talet. Trots hårt slit var det svårt att få ihop till försörjningen. Somliga fiskare ansåg sig tvungna att söka andra utkomstmöjligheter, t.ex. målningsarbete på Bergs båtar, för en krona i timmen.

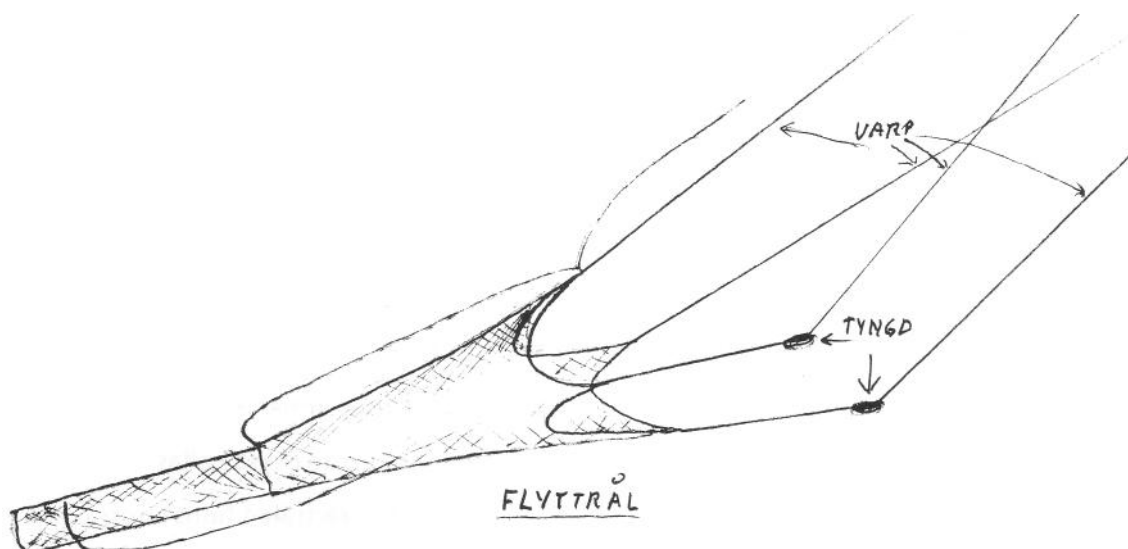
Efter andra världskriget då motorstyrkan ökade kom trålen att bli det dominerande redskapet för fiske på öppna havet.

Bottentrålens konstruktion

Trålen kan närmast liknas vid en strut som försetts med armar. För att hålla isär armarna användes trålbord eller lämmar som de också kallas. Fiskarna kallar dem också för "dörrar". Mellan dessa och trålen finns linor, sveplinor, som skrämmar fisken in mottrålöppningen. På trålens övre del sitter plastkolor (tidigare glaskolor) som håller upp öppningen, medan undre delen tyngs ner av kätting eller andra tyngder. Denna tråltyp används fortfarande. Trålen dras upp med en trålvinsch.

Bottenrål

Flyttrål

Fiske med flyttrål

”Västanfors” och ”Themis”, ”Västervåg” och ”Svanen” var de första flyttrålslagen på Rörö.

Under eller strax efter andra världskriget vandrade Nordsjösillen helt ostörd in i östra Skagerack. Bottentrålen kunde inte fånga den, då den stod på olika djup från botten. Då föddes idén till flyttrålen. Först gjordes försök att mellan två båtar släpa en upp- och nedvänd bottentrål, försedd med utökat antal kulor för att nå sillen i det vattendjup där den stod. Men resultatet blev kient och efter flera olika försök konstruerades den flyttrål som nu används. Ett redskap som kunde fånga sill, senare även makrill, på alla vattendjup, från ytan och nertill hundra famnar eller mer.

Vid flyttrålningen som nu är ett naturligt fiskesätt mest vid fångst av sill, fiskar oftast två båtar tillsammans (partrål). I stället för trålbord, som håller isär trålmarna, bogseras trålen mellan båtarna, som håller ett jämnt inbördes avstånd. Genom att variera längden på släpvirarna, som går ner till de tyngder som finns framför trålen, kan djupgåendet ställas in så att redskapet arbetar på det djup sillen finns. Virarna är märkta, 25 famnar mellan varje märke.

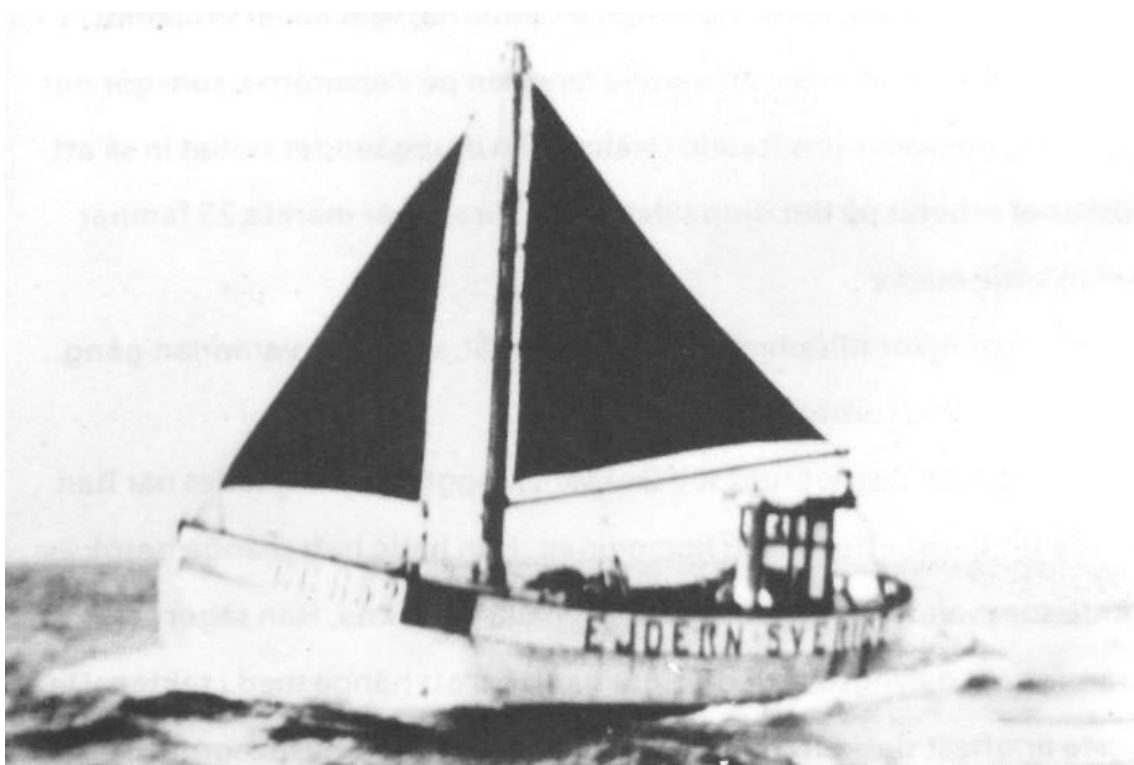
Båtarna som fiskar tillsammans har var sin trål, som sätts varannan gång. På så sätt fördelas arbetet mellan båtarna.

Tidigare var det ”dygnet runt slit”. Doktor Ljunggren intervjuades när han slutade sin tjänst efter 32 år i kommunen. Han hade haft många besök av fiskare som velat ha hjälp, bl.a. med att hålla sig vakna. Han säger: *”Framför allt de yngsta och de äldre har svårt att hänga med i takten. De yngsta är oftast slutkörda när de återkommer efter fångstresorna. Det blir ekonomisk press i samband med inköp av större båtar och dyrare redskap. Förr hade man små inkomster men också små utgifter.”* Doktor Ljunggren hade sett utvecklingen och varnade för stressen.

Blågult

Under andra världskriget hade alla svenska fiskebåtar sitt namn och "Sverige" målat på utsidan brädgången, samt Svenska flaggan. En episod i samband härmed:

En tysk torpedbåt kom fram till en fiskebåt för att köpa fisk. Två av fiskarna stod då fram på däck iklädda nya blåblusar med gula nyoljade ärmar (oljemuddar). Tyskarna pekade då på nationalitetsbeteckningen och på männen i fören och skrattade hejdlöst. De trodde väl att dessa också hade klätt sig i Svenska flaggan!

Nog syns det att detta är en svensk fiskebåt.

1940-talets isvintrar

Under de hårda isvintrarna 1940-42 var det svårt för fiskarna. Fisket var helt lamslaget i flera månader varje år. Det fanns ingen arbetslöshetskassa, så de fick ta det arbete som möjligen fanns att få. Skånska Cement byggde militära anläggningar i utmarken och där fick några arbete. Andra var med och sågade is på Ers vatten.

Det fiskades också på isen. Ända ut till "Rössebôn" gick man. På en sparkstötting var en låda fastsurrad och i den förvarades vad som behövdes för fisket. Fångsten transporterades sedan hem på sparkstöttingen. Fisken, som var mest torsk, såldes till Justus Olofsson för 40-50 öre kilot. Han körde sedan över isen med sin häst, Munter, till Hästevik, där bilar övertog transporten till Göteborg. När det var isfritt utomskärs låg alla båtarna, även Hyppelns och Knipplas båtar, vid iskanten i inloppet till Rörö hamn. Det var livligt i den provisoriska hamnen om kvällarna. Alla skulle lossa sina fångster som hämtades av lastbilar och fraktades på isen till Göteborg.

Strax efter krigsslutet sommaren 1945, bedrevs sillfiske på Fladen Ground. Större båtar hade inköpts. Det var gott om stor fin sill, som mest gick till saltning. Den landades i Sverige men en tid även i Skottland och Tyskland. Senare blev Danmark den stora marknaden.

Sillen var till en början inte ransonerad. Var vädret bra kunde lastrummet vara fyllt på ett par dygn.

Det var långt till fiskeplatsen (350 sjömil). Lördag och söndag togs oftast till körtid. På så sätt gick inga fiskedagar till spillo, då söndagsfiske var, och är, förbjudet. Det blev ett jäkt då så många fiskeresor som möjligt skulle hinnas med innan höststormarna kom.

Fladenfisket var av stor ekonomisk betydelse, i synnerhet de första tio åren. Under 60-talet blev det sämre.

Isfiske i början på seklet.

Nordöarnas samlade fiskeflotta i den provisoriska hamnen mellan Rörö och Hyppeln.

Fiske i Östersjön

Redan 1944 fiskade Röröbåtarna i Östersjön, däribland "Laval" och "Västervåg". Det var sill som fiskades.

Sedan början av 1970-talet går de större båtarna till Östersjön varje höst, när fisket i Skagerrak är slut. De fiskar sill även nu. Men vintertid är torskfisket mer givande. Bland andra hamnar var Västervik länge bas. Där landades fångsten och transporterades med långtradare till Danmark.

Fiskarna som arbetar i Östersjön har lång väg till fiskeplatserna och lång väg hem. De åker tåg, buss eller hyrbil när de skall hem och först framåt jul kommer de hem med båtarna.

Fiskarstrejken

Under andra världskriget 1939-1945 var de flesta livsmedel ransonerade och prisreglerade. Fisken var till en början fri och fiskpriserna steg. Detta ville statsmakterna ändra på och så fick Livsmedelskommissionen och Priskontrollnämnden order om att fisken skulle prisregleras. I mars 1942 infördes ett fast pris som från början låg på samma nivå som garantipriset. I juli 1942 ansågs försäljningsläget så förbättrat att prisgarantin drogs in. Åren 1944-1945 kom nya prissänkningar och på tre år hade garantipriset rasat, t.ex. på stor torsk från 1 kr till 60 öre per kilo och på stor kolja från 1,35 till 65 öre per kilo.

Efter krigsslutet i maj 1945 ville myndigheterna sänka priset ytterligare, men då sade fiskarna stopp. *"Sänks priset kommer fisket att ställas in"*. Det kallades till extra kongress, men man kunde inte enas om stopp av fisket.

Ombuden från Göteborgs skärgård var inte nöjda med beslutet om fortsatt fiske, så det blev ett möte på Hönö och beslutet där var enhälligt: *"Allt fiske stoppas tills vidare"*.

De båtar som fiskade i Nordsjön skulle hemkallas genom telegram, antingen genom Radiotjänst eller direkt till varje båt: *"Fisket helt inställt, kom hem omedelbart"*.

Ordet strejk nämndes ej. Men att få hem alla båtar från Nordsjön var värre. Fiskebåten "Laval" från Rörö låg i Nordsjön och fiskade för försäljning i England, s.k. Englandsfiske. Efter två landningar där beslutade man att istället köra till Göteborg för att sälja. Undertiden hade strejken brutit ut. Ingen fisk fick föras iland. På grund av avståndet till fiskeplatsen hade meddelandet härom inte nått fram till "Laval". Därför fick man ändå tillstånd att sälja fisk i Göteborg.

De flesta som hört meddelandet om fiskestoppet avbröt sitt fiske och körde hem, men några fortsatte att fiska som om ingenting hade hänt och sålde fisken i England. Dessa fick senare böta.

Fiskestoppet varade i tre veckor. Resultatet blev att priserna visserligen inte höjdes, men inte heller sänktes så mycket som kommissionen hade tänkt. Dessutom utlovades en justering av oljepriserna. Fisket återupptogs den 13 augusti 1945.

Ålfiske

Att staka ål, "stanga ål", är ett mycket gammalt fiskesätt. Man använde ett "ålejärn", ett slags ljuster. Det blev förbjudet så sent som omkring 1950, då det ansågs vara djurplågeri. Ålen fastnade mellan "hornen" där det fanns hullingar.

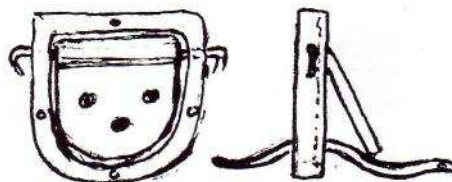
Ålvaden var en mindre landvad. På våren när ålen "sto i gresa" (i sjögräs) var det svårt att få fram vaden. Då praktiserade Anders Olsson, "Utter Anders", något som visade sig vara bra. Han gick till "Kött-Karl" som ju slaktade djur, och fick kohorn. Dessa fyllde han med cement och satte med jämna mellanrum på vadens armar. Dessa horn gjorde att vaden inte snoddes.

Ål fiskades också i kupor, ett flaskformat redskap, flätat av vidjor eller rotting. Senare även i metall. Kuporna måste agnas, man använde "stagg" (småsill) som fiskades med landvad. Det var mycket arbete, dubbelt fiske således. Man kunde också "maska" eller "massla" dvs. strö ut småsill där fisket skulle ske. Då samlades ålen där och efter tre dagar sattes kuporna ut. Då beräknades den utströdda sillen vara slut. Ålen gick då efter det färska agnet i kuporna. Det sägs att det närmast var en dödssynd att sätta kupor där någon annan hade "maskat". Man fick upp innan soluppgången och dra kuporna, annars gick ålen ut igen.

"Utter Anders" fick ännu en idé. Han konstruerade ett lås som monterades på kupan. Ålen kunde komma in men inte ut. Ålen fiskades, och fiskas fortfarande, även med ryssjor.

Vanlig typ av ålejärn

Ålkubelås av bly,

designat av "Stinolles Anners"

Hummerfiske

Bohuslän fick de första fredningsbestämmelserna för hummer redan 1833. Fiskeförbudet gällde då från början av juli till mitten av september. Det talades om ett mått på åtta till nio tum, sällan under sex tum, ty då var den av ringa värde. Redan på 1700-talet krävdes en viss storlek på hummern för att man skulle få full betalning. År 1880 sattes minimimåttet till 21 cm. Priset varierade mellan 24 shilling och tre riksdaler tjoget, beroende på tillförseln till Göteborg, där nästan all hummer såldes.

Under 1800-talet begränsades antalet redskap oftast av sig själv. Fiskarna hade inte råd att skaffa många kupor. I bouppteckningar från 1840-talet finns upptaget 10-15 kupor, högst 20 i många fall endast 5 stycken. År 1937 beslutades om en begränsning av antalet redskap. Man fick ha 40 kupor om man fiskade ensam, 70 stycken om laget bestod av två man. Detta gäller ännu (1986).

Martin och Olof Ryberg rustar till hummerfiske.

Kuporna har ändrat utseende med åren. Det experimenteras fortfarande med nya typer som förhoppningsvis ska bli "jevare".

Hummerfisket är ett roligt och spännande fiske. En stor del av hummerfiskarna är pensionärer. Det sägs att gubbarna "lever upp" den här tiden och glömmer sina krämpor.

Inför premiärdagen är väderleksrapporten ännu mer spännande än vanligt. Ska det bli en "kubedraare" (frisk vind) så man inte får ut kuporna i tid, om man bara har en liten båt? Men ibland kan det vara stiltje i veckor och hummerfisket får en bra start. Tidigt på morgonen den första lovliga dagen blir det kapplöpning - eller kappkörning – till de bästa fiskeplatserna. Där kan man sedan ha kvar "sin" plats hela fisketiden, om fångsten är god.

Ska "Kalle-Per" och Alma också ut på hummerfiske månnтро?

Vanligen såldes hummern till uppköpare. Man samlade några dagar. Då måste hummern bevaras levande och oskadd. Förr tjudrades den. Man hade en lina och på den "känser" där hummerstjärtarna fästes. Numera sumpas humrarna i en kupa klädd med grovt nät, och man binder klorna för att de inte skall skada varandra.

År 1931 betalades hummern av uppköparen med tio kronor tjoget de första dagarna. Sedan sänktes priset till nio kronor och så åtta. Då opponerade sig fiskarna och behöll sin hummer. När den sumpade hummern började dö fick de ge med sig och godta priset. Fram emot jul steg priset till en krona styck.

Enkloingar och stora humrar - sådana som vägde mer än ett kilo -betalades med halva priset. Nu (1986) är minimimåttet 22 cm. All hummer betalas med fullt pris: ca 150 kr per kilo.

Honor med rom får numera inte ilandföras. Detta för att hummerbeståndet länge beskattats alltför hårt och har minskat oroväckande mycket. Hummerfiske har blivit ett allmänt fritidsfiske. Det tar cirka sju år innan hummern uppnår det lagstadgade måttet. Den största hummer som fiskats vägde 4.7 kg och var 47 cm lång!

”Stasskara”

Innan Göteborgs fiskhamn fanns, sålde fiskarna sina fångster vid ”Flôden”. Det var på fisktorget vid Rosenlund, strax intill ”Feskekôrka”. När flera båtar låg på samma fiske hade man en särskild fraktbåt som tog hand om fångsterna och körde till Göteborg med dem. Så var det t.ex. under makrillgarnsfisket. Fiskebåtarna kom iland ungefär samtidigt på morgonen. Alla fiskelådorna lastades över till ”fraktarn”. Denna kunde vara en öppen vadbåt. ”Di Spees” vadbåt användes ofta till fraktare. En man från varje fiskebåt följde med till Göteborg för att hjälpa till med lagets fångst och se till att den såldes. Denne man kallades stadskarl, ”stasskar”. Stadskarlen fick ofta gå ärenden för de hemmavarande. Systemet med fraktbåt fortsatte även sedan Göteborgs fiskhamn hade tagit över försäljningen och börjat med fiskauktioner. Men då behövdes inte stadskarlarna längre. Deras jobb övertogs av personal i fiskehamnen. Olof Olsson fraktade fisk med sina båtar ”Drott” (”Sotarn”) och ”Bröderna” från 1927 till in på 1950-talet.

Uppköpare

En näringsgren nära ansluten till fisket var fiskuppköparnas. De gick på fraktfart mellan Danmark och Sverige. På 1800-talet seglade man i öppna båtar med ofta tunga laster. Många olyckor förekom.

En stormig novemberdag på 1800-talet låg fyra båtar i Skagen och lastade fisk. De var från Hönö, Björkö, Knippla och Rörö, med två man på varje båt. Det blåste hårt, men de måste hem med fisken. Stora värden stod på spel. De gav sig iväg med revade segel. På natten blev det snöstorm. Båtarna från Björkö och Knippla kom hem, men kamraterna från Hönö och Rörö nådde aldrig hemmahamnen. Ägare till båten från Rörö var Lars Larsson. Han var dock inte själv med på olycksfärden. Men hans söner Zackarias och Johannes seglade Röröbåten och hans son Olof var med på Hönöbåten.

Även i senare tid har uppköpare fraktat fisk mellan Danmark och Sverige. Martin Rossvik och hans bröder låg på sådan fraktfart på 1920- och 1930-talet med båten "Ester". Martin Rossvik fortsatte även efter kriget, då tillsammans med sin son.

Mathållningen ombord

Var och en hade en mat-tina packad hemifrån, med hårt hembakat, ofta grovt bröd, smör, en bit ost och annat sovel. Kaffe, salt och tändstickor var det enda man hade gemensamt. Potatis kokades ibland. Varje man hade sin potatis, som lades i små kassar och kokades tillsammans i en gryta. Till potatisen kokades fisk. Stekt, förekom mera sällan.

Kaffet var dominerande. Det dracks många gånger om dygnet. Man "sätte sôpper", dvs. man bröt det hårda brödet i lagom bitar och satte i en "spillekôpp" (spillkum) med kaffe. Så drack man upp kaffet och åt sedan det blötta brödet.

Man satt med tinan i knät då man åt. Då hindrades den att åka i durken vid sjögång.

Maten och kaffet kokades på spritkök "sjwasare", tidigare i skansen och senare i farstun, intill skansen. Där stod också "Glädjen", slaskhinken. Nu används gasol till matlagningen. Den förvaras i tuber på däck.

Tinan slopades först av de yngre och ersattes med en bag. Väl ombord lades det medhavda i skåp eller bänk.

Numera köps all proviant gemensamt, åtminstone av de större båtarna, som har kylskåp.

Ungdomar träffades gärna i skansen.

Arbetsklädda "svanare".

Så var fiskaren klädd

Långt tillbaka i tiden var fiskaren klädd i vadmal eller läderbyxor. Men ganska tidigt började oljekläder komma i bruk. Man hade på vintern hemvävda yllekalsonger, flanellskjorta och blåkläder, allt hemsytt. På "bössarangen", blåblusen (även kallad plys) sydde man av vit bomull fast ärmar "öljemödda", som indränktes med linolja. På fötterna hade man träbottnade läderstövlar som ibland räckte ända upp till skrevet, "lårstövvel". De var säkert varmare än nutidens gummistövlar, men tunga och otympliga på hala däck.

"Om man tog på sig något 'vranget' (avigt) skulle man inte vända det tillbaka. Det förde otur med sig."

"Man fick inte ha pudding eller mjukt vetebröd med sig ut på fiske, för då blev det storm."

"Nu har de våra fått hól på vant."

(Nu har dom äntligen fått fisk eller sill)

"Att dom spände å i denne vörnan."

(Att dom gick ut i detta ovädret)

Nätbindning - en hemslöjd

Fiskarnas redskap tillverkades i stor utsträckning för hand. Det skedde i regel hemma i köket. Halva köket, inklusive köksbordet, upptogs av nät i tillblivelse. Vid måltiderna sköts arbetet endast åt sidan. Garnet var ju nytt och rent.

Både kvinnorna och barnen hjälpte till. Kvinnorna kunde konsten att binda nät. Barnens uppgift var att trä garnet på "nålarna". I belöning kunde man få ett öre för en full nål.

Skäddegarnet bands över köksbordet. Garnet var av bomull, men numera är syntet det allena rådande materialet. Maskorna trädde på en smal käpp, som sattes fast över två spikar i en plankbit, "binneklamp". Bindningen skedde över ett "skäle", som reglerade maskstorleken. Som tyngd för att hålla alltsammans stadigt på plats användes ett strykjärn eller en blytacka.

"Fle"-flöten - skars utav importerad pilbark, av fiskarna kallad flåstack. Dessa "flen" var mycket lätta och vaxades eller lackerades för att hålla ute vattnet. Splittor tillverkades också av fiskarna själva, liksom tråg och sumpar.

Som tyngder i undertelnan användes små stenar, man "stenade" garnen. Dessa stenar skulle ha sådan form att de satt fast på känsorna. De fick givetvis handplockas - ett nog så tidsödande arbete.

Splitta för upphängning av garn. Förr ofta gjorda av en, som vuxit i lagom grenklykor. Senare utskurna av annat virke.

Trôw eller garntrôw på vilket garnen lägges i viss ordning för att underlätta sättningen.

Skäle användes för att få rätt storlek på maskorna vid tillverkning av garn eller vadduk.

Evald lagar skäddegarn.

Här har Maria tagit till spinnrocken medan Olle binder på en ålryssja (1937).

Utdrag ur en fiskarhustrus dagbok

1928

- 12 november Började med snörpvaden, första veckan, 100 lådor.
 1 december Idag har Trygg gjort räkning, 150 Kr per lott (de 50 till vaden) det mesta har de fått i ett kast, den 29 nov.

1929

- Lördag 26 januari Vadfiskarna kom hem idag. Trygg har ej fått någon sill sedan den 11:e, endast det gamla vadlaget har fått sill.
 8 februari Vadfiskarna komma hem, strejkar tills vidare på grund av de låga sillpriserna.
 27 mars Ingen sill anträffad, vadfisket avslutat.
 20 augusti Idag har de fått emellan 80 ä 90 tjog makrill i vaden. Denna veckan har Anders och Niklas tillsammans fått 207 kilogram ål, 1.35 för kilot.

1931

- 25 april Farfar och Max har fått 25 lådor sill, de har varit till fiskhamnen och fått 12 kronor lådan. Vadsillen betalades med 10 kronor.

1933

- 8 mars Vadfiskarna har intet kunnat göra på 5 veckor för storm.
 5 april Idag har Anders och Emma fått 3 tjog ål på järn. Den 7 april, en säl och ett tjog ål. Den 8 april, en säl och 9 havstrutar.
 22 december Anders förd till sjukhuset idag. Natten till den 24 blev han opererad.
 Annandagen Idag har jag besökt Anders på sjukhuset.

1934

- 8 februari Anders hemkommen.

1935

- Påsklördag 20 april Sålt torsk på Landet för 22 kronor.
 9 maj Skjutit en stor sälhona med unge vid Välkommen.
 15 oktober Nu är det en månad sen hummerfisket börja, under hela denna tid har

det varit oväder och fortfar likadant. Våra har inte fått dragit kuporna utomskärs sedan den 7 oktober.

1936

- 14 mars Sält ålen, 35 kilo, fått 29 kronor. Över hälften hade gått för 30 öre på auktion.
- 12 december Gjort räkning, 100 kronor, det är 5 veckor sen de gjorde räkning sist.

1937

- 5 januari Våra har varit till Stan med skarpsill, (87 lådor) fått ifrån 1-3 kronor lådan.
- 15 september Satt ut hummerkuporna. Kvassen köper hummern i år för 2,10 kilot.

1938

- 13 januari Ingen vadsill sen nyårsafton, idag snöstorm. Travlare får massor med skarpsill, à 5-6 kronor lådan. Våra har inte fått en enda låda i vinter, de har slutat.
- 15 augusti Nu är det slut med det fina vädret och värmen, storm och kallt, våra har bärgat sina ålkupor utomskärs. 3 veckor sommar i år.

1939

- 31 januari Isen ligger inomskärs, våra har lillbåten i Vinterhamnen, men fisken är så billig i Stan att det inte lönar sig att fiska.
- 13 mars Hämtat ett mudderverk.
- 28 mars Många av travlfiskarna hjälper till att köra upp mudder.
- 25 augusti Sält 120 kilo ål (80 öre kilot). Rödsjukan har börjat, kvassen får kasta massor av ål.

1940

- 1 februari Sträng vinter, massor med snö, isen ligger över allt vatten. Travlare måste vända för is. Nu har våra gått hemma i två månader och ingenting uträttat. Alf har varit med och skottat snö, det är allt.
- 8 februari Alf har gått på isen till Knippla, skall till Stan och mönstra.

Båtar och utrustning

Under århundraden hade fiskebåtarna varit av s.k. kostertyp - kåg - och helt öppna. Det är svårt för oss att förstå hur arbetslivet gestaltade sig för fiskarna på dessa båtar. I bästa fall kunde man segla. Att sköta redskap med endast segel till hjälp krävde verkligt sjömanskap, i synnerhet i dåligt väder. Ofta måste man ta till årorna. Och kanske fick man ro flera mil för att komma i tid till hamn med fångsten. Isning förekom inte förrän omkring 1870.

Omkring 1860 började man bygga däck på fiskebåtarna. Styrhytt saknades. Först omkring sekelskiftet började man bygga enkla träskjul akterut, där rorsman skulle stå. Det bestod av låga brädväggar på tre sidor - man måste kunna se över det - och ett avtagbart, senare utfällbart tak. Efterhand förbättrades skjulet, och det blev en riktig hytt med fönster runt om. Detta föranledde en gammal fiskare att utbrista: *"Nu har di blett så högfärdia så di ska ha varander på båda."* (varanda = glasveranda).

Styrhytten var med nutidens mått mätt snålt tilltagen. Men den hade plats för det nödvändiga: kompass, motorreglage och ratt. Det räckte länge. Efter andra världskriget tillkom ett flertal apparater och utrymmeskravet växte. Den trånga styrhytten ersattes av en stor navigeringshytt. När så skansen, "plekta", flyttades från sin plats under däck föröver (för att ge plats åt mera lastutrymme) till däcksplats akterut, blev den forna styrhytten ett däckshus som inrymmer både kabyss och mäss.

I början av 1900-talet installerades motorer även i fiskebåtar. "Norden" var den första Röröbåt som försågs med motor. De äldre fiskarna var säkert skeptiska till en början. Men de kapitulerade snart. Följande reflexioner avlyssnades vid en sjöbod, där några fiskargubbar samlats och i stor förundran beskådade den första motordrivna fiskebåten:

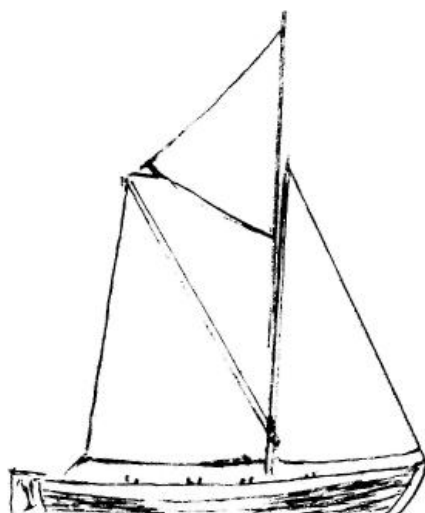
"Han ror inte, han sejlar inte, ändå går han fram!"

Och efter en stund:

"Han kunne i alla fall tåkkta den sörle strömmen."

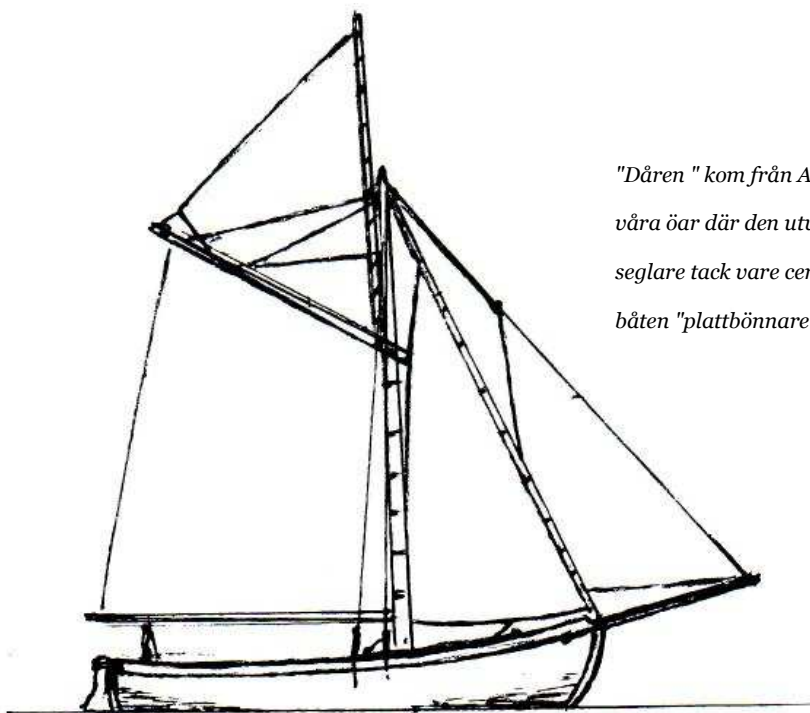
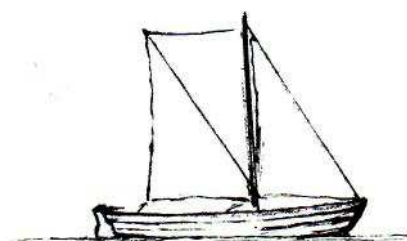

Seglande fiskebåt från före sekelskiftet.

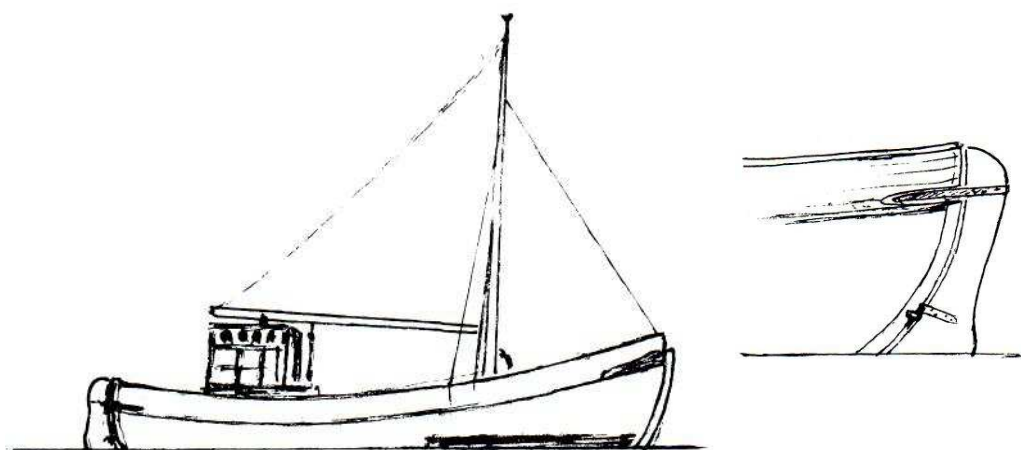
Kågen var vanlig vid kustfiske.

*Fiskebåt från strax efter 1900.
Denna typ riggades ner och försågs
med motor omkring 1910-1920.*

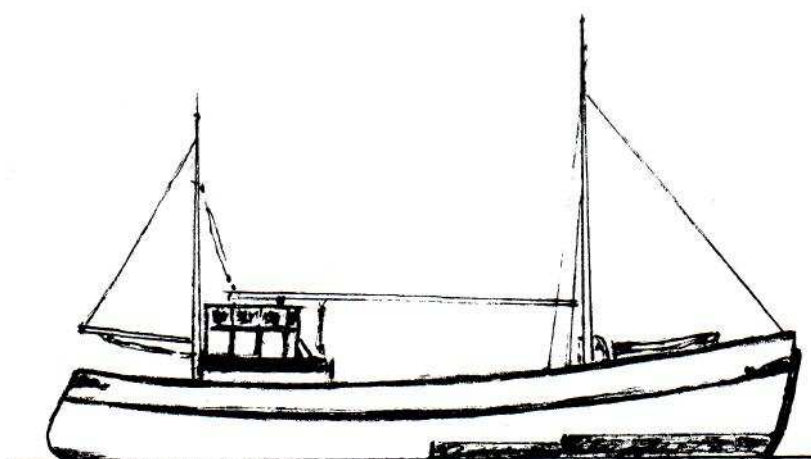

*"Dåren " kom från Amerika och anammades på
våra öar där den utvecklades till en ganska god
seglare tack vare centerbordet. På Rörö kallas
båten "plattbönner".*

För motorns skull måste båtarna nu byggas bredare, dvs. akterskeppen byggdes ut, dels för att öka bärigheten, dels för att ge motorn tillräcklig plats. Samtidigt höjdes fribordet och en brädgång i knähöjd byggdes från för till akter. Tidigare hade det endast funnits ett lågt räcke. Båtarna hade "rort på röggen", dvs. rodret gick upp över däck. Man styrde med rorkult och taljor. Ratten kom senare.

Fiskebåt med roder på ryggen.

Fiskebåt med kryssarakt.

"Äran" hade ingen styrhytt (omkring 1900).

"Hanse-Kalle" i sin kåg seglar till kuporna.

År 1923 reste en fiskare från Hönö för att beställa en ny båt i Landskrona. När han kom till varvet frågade han om det fanns någon möjlighet att åstadkomma ett skydd för rodret. Varvsägarna visade då ett par mindre båtar de byggt. Dessa hade försetts med en akter som påminde om större lastfartygs. Här satt rodret gömt under bakstävén och var således helt skyddat. Albert Lisborg, som fiskaren hette, tänkte på idén. Varvet tillverkade en modell (de var flera delägare så han kunde inte ensam bestämma). Modellen sändes därför med en annan båt till påseende. Delägarna låg nämligen på fiske och skulle landa i England. Svaret kom efter nästa fiskeresor och löd: *"Du har fria händer, gör som du finner bäst."* Så var den första fiskebåten med kryssaraktör ett faktum.

Det var inte enbart båtskroven som förändrades. Innan motorerna kom hade en del båtar haft två master. Klyvarbom fanns i regel också. När motorerna installerats och seglen inte var nödvändiga längre nöjde man sig med en mast. Men den första fiskebåten med kryssaktör, "Beltana", utrustades med två master. Till en början var denna mesanmast ett rör som samtidigt tjänstgjorde som avgasrör. Detta visade sig dock vara opraktiskt och en riktig mesanmast riggades upp i stället.

Under senare år har fiskebåtarna förändrats än mer. Den första stålbåten, "Biscaya", kom till Rörö 1977. "Themis", var den första båten med "back". "Themis" shelterdäckades senare. Kustfisket har ökat väsentligt. Det har medfört en satsning på nya, mindre båttyper, s.k. häcktrålare, där trålen tas in i aktern. Dessa båtar är mestadels byggda i plast.

KONTRAKT.

Emellan Lysekils Mek. Verkstads Aktiebolag som säljare och Herr Albin Andersson Rörö som köpare, har denna dag uppgjorts leveranskontrakt om en ny 1 cylindrisk 12 eff. hastkrafters Fotogenmotor af Lysekils Mek. Verkstads Aktiebolags tillverkning på följande villkor:

Lysekils Mek. Verkstads Aktiebolag levererar motoren komplett insatt i en af köparen på tillsägelse hutförd jäkt jämte 1 st. fotogentank för 1 fat fotogen, metallaxel, metallpropeller med vridbara blad samt all för motorens driftvande nödig armatur jämte reservdelar, och skall motoren vara färdig och insatt fjorton dagar efter betecknings

Af köpesumman Kronor 3250 betalas Kronor 2450 vid beställningen samt Kronor 1900 vid leveransen samt kr 800 fr i begagnad jäkt som tas in i utbyte
betaltningen ställes val öfverenskommes de leveransen sker

För motorens godhet och soliditet ansvara verkstaden i 2 år från leveransdagen räknadt så, att hvarje del som på grund af fabrikation fel blifvit oduglig gratis ersättes.

I händelse af force majeure, strejk eller k. hout, fritager sig verkstaden för leveransens fullgörande inom bestämd tid.

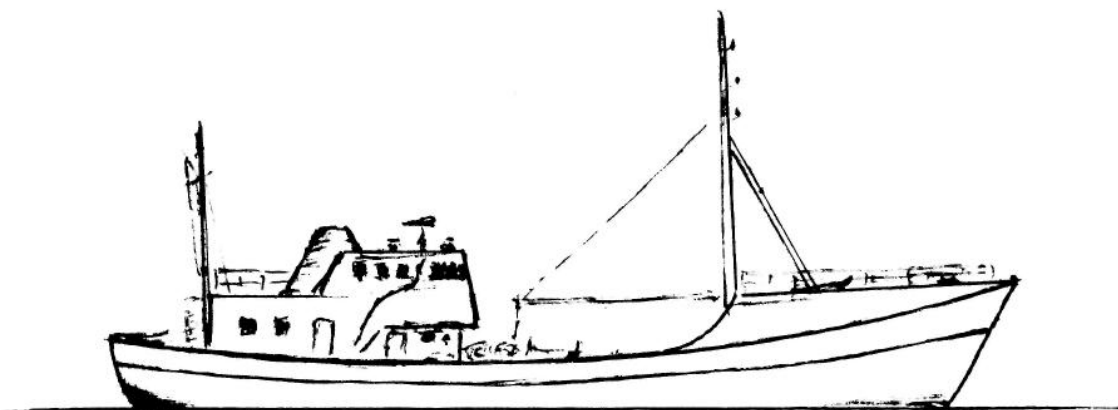
Ernås ej enighet vid tolkandet och tillämpningen af detta kontrakt, skall tvisten till skiljemän hänskjutas i enlighet med lagen om skiljemän af den 28 Oktober 1887.

Af detta kontrakt äro 2 ex. utfärdade och utväxlade.

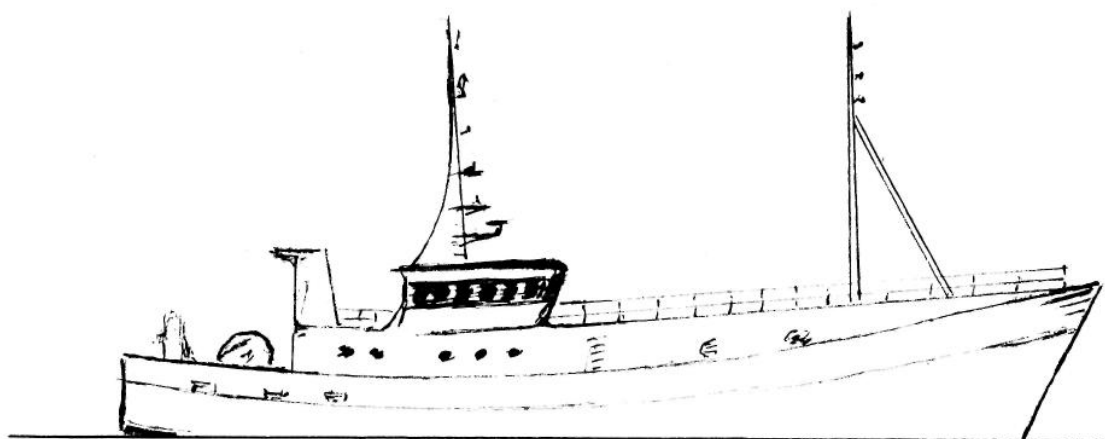
Lysekil den 14/7 1906

Antages:

A. Laurin

Stålfiskebåt med back.

Shelterdäckad häcktrålare.

Ytterligare tekniska hjälpmedel

På 1930-talet installerades elektriskt ljus i fiskebåtarna. Tidigare hade man haft karbidlampor. Det elektriska ljuset medförde många fördelar. Ljuset på däck t.ex. brann även i hårda vindar. Ungefär samtidigt kom radion och en viss isolering bröts. Man kunde höra väderleksrapporten ombord och även ta del av vad som hände ute i världen.

Radiopejlingen

Radiopejlingen underlättade navigeringen närsikten var dålig. Vissa radiofyrar sände på bestämda tider sina igenkänningssignaler, vilka man kunde ta in med radiopejling. Fyrskopp t.ex. sände signaler och det fanns s.k. riktade sändare. Burö var en ofta anlita sådan, när man ”gick in” på Stora Oset. Tidigare hade man fått lita helt till handlod och kompass i dålig sikt.

Radiotelefonen

Radiotelefonen blev av stor betydelse. Det var värdefullt att kunna få kontakt med andra båtar, som fiskade inom samma område och man kunde via Göteborg Radio nå anhöriga om man så önskade. De hemmavarande kunde också följa de sinas färder på havet, antingen genom direkta samtal eller genom att lyssna på radion till deras samtal med andra båtar. Den obligatoriska frågan till hemvändande fiskare, *”Har I sett våra?”* lät inte lika orolig längre.

Ekolodet

Ekolodet används dels för att söka efter fiskstim, dels för att utröna vattendjupet och bottenens beskaffenhet. Det var ett instrument som kom att betyda mycket för fisket. Det var egentligen av en slump som man kom på att det kunde användas för sillrekognosering. En skotsk trålare som skaffat sig ett ekolod för djupmätning klagade över att apparaten gav felaktiga utslag. Vid närmare undersökning visade det sig att apparaten fungerade alldeles utmärkt. Den registrerade till och med mera än vad som utlovats. Det var nämligen sillstim som orsakat de ”felaktiga” utslagen. Denna ”sillkurva” hade förväxlats med bottenkurvan. Man lärde sig snart att se när det fanns sill och på vilket djup den stod.

Sonar eller **Asdic** är en annan typ av ekolod med vars hjälp man kan undersöka vattenområdet runt fartyget.

Trålens djupgående bestäms av ett speciellt ekolod, **trålsond**, som sitter på trålens översida. Via en kabel kan man på ett instrument se när sillen/fisken går in i trålen. Sillen har inte stora chanser att undkomma! Östen Berg (f.d. Bergs varv på Hälsö) ritade den första **tråltrumman**, efter en idé från Fiskebäck. Det var också ett båtlag från Fiskebäck som först använde sig av uppfinningen. Det skedde vid fiske med flyttrål. I övrigt var intresset svalt till en början, bland svenska fiskare. Snart förstod man dock att tråltrumman skulle underlätta arbetet med den tunga flyttrålen. Hela trålen kan nämligen tas in på trumman. Dittills hade man tagit in den för hand.

"Om det gick dåligt med fisket, eller annat blev galet ombord, så skulle det skäras stål runt 'Ranggårn'."

"Pengar i mastspåret innan masten sattes fast betydde tur."

"Denne gang ble de inget nese-fiske."

(nese-fiske är när det blir mycket fisk eller sill i början av ett nytt fiske och sedan inget)

”Göra räkning”

Efter en fiskeperiod på en eller flera veckor skulle förtjänsten delas. Detta sköttes inte av banker eller andra serviceinrättningar, som nu, utan av skepparen tillsammans med laget. Så många som möjligt borde vara med och alltid minst en av dem som inte hade del i båten, eftersom ju båten också skulle ha lotter. Ella minns hur det kunde gå till på 1930-talet:

På lördagseftermiddag samlades delar av laget hemma hos oss för att ”göra räkning”. Kökssoffan var full av farbröder. Vid köksbordet satt min pappa och någon mer, med papper och penna. En hög med räkningar och protokoll hörde också till. Och så pengar förstås. En bunt sedlar, mer eller mindre tjock, och en del mynt. Någonstans i närheten fanns jag, tålmodigt väntande.

Gubbarna på soffan pratade fiske. De vid bordet räknade. Detta var under vadfisket och det var många ”lödder”. Snörpvadlaget utgjordes av omkring 15 man.

Först skulle ”ölägget” dras ifrån. Det var kostnad för lådor, is, olja m.m. som var nödvändigt för fisket. Det som blev över delades i lika många delar som antalet fiskare i laget, plus några delar till båtarna. Sedan blev det spännande. Det gick kanske inte jämt upp. Några ören kunde bli över, en tjugofemöring, någon gång en femtioöring, eller kanske en hel krona, och någon av farbröderna sa: ”Ge den te tösa!”

Om delningen gått jämt upp kunde det hända att någon av farbröderna gav mig en slant ur egen ficka.

Semester

Under några sommarveckor skulle snörpvaden lagas och nya slingor skulle sättas in. Det krävde stort utrymme. Den stora ängen eller heden vid Ersvik var lämplig. Den var ju också åtkomlig från sjösidan. Men viken var grund så man måste frakta vaden i småbåtar, helst plattbottnare. Det behövdes flera småbåtar, för att frakta en stor vad. Vaden band samman båtarna, det såg ut som om en jätteorm gungade fram över vattnet. Det gällde för roddarna att hålla jämn hastighet. Sedan halades vaden för hand upp på land och breddes ut på marken. Det fick plats flera vadar på Et. I det angränsande Hågensam - Tredje viken - var också plats för en vad. Varje lag hade sin plats, samma varje år. Och fiskarna kunde se fram emot ett par veckor på landbacken. En slags semester från det vanliga jobbet. Man började inte arbetet förrän vid sjutiden. Man fick lagad mat flera gånger om dan - det var man inte bortskämd med på sjön! Frukost och eftermiddagskaffe serverades på arbetsplatsen av frun eller barnen.

Många man behövdes när sillvaden skulle läggas ut till lagning.

Middagen gick man hem och åt. Och på natten fick man sova i sin egen säng, som stod stadigt på golvet hur än vinden ven runt stugan.

År 1947 slöt fiskarna en överenskommelse i sin organisation, att alla skulle ta ledigt två veckor under perioden maj-september. För att inte alla skulle råka ligga still samtidigt måste man i god tid anmäla till sin avdelningsordförande när man tänkte ta ut "semester". Semester i vedertagen bemärkelse var det inte fråga om. Det var helt enkelt uppehåll i fisket, med förlorad arbetsförtjänst. Till en början använde man den tiden till att reparera och måla båtarna.

Demokrati

Riksdagsmannen Fabian Månsson från Blekinge lär ha sagt att *"sann kommunism tillämpas bland Bohusläns fiskare"*. "Kommunism" översätts vanligen med "egendomsgemenskap". Om man låter det sistnämnda uttrycket betyda "inkomstgemenskap" och begränsar det till att gälla laget ombord på fiskebåten hade Fabian Månsson rätt.

I hundratals år har livet ombord på fiskebåtarna präglats av demokrati och solidaritet. Skillnaden mellan båtägare och ickebåtägare har knappast berört det dagliga livet. Alla arbetar för samma mål. Går fisket bra, får alla del av de goda förtjänsterna. Går det dåligt, drabbas alla. Inkomsterna delas lika, fränsett att båten tilldelas extra delar.

Från bruttoinkomsterna dras "ölägget", dvs. olja, is, lådor m.m. Nettot delas i lika många delar – "lödder" - som antalet besättningsmän, plus några delar till båten. Båtlotterna skall bekosta redskap, reparationer och förbättringar på båten och utrustningen, försäkringar, amorteringar m.m. Eventuellt överskott på båtlotterna tillfaller båtägarna. Eventuellt underskott drabbar dem också. Fiskeredskap kan i praktiken aldrig försäkras. Förlusterna kan bli stora. Givetvis måste någon på båten ha skepparexamen och det formella ansvaret, men det ger honom ingen särställning.

Före den allmänna sjukförsäkringens tid ordnade varje båt försäkringar på sitt eget vis. Blev någon sjuk fick han behålla hela sin "lödd", även om sjukdomen blev långvarig. Dog mannen försökte man hjälpa de efterlevande på olika sätt. Att man hade "dankegarn" för änkan under t.ex. makrillgarnsfisket var vanligt. Dankegarn var garn som tillhörde någon annan än de som arbetade på båten, t.ex. en änka eller en annan efterlevande. Den fisk som fångades i just detta garn räknades för sig och avkastningen tillföll vederbörande, även om denne inte alls kunde vara med i arbetet. Mera om dankegarn står i en intervju med Birger Karlsson längre fram.

Efterlevande söner kunde räkna med att i sinom tid komma på faderns båt eller den båt där fadern arbetat. Över huvudtaget försökte man hjälpa familjen på olika sätt, tills förhållandena ordnats.

Det talas sällan om arbetsgivare och arbetstagare inom fisket. Begreppet anställning är ett nymodigt ord som knappast någon använder. Men fisket är inte längre det fria yrke som det tidigare har varit. Licenser för yrkesfiskare begränsar antalet fiskare. Fiskezoner och utflyttade nationsgränser krymper områdena, där fiske får bedrivas. Avtal länderna emellan begränsar kvantiteten fisk som kan föras i land, liksom nödtvånget att tidvis låta fisken få tillväxa i fred. Miljöfrågorna får allt större betydelse, och nya sätt att "bruka" havet experimenteras fram. En ny tid för fisket har brutit in.

Fiskaren Birger Karlsson berättar

Birger Karlsson, född 25 augusti 1899, i hytten.

(Intervjun gjordes i november 1982 och berättelserna återges på modererad dialekt)

Ja börja feska tiligt, redan i elva-tøllårsøllern mä pappas båd Koral. Den va omkring tretti fod å hade ingen maskin, en så kallad kultebåd. De va pappa å en gobbe som hette Anders, kallad Malis Anners.

Att på garnfeske dra garna med bara sejel te hjälp va besjwärlit. När en inte orka dra båden me garnas hjälp fick en mä hjälp av sejela lägga båden den vāj garna sto så längen en kunne. Bare ternera hōllde geck de ju bra. När en kommet så højt va de å lägga båden andre väjen. Då hade en gått bidde vinn så nära en kunne. Då gick de lätt å dra, å en feck hala unna fort, tess en feck in den båkta som hade blett, å sin stiva de ju åd andra hōllt å en feck göra om samma manöver den

väjen. Detta gällde ju bare om en hade fått garnlänken rätt emod vinn å den va så frisk så en inte kunne dra unna.

Vi va inte ude i alltför dåli vörna, men mina bröör, som var äldre å hade en större båd mä maskin, kunne hjälpa öss ilann om de behövdes.

Dankegarn

Sin kom ja mä på "Nordpol" som min bror Alfred hade del i. Först va ja mä som "dankepôjk" mä en trelle-fyra macklegarn. Den mackel som vi feck i di garna räknades för seg, å när den sôldes feck ja di penga. Ett år tjäna ja lige möt i minna garn som en aan båd feck på hel lödd, 45 kroner. Men då hade de vart dålit feske för den båden, å dom slutta tiliare än vi. Om en kunne tjäna 100 kroner på macklegarnsfesket på den tia, så va de bra. Fesket pågeck ifrå början på maj å fram te messommer.

Dä va inte bare pôjka som va mä ude mä några stöcken garn inna dom börja feska på allvar. Också änker kunne ha dankegarn mä, uda å vara mä själva. Då va vanligen mä den båd där mannen arbeat. Även äldre feskare hade dankegarn å feck på så sätt ett extra teskôtt te den magra pensionen.

Vafeske

Inna di rektit hade kommet igång mä vafesket udaskärs hade våra en öppen vabåd sôm di däck å sätte maskin i. Di böggde på den så den ble rätt så höw. Den kallades för "Norrköping". Om den va krestnad te de namnet ved ja inte. De va la ett smekmamn. Det fanns ett skolfarty som hette "Norrköping". Trolitvis likna den de fartyt. "Norrköping" användes endast som bostad, logement. Den kallades ôftast "Mentet". Den hade som en salong. Vi tôckte de va så fint att vi kunne sedda där allihob. Där va plass för en tôll-trettan kôjer. Men de hände att e tännestecka inte brann. Om lucka hade lagts på så hade säkert syret tätt slutt alldeles.

Vi lasta alltså silla lös. De va bare två man på följebåden. När di kom te kaj (fiskehamnen i Göteborg) var de lämpare som tog emod. Två man på däck, två man i rommet å två man på kaja. Di som va på följarn behövde inte arbeä mä silla då. Di hade jobbit ändå. Di måste ju vara oppe bägge när di körde. De va bra om di kunne få en kopp kaffi iblann. Båden lasta 300 hektoliter (nu 600 lådor). När vi va så pass långt ude som ve Hirtshals, behövdes större båd.

År 1919 köptes "Polen". Han va 49 fod å förste maskin på 25 hästkrafter. Sinna bytte vi te e sextifemma Skandia. Den båden hade ja del i. De va när ja hade exerat.

E sjwår natt i stôrm å sjwälla

De va la besjwålit manga gånger unner di isvintrera, men ja howwar särskilt e natt. De va rätt bra ver på dan, men de va så garn skö, så en försto att de va nôt i göringa. Vi lå å dro nolåver, så vi va nästan ve Måsskär när vi hala. Vi tog hann om silla men sista löttet la vi på däck. De skulle vi aldri ha gjort när de ble så dåli vörna.

Vi va allihob i rommet. Alfred sto i hytten ensam som vanligt. Han sa enget, han töckte la de geck skabbelit. Men så kom han i vinn, å de ble snöstorm så vi feck lägga båden still. Vi lå där å andöva, men de va usselt. Allt vaant som slo över däck de frös ju. Opp te bregangen hade vi is å båden tyngdes ner. Hade maskin stannat, så hade de aldri gått klart.

Vi ble legganess te otta. Vi feck stå fram på stammen å försöga få se laan. Ansektet va värst utsatt. De blåste en tjuge sekundmeter å va tjugetre grader kallt när vi kom hem. De klarna, som tur va, och vi feck se Hamneskär, så vi kunne hålla på Sillesund. När vi geck in där kom där en aan båd. De va Dalia ifrå Åstol. Di hade bärgat e besättning ifrå e Dyröbåd. Båden hade såcket, så nerisad va han.

Birger blev tyst en lång stund, allvarligt tänkande på det som hände den gången och på hur det kunde ha gått för dem själva. Så återtog han:

De va bra gjort å kunna bärja folk i den vörnan. Å ha tôra liner å kunna kasta te dom. De värsta va att vi inte varskodde dom hemma att vi va komna, uda la oss å plocka sill. De va vårslöst åtte ôss. Di hade ju inte hattet bättre hemma.

Inte en änne kunne vi få tag i när vi kom ilan. Vi feck låna åtte di andre båda, de va ju fôlk nere. Löttet som lå på däck va som en höbale. De ble môt arbe, de va te å värma van å tömma påt. Vi kokte lage. De geck môt salt åd. Vi hólle på å knacka is nästan i veggevis - ja, de va längen i alla fall. Båden va så nerisad som den kunne våra uda å säcka.

De fiskare som såg båten säger att riggen var värst. När den blir så tung kan båten lätt slå runt. Att man inte vågade försöka "ta lan" tidigare berodde delvis på risken att träffa på minor. Man vågade inte loda.

Dåli vörna

Jag var mä en båd som hette Äran. Vi hade kastat udaför Vinga å va på hemväj. Maskin krangla ôfta, å inte va den så stark heller. De blåste bra, å så kom snyra, tjock som en säck. Vi va så nära så vi så Osskär, men vi våga inte hólle på, för de ble för tjockt. Vi kunne knappt andöva. De va sydosteli vinn å vi drev nolåver. Iblan va de nått å jämt de geck klart. Iblan ble de e kran djybare mälla bôa. Martin å Malis Olle di skefta om å loda. De va rektit usselt. Iblan roba di:

"Nu har vi en å en halv famn! Nu har vi två famn!"

Vi drev neremod Pölsa å därıkreng. Hade vi gått på grunn då så hade de vart grava. Men så i dawninga feck vi se lan. Då va vi söväst på Mastrann, ve Ushôlmen.

Vi hade e lida mast å te den e fack. Di la allti den stora masta på vabåden på vintern. Den facka feck vi räckt å då va de så de geck klart å vi kom in te Mastrann. De va livsfarlit å gå ud mä så dåli maskin.

Ett löckat kast

De va de könstigaste dra vi gjorde nôôn gang. De va förresten förste gangen ja va i jôôl som "kännare". Vi hade gjort ett kast å fått etthundrafemti lödder. Så på ättermeddan va vi ve Anhôlt å feska. Men den danske kronoman lå där så vi feck gå längre ifrå.

Å så feck vi kast, å när vi hade snörpt opp så va vaa full å sill. Den rektit lå å flöd fôr om stammen. Vi feck en femhundra lödder i de kastet, båden full, å på däcket mä. Å sill i Rymo mä (följebåten), så vi måtte gå hem.

De va bra å få så môt ve Anhôlt på hösten. De va ju nôt ovanlit. Lilly på Knippla kasta strax breve, å hu feck inte e sill.

De har gått bra manga ganger, men en glömmar. Men detta howwar ja särskilt.

Dörjefeske

Dörjefeske va ett äkta skeddfeske. Antingen en feck mackel eller inte så feck en hala så neva höllte på å gå åd. Annars snodde tömma seg, å en feck byda i ett i ett om en inte passa på.

Blya (sänkena) va tånga, flere kilo. En feck ha dom ätter varandra så di passa in. En hade dörjera på staga, tre sorters bly på var. Di lättaste ytterst, di tyngsta innerst. Di feck inte gå ihop, fôr då vasa di seg (trasslade sig) å de tog lang ti å reda opp. På den tia hade en bedde (agn). Nu ä de ju bare röa kroga.

Den som va mä på dank (beskrivet tidigare) feck ha ett tyngre bly. Det väjde nock ett föltre kilo (2-3 kilo). De skulle gå unner di andres å inte hindra deras feske.

Visserligen kunne dankepôjken ha e kôrtare å grovare lina, men de va ändå tångt.

När en stått å draat fôr veggia å så skulle räcka sejela, fôr di skulle ju opp, så kändes de rejält i neva. Sejela måste opp, dels fôr å stötta så inte båden skulle rulla så mööt, dels fôr å spara ôlja.

Dörjinga börja när hybebuska blomma. Ja ja tror att om di hade försökt tiliare hade di nock fått då mä. Men de va ett gammelt märke, å de hôller i seg ännu.

Så fanns de ju dom som skulle te Mastrann å "blöda krogen" inna dörjefesket börja. De har ju allti föönt dom som har töckt om den vara.

Bröderna Olof, Birger, Martin och Alfred.

Dialektala benämningar på fiskar m.m.

basse	vitling
blega / lerbleg	lyrtorsk
blåmtånga / slitånga	bergtunga
blåwedding	kolmule
bärsnölda	berggylta
bönner	lerskädda
bönnglysa	gråsej
havstjyssa	havskatt
hå	pigghaj
kussa / ålekussa	tånglake
kôlbjörn	paddtorsk
lôpper	
makklestörja	taggmakrill
makkel	makrill
nåller / nôller	smågråsej
sillkång	staksill
skråbba / rösska	skrubbskädda
sme	gråsej
sperre	småmakrill
sprengare	håbrand
stagg	småsill, särskild sorts sill som användes till agn
tôppsejel	ett slags haj med mycket hög ryggfena
varvel / knaggvarvel	piggvar
varvel	slätvar
wedding	vitling
maso	tumlare
greskrabba	strandkrabba
hövvre	spindelkrabba
krabbetaska	krabba
kulång	kubunge
kôrsfesk	sjöstjärna
skål	blåmusslor, även andra musslor och snäckor
skålrug	havstulpan
gråmm	inälvor, även industrifisk som ska beredas till fiskmjöl e.d.
ogebe	gälben på fisk
råmpebedde	stjärtbit på fisk
tjyd / böxer	fiskrom

Hamn- och Fiskareföreningen Rörö Strandkassa

Fiskebåtarna låg ankrade på redan innan hamnen byggdes.

Rörö Strandkassa bildades 1925, men redan 1918 startades en viss föreningsverksamhet som kom att leda fram till bildandet av nämnda förening. I det följande ges bl.a. några glimtar ur föreningsprotokoll med exempel på ärenden som togs upp.

Omkring 1916 hade den första muddringen för Rörö hamn gjorts. Båtarna "Svanen" och "Mode" hade med stäven mot banken muddrat rännan Lilla Hamnholmen till Rockeskär. Senare muddrade "Themis" med propellern till Stora Hamnholmen.

Lördagen den **6 december 1918** sammanträdde ca 20 personer på Rörö. Två ärenden behandlades: hamnens muddring och nytt skolhus. Ett förslag framkom, nämligen att man

borde bilda en förening som skulle tillvarata och bevaka öns intressen. De närvarande beslöt att samlas första lördagen i varje månad.

Under ett sammanträde den **4 januari 1919** bildades föreningens styrelse i skolhuset. Albert Johansson valdes till ordförande, Oskar Johansson till vice ordförande, Reinhold Utbult till sekreterare, Nickolaus Olsson till vice sekreterare och Alfred Ryberg till kassör.

Medlemsavgiften bestämdes till 50 öre per månad. Man valde en kommitté, som skulle utarbeta förslag till föreningsstadgar. Man beslöt skriva till fiskeriintendenten om att få Rörö hamn muddrad öster om Tärneskär och Rockeskär intill stora bryggan samt om möjligt även väster om Rockeskär. Längs stranden behövdes en stenkaj. Förslag framkom att bilda en fond till reparationer av bryggor m.m., men frågan bordlades. Ernst Wik föreslog att man skulle utse några personer att upplåta bostad åt den nyantagna barnmorskan på ön. Tre mötesdeltagare åtog sig att ordna detta. Föreningen skulle ju tillvarata och bevaka öns intressen och frågor kunde framställas och beslut göras även om sådana ting som inte direkt rörde fiskenäringen. På mötet framkom också förslag om att begära hos Ångslupsbolaget att återuppta trafiken på Rörö (trafiken redovisas i ett särskilt kapitel).

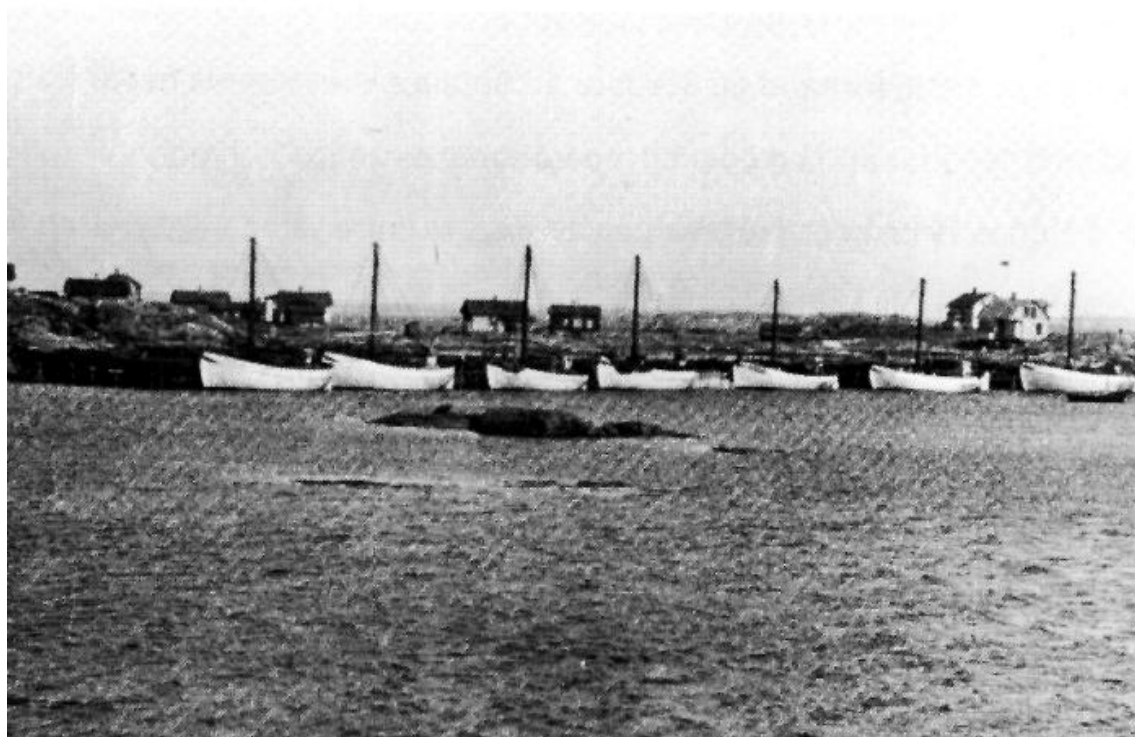
Samma år, **1919**, förband sig Röröbor att betala en viss summa per år från 1920 till 1925 för att få medel till reparationer av ångbåtsbryggan.

Den **1 mars 1919**, beslöt föreningen att begära bidrag från vägstyrelsen till vägunderhåll (se kapitlet om vägarna). Beträffande muddring av hamnen konstaterades att inget hade gjorts. Man beslöt sätta sig i förbindelse med *"den myndighet, som äger att bestämma i nämnda fråga"*. Alfred Öberg påpekade: *"Det är egentligen orätt att begagna fiskebåtar för privata resor till Göteborg. Folk ska anmodas att använda ångbåten, annars kan ön bli utan ångbåtsförbindelse med Göteborg."* Något beslut fattades inte om detta.

Den **5 april 1919**, beslöt föreningen att begära hos K. B. (landshövdingen) om förbättring av hamnen. Oskar Johansson skulle författa denna begäran. Man föreslog att utreda frågan om

utbärning av post. Under ett sammanträde senare år **1919** meddelades att K. B. uppmanat Skogssällskapets Statsarbeten att iståndsätta väg på Rörö och att de åtagit sig detta för en kostnad av 3000 kronor.

Då vägarbetet skulle börja 1919 begärde vägarbetarnas arbetsledare att befolkningen skulle utse en kommitté som han kunde rådgöra med vid vägens framdragning för att undvika att åkerjord onödigtvis skulle tillspilloges. Oskar Olofsson protesterade emot att vägen skulle få för stort intrång på åkerjorden från Hunnekullen till Apelvik. Föreningen ville att vägen skulle gå i linje från Hunnekullen norr om Bergs ladugård och boningshus ut till början av backen vid Ejdersvik. Mötet ville få en vägbit från vägkröken vid Gustaf Wiks till bryggan vid Sörikring samt väg från byn till Gustaf Wiks trädgård. Man utsåg tolv personer till att rådgöra med arbetsledaren.

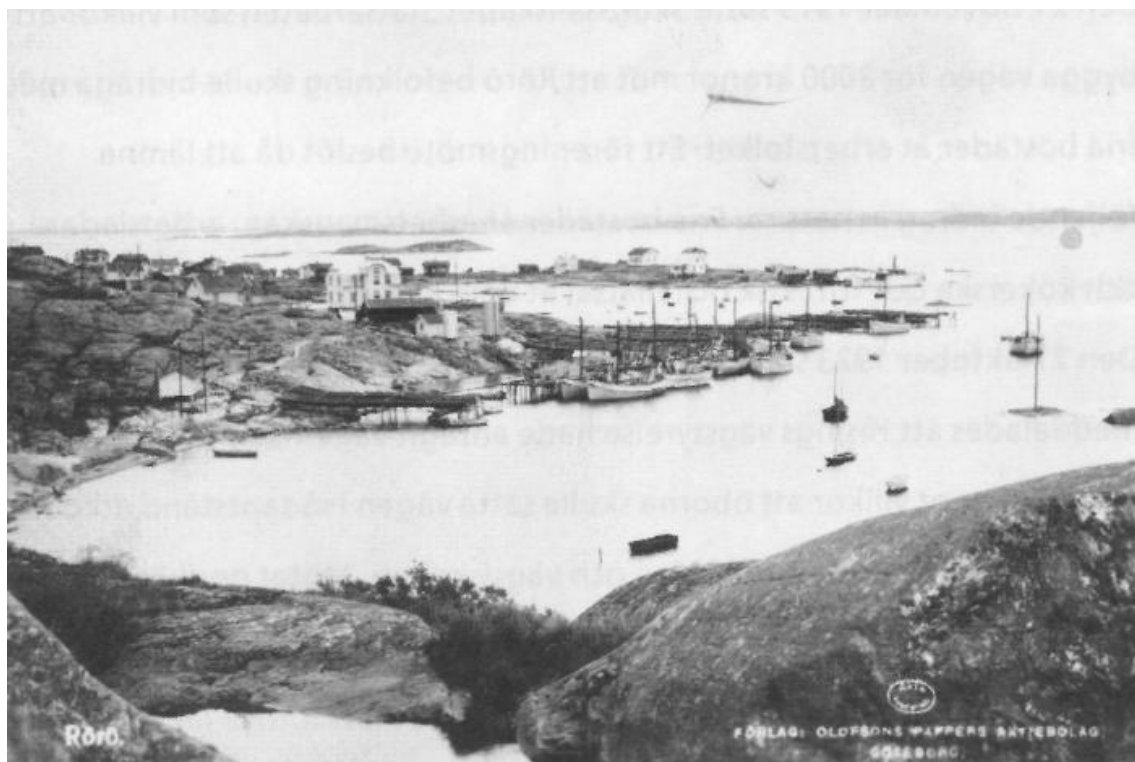
Fiskebåtar vid sina garnräcken tidigt 1920-tal. Från vänster: "Ejdern", "Milton", "Bröderna", "Svanen", "Milly", "Skandia" och "Polen".

Den **27 november 1919** satte Skogssällskapet Statsarbeten som villkor att bygga vägen för 3000 kronor mot att Rörö befolkning skulle bidra med fria bostäder åt arbetsfolket. Ett föreningsmöte beslöt då att lämna följande bidrag in natura: fria bostäder åt arbetsmanskaper, arbetsledare och kokerska och fritt kök och matsal åt dem alla.

Den **27 oktober 1923** sammanträdde väghållningsskyldiga på Rörö. Det meddelades att Hisings vägstyrelse hade antagit vägen på Rörö till allmänt underhåll mot villkor att öborna skulle sätta vägen i sådant stånd att den kunde godtagas av landsfiskalen och vägstyrelsen. Mötet godkände och beslöt att vägen från ångbåtsbryggan till Apelvik skulle grusas och diken renas. Som medel att betala detta arbete beslöts att förnya jaktarrendet med Göteborgs Jaktsällskaps Jägarförbund. Arrendesumman beslöts till 225 kronor. Den **17 november 1923** fastslogs att arrendet med jaktsällskapet kunde förnyas ytterligare 10 år.

Den **22 augusti 1925** hade föreningen åter hamnen som ärende. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens kostnadsförslag till hamnarbetena var på 188 500 kronor, en ansevärd summa på den tiden! Öns befolkning skulle erlägga minst 10 % därav. Mötet ville då avstå från upprensning och sprängning mellan Lilla Svarteskär och Lilla Hamnholmen för att nedbringa kostnaderna.

August Larsson redogjorde för hur Björkö Strandkassa hade oljeförsäljning till öns alla fiskebåtar. Mötet beslöt att varje båtlag skulle erlägga som lån till den blivande Rörö Strandkassa 150 kronor för första inköp av olja m.m. En kommitté av sju personer utsågs. Ordförande vid detta möte var Alfred Ryberg och sekreterare var Reinhold Utbult. Detta var början till Rörö Strandkassa vars föreståndare från början av 1925 och ända till 1973 var Olof Olsson. Då han efterträddes av Harry Ryberg.

Hamnområdet 1930 innan strandkassavägen fanns. Märk hur en stig slitits upp på berget.

Vågbrytaren anläggs 1935.

Som framgår av det föregående hade alltså Röröborna startat sammanträden från slutet av 1918 och sedan bildat en förening som kom att bli Rörö hamn- och fiskareförening, vars första och drivande uppgift var att skaffa en väl fungerande hamn. Föreningens förste ordförande var Alfred Ryberg, och han stod kvar på denna post till år 1947. Ordföranden har efter honom varit, Edvard Edvardsson, Gottfrid Ryberg, Bert-Arnold Olofsson, Jan Larsson och Anders Ryberg, som f.n. (1986) är föreningens ordförande.

Starten av Rörö Strandkassa finansierades som nämnts genom tillfälliga lån från båtarna för att anskaffa och få igång försäljning av drivolja och andra förnödenheter för båtarna. Affärsrörelsen omfattade från början endast bränn- och smörjoljor, som började säljas av Strandkassan i **september 1925** vid ångbåtsbryggan. De första inköpen av olja var i början i träfat och senare i järnfat.

År 1927 satte Nynäs Petroleum upp en 15000-liters cistern och 1928 sattes en 25000-liters cistern upp av Svenska Shell. På 1930-talet började också Röröborna att med oljebåtar leverera till båtarna. Under andra världskriget använde man fat för tjärolja och skifferolja. Efter kriget återkom oljebåtarna.

Föreningen fick namnet Hamn- och Fiskareföreningen Rörö Strandkassa vid inregistreringen 1928. Styrelsen bestod då av Alfred Ryberg, Alfred Karlsson, August Larsson, Oskar Olsson, Karl Sjöberg, Knut Karlsson och Martin Rossvik.

För att bygga hamnen exproprierades 1930 erforderlig mark. Då anskaffades två pråmar på vilka man byggde en brygga. Dessutom uppfördes en bod. År 1955 exproprierades ytterligare mark. Västra vågbrytaren och första kajen byggdes 1935-36. Södra vågbrytaren tillkom 1955. Sista stora utbyggnaden gjordes 1963.

Rörö hamn 1950 med livbåten i förgrunden.

"Frukostklubben" träffas varje söndagsförmiddag vid hamnen.

År 1932 tillkom vägen från Brevi till skolan och bekostades av föreningen. Och 1949 sattes de nuvarande oljecisternerna upp av montör på OK vid hamnen. De rymmer 60000 liter vardera. Svensk Andelsfisk stod för kostnaden.

År 1949 öppnade också Strandkassan sin butik för båtarnas förnödenheter. Ombyggnad skedde 1968 och tillbyggnad 1973, då Strandkassan dessutom började med försäljning av livsmedel och dylikt genom ett avtal med ICA om leveranser.

År 1978 ödelades affärshuset av en brand men återuppbyggdes. I samband härmed reserverades utrymme för ett nytt postkontor i byggnaden och det togs i bruk 1980.

Rörö hamn 1986.

Vadlag

Första vadlaget ”**Lundgrenarna**” bildades omkring 1880

Karl-Otto Lundgren och hans söner Martin, Gustav, Janne, August och Johan, ”Hansara”, dvs. Teodor, Alfred och Hilmer Hansson, samt Olaus Johansson.

Omkring 1900 var fisket med landvad slut, laget ombildades och började med snörpvadfiske. Båtar ”**Äran-Skandia**”.

John Johansson (kännare och vadbruse), bröderna Martin, Gustav, Janne, August och Johan Lundgren, bröderna Teodor, Alfred, Hilmer och Olof Hansson, samt Oskar Bryngelsson och Karl Lundgren.

Vadlaget ”**Di Gamle**” bildades omkring 1882

Olof Kristiansson (kännare), Olof Hansson (”Hanses Olle”), Karl Hansson (”Hanses Kalle”), Anders Andersson (”Karis Anners”), Ludvig Andersson, Martin Ryberg m.fl.

Detta lag använde landvad under sillperioden tills 1900, därefter ombildat till snörpvad.

Vadlaget ”**Themis-Nordpol**” (”Di Gamle”) laget bildades 1910

Olof Ryberg (kännare), Martin Ryberg, Bror Ryberg, Alex Ryberg, Hilmer Olsson, Bernhard Bryngelsson, Alfred Karlsson, Karl Hansson, Ivar Sjökvist, Nickolaus Olsson, Amandus Lundgren, Fritiof Ryberg, Gustav Lundgren och Hjalmar Lundgren.

Vadlaget ”**Polen-Ester**”

År 1938 upphörde vadlaget Themis varvid Polen övertog vaden. Laget upphörde 1951-52.

Delägare: Birger Karlsson (kännare), Alfred Karlsson, Martin Rossvik, Justus Malmgren, Johan Johansson, Rudolf Torgersson, Anders Olsson, Robert Sjökvist, Oskar Olofsson, Arvid Bryngelsson, Ivar Sjökvist och Olof F. Hansson.

Vadlaget **"Di Spée"**, båtar "Bröderna-Tärnan", 1900-1922

Oskar Olofsson ("Lars Oskar", kännare eller vadbruse), Charles Olsson, Oskar Olsson ("Evas Oskar"), Olle Olsson ("Petters Olles Olle"), Hans Corneliusson ("Elis Hans"), Karl-Petter Larsson ("Kalle Per"), Gustav Olinder Gustavsson ("Donsarn"), Sven Bryngelsson ("Bryngels Sven"), Alfred Larsson ("Kajs Alfred"), Olof Olausson ("Lenas Olle"), Alban Berntsson, Otto Malmgren, Harald Johansson och August Bryngelsson ("Schermans August").

Vadlaget **Trygg** ("Pöjkelawet"), bildades 1902

Vadbåt: "Trygg", fölgebåt: "Norden"

Dessa var unga män, 20-25 år. Laget upphörde 1937.

Ivar Johansson ("Olenas Ivar", kännare, eller vadbruse), Oskar Johansson ("Olenas Oskar"), Karl Johansson ("Olenas Karl"), Johan Olausson ("Lenas Johan"), Konrad Olausson, Oskar Olsson ("Annikas Oskar"), Biktor Olsson, Olle Olsson ("Stin-Olles Olle"), Oskar Augustsson ("Marjas Oskar"), Olle Andreasson ("Sôffias Olle"), Karl Hansson ("Hanses Karl"), Georg Johansson, Albert Olsson ("Stin-Olles Albert") och John Karlsson ("Stavas John").

Vadlaget **Svanen** ("Janne med Lamma" eller "Svannarna") bildades 1910

Vadbåt: "Svanen", fölgebåt: "Mode"

August Larsson (kännare, vadbruse), Rickard Malmgren, Albin Andersson, Albin Olsson, Janne Larsson, Otto Malmgren, Ludvig Andersson, Evald Johansson, August Magnusson, Olof Larsson, Oskar Olsson, Emil Andersson, Birger Andersson, Wilhelm Andersson, Ernst Johansson och Martin Johansson, Rossvik.

Vadlaget **"Milly-Kasty"** bildades 1922

Martin Karlsson (kännare, vadbruse), Arvid Bryngelsson, Knut Karlsson, Gustav Bryngelsson, John Lundgren, James Olofsson, Emil Karlsson, Alban Berntsson, Rickard Olsson, Olof Olausson, August Olofsson, Olof Andersson, Axel Bryngelsson, Gottfrid Hansson.

Detta vadlag ombildades 1929 till "Milly-Märta".

Vadlaget ”**Milly-Märta**” bildades 1929

Martin Karlsson (kännare, vadbruse), Arvid Bryngelsson, Gottfrid Hansson, Axel Bryngelsson, Herbert Hansson, Gustav Bryngelsson, Olof Hansson, Olof Olausson, August Olofsson, Olof Andersson, Alban Berntsson, Arne Johansson och Georg Bryngelsson.

Laget upphörde omkring 1938.

Valaget ”**Kasty-Ebba**” bildades 1929

Olof Karlsson (kännare, vadbruse), Knut Karlsson, Manfred Olofsson, Gustav Lundgren, Bror-Arnold Olofsson, John Lundgren, Erik Nilsson, Amandus Lundgren, Karl Nilsson, Sigfrid Lundgren, Sixten Nilsson, Edgar Karlsson, Erik Olsson, Olof Hansson, Bertil Johansson och Rickard Olsson.

Laget upphörde 1952.

Fiskebåtar på Rörö

År 1902 började man med registreringsnummer i GG distriktet (Göteborg). Det började på Rörö med nr. 1-10 och fortsatte på de övriga öarna i Öckerö socken samt Södra skärgården. Först målades numren i seglet, de skulle vara 18 tum höga över tredje revet, senare målades det i bogen som nu.

Fiskebåtar i slutet av 1800- och början av 1900-talet

GG 1 Balder

Seglade först men 1906 insattes en 10 hkr Skandiamotor. Senare en 16 hkr tvåcylindrig motor och båten utrustades för trålfiske. Delägare: Olof Utbult och August Bryngelsson

GG 2 Mörten

Omkring 1900. Delägare: Olof Ryberg och Ivar Sjökvist

GG 3 Bröderna

Seglade först men 1906 insattes en 10 hkr Skandiamotor. Delägare: Oskar Olsson och Charles Olsson

GG 4 Lydig

Ägare okänd.

GG 5 Duvan

Delägare: Oskar Bryngelsson, Sven Bryngelsson och Karl Lundgen

GG 7 Björn

Delägare: Olof Ryberg, Alfred Hansson, Karl Hansson och August Olofsson

GG 8 Tryggen

Ägare: Alfred Johansson

GG 9 Seaman "Gulingen"

Förliste med 5 man på en resa mellan Fredrikshamn och Rörö den 23 augusti 1903. Delägare: August och Bernhard Johansson, Oskar Hansson, samt bröderna Oskar och Robert Andersson

GG 10 Ocean

Ägare: Otto Malmgren

GG 400 Äran

16 hkr tvåcylindrig motor (Avans). Delägare: Alfred Ryberg, Alfred Hansson och August Olofsson

GG 401 Skandia

Delägare: Oskar Bryngelsson, Sven Bryngelsson och Karl Lundgren

GG 491 Sparta

Tvåcylindrig 40 hkr motor. Fiskade med trål, såldes till Norge, gick senare på en mina och förliste. Delägare: Reinhold Utbult, Alex Utbult, Fredrik Olsson och Algot Olsson

GG 270 Fursten ("Sjåarn")

Delägare: Olle Magnus Korneliusson och Olle Olsson ("Annikas Olle")

GG 421 Bröderna I

Byggd i Marstrand 1910, 26 bruttoton, 20 hkr, tvåcylindrig Skandiamotor. Ny motor 1914, 25 hkr. Ny motor 1920, 30 hkr Skandia. Sald 1938. Delägare: Bröderna Oskar och Charles Olsson

GG 421 Bröderna II

Olof Olsson köpte båten 1938 och fraktade fisk mellan Rörö och Göteborg. Den såldes 1954 till Erik Nilsson Rörö. Ägare: Olof Olsson

GG 421 Bröderna III

År 1954 köpte Erik Nilsson och Leif Rossvik båten och fortsatte med fiskfraktning. Sald 1960 till Hönö Röd. Delägare: Erik Nilsson och Leif Rossvik

GG 265 Blenda

Byggd 1915 i Strömstad, 41 bruttoton, 65 hkr Skandiamotor. Köpt 1960 från Tjörnekalv. Sald 1974 till Knippla Skeppsvarv. Blenda användes också för fraktfart av fisk mellan Rörö och Göteborg. Delägare: Erik Nilsson och Leif Rossvik

GG 251 Trygger

Seglade först men 1906 insattes 10 hkr Skandiamotor. Ägare: Alfred Johansson

GG 425 Trygg

Byggd i Almag 1910, 29 bruttoton, 25 hkr motor. Sald till Gottskär 1938. Delägare: Oskar Johansson, Ivar Johansson, Karl Johansson och Ernst Johansson

GG 428 Ziva

Byggd 1938 på Bergs varv Hälsö. 17 bruttoton, 35 hkr Bolindermotor. Sald 1948 till Hönö. Delägare: Bröderna Oskar och Ernst Johansson

GG 752 Myggan

1920-talet. 13 bruttoton, 10 hkr motor. Delägare: Sven Bryngelsson och Gustav Bryngelsson

GG 926 Dagny

1920-talet. 10 bruttoton, 12 hkr motor. Ägare: Janne Sjögren

GG 928 Fram

1920-talet. 8 bruttoton, 10 hkr motor. Ägare: Nickolaus Olsson

GG 397 Tärnan

Denna båt användes mest till vadfiske på vintrarna, den andra tiden på året användes den till uppköp och försäljning av fisk. Delägare: Bröderna John, Albert, Johan och Martin Johansson, samt Oskar L. Olofsson

GG 887 Ester

Byggd i Norge 1921. 44 bruttoton, 60 hkr motor. Senare insatt ny motor 90 hkr Munktell. Fiskuppköpare. Var under krigsåren följbåt till "Polen", på vintertid med vad. Söld till Långö Strömstad 1955. Delägare: Martin Rossvik, Johan Johansson, Oskar L. Olofsson samt senare Leif Rossvik

GG 643 Anna

30 bruttoton, 30 hkr motor. Fraktade fisk. Ägare: Emil Karlsson

Remyl

Fraktade fisk mellan Rörö och Göteborg. Delägare: Emil och Daniel Karlsson

GG 92 Zaida

Köpt från Öckerö 1934. 48 bruttoton, 75 hkr Bolindermotor. Senare insatt 100 hkr motor. Marinen hade den under kriget. Den förliste vid Nidingen. Delägare: Martin Karlsson, Seth Bryngelsson, Karl Sjöberg, Verner Ryberg och Oskar Olofsson

GG 294 Västanfors

Byggd på Knippla varv 1945. 57 bruttoton, 180 hkr Skandiamotor. Söld till Donsö. Delägare: Martin Karlsson, Seht Bryngelsson, Karl Sjöberg, Verner Ryberg och Oskar Olofsson

GG 375 Västervåg

Byggd på Bergs varv, Hälsö 1943. 60 bruttoton, 150 hkr Bolindermotor. Ny motor 1970, 255 hkr. Söld till Finland 1967. Delägare: Torsten Janebratt, Olof H. Hansson, Ossian Olofsson, Justus Olofsson och Vaimar Olsson

GG 254 Norden

Båten klinkbyggd på Almag varvet 1900. Röros första båt med motor, som sattes in 1904 (Avans). Delägare: Johan och Konrad Olausson, samt Gustav Olinder Gustavsson

GG 394 Ejdern I

Båten kravellbyggd i Risör Norge 1908. 12 hkr Skandiamotor. Söld till Bohus-Malmön 1919. Delägare: Johan och Konrad Olausson, samt Gustav Olinder Gustavsson

GG 852 Ejdern II

Byggd 1919 på Fridhems varv Lysekil. 33 bruttoton, 25 hkr Skandiamotor. Ny motor 1930, 65 hkr Skandia. Söld till Malmön 1949. Delägare: Johan och Konrad Olausson, samt Oskar A. Olsson

GG 852 Ejdern III

Inköpt 1949. F.d. "Svealand" byggd 1938 på Petters varv Hälsö. 40 bruttoton, 120 hkr Munktell. Ny motor 1954, 150 hkr Skandia. Söld till Kungshamn 1960. Delägare: Bröderna Yngve, Armand och Alrik Olausson

GG 146 Midskär

Inköpt 1960 från Vrångö. F.d. "Vasaren" byggd 1943 i Skredsvik. 55 bruttoton, 210 hkr Skandiamotor. Söld till Smögen 1970. Delägare: Yngve, Armand och Alrik Olausson

GG 357 Nordpol

Byggd 1909 vid Risörs varv Norge (kravellbyggd). 45 fot, 12 hkr motor. Söld till Resö 1919. Delägare: Alfred Karlsson, Ivar Sjökvist och Rudolf Torgersson

GG 841 Polen

Byggd 1919 vid Skredsviks varv. 34 bruttoton, 25 hkr Skandiamotor. Senare insattes en 65 hkr Skandiamotor. Sål原因 till Strömstad 1954. Delägare: Alfred Karlsson, Ivar Sjökvist, Rudolf Torgersson och Alban Berntsson

GG 841 Nordpol

Köpt från Hönö 1957. 49 bruttoton, 120 hkr Bolindermotor. Sål原因 1959 till Karlshamn. Delägare: Birger Karlsson, Justus Malmgren, Robert Sjökvist och Torsten Malmgren

GG 393 Svanen I

Byggd i Risör i Norge 1907. 45 fot, 16 hkr motor. Sål原因 till Gravarne 1919. Delägare: August Larsson och Oskar Augustsson (Johansson)

GG 840 Svanen II

Byggd på Fridhems varv 1919. 34 bruttoton, 25 hkr Skandiamotor. Insatt ny motor 1927, 55 hkr Skandia, senare 80 hkr Skandia. Sål原因 till Resö. Delägare: August Larsson, Rickard Malmgren, Alfred Larsson och Oskar Augustsson (Johansson)

GG 840 Svanen III

Byggd år 1949. Köptes från Hasslö 1950. 43 bruttoton, 150 hkr Skandiamotor. Sål原因 till Finland 1959. Delägare: August Larsson, Harry Larsson, Jan Larsson och Rickard Malmgren

GG 840 Svanen IV

Byggd i Skredsvik. Köpt från Bleket 1959. 60 bruttoton, 150 hkr Bolindermotor. Insatt ny motor 1962, 210 hkr Skandia. Sål原因 till Videberg. Delägare: Harry Larsson, Sture Larsson och Jan Larsson

GG 840 Svanen V

Byggd i Råå 1950. Köpt 1963 från Fiskebäck. 94 bruttoton, 420 hkr Alphamotor. Delägare: Harry Larsson, Sture Larsson och Jan Larsson

GG 324 Mode

Byggd i Risör Norge 1906. 12 hkr Skandiamotor. Sål原因 till Klädesholmen 1919. Delägare: Albin Andersson, Albin Olsson och Olof Larsson

GG 854 Milton I

Byggd 1919 på Fridhems varv Lysekil. 38 bruttoton, 25 hkr Skandiamotor. 1932 insattes ny motor 80 hkr Skandia. Sål原因 till Styrö 1949. Delägare: Albin Andersson, Albin Olsson, Olof Larsson, Oskar B. Olofsson. År 1936 köptes båten av bröderna Ragnar och Verner Andersson samt Erik Olsson

GG 854 Milton II

Köpt från Fiskebäck 1949. 44 bruttoton, 150 hkr Munktell. Sål原因 till Finland 1970. Delägare: Ragnar och Verner Andersson, samt Erik Olsson

GG 64 Astrid

Byggd 1981 i Karlskrona. 177 bruttoton, 1760 hkr Dieselmotor.

GG 764 Astrid Marie

Byggd i Rönnäng år 1985. 225 bruttoton, 1400 hkr Diesel. Båtarna är så kallade shelterdäckade. De fiskar med snörpvad. Delägare: Leif Johansson samt hans söner Börje och Tomas Johansson

GG 506 Themis I

Byggd 1912 i Risör i Norge. 27 bruttoton, 16 hkr motor. Insatt ny motor 1917, 40 hkr Bolinder. Sål原因 till Öckerö 1932. Delägare: Bror Ryberg, Alex Ryberg, Hilmer Olsson och Bernhard Bryngelsson

GG 228 Rymo

Byggd 1932 på Hälleviksstrands varv. 44 bruttoton, 90 hkr Munktellmotor. Sål原因 till Sydkoster 1952. Delägare: Bror Ryberg, Gottfrid Ryberg, Verner Ryberg och Hilmer Olsson

GG 144 Themis II

Byggd 1952 på Svenningsons varv Öckerö. 65 bruttoton, 210 hkr Skandiamotor. Sål原因 till Holmestrand 1965. Delägare: Bror Ryberg, Gottfrid Ryberg och Arne Olsson

GG 144 Themis III

Byggd 1948 i Råå, köpt från Öckerö 1965. 91 bruttoton, 430 hkr J.M.-motor. Sål原因 till Skärhamn 1973. Delägare: Gottfrid Ryberg, Göran Ryberg och Bert-Arnold Olofsson

GG 144 Themis IV

Byggd 1957 i Skredsvik, köpt från Kalvsund 1973. 99 bruttoton, 770 hkr J.M.-motor. Förlist den 1 oktober 1984 i Yttre Skagerack. Delägare: Göran Ryberg och Bert-Arnold Olofsson. 1982 sålde Bert-Arnold Olofsson sin båtdel till Anders Ryberg.

GG 144 Themis V

Byggd 1966 i Marstrand, köpt från Fiskebäck 1985. 152 bruttoton, 1100 hkr mak. motor. Delägare: Göran Ryberg och Anders Ryberg

GG 760 Ran I

Byggd i Marstrand 1956. Köpt från Kyrkesund 1957. 59 bruttoton, 210 hkr Skandiamotor. Sål原因 till Nordersund. Delägare: Rolf Karlsson, Ingmar Karlsson och Gösta Lundgren

GG 760 Ran II

Byggd 1950 i Hälleviksstrand. Köpt från Åstol 1961. 84 bruttoton, 435 hkr Deutz. Sål原因 till Glommen 1970. Delägare: Rolf Karlsson, Ingmar Karlsson och Gösta Lundgren

GG 760 Ran III

Byggd 1955 i Landskrona. Köpt från Hönö 1970. 97 bruttoton, 720 hkr J.M.-dieselmotor. Sål原因 till Sturkö 1977. Delägare: Rolf Karlsson, Ingmar Karlsson och Gösta Lundgren

GG 791 Biscaya

Byggd 1962 i Östtyskland. Köpt från Björkö 1977. 147 bruttoton. 920 hkr Polar. Delägare: Rolf Karlsson, Ingmar Karlsson, Gösta Lundgren och Sune Lundgren

GG 162 Montana

Byggd i Skredsvik 1919. Köpt från Brantevik 1959. 34 bruttoton, 135 hkr. Sål原因 till Söderhamn 1962. Delägare: Åke Lundgren, Bo Hansson och Leif Hansson

GG 404 Sillesund I

Byggd i Kungsviken 1966. 27 fot, 36 hkr Listermotor. Sål原因 till Klädesholmen. Delägare: Bröderna Bo och Leif Hansson

GG 404 Sillesund II

Byggd i Kungsviken 1972. 30 fot, 60 hkr Lister motor. Söld 1982 till Hönö Röd. Delägare: Bröderna Bo och Leif Hansson

GG 404 Sillesund III

Köpt från Mossholmen 1982. 35 fot, 106 hkr Volvo Penta. Delägare: Bröderna Bo och Leif Hansson

GG 471 Midland

Byggd i Landskrona 1939. 57 bruttoton, 240 hkr Alpha Diesel. Inköpt från Donsö 1958. Söld till Videberg 1965. Delägare: Edvard Edvardsson, Tage Nilsson, Bror-Helmer Olofsson och Göran Nilsson

GG 471 Divona

Byggd i Rönning 1950. 98 bruttoton, 350 hkr Alpha Diesel. Köpt från Hönö 1965, såld till Karlshamn 1972. Delägare: Bröderna Göran, Tage och Karl-Erik Nilsson och Bror-Helmer Olofsson

GG 12 Zenita

Byggd i Skagen 1943. 19 bruttoton, 230 hkr. Inköpt från Skagen 1972. Delägare: Bröderna Tage, Göran och Karl-Erik Nilsson

GG 69 Rondo

Byggd i Råå 1916. Köpt från Bergs varv Hälsö 1952. 37 bruttoton, 75 hkr Munktell. Söld 1964 till Knippla Skeppsvarv. Delägare: Sixten Nilsson och Tage Nilsson

GG 59 Östen

Köpt 1927 från Askerön. 8 hkr Ideal motor. Söld 1930 till Videberg. Delägare: Bröderna Karl, Erik och Sixten Nilsson

GG 174 Majken

Byggd på Petters varv Hälsö 1931. 17 bruttoton, 35 hkr Bolinder motor. Söld till Öddö 1946. Delägare: Bröderna Karl, Erik och Sixten Nilsson

GG 437 Ocean

Byggd 1910 i Marstrand. 34 bruttoton, 40 hkr Bolinder motor. Köpt från Hälsö 1946. Söld till Bohus-Malmön 1959. Delägare: Karl och Erik Nilsson

GG 573 Milly

Byggd i Strömstad 1910. 30 bruttoton, 30 hkr Avans motor. Inköpt från Öckerö 1919. Söld till Smögen. Delägare: Hjalmar Lundgren, James Olofsson, Arvid Bryngelsson och Gustav Bryngelsson. Arvid Bryngelsson var senare ensam ägare.

GG 604 Märta

Byggd i Marstrand 1914. 30 bruttoton, 30 hkr Avans motor. Köpt från Hönö 1929. Ny motor 1932, 55 hkr Munktell. Söld 1944 till Bohus-Malmön. Delägare: Gottfrid Hansson, Herbert Hansson och Axel Bryngelsson

GG 697 Salmo

Byggd i Råå. Köpt från Hönö 1934. 39 bruttoton, 50 hkr J.M. motor. Senare insatt 90 hkr J.M. Söld till Öckerö 1946. Delägare: Edvard och Gustav Edvardsson, samt Rickard Olsson, senare endast Edvard Edvardsson.

GG 515 Althea I

Köpt 1946 från Dyrön. 46 bruttoton, 150 hkr J.M. motor. Söld till Träslövsläge 1958. Delägare: Edvard Edvardsson, Evert Ryberg, Rangvald Johansson. 1947 köpte Gösta Lundgren Rangvalds båtlott.

GG 515 Althea II

Byggd 1941 på Bergs varv Hälsö. Köpt från Donsö 1958. 60 bruttoton, 210 hkr Skandia motor. Söld till Knippa Skeppsvarv. Delägare: Edvard Edvardsson, Bert-Arnold Olofsson och Bror-Helmer Olofsson

GG 248 Borkum Riff

Köpt 1961 från Kungshamn. 90 bruttoton, 220 hkr J.M. motor. Förliste i Nordsjön 1965. Delägare: Roland Edvardsson, Lennart Edvardsson och Justus Edvardsson

GG 338 Sydö

Byggd i Marstrand 1928. Köpt från Åstol 1948. 56 bruttoton, 130 hkr Skandia motor. Söld 1956 till Finland. Delägare: Gilbert Olofsson, Åke Sjögren, Rune Bryngelsson och Bert-Arnold Olofsson

GG 338 Dux I

Byggd på Hälsö. Köpt från Bleket 1956. 62 bruttoton, 150 hkr Bolinder motor. Ny motor 1959, 210 hkr Skandia. Söld till Dyrön 1962. Delägare: Gilbert Olofsson, Rune Bryngelsson och Gunnar Bryngelsson

GG 767 Dux II

Byggd 1959 i Marstrand. Köpt från Dyrön. 99 bruttoton, 420 hkr Alpha motor. Söld till Åland 1976. Delägare: Gilbert Olofsson, Rune Bryngelsson och Gunnar Bryngelsson

GG 159 Britta

Byggd i Råå 1940. Köpt från Donsö 1977. 62 bruttoton, 210 hkr Skandiamotor. 1978 ny motor 300 hkr Volvo Penta. Ägare: Gunnar Bryngelsson

GG 115 Ebba

Byggd på Fridhems varv. 33 bruttoton, 25 hkr Skandia motor. Köpt från Hovenäset 1927. Insatt ny motor 1932, 65 hkr Skandia. Söld till Resö 1950. Delägare: John Lundgren, Gustav Lundgren, Edgard Karlsson och Manfred Olofsson

GG 115 Enskär

Byggd på Bergs varv Hälsö. 44 bruttoton, 75 hkr Bolinder motor. Delägare: John Lundgren, Gustav Lundgren, Edgard Karlsson och Manfred Olofsson

GG 202 Laval

Byggd 1927 i Skredsvik. 44 bruttoton, 90 hkr Laval motor. Senare insatt 120 hkr Bolinder. Inköpt från Öckerö 1939. Söld till Björkö 1952. Delägare: Bror Johansson, Hjalmar Torgersson, Helge Olsson och Sigvard Ryberg

GG 42 Vesta

Köpt från Hönö 1926. 48 fot, 30 hkr Avans motor. Söld till Kalvsund 1933. Delägare: James Olofsson, Oskar Olofsson och Hugo Hansson

GG 899 Kasty

Köpt 1922 från Almösund. 28 bruttoton, 30 hkr Munktell motor. Söld 1931. Delägare: Knut Karlsson, Olof Karlsson, Amandus Lundgren och Sigfrid Lundgren

GG 192 Roiny

Byggd 1931 i Marstrand. 40 bruttoton, 50 hkr Munktell motor. Ny motor 1938, 90 hkr. Söld 1954 till Hönö. Delägare: Knut Karlsson, Olof Karlsson, Amandus Lundgren och Sigfrid Lundgren

GG 315 Elise

Byggd år 1934 på Bergs varv Hälsö. Köpt från Hönö 1954. 56 bruttoton, 100 hkr Bolinder motor. Ny motor 1957, 220 hkr. Söld till Hyppeln 1962. Delägare: Knut Karlsson, Olof Karlsson och Gustav Lundgren

GG 360 Astrea

Köpt från Öckerö 1954. 48 bruttoton, 150 hkr Munktell motor. Söld till Havsstensund. Delägare: Alf Lundgren och Henry Lundgren

GG 732 Viken

Byggd 1985, i Guernsey England. 156 hkr Volvo Penta motor. Ägare: Göte Lundgren

GG 199 Granada

Byggd 1986. 380 hkr Carterpillar motor. Delägare: Lennart Andersson och Kurt, Torslanda

GG 39 Rossö

Köpt från Önnered. 12 bruttoton, 156 hkr Volvo Penta. Delägare: Folke Olausson och Sterner Lundgren

GG 647 Leskär

Byggd 1982 i Kungsbacka. 300 hkr Carterpillar motor. Delägare: Bert-Arnold Olofsson och Nils Olofsson

GG 469 Martina

Byggd i Guernsey i England. 20 bruttoton, 380 hkr Volvo Penta motor. Lysbåt till "Astrid".

GG 965 Florens

240 hkr Volvo Penta motor. Söld till Glommen. Delägare: Göte Lundgren och Lennart Johansson

GG 965 Solvik

240 hkr Volvo Penta motor. Köpt från Glommen. Ägare: Lennart Johansson

GG 45 Solvåg I

35 fot, 45 hkr motor, Säfte. Köpt från Hyppeln 1955, såld 1957 till Afrika.

GG 124 Solvåg II

Byggd på Kalvsund 1970. 45 hkr Lister motor. Ny motor 1974, 90 hkr Bedford. Sål原因 till Ellös.
Ägare: Evert Ryberg

GG 124 Solvåg III

Köpt 1980 från Mossholmen. Ny motor 1984, 150 hkr Volvo Penta. Ägare: Nils Ryberg och
Gunnar Hansson

Registrerade Jullar

GG 124	Annett	23 hkr	Evert Ryberg
GG 294	Bris	18 hkr	Oskar Olofsson
GG 271	Marion	15 hkr	Olof Hansson
GG 49	Monita	23 hkr	Sigvard Ryberg
GG 50	Marita	15 hkr	Alfred Ryberg
GG 408	Merita	35 hkr	Lennart Johansson
GG 139	Tristan	10 hkr	Hjalmar Lundgren
GG 437	Tullan	25 hkr	Karl O. Nilsson
GG 21	Tärnö	10 hkr	Bert A. Olofsson
GG 2	Björn		Birger Karlsson

Sägner om gaster och gastrop

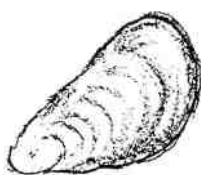
Utdrag ur Göteborgs Historiska Museums arkivalier, GMA:1375 (Bohuslän, V. Hisings härad, Öckerö socken). Upptecknat av Sally Utbult, 1931.

Vi seglade en gång från Göteborg, det var någon gång på 1970-talet. Vi var två båtar i sällskap, vi skulle hem till Klädesholmen. Det blev kvällen vår båt var snabbare än den andra så vi segla förbi honom i Björköfjorn. Det var inte många båtar o se på vägen ut, men mitt för Mågholmen segla vi förbi en jakt, den var alldeles "svättlastad" så de gick smått för den, vi segla ju långt förbi den på en liten stund. Vi kom hem fram på natten. Nästa dag träffade vi våra kamrater på den andra båten, vi tala om seglingen o när vi hade kommit hem osv. Då frågade dom om vi hörde gasteskriket i går kväll, vi hade inte hört något ovanligt o de sa vi, dom andra hade hört hemska gasterop, det likna riktiga nödrop, di kom från Vannholmehållet. Några dagar senare fick vi höra att en jakt från Helleviksstrand - som gått från Göteborg samma dag som vi - ännu inte kommit hem, då förstod vi genast att det var denna som vi seglade förbi den kvällen, i närheten av Mågholmen, gasteropen som hördes på den andra båten, var från jaktens besättning innan dom sjönk. De var små ostlig vind så dom har nog hållt för högt o seglat på Vannholmen, de är en besvärlig plats, där har hänt många olyckor både förr o se'n. Våra kamrater från den andra båten ble riktigt konstiga när dom fick höra det, dom hade ju vart alldeles mitt för när det hände, det var ju gott väder så dom tänkte inte på någon olycka, utan de togs för gasterop, det var ju inte ovanligt att gästa skrek, helst mot svårt väder.

Historier om gästar som åkte snålskjuts med båtarna omtalas ofta. Sally berättar en:

Vi kom ifrån stan, jag satt ve rort, när vi passera Stuvö så hörde vi nåt som blåste o flåsa, o så sänkte båten sig så att vattnet rann in, jag våga inte se mig om, men jag förstod att de va gästen, han var alldeles inpå mig så jag fick inte rört rort en gång. Jag va så rädd så jag kallsvettas, dom andre i båten di såg han o di våga inte seja ett ord. Och sakta gick det, han tyngde ju ner båten så han ville "säckas". Men då vi var mitt för Danneholmen så hörde vi ett plomsande, o så va vi å me han. Han hade la nån där som han skulle hälsa på.

(Upptecknarens notering: Sagesmannen trodde detta så säkert som att han levde, men man kan nog ta det med reservation.)

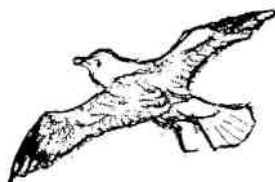
"Det var ett backefiskelag som var ute på fiskeplatsen och hade satt jullen i sjön. Allt eftersom männen kom i båten blev de sjuka. Då trodde dom att det var något ont i jullen. Då var det en som kom på att dom skulle 'bita över stål'. Det hjälpte, dom blev bra."

"När någon började på fiske och det hände att fisket blev dåligt, eller att något annat galet hände, förde nybörjaren otur med sig. Denna otur skulle drivas ur honom genom att man högg stål över honom. Det vill säga att man tog två knivar och slog eggarna mot varandra."

Hemlängtan

Rörö stiger ur havet i tre kullar som sakta växer allteftersom vi närmar oss land. Snart kan man urskilja flera detaljer och känna igen bergen man sprungit och lekt på som liten parvel och långt upp i åren med förresten! Känslan att komma iland efter en resa med hårt slit på en rullande liten fiskebåt, sjösjuka och hemlängtan och värmen som känns inombords när man ser dessa välkända siluetter, eller känner doften av ön i frånlandsvind, den känslan kan nog ingen förstå som inte upplevt allt detta omkring också. Och denna kittlande livsglädje som gör att benen vill springa och kroppen känns för trång för allt därinne. Det som varit instängt en vecka eller kanske längre. När man rusat av sig den värsta energin och spralligheten och kan låta fötterna liksom smeka marken, då kan också ögat hinna med att njuta av allt som bjuds i naturen här. Fåglar, blommor, gräs, buskar, allt levande i harmoni med berg och stenar ger med årstid och dagar skiftande intryck.

Känslan av samhörighet och hemkomst ersätter all oro, dämpar spänningar och lägger sordin på överspända nerver. Många skärgårdsbor och kanske framför allt fiskarna är rätt känsllosamma och tänker på medmänniskor, fåglar och djur, som delar livsutrymmet på ett positivt sätt och unnar även andra varelser på vår jord att leva tillsammans.

Havspolskan

År 1979 vaknade jag en natt och såg och hörde inom mig havet i uppror, som jag tänkte mig det vid Rörö västsida vid den klippiga stranden. Våldiga vågsvall störtade sig in mot klipporna och bröts i kaskader av vitt skum för att sedan omedelbart dras utåt igen i ett hissnande sug. Den rörelsen, det våldsamma slaget in mot klipporna och det efterföljande tillbakasuget utåt blev genast i min inbillning till en vild polska. Jag formade den i tre repriser och upprepade låten flera gånger för att minnas den följande dag. Men jag litade inte på att jag skulle komma ihåg den utan gick ner till skrivbordet och tecknade ner den på ett notpapper. Polskor brukar inte förseas med sådana långa legatobågar som jag har gjort i Havspolskan, där många toner ska spelas i ett och samma stråk, men jag vill med dessa bågar ge uttryck åt de långa, starka, sugande rörelser som våldsamma vågsvall åstadkommer.

Ja, så kan havet dansa sin stormpiskande polska!

Lars Ölmedal, Rörö

Havspolska

6 15. 5. 79

The musical score is written in 3/4 time with a key signature of one flat (B-flat). It consists of three systems of staves, each with a treble and bass clef. The first system is marked with a circled 'A' and contains five measures. The second system is marked with a circled 'B' and contains five measures, with a repeat sign at the beginning of the second measure. The third system is marked with a circled 'C' and contains five measures, with a repeat sign at the beginning of the second measure. The score includes various musical notations such as eighth notes, quarter notes, and triplets, as well as dynamic markings like 'f' and 'p'.

Karl Olmedal, Rörö

Litteraturförteckning

Anvisningar och önskemål rörande utskrivning av inspelade dialekttexter – Fonogram (1961).

Uppsala: Dialekt- och fornminnesarkivets fonogramavdelning.

Dalén, Lennart (1941). *Den bohuslänska fiskelägesbygden*. Diss. Göteborg : Univ.

Haneson, Valdemar & Rencke, Karl (1923). *Bohusfisket*. Göteborg: Jubileumsutställningens publikationskom.

Hasslöf, Olof (1949). *Svenska västkustfiskarna: studier i en yrkesgrupps näringsliv och sociala kultur*. Diss. Stockholm : Högsk., 1949.

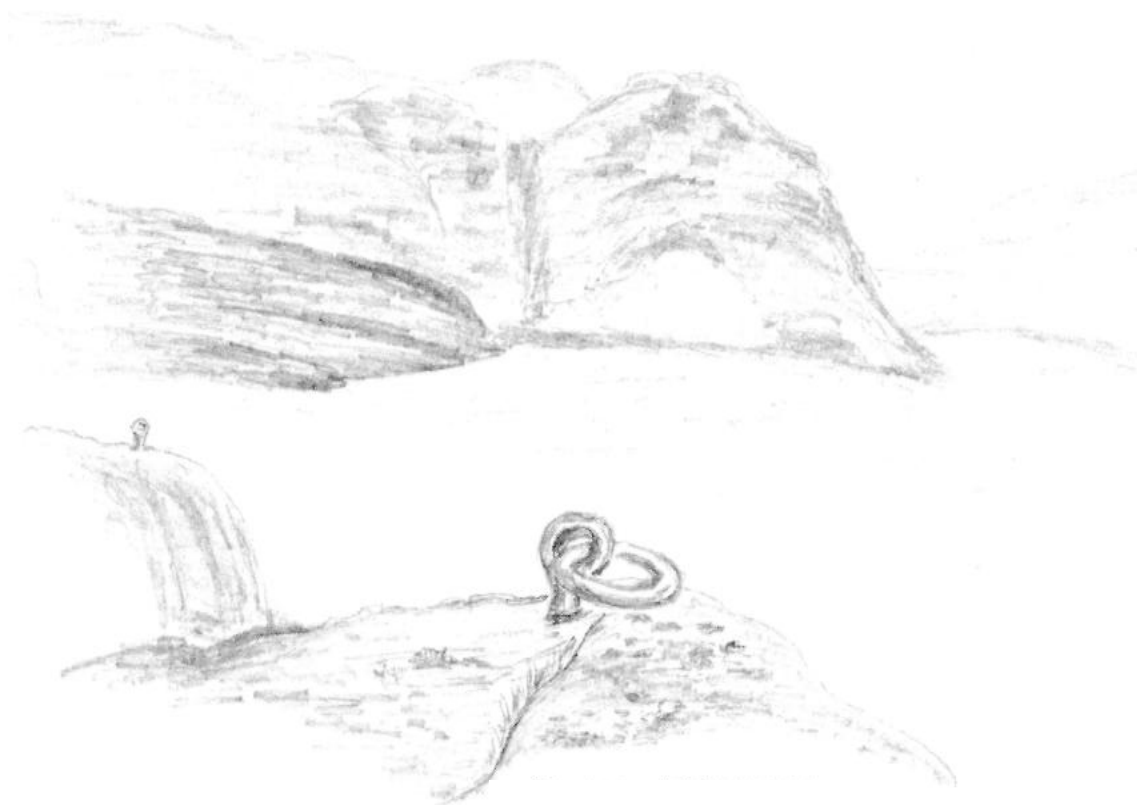
Minnesvård: dokumentation av hem och bygd. (1975). Stockholm: Riksförb. för hembygdsvård.

Odenvik, Nathan (1957). *Öckerö socken: ur dess historia från forntid till tiden efter första världskriget*. Öckerö: Öckerö kommun.

Olsson, Ragnar (1984). Ett ösamfund under 1800-talet: Öckerö efter det stora bohuslänska sillfisket. *Fiskerienes og fiskerimiljøenes utvikling*. S. 29-63.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 4, Ortnamnen i V. Hisings härad. (1936). Göteborg: Dialekt- och ortnamnsarkivet.

Zacke, Alvar (1973). *Allmogebåtar: svenskt båtbygge under 100 år*. Stockholm: Natur och kultur.

Gamla moringar är nedborrade i bergen runt Håkans hamn.

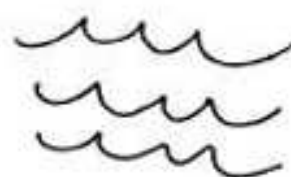
Layout, montage, redigering, renskrivning: Ingegerd Rönnbäck, Nixflu AB Hälsö

Teckningar: Astrid Ryberg och Alf Lundgren

Fotoarbete: Anders Aronsson

All kopiering förbjuden.

Lembygdprojekt 1983

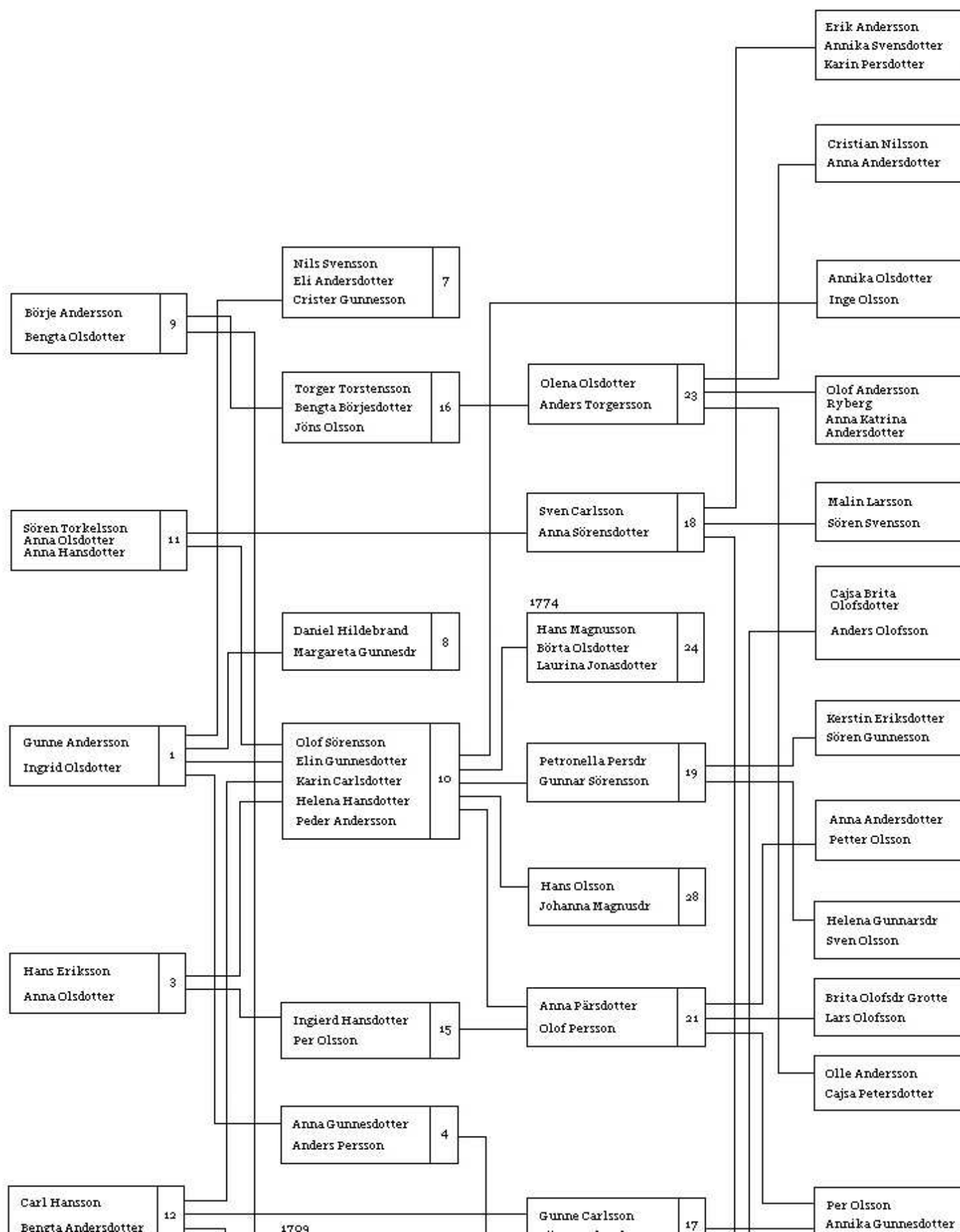

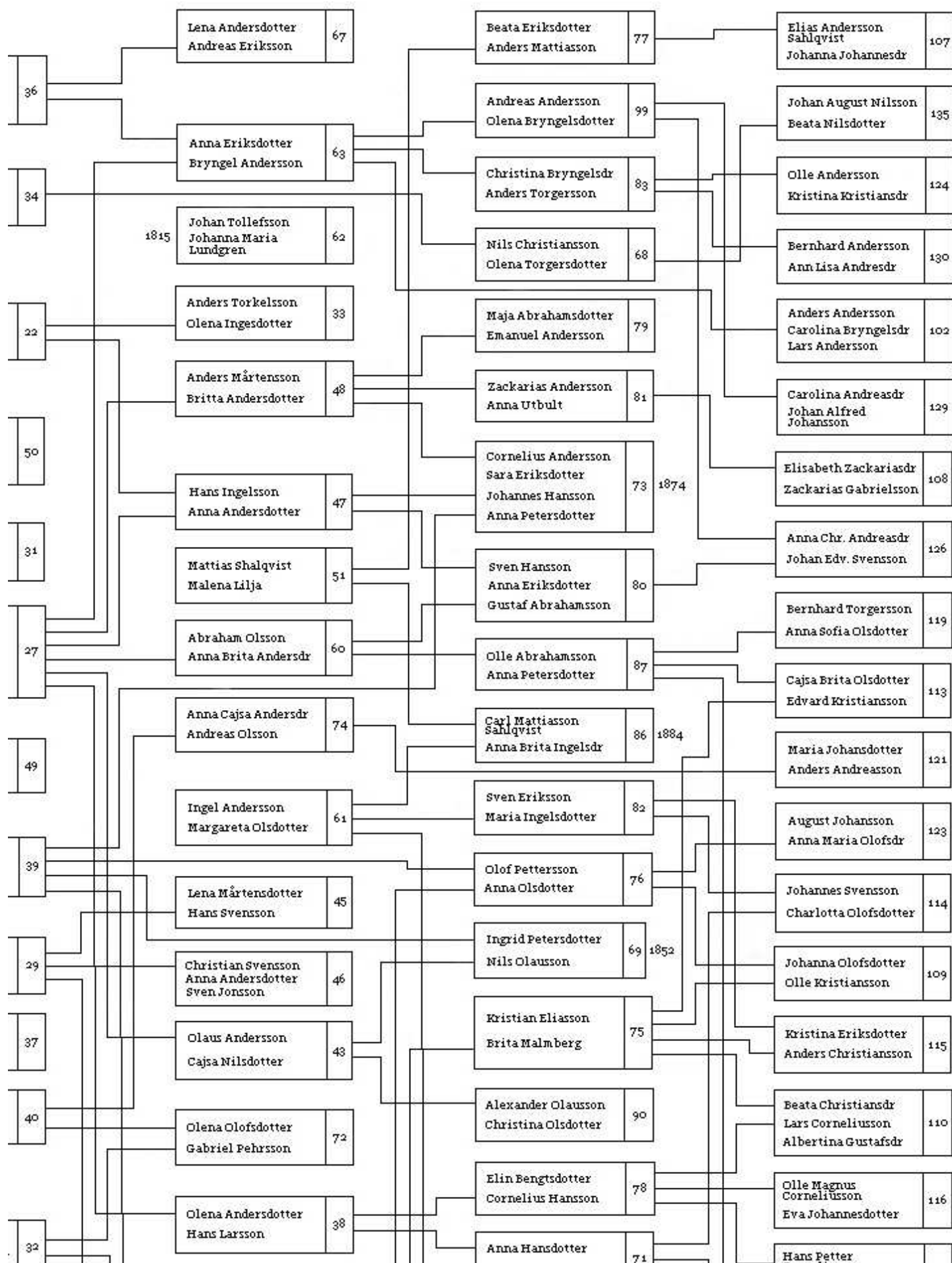
rode

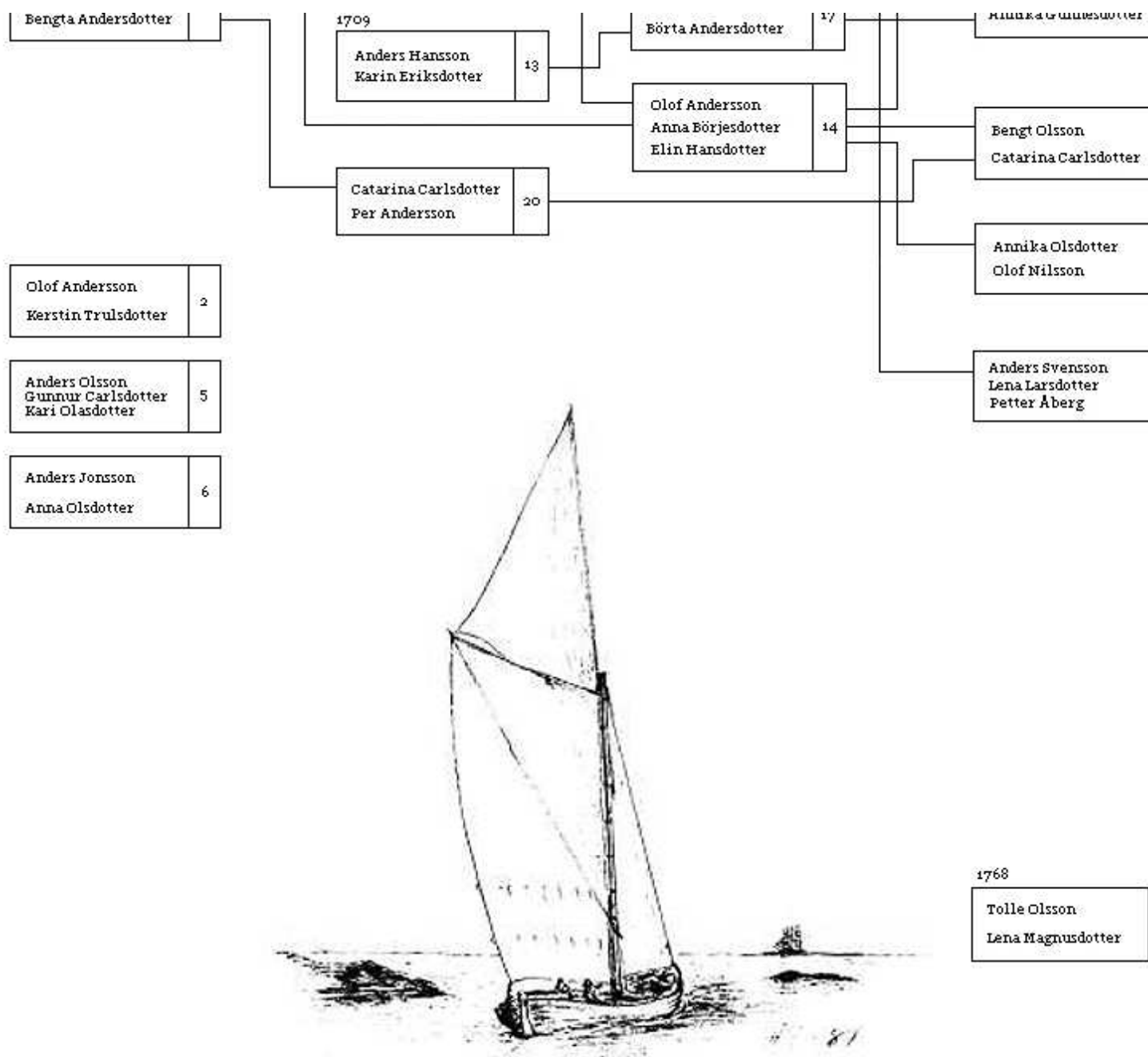
høyde

75

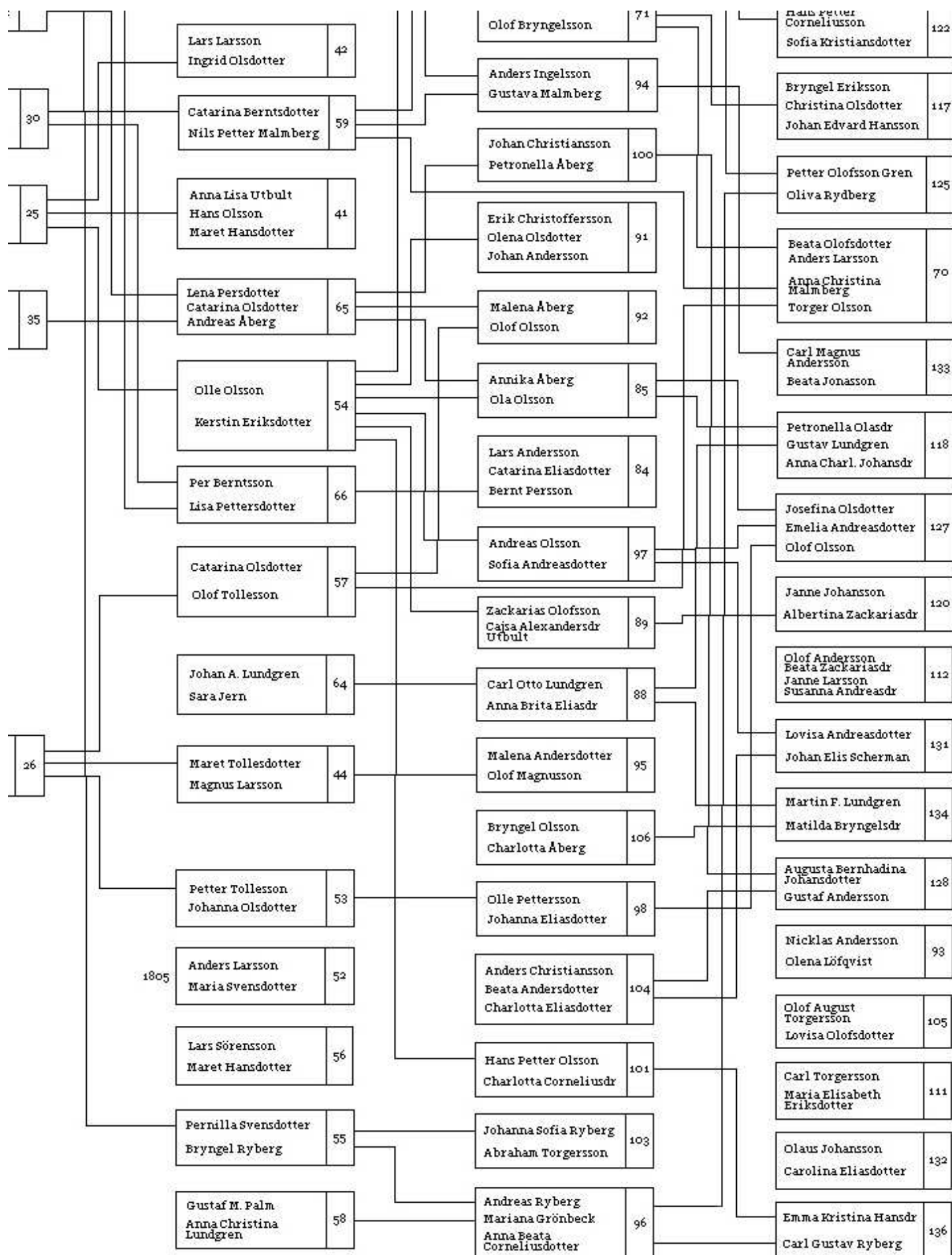

Släktförhållanden på Rörö

från 1600-talet till senare hälften av 1800-talet
enligt undersökningar av Daniel Fransson

Siffrorna hänvisar till Daniel Franssons numrering av släktlängderna

HEMBYGDSPROJEKTET UTGER
FÖLJANDE RAPPORTER

- 1 RÖRÖ
- 2 HYPPELN
- 3 KNIPPLA
- 4 BJÖRKÖ
- 5 KALVSUND
- 6 GRÖTÖ
- 7 FOTÖ
- 8 HÖNÖ
- 9 ÖCKERÖ
- 10 HÄLSÖ